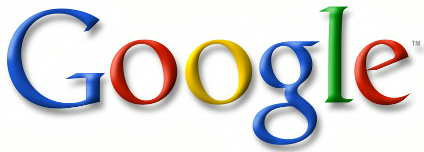

WIDENER
HN TED3 D

3 2044 020 591 004

SIGILLUM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV. ANG.
VE
RI
TAS

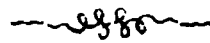
SAMLADE SKRIFTER

I OBUNDEN STIL

AF

P. D. A. ATTERBOM.

FJERDE DELEN.

ÖREBRO,
N. M. LINDH, 1864.

GRUNDDRAGEN

AF

FORN-SKANDINAVISKA OCH SVENSKA VITTERHETENS HISTORIA

INTILL STJERNHJELM.

CARL DEN TOLFTE

BETRAKTAD I SITT FÖRHÅLLANDE TILL VITTERHET, VETENSKAP OCH SKÖN KONST.

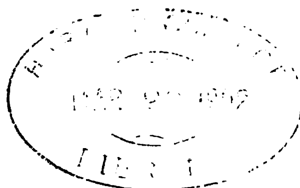
AF

P. D. A. ATTERBOM.

INLEDNING OCH SUPPLEMENT TILL SVENSKA SIARE OCH SKALDER.

ÖREBRO,
N. M. LINDH, 1864.

GRUNDDRAGEN

AF

FORN-SKANDINAVISKA OCH SVENSKA VITTERHETENS HISTORIA

INTILL STJERNHJELM.

INLEDNING TILL SVENSKA SIARE OCH SKALDER.

AF

P. D. A. ATTERBOM.

ÖREBRO,
N. M. LINDH, 1864.

INNEHÅLL.

FÖRORD.

Den egentliga helgedomen för min offertjenst är Minnets tempel. Jag är — om jag är någonting — företrädesvis en det förflutnas, en hågkommelsens, en sagans man; min styrka, mina älsklingsböjelser, mina frändskaper och vänskapsband, mitt umgänge, — alla befinna sig, till det mesta, inom Minnets rymder. Intet är begripligare för mig, än huru man kan lefva helst, lik Ossian, i enslig betraktelse af *other times*, af "andra", af förgångna tider; mellan vålnader af hjeltar och barder, frambesvurna ur kumlen, eller nedkallade från nattens himmel, af den saknande kärlekens list att locka dem med en strängaklang, som upprepar deras fordomsegna lifstoner. Med få ord: att mot det förflutna, — fjermare eller närmare, — vända en klar och speglande hågkomst, med skyldig tacksamhet mot alla de herrliga, alla de älskliga, alla de hvar i sin måtto för vårt slägte välgörande väsenden, som ur denna spegel framglimma i nyuppväckt, i rörande, i manande och ofta äfven varnande glans; det är min högsta vällust och tilläfventyrs min enda sanna kallelse. Det är denna känsla, som ledt min hand till de bekanta försöken att afskildra Sveriges "Siare och Skalder." Sjelf urståndsatt, att i berömliga snillevärf täfla med vördade Fäder och Urfäder, har man dock, i fall man någorlunda lyckats i en trogen teckning af deras ädla skuggor, måhända tillbragt en icke alldeles oberömlig lefnad. Men denna spegling är långt ifrån, att mot nutiden och framtiden antaga en frånvänd, en främmande, en afvog ställning: ty dess innehåll har den art, att det, just i mån af den klarhet hvarmed det återstrålas, kastar i och med detsamma

en profetisk belysning öfver det närvarande, ja öfver jemväl den aflägsnaste framtid. Förstår man rätt Sveriges tillryggalagda tidehvarf, och i spetsen för dem det allraäldsta, eller dess Forn-Skandinaviska urtid, — så hafva de i denna hänsigt ännu ganska mycket att förkunna; och det äfven för Diktens, för Skaldesångens, för Vältalighetens, kort sagdt, öfverhufvud för Vitterhetens och Konstens vänner.

Det antydda slaget af betraktelse kan stanna vid en passif njutning: men det är då hvarken ett episkt, eller ett historiskt; ty dessa bägge älska icke blott att se de gestalter och facta, som äro deras föremål, utan jemväl att visa dem. Derigenom träda de ut ur sin enslighet, och i beröring med det samtida slägtet. Ransaka de forngrifters innandömen, så sker det med den afsigt, att i deras uppdagade håfvor meddela nya lifsämnen för kommande utvecklingar; i likhet med de på ägyptiska mumier funna hvetekorn, som i våra dagar, efter årtusendens dödsdvala, ur engelsk jord uppspirat till förnyade skördar. Mellan den episka och den historiska betraktelsen är ingen annan skillnad, än att den senare är den förra förvandlad till vetenskap. Den förra, i sig sjelf, är och förblifver idel poesi. Men i sitt innersta fortfar den äkta historiska betraktelsen alltigenom att lifvas af samma sinne, samma känslostämning och skådningsart, hvari hon ursprungligen var ett med den episka; en uppfattning, hvarförutan all historisk framställning blir både själlös och osann. Det är endast genom bevarande af det episka sinnet, som den historiska betraktelsen bibehåller sig lugn, klarblickande, allvänlig, för hvarje slags egendomligt lif och värde lika öppen. Endast så mäktar hon i allting skönja, hvad det verkligen är, — hvart och ett enligt dess art och grad af varelse; endast så kan hon ordna de skådade företeelserna till ett sannt helt, enligt deras inifrån qvällande, rätta och behöriga dager. Att så förfara, det är att bedömma föremålen fritt och stort, genom ständig tillämpning af den Thorildska lagen "detta är detta", och ett oveldigt bemödande att låta äfven det minsta "Detta"

gälla det **högsta** som det kan. Sådant är att i sann mening vara "liberal"; men sådant är ock, att i sann mening vara rättvis; hvilket vill säga, vis på rätt. Och derigenom är således den äkta historiska betraktelsen äfven den äkta kritiska: en kritik, som är productiv, eller sjelf lifvar och skapar. Från all annan har jag, långt för detta, tagit afsked. Jag skulle ej hunnit lära mycket under mer än ett halft århundrades lefnadslopp, om jag ej lärt, att af allt i verlden är det lättast att **mästra**, men svårast att vara **mästare**.

INLEDNING.

Hufvudämnet för dessa framställningar är Svenska Vitterhetens Häfder: men så, att i dem skola sjelfva det Svenska fäderneslandets och samhällets återspegla sig. Uppgiften är, att genomblicka och öfverblicka den Svenska Vitterhetens rymd, för att inse huru det svenska diktlifvets utvecklingar framgått i en oafbruten kedja ur de skiftande utvecklingarne af det svenska folklif, som förvarar och förklarar deras inre grunder; att dervid med tillbörlig uppmärksamhet dröja hos hvarje sådan utvecklings personliga höjdpunkter, men ständigt i fasthållet sigte af det helas mål, med dess förhoppningar, önskningar och fordringar. Det förstås af sig sjelft, att dessa framställningar komma att nära sammanhänga med de behandlingar af samma ämne, som i arbetet "Svenska Siare och Skalder" blifvit framgifna. Men just derför synes vara skäl, att nu inrymma en större utförlighet åt de hithörande stycken, som der äro blott antydda, eller knappt alls vidrörda; således från vår Vitterhets äldsta och senaste tider. Hvad föröfrigt i allmänhet framställningssättet beträffar: så är tvifvelsutan lämpligast, att det fogas efter omständigheternas vexlande kraf, och således sjelft omvexlar: ty vissa delar af ämnet, såsom bekantare eller öfverhufvud lättare framställbara, tillåta naturligtvis ett mera löst, ilande och samtalslikt; andra åter gifvas, som, i fall de ej behandlas med en viss plastisk hållning, bestämdhet och fullständighet, blottställa för faran af oklarhet och misstydning. Det är en lycka, att finnas liflig och underhållande; det är en pligt, att finnas tydlig och sann.

Vi möta nu genast i början ett stycke af vårt ämne, i afseende hvarpå den nyssnämnda nödvändigheten gäller. En klar föreställning om Svenska Vitterhetens grundlynne, — det ursprungliga och fäderneärfda, — vinnes blott genom en klar föreställning om det urhistoriska tillstånd och den skepnad, hvarur hennes äldsta utveckling och tidehvarf framgick. I detta tidehvarf, vid hvars början myth och historia äro ett, var hon visserligen mindre en särskildt Svensk, än en allmänt Skandinavisk. Men så långt, som det svenska diktlifvet verkligen är ett uttryck af svenskt folklif, har det i denna urtid sin källa; i denna källa en aldrig utsinande lifsåder; i bådas rätta begagnande ett lika mäktigt, som städse tillgängligt föryngringsmedel. Den första afdelningen af dessa framställningar kommer alltså att egnas åt vårt folks mythiska fornålder, betraktad i sitt sammanhang med dess äldsta sagodikt, vitterlek och skaldskap.

Lyckligt är hvart och ett folk, som af sina äldsta barndoms- och ungdomsdrömmar har sköna minnen qvar: ty det äger med detsamma i skön hågkomst, eller kan äga, de äldsta gestalterne af sitt ideal. Sammanfatta vi det högsta, som detta folk, i sina herrligaste ingifvelsers stunder, mäktade under sin ungdom drömma och ana: då kunna vi ej undgå, att der urskönja sjelfva folks-idealets lefvande närvaro. Hvad vi kalla Myther, är folks-idealets forn-gestalter, i sitt genom minnets dikt och sanning fixerade skick. I det skaplynne, de skepnader, som dessa antagit medan folket ännu var ett naturfolk, förebildas de anlag, hvilka det sedermera såsom culturfolk utvecklar. Men ej blott det egna goda, som folket är förpligtadt att eftertrakta, — äfven det egna onda, som det är förpligtadt att undvika, har i dem företecknat sig med evighetsdrag. Der står alltså, tätt vid sidan af det framglimmande egendomliga idealet, också den beskuggande egendomliga caricaturen; lika outplånlig. I grunden är således det nationalt mythiska jemväl det nationalt förebildliga. Också visar det sig vara sådant allt klarare och

klarare, ju längre nationen framrycker i cultur. Väl synes det då mindre vara sammansmält med det alldagliga af folklifvet, utan fastmer träda derifrån tillbaka, i en städse djupare glömskas skymning. Men det qvarverkar, genom en viss från sig meddelad känsloton och handlingsdrift, i det innersta af nationens diktan och sträfvan; det sätter derigenom, både på det skapande och förstörande af nationens historiska lif, en viss gemensam prägel; national-fantasien utbildar mer och mer till varaktig åskådlighet förhållandet mellan denna prägel och dess ursprungliga modell. Sedan detta skett, vaknar äfven nationalreflexionen, såsom sådan, till besinning öfver dem båda. Förstår hon omsider det inre lifsband, hvarigenom det allmänna folklifvet ännu sammanhänger med sin första ungdoms myther: då förstår hon ock, att detta band måste klarast återspeglas i dess poesi, och öfverhufvud i dess bemödanden till sköna konstskapelser. Ursprungligen har all poesi varit myth; och är det, i sjelfva grundlynnet af sin verldsåskådning, alltid. Det är fördenskull ej blott om nationens historiska framtid i allmänhet, som de visioner, hvilka i dess myther antagit en qvardröjande gestalt, förespående drömma; det är ock enkannerligen om dess poetiska eller æsthetiska framtid. Derför är det första uttryck, hvarmed Poesien vid det historiska tidehvarfvets början möter oss såsom sjelf för-historisk, i hvarje hänsigt ett profetiskt.

I ett af vår senare vitterhets skönaste qväden, en "Svanesång" af Hedborn, tager svanen, vaggande sig i aftonglans på den klara vågen, afsked från lifvet med ett farväl till sina "båda himlar, det heliga Djupet, det heliga Höga." De mythiska föreställningssätten äro särskilda folkslags — likväl från ett gemensamt upphof utgångna — ur-försök att betraktande omfatta just dessa bägge himlar, för att derigenom förstå den förgängliga verld, som sväfvar mellan båda och är den betraktande menniskovarelsens egen. Jemnföra vi nu sinsemellan dessa föreställningssätt, så kunna vi, med sann stolthet, utropa: huru herrliga myther äro ej de till oss från våra stamfä-

der öfvergångna! Och onekligt är att detta utrop innebär oändliga förhoppningar. Det sätt nämligen, hvarpå ett folks myther äro dess ideals forngestalter, kan endast i den mån vara något herrligt och betydningsfullt, som folket sjelft var från begynnelsen utrustadt med stora cultur-anlag. I samma mån äro dylika ungdomsdrömmar tvåfaldt profetiska: de spå både i allmänhet hvad menniskoslägtet, och särskildt hvad detta folk kan och bör blifva. När man nu i verldshistorien ser, huru mycket de Götiska folken verkligen blifvit, eller hvilken stor historisk rol de i allmänhet spelat: då skulle redan deraf, utan all närmare bekantskap med deras ungdomsdrömmar, kunna slutas i förväg, att dessa drömmar måste ägt synnerlig djuphet och fullhet. Dervid få vi Svenskar likväl ej glömma, att med de oändliga förhoppningarna, som i det nyss hörda utropet inneburos, äro förenade lika oändliga förpligtelser. Just en rigtig kännedom af de myther, genom hvilka det svenska folklifvet erhöll sin första fostran, drifver nödvändigt till den slutsats, att uppnåendet af ett än högre historiskt värde, än det redan i ett och annat tidskifte uppnådda, åligger de fordna Svears och Göters ättlingar såsom den heligaste pligt; om ock under förändrade omständigheter, och således under förändrade former. Jemväl i de "andra tider", som kommit, är utrymme för mod och bedrifter. Ingenting vore sämre, än att, under vexlande grämelse öfver det försvunna, insomna på redan åldrade lagrar.

Men det åligger oss nu att närmare tillse, närmare utmärka, hvad i den Forn-Skandinaviska Mythen och Mythverlden är egendomligt. Detta ändamål nödgar oss väl icke att här företaga någon fullständig utredning af de vigtiga begreppen Uppenbarelse, Myth och Poesiens ursprungliga dubbelförhållande till den senare: ett dubbelförhållande, som består deri, att poesien egentligen är mythens barn, men likväl äfven — i visst afseende — mythens moder. Dock skulle man, utan kunskap om dessa begrepps verkliga innehåll och betydelse, alldeles fåfängt söka ernå en klar insigt af

den Skandinaviska forntidens grundlynne och af syftet för derur följande utvecklingar. Vi måste således dröja en stund vid de dithöriga hufvudsatserna; här framställda blott inledningsvis, och i ett lätt-öfverskådligt sammanhang.

Intet slags positiv kunskap om någonting Gudomligt kan tänkas (nämligen sannt tänkas), som icke i sitt upphof är erfarenhets-kunskap. Ingen erfarenhet af någonting Gudomligt skulle kunnat komma till menniskan, utan derigenom, att ett Gudomsväsende har någongång för henne framställt sig i en till sin grund sjelfberoende uppenbarelse af sig sjelft; ett factiskt framträdande Guda-ord, som, tid efter annan, tilltalat och upplyst henne. Men framträdandet har i olika tider antagit olika gestalter: än gestalten af det allmänliga och första Natur-ord, hvari det blef förnummet af urverldens patriarkaliska slägte; än gestalten af ett Lag-ord, som kom att hämma och rätta de genom det förstas missförstånd uppkomna irringar; än gestalten af ett Kärleks-ord, som uttalade sig i omedelbar personlighet genom att ikläda sig mensklig skepnad, hvari det undervisade mindre genom lärobud än genom sin egenskap af personlig urbild, och satte en fritt älskande (d. v. s. rent sedlig) vilja till förmedlings-organet mellan menniskan och Gud, för att dymedelst tillvägabringa en på menniskoviljans rening och nyfödelse grundad återställning af det ursprungliga bandet emellan dem. Detta Ord hafva vi uti och genom Christus lärt känna; och det heter i Christuslärans eget språkbruk Logos — såsom den Gudoms-yttring, hvars tal och sjelf-förkunnelse all verklig uppenbarelse är. Vi må härvid anmärka den redan hos Pindaros och sedermera nästan allmänt hos Attikerne förekommande skillnad mellan ordasätten Logos och Mythos, att med det förra betecknas ett ord och tal af verkligt innehåll, — en fullt sann och tillförlitlig förkunnelse; med det senare åter ett ord och tal af halfverkligt, ja uppdiktadt innehåll, — en förkunnelse, om icke helt, åtminstone till stor del fabelaktig. Denna skillnad har sin fullgiltighet äfven på den högsta ståndpunkten af Ordets betrak-

tande. Logos är nämligen sjelfva Guda-Ordet, såsom sådant och rent: Mythos är deremot blott Guda-Sägen. Man må ej neka, att äfven i Mythen är ett Guda-ord; men det är der såsom förvandladt till Gudasaga och Gudadikt. Hvad vi kalla Myth, kan i allmänhet sägas vara, hvad det åtminstone i sin utbildning och praktiska tillämpning mer och mer blef: den hedniska arten af Gudoms-uppenbarelser, — eller, noggrannare sagdt, af sättet att uppfatta dem. Det är nämligen, genom sin förvandling från ursprungligt Guda-Ord till Guda-Sägen, fördunkladt; ehuru det alltjemt anar sin ursprungsbeskaffenhet, och stundom så lifligt, att denna synes nära nog intill gissad. Öfvergången från Guda-ord till blott Gudasägen, i hvilken således ganska mycket af verklig Gudomsförkunnelse kan vara qvar, har öfverhufvud sina anledningar i Guda-ordets äldsta och allmännaste form af Natur-ord. Ty fastän denna visst icke innebär någon ovillkorlig nödvändighet till dylik följd, ligger det likväl i denna forms beskaffenhet, såsom en i sig sjelf bildlig och sinnbildlig, att den lätteligen intager till menniskan en ställning, hvari dess innehåll mer och mer, och omsider hufvudsakligt, förmedlas genom fantasien. Det sker då lätt, att Väsendet småningom träder tillbaka för och i betydlig måtto undanskymmes af sin bild; att sinnebilden framstiger i stället för det sinnbildade, eller såsom sjelf rentaf varande detta; att deraf för åskådningen och tron uppkomma hvarjehanda personificationer, som dels äro en blandning af verklighet och dikt, men ändock diktskapelser i förhållande till det slags verklighet och personlighet, hvarpå de göra ett af folktron erkändt anspråk. — Vi se mellertid, att uppenbarelse och myth ständigt måste äga många beröringspunkter; emedan deras ursprungliga slägtskap är oförneklig. Jemväl mythen är nämligen ett slags förening af Gudoms-företeelse och Gudoms-förkunnelse; och äfven den rena uppenbarelsen kan i någon mån antaga det symboliska skick, som i hufvudsaklig måtto är mythens; — men i uppenbarelsens symbolik är (såsom t. ex. i allt det under-

bara af Christi personlighet) symbolen alltid lika mycket historisk verklighet, som den historiska verkligheten är symbol. Vid sådana tillfällen är mythen ingenting från uppenbarelsen särskildt; den är då på ett omedelbart vis uppenbarelsens kropp, eller sinnliga, men sjelfgifna och ofrånskiljeliga omhölje.

Vi lemna nu uppenbarelsen ur sigte, och gå att uppehålla oss några ögonblick vid mythen. Denna erbjuder oss här en religiös, en ästhetisk och en historisk sida.

Vända vi oss, för det första, till den religiösa: så visar sig snart, att den omnämnda fantasi-förmedlingen, ehuru ofta den företer blott ett förtrollande spel af dämoniska krafter, likväl åtminstone kan äga ett ganska djupt religions-innehåll. Den äger det vanligtvis i sina första upphof; äfven då fortgåendet sedermera har från dem till det yttersta vanslägtats. I sitt allmänna förhållande till den gudomliga ur-enhet af logos och mythos, som strålar uppenbarad i lifvets och historiens midtpunkt, äro myth-kretsarne att anse såsom grupper af nattliga, men i sin nattlighet ofta herrligt tindrande stjernbilder, som hänvisa på det fullklara Ljus, hvilket dels har varit menniskornas, dels ånyo (och då för evigt) skall blifva det. De mythologiska grundformerna äro det menskliga ur-medvetandets äldsta försök, sedan det fallit under naturens öfvermakt, att på egen hand närma sig till detta Ljus, tyda dess i verldsåskådningen qvarbefintliga sinnebilder, och dymedelst vinna någon fast gestalt för sina minnen, sina aningar, sina förhoppningar. Deraf deras allmänna frändskapsdrag — stundom till och med syskontycken — med den sanna Religionen. De blicka tillbaka (om än i ett mörkt tal) åt en allfaderlig Gudomlighet; de blicka framåt (om ock i ett ännu mörkare tal) åt en frälsande och helgande; de framställa menniskan såsom tryckt af en skuld-börda, och drömmande, å ena sidan, om gudamakters vrede, å andra sidan, om deras barmhertighet och försoning; de angifva, såsom de tvenne vägarna dit, bön och offer; de förkunna, att offret är desto verksammare,

eller leder till målet desto kraftigare, ju mera det är en sjelfuppoffring, — antingen af sitt käraste, eller helt och hållet af sig (en föreställning, som, ehuru rysligt förvriden, är ögonskenlig till och med i t. ex. Molochs- och Astarte-dyrkningens gräsligheter); och några ibland dem utmärka sig genom ett andedjup, en höghet, en skönhet, hvari ett icke ringa mått af Ur-Ljusets glans ännu är tillstädes *). Allt detta, — huru skulle det annorlunda kunna förklaras, än att de innesluta, hvardera på sitt vis (och några på ett förvånande rikt), en förebildlig qvarlefva af uråldrig gudasanning, på fantasiens väg vidare ut- och omdanad, genom fragmentariska traditioner fortplantad, och i lika fragmentariska divinationer sträfvande att besinna sig på eller återuppnå det förlorade Ena och Hela? De förträffligaste af dessa myth-kretsar äro de, hvilkas skepelser med minsta omsvepet leda oss till ur-gestalterne af den äldsta Theismens förvandlingar; och dessa gestalter möta oss med röster, der vi ännu igenkänna ljud ifrån det språk, hvarmed vårt slägte undervisades af Skaparen såsom barn af en fader. Derför kunna de, så uppblandad än deras sannings-andel må vara, dermed gälda det ljus, som utbreder sig öfver dem från Theismens medelpunkt, att de tillbaka kasta en flerfaldig belysning öfver både dess tidigare och senare uppenbarelse-arter.

Icke dessmindre är lika onekligt, att en uppfattning, hvari den förmedlande kraften är egentligen (eller med öfvervigt) Fantasiens, måste, ju längre den fortgår i slik rigtning, desto afgjordare ombilda sig från (ren) Religion till Superstition. I de bättre mythkretsarne kan denna (liksom hos Grekerna) förfina och adla sig till en human, ja högst ästhetisk anthropomorphism; hvarmed visserligen så mycket är vunnet att personligheten, — till hvars frigjorda och fullständiga utveckling odlingens hela verldsgång syftar, — erhåller hos gudar och menniskor ett verkligt värde; om än här nästan blott i egenskapen af

---

*) Till ex. i öfvertygelsen om själens odödlighet och fordringarna på en rättskaffens lefnad.

"skön Individualitet." Men sjelfva grundbristen är dermed icke häfven. Grundbristen qvarstår nämligen ändock deri, att det superstitiösa (d. v. s. vidskepelsen, vantron), ehuru sålunda luttradt till ett ästhetiskt, — hvarvid tvifvelsutan allt det råare af superstitionen bortfaller, — förvexlas med och sättes i stället för den ethiska beståndsdel, som är religionens ursprungliga och enkannerliga; eller att det betraktas och behandlas så, i gudstjenst och hvarje sedlig tillämpning, som vore det i sig sjelft ett ethiskt, och detta med oinskränkt giltighet. Men i samma mån sådant sker, eller det vidskepliga intager, i tro och lefverne, stället, betydelsen, giltigheten af det sedliga, — i samma mån är ock den verkliga hedendomen färdig. Den yngsta och sista arten af hedendom är den ytterst sublimerade, den metaphysiska; som visserligen gör sitt bästa att komma ifrån mångguderi, natur-andars öfvervälde o. s. v., men lyktar med det rationellaste af afguderier: den speculativa menniskotankens sjelf-tillbedelse; vanligen i sammanhang med någon abstract och än så, än annorlunda upprättad vålnad af Förnuftets Allform. Denna, som då antages vara Gud sjelf, skapar dymedelst den falska eller döda Monotheism, hvilken vanligtvis går och gäller under Pantheismens benämning. Under första stycket af vägen till detta mål, yttrar sig ett dylikt philosopherande i de försök, med hvilka hvarje utbildad national-mythologis lefnadsålder afslutas: försöken att upplösa mytherna i begrepps-tolkningar, och dervid till och med sjelf tillverka nya myther, — men hvilka nu bli endast idel begrepps-allegorier. Ja, äfven såsom framhunnen till målet, kan detta slags hedniska vishet — vi se det än i dag hos Inderna — låta folktrons mythologi qvarstå såsom ett skuggspel, bortom hvilket den sanna kunskapen döljer sina blott för de vise tillgängliga hemligheter. Det händer då slutligen, att den högtbeprisade kunskapen blir ingen annan, än denna den öst-asiatiske, till Gud omsider vordne Siaren Buddhas: "Allt synligt förgås; allt födt har en bedröflig ändalykt; hvarje tro liknar Intets rike; verl-

den består blott i inbillningen." Legenden förtäljer, att han genom en anderöst erhöll den till lön för en späkning, hvari han sönderslet sin kropp med tusen spikar. Så gräslig än förberedelsen till denna vishets-grad var, gräsligare synes oss dock sjelfva den uppnådda visheten.

Dessa antydningar om mythens religiösa sida torde för vårt närvarande syfte göra tillfyllest. Vi lemna dem med det tillägg, att myth-religionerna till en viss grad låta ordna sig inom en likartad klass-indelning med den, som gäller för de på uppenbarelsen grundade. Vi träffa således äfven på detta område både natur-religioner och lag-religioner; ehuru de förras antal är det ojemnförligen största. Men några finnas dock, inom hvilka vi tydligt urskilja försök, gjorda af högtbegåfvade siare, till en reform: från en mera materialistisk verldsåsigt till en mera spiritualistisk, från en alltför mythisk cultus till en mera ethisk, från mångguderiet till en-guderi eller åtminstone en inskränktare guda-flerfald, — i allmänhet från vidskepelsens sjelf-bedöfningar till en mera sedlig uppfattning af lifvets väsende och bestämmelse. De så beskaffade mythiska religionerna kalla vi derföre lag-religioner: bland hvilka föröfrigt vissa framte ett ganska ofullkomligt skick*), andra åter närma sig mer intill sitt syftemål. Det gifves blott en lag-religion, som — nämligen såsom betraktad i det väsendtliga och hela af sin karakter — är lag-religionen i sin fullkomlighet; det är den Mosaiska: men hon tillhör, oaktadt sina beröringspunkter med den nu ifrågavarande sphären, likväl en annan: emedan inom hennes synkrets redan den rena kärleks-religionens morgonrodnad uppgryr. Bland de mythiska eller hedniska religionerna finnes ingen som förtjenar priset af egentlig motsvarighet till denna sistnämnda, eller till den verkliga, sig sjelf af kärlek hängifvande och uppoffrande Guda-personlighetens religion. Men till Mosaismen framställer, i främsta rummet, den Forn-Persiska eller Zoroastriska

*) Hit hör Islam.

Zend-läran en motbild. Och med henne har den Forn-Skandinaviska eller Odinska Eddaläran den slägtskap, att äfven i denna har, synbarligen, ett försök till lag-religion velat genombryta natur-religionen och besegra dess herrskarmakt, — men med vida mindre framgång.

Närmare till våra betraktelsers hufvudföremål hör sakens ästhetiska eller poetiska sida. Vi skönja der, att den mythiska åskådningen af lifvet och tingen ursprungligen består i en oskiljelig enhet af natur-sympathi och poesi: der den förras krafter gifva det inre sättet af det Gudomligas uppfattning, och den senares krafter det yttre sättet, eller skepnaden. De särskilda krafterna sammanfattas då härvid i fantasiens grundkraft, genom hvilken sålunda natur-sympathiens förnimmelser individualiseras till något slags helt, en mythisk organism, der med dessa förnimmelser äfven sammansmälta dels de spridda dragen från ett renare Guda-Ord, dels sjelfva folkets äldsta häfdaminnen. Den fantasi, som verkar detta, är mindre en och annan enstaka persons, än hela nationens. Det är ett helt folk, som här — fastän omedvetet — sålunda diktar sin verldsåsigt — och med detsamma äfven tänker den, det är folkets gemensamma Genius, genom hvilken — i den tiden — alla dess medlemmar voro poeter på det vis, att de meddelade åt hvarandra sina diktrika uppfattningsbilder i en fortsättningskedja från man till man, der enhvar ägde ungefär lika mycken andel i deras tillvarelse. Detta slags poesi var en allmän atmosphär, der ett elektriskt element ideligen slog ut i gnistor och blixtar. Men hvad sålunda om gudomliga eller öfverhufvud underbara väsenden diktades, det framsprang ur vissa i folks-åskådningen gifna objectiva nödvändigheter, och uttryckte derför alltid med detsamma en verklig öfvertygelse, en tro. Hvad i denna tro var tanke, ligger här i den poetiska bilden sjelf, såsom sådan, eller sjelfva bilden är här tanken, sanningen, läran, — likaledes såsom sådana; åtskillnad emellan dem uppkommer ej förr, än genom långt senare tidehvarfs bemödanden att låta dem genomgå en reflecterande

undersöknings behandlingar. Mellertid ser man häraf, hvadan det härrör, att alla de mythiska religionerna äro blotta folkreligioner. Tillika inses grunden af det påstående, att poesien är äldre än mythen och moder, om icke till dess väsende, åtminstone till dess framträdande skepnader. Icke dessmindre kan med lika rigtighet sägas, att mythen är äldre än poesien, eller att denna har att tacka mythen för sin tillvarelse: när man tänker sig poesien såsom redan stadd i utvecklingsgången till hvad man vanligtvis betecknar med detta namn. Ty i sitt förhållande till all den åskådning, som i och med denna utveckling antager egenskap af enkannerligen poetisk, är den mythiska just både dess ursprung och dess första skepelse; och i all poesi, antingen vi dermed förstå den vidsträcktare bemärkelsen af diktens, konstens, smakens allmänna skönhetskapande och skönhetnjutande lif, eller den inskränktare af skaldekonst såsom allt skönt lifs uttryck i språk och vers, qvarlefver denna hennes ursprungliga beskaffenhet. För poesien — den verkliga nämligen — är naturen, och med detsamma den af naturen burna historien, ännu alltjemt en myth, — det vill här säga: en genom fantasien förmedlad (och hela lifvet till ett poem förvandlande) Gudomsskapnad. De sins emellan olikaste skalder stämma häruti öfverens: så t. ex. Novalis, Goethe och Schiller. Den mythiska karakteren framstår visserligen hos den förste påtagligast (och så till vida liknar honom Tieck, särdeles under sin ungdoms och första mannaålders period); men dess närvaro är dock, innerst i grunden, omisskännlig äfven hos de bägge andra; blott med den skillnad, att, hvad i denna hänsigt naturen är för Goethe, det är historien för Schiller. Poesien i sin egenskap af skaldekonst upprann derigenom, att Gudasägnens äldsta språkgestalt var Guda-qväde. Versen, eller åtminstone den poetiska rythmen, är äldre än prosan. Skaldernes tungomål började med att vara Gudarnes. Redan i sitt tidigaste skick företer detta tungomål en sammangjutning af profetiska, heroiska och erotiska elementer. Det första

danade sig till Tempelsång, — såsom andaktshymn, lärodikt eller bådadera tillsammans; det andra till Hjeltesång, Hjeltesaga, epik; det tredje till den omedelbara och äfven för enskilda sinnesstämningar upplåtna Känslosång, åt hvilken namnet lyrik blifvit gifven. När slutligen dessa trenne elementer, Siardiktens, Sagodiktens, Känslodiktens, genomgripa hvarandra i samverkan till sådana skådebilder af menskliga handlingar, i hvilka menniskolifvets ställning till ett länkande Öde eller en ledande Försyn ögonskenligast uppenbaras: då uppkommer Dramat eller Skådespelsdikten; som, när den är hvad den bör vara, utgör, liksom i allmänhet skaldekonstens, så i synnerhet hvarje national-skaldekonsts uppnådda konstfulländning.

Öfvergå vi nu slutligen till Mythens historiska sida: så verkställa vi, med detsamma, en öfvergång som både leder oss intill och förflyttar oss inom gränsen af vårt egentliga ämnes första afdelning. Klart är, att ingen Myth-krets, och således ingen folk-religion, som i en sådan varit inneburen och genom den utvecklat sitt innehåll till folks-cultur, har ursprungligen utgått från begrepps-satser. Men lika klart borde vara, att ingen mythisk religion har kunnat utgå från endast bilder, blotta sinnebilder, — tänkta (huru som helst) i mening af allegoriserande dikter. Det slags poesi, som skapade dessa bilder, var en i högsta grad reell: den stödde sig, i hvarje mythisk upphofspunkt, på någon sammansmältning af natur-verkligheter och person-verkligheter. Hvar och en mythisk religion liknar deruti den sanna, att den har sin upphofs- eller utgångspunkt i något ur-factum, någonting historiskt, — huru än detta må sedan ha blifvit i föreställningen eller inbillningen omdanadt; och hvad här i allmänhet gäller om myth-kretsen, gäller äfven om de hufvudsakligare af dess särskilda myth-gestalter — i långt större mån, än mythologerne ännu hunnit inse. Det var en tid, då desse plägade i sådana föremål se idel halft tillfälliga, halft (eller äfven helt) afsigtliga påfund af några lagstiftare, eller prester, som varit antingen välmenande

bedragare, eller egennyttiga, eller ock bäggedera tillsammans; hvarefter sedermera poeterne fullbordat sammansättningen medelst allahanda utsmyckande bearbetningar och tillägg. Dermed hafva de nu upphört: de ha i afseende på hvarje dylik national-grupp af mythföreställningar begripit, att om det väsendtliga af dessa föreställningar ej hade redan förut funnits till, skulle ingen lagstiftare eller prest kunnat komma på det infall att genom dem imponera (eller just i kraft af så beskaffade och af inga andra), samt ej heller deri kunnat lyckas på ett så allmänt genomgripande vis; lika litet som det kunnat falla någon poet in, att begagnandet af just dessa föreställningar, just dessa bilder, vore säkraste sättet att behaga sina landsmän och skörda deras bifall. Icke dessmindre tyckes man ännu ej tillräckligt besinna, att man här har framför sig väsenden och saker, som en gång varit på fullaste allvar trodda, eller omfattade med en tro, som i samhällig enhet bekräftade sig genom hela mennisko-millioners gudstjenst, seder, lagar, strider och martyr-dödar. Mythologerne skulle eljest icke alltjemt envisas med att vilja upplösa dem i allahanda reflexions-allegorier, — än physiska, än ethiska, ja logiska och psychologiska, — men samtligen ensidiga (och ofta på det förunderligaste vis hopgjorda), med den inbillning, att dymedelst ha träffat deras betydelse och anledningen till deras uppkomst. Så säger t. ex. den ene att Balder egentligen är "sommaren"; den andre, att Odin egentligen är den "intellectuella kraften" tänkt i sin högsta fullkomlighet. Men huru af dylika begrepp kunnat bli Gudar, låter ej förstå sig; hvaremot det är ganska begripligt, huru våra fornfäder, såsnart en Balder och en Odin i deras tro tillvoro, kunde i den älskliga och kortvariga sommaren skåda en motsvarighet till den förre, och i enhvar hög snille- och hjelteförmåga se den senares återsken. Verkliga förhållandet är alltså ett rentaf motsatt till det, som desse Mythologer antaga. Den såkallade "personificationen", hvarigenom Gudar och Demoner uppkommit, har, åtminstone när frågan är om sjelfva de mythiska grundgestalterna, visserligen

haft anledningar, i betydlig måtto objectiva. Af dessa bör man tvifvelsutan söka en del inom den spher, som är de magnetiska visionernas och de dithöriga visionära prosopopeernas: men en annan del har lika säkert en långt mera historisk beskaffenhet, än till och med de tyckas antaga, som erkänna den trefaldiga förening, hvilken enhvar sådan grundgestalt (i och med sitt egendomliga tillbehör) innebär. Denna trefaldiga förening är den oskiljaktiga af Gudasaga, Natursaga och Hjeltesaga. Visst är, att oftare, än man förmodar, utgjorde i den mythiska tidsåldern någon verklig personlighet den kärna, hvaromkring allt det öfriga formade sig, sammanväxte och utgrenades; och ingenting är begripligare, när man betänker, att äfven i en senare afdelning af denna fornverld voro heroerne — vare sig siare eller krigare, eller bäggedera — alltid på ett eller annat vis ansedda för Guda-incarnationer; åtminstone i egenskapen af Gudasöner. I allmänhet kan om myth-häfden sägas att den sjelf är mensklighetens och nationernas ur-historia. Men den är nästan blott en inre historia: ett slags invändigt förtäljande om det äldsta mennisko-medvetandets theogoniska utvecklingar och öden. Det var genom de såkallade Gudasönernes dynastier, närmaste ättlingar, följesmän och verkningsföljder, som denna inre historia småningom förvandlades till den yttre, den med full klarhet och bestämdhet öfverskådliga lifskedja af personer, handlingar, tidsföreteelser, åt hvilken vi — till särskilnad från all den förutgående Myth-sagan — enkannerligen gifva Historiens namn. — En skymt af den åsigt, som jag nu antydt, sväfvade för ett äldre tidehvarfs fornforskare och häfdatecknare, när de, liksom t. ex. Sturleson (i Ynglinga-sagan och företalet till den efter honom benämnda Snorra-Eddan), Saxo och närmare intill våra dagar Rudbeck, ville upplösa den mythiska häfden till (eller antaga den för) verklig historia, — i detta ords nuvarande mening. Men de inträngde ej till djupet af saken, missförstodo derföre sin aning och uttydde eller tillämpade den förvändt, samt kommo sålunda till resultater, som antingen

allsicke äro giltiga, eller äro det blott under vilkor af stora inskränkningar och omskapningar.

Det gifves myth-kretsar, om hvilka i tvåfaldig mening kan sägas, att de äga en mera historisk karakter, än de öfriga: nämligen dels i den bemärkelse, att de historiska utgångs- och anskjutnings-punkterna till mythisk kristallisering äro der oftare synbara och i sin synbarhet påtagligare, än annorstädes; dels ock i den, att den mythiska lärans lynne och rigtning utmärka sig genom en grad af ethisk och praktisk energi, som sjelfnödvändigt föranleder en öfvervägande hängifvenhet åt historisk handling, — lyktande, om lyckan är god, med verldshistorisk verksamhet och inflytelse. Denna anmärkning leder oss rakt in i den mythiska forntidsverld, som var våra egna urfäders. Ty i båda dessa bemärkelser skönjes der en historisk egenskap företrädesvis: så att, å ena sidan, det historiska elementets förmälning med det mythiska låter här oftare, än annorstädes, med mycken ögonskenlighet uppvisa sig; under det, å andra sidan, sjelfva andan af denna lära har, genom de Gotho-Germaniska folken, brutit fram såsom en verldshistorisk makt, som störtade sjelfva Romarväldet och framkallade ett nytt Europa ur dess spillror. Grekerne voro på väg, medelst Alexander, att bli ett verldseröfrande folk; deras mythologi och bildning blefvo sedermera verldshistoriska genom tillhjelp af Romarnes vapenkraft, som i allt sådant funno sig vid att bli deras lärjungar. I Romarfolkets egen mythlära åter, som var ytterst fattig innan den till inympning mottagit Grekernes, låg ingen anledning till den verldshistoriska krigare-rol, som detta folk kom att spela; hon var tvärtom, i sitt ursprungliga skick, en lära för herdar och åkermän; den rika grekiska tillsatsen blef mera ytligt prunkande, än den genomgrep folkets verkliga lif och statsform: kort sagdt, bevekelsegrunderna till Romarnes handlingssätt och verldsrol måste sökas inom en annan rymd, än den, som egentligen var deras mythers. Helt annorlunda förhöll det sig med Gotherne, till hvilka de fordna Skandinaver-

na hörde: deras historiska bestämmelse utvecklade sig helt och hållet såsom sjelfnödvändig följd af ett historiskt kall, som i deras religionslära var ifrån begynnelsen påyrkadt. Det är detta, som snart skall komma att närmare visas. Vi kunna mellertid, i sammanhang härmed, förvägs-vis nämna, att den Skandinaviska mythologien intager så väl i ethiskt, som i ästhetiskt afseende ett af de högsta rummen; och kan i bägge dessa afseenden ställas bredvid den Grekiska — under hvilken hon väl i vissa egenskaper står, men öfver hvilken hon dock äfven står i andra. Jag vill nu blott tillägga, att öfverhufvud alla Myth-kretsars olika värde-mått, i hvilketdera afseendet som helst, bestämmes af den grad, hvarpå der framträder ett menniskans frigörande från natur-individualitet till andlig och verklig personlighet. Redan på grund af det nyss anförda kan förmodas, att den Skandinaviska Myth-kretsen företer en framstegs-grad, hvars höghet är utmärkande och bjuder aktning.

Olämpligt vore här att inlåta oss i någon speciell klass-indelning af de mythiska fornlärorna: en sådan skulle endast kunna gifvas genom en allmän öfversigt af deras utbildningars gång och samtliga serier. Blott en enda dithörande anmärkning må meddelas, för att dermed afsluta dessa inledningsbetraktelser på ett sätt, hvarigenom deras omedelbara sammanhang med vårt hufvudämne blir fulltydligt.

Stödja vi oss på sakens eget inre, på de intyg, som de gamla natur-religionerna (vid noggrann skärskådning) sjelfva afgifva, och på det ovederläggligen äldsta historiska vittnesbördet — det mosaiska: så kunna vi tvifvelsutan antaga, att samtliga myth-slägterna framgingo, i första ledet, ur en öfverdrift af det hufvudstycke i de äldsta patriarkernes naturåsigt, som bestod i en djup vördnad för Elden, för Ljuset, för den rena Äthern, det klara Himlafästet; i det andligaste af alla slags yttre sinne-väsenden såg man skenet, ja blicken af den allgoda Gudomligheten, som der tycktes inskåda omedelbart inom jordens rymd. Vår Bibels "gamla testamente" visar

på många ställen — särdeles dock i Mose-böckerna — att denna synpunkt, i sin renhet, var urreligionens eller den patriarkaliska; att den förnyades hos Abraham, och ärfdes af dennes ättling Moses, som sjelf fortsatte och inom sin krets fulländade den i sammanhang med hela den öfriga folktradition, der ett renare fragment från urreligionen har bibehållit sig, än något annat forntids-folk mäktar framte. Att Jehovah ej sällan hos Moses omtalas såsom uppenbarande sig i drägt eller omhölje af eld *), torde knappast behöfva påminnas. Ljuset, elden, solen, stjernorna äro de första och enklaste sinnebilderna af gudomlig varelse och gudomliga krafter. Men just derföre kunna dessa himmelskt-jordiska väsenden under menniskoslägtets tidigaste ålder lätt nog och snart nog komma att gälla såsom "gudomliga" i en mera sjelfständig mening; och denna förgudning utgör all egentlig hedendoms första stadium. Denna första hedendoms-form är den, som man kallar Sabæism eller Stjerndyrkan; och som hos de fordna Perserne, genom Zoroaster, undergick en reform till renare Ljuslära. Landet mellan Euphrat och Tigris, jemte de angränsande delarne af Persien och Arabien — således ungefär de trakter, som angifvas ha tillförne varit Edens — angifvas ock såsom Stjerndyrkningens äldsta hemland. "På hinsidan älfven" (Euphrat), sade Josua i sitt afskedstal till Israels församlade slägter, hade äfven deras förfäder, en tid bortåt, inlåtit sig i "andra gudars" tjenst. Dessa "andra gudar" voro Ljus-emanationer, som tycktes i solen och stjernorna framträda såsom individualiserade till gudomligheter. Philosopher gifvas, som förklarat alla religiösa känslors upphof ur ångesten för vissa skräckfulla natur-phenomener: en stupid begynnelse och en stu-

*) T. ex. Brinnande Busken. Uppenbarelsen på Sinai, 2 Mos. kap. 19 och 24. (I detta senare kap. förtjenar versen 10 en särskild uppmärksamhet. Det berättas, att Moses hade stigit upp till Sinai spets med Aron, Nadab, Abihu och de 70 äldsta af Israel. "Då sågo de Israels Gud. Under hans fötter var såsom en skön saphir, och såsom en himmel då han klar är.")

pid förklaring, som dessutom ej förslår ens för de råaste af hedendomens grader. All religiositet leder sin upprinnelse från beundran, från tacksamhet, från kärlek, men visserligen äfven från känslan af beroende och behof af högre makters barmhertighet, nåd, beskydd. Hvad var naturligare, än att man med sina önskningar i slik hänsyn vände sig uppåt till dessa lysande himlavarelser, i hvilkas oföränderliga ordningslagar och lika oupphörliga välgerningar så herrligt strålade en gudomlig vishet? Dock vördades dessa makter visserligen, till en början, blott såsom i stjernorna inneboende Englar, som hade fått sig ombetrodt att i den högsta Gudomlighetens tjenst verka såsom dess budbärare och ståthållare (hans "himmelska härskaror", hvaraf namnet Sabaoth (Zebaoth), "himlahärarnes Herre.") Det skulle bli för vidlyftigt att utreda, genom hvilka grader af missvisning den härmed började tvetydigheten förde, i sin utveckling, från denna astraliska cultus till den afgjorda Materialism, Polytheism och Fatalism, hvari de hedniska Naturreligionerna samfäldt äro fångna. Spåren af den första graden äro mellertid i dem alla — och äfven i Eddan — igenkännliga. Tilläggas må blott, att nästa graden blef dessa alltmera materialiserade Emanations-lärors, der man på Gudomlighetens natur öfverflyttade köns-förhållanden och dermed sammanhängande generations-begrepp. Ursprungliga grunden var dock det föreställningssätt, att allt tillvarelse-lif är utflöde från ett Urväsende, som, af någon sin naturs nödvändighet, har deri meddelat sig och (tills vidare) ännu dermed fortfar. Sådant troddes ske i ständigt vidgade kretsar, — hvilka, i mån af sitt tilltagande afstånd från lifs-medelpunkten, jemväl aftaga i förträfflighet eller öfvergå till städse ökad fördunkling och förgrofning; hvarifrån en (på ett eller annat vis beskaffad) själa-rening och själa-vandring kan återföra till enhet med lifvets upphof. Nu är väl sannt, att så länge detta föreställningssätt tänker sig sjelfva Urväsendet såsom ett evigt Ljus eller en evig (Lifs-)Eld *), kan det tyckas visa sig i en bå-

*) Odin sjelf var ursprungligen en sol-gudomlighet, så i andligt som lekamligt afseende.

de oskyldig och vacker skepnad. Men till rätta begreppet om vexelförhållandet mellan Gud och Verlden hör ovilkorligt, att den senare har erhållit sin tillvarelse, icke genom en emanation, utan genom en creation, — d. v. s. genom en frivillig skapelse, till hvilken Gud blifvit bestämd af någon bevekelsegrund, som tillhör hans egenskap af det högsta fria och sedliga väsende. Derföre äro de ädlaste hedendom's-formerne de, i hvilka man kan skönja det mesta närmandet intill detta begrepp, eller i hvilka de tydligaste skymtarne deraf äro märkbara. De äro ånyo (så godt de förmå) Ljusläror i renare betydelse, eller eftersträfva åtminstone att vara det. De äro ädlare, icke blott i den mening, att de dymedelst stå närmare till christendomen; utan jemväl i den, att de uttrycka ett frisinnigare, ett vilje- och handlingskraftigare folklynne, som återspeglar sig i dylika värdigare religionsbegrepp. Man kan af sådana folklynnen förmoda, att en verklig heroism, ett okufligt och — i sina vackraste företeelser — ridderligt hjeltesinne, blir hos dem grundtonen, liksom i lifvet och åsigten af lifvet, så äfven särskildt i dikten och sången. Just så förhåller det sig ock med de fordna Mediska och Persiska folken; och så äfven med de Gothiska och Germaniska af den orsak, att dessa voro de förras närmaste fränder *).

Uppspana vi, så långt vi det förmå, de mythiska, lingvistiska och historiska spår, som leda oss till våra Gothiskt-Skandinaviska urfäders vagga och första hemland: så stanna vi framför en uråldrig tvådelning af folksrigtningar, som i skaplynnet af sina religiösa åsigter, och derföre sedan i skaplynnet af cultur och samhällshistoria, städse mer och mer åtskiljt sig; bägge likväl från samma rot utgångna. Denna tvådelning synes ha uppkommit i de bergstrakter, som dana Indiens och Persiens nord-gränsländer och nordliga delar; d. v. s. den synes leda sitt ursprung från några oss obekanta bryt-

*) Grekerna försökte reformen på en annan väg — genom konst och pekulation.

ningar och förhållanden, antingen hos de äldsta Inderne, eller hos det folk, hvars närmaste ättlingar Inderne och Perserne äro. Dessa bägge nationer se vi genast, i och med sitt framträdande såsom skilda, representera de bägge olika rigtningarna. Den ena rigtningen, mera enkel, viljestark, ethisk, mera syftande till enfald i sin läras form och praktiskt verkande sedelefnad, fästade sig, till en början, på vestra sidan om Indus; den andra, mera brokig, fantastisk, theoretisk, på östra; der den herrskar ännu i dag. Båda rigtningarna ha sedan, åt flerahanda håll, fortsatt sin verksamhet och sina eröfringar; på banor, som ej sällan korsat hvarandra och då föranledt nya sammanväxningar. Så se vi t. ex. den senare, som i sin form är högst mångfaldig, och som leder än till myth-föreställningarnas yttersta materialisering genom en öfvermäktig sinnlighet, än till deras yttersta idealisering genom en öfvermäktig speculation, framträda äfven hos Grekerne: men hos dem har den uppnått denna karakter af verklig humanitet, som lyfter den Grekiska bildningen så högt öfver alla de andra af samma grundrigtning beherrskade folkens. I sjelfva "Sakontala", detta förtjusande och med högsta skäl allberömda indiska skådespel, yttrar sig det humana mindre såsom ett frigjordt egentligt menniskolif, än såsom ett blomsterlif i menniskokroppar; hvadan ock der, under all den outsägliga älskligheten, röjer sig den öfvervägande folksböjelsen för det passiva, för vek hängifvenhet och verklös qvietism. Hos Grekerne deremot, ett folk af manligare natur, yttrade sig, till följe häraf, denna rigtning äfven såsom sådan. Onekligt är, att den Forn-Skandinaviska bildningen framter en art, blandad af bägge rigtningarnes beståndsdelar. Men månne hon ej, likafullt, leder sin börd från den förra? Månne hon ej sjelf grundar sig på en Eld- och Ljus-religion, mäktig att framkalla ett ridderligt krigarlif, i skaldesången som i kämpahandlingen?

Med denna fråga ställa vi oss på den rent historiska grund, hvilken vi hädanefter ej komma att öfvergifva. Orsaken, hvarför vi valt just den väg dit, som vi valt, torde

nu vara synbar. Kunde någon bestämdt utreda, när, hvar och huru den nyssomtalta tvådelningen skedde, — eller hvilka dervid voro de på samma gång nationalt-religiösa och nationalt-politiska omständigheterna: han hade lyckats lösa ett af både Mythologiens och Historiens hufvudproblemer. En vink har blifvit gifven om arten af denna hittills — och kanske för alltid — otillgängliga hemlighet; äfvenså om den forntrakt och det fornfolk, der den undangömmer sig. Och hvarför har jag gifvit denna vink? Derföre, att i närmaste grannskap af detta folk lyste solen öfver Asarnes tidigaste bragder. Ja, de voro — eller anförde — sjelfve en af de folkstammar, som efter denna uråldriga myth- och cultur-styckning började draga sig åt vest och nordvest, i en slutligen uppåt Europas nord gående kedja af ortförändringar, af flyttningar, hvilkas orsaker vi nu kunna blott i någon mån utgissa. Följde med dem från östern till norden en jordisk Eld-religion, hvars bästa beståndsdelar sedermera, inom Europas landamären, renades, förädlades, upptogos till införlifning af en likaledes från östern härstammande himmelsk? Kan detta spörsmål bejakas: då förstå vi, huru de kunde till Europa medföra den nyskapande lifspunkt, i hvilken källan uppsprang till Vesterlandets romantiska lif och diktning, — eller till hela den sinnesart af ridderlig christendom, hvarpå det väsendtliga i de Ny-Europeiska folkens bildning, och enkannerligen i de Gothiskt-Germaniska folkens, grundar sin tillvarelse. Man ser, hvilken vigt kännedomen af Forn-Skandinåvernes mythiska och poetiska verldsåskådning har, ej blott för Poesiens, utan ock för Religionens, för Philosophiens, för samtliga National-medvetandets, för alla både Fosterlands- och Kunskapskärlekens högsta interessen; man ser, huru denna vigtighet är en ingalunda mindre för Historien i allmänhet, än för Skandinaviens och Sveriges historia särskildt. För oss är det likväl, i nu förevarande betraktelser, en pligt att i möjligaste måtto inskränka dem till den ästhetiska sidan af denna sista.

Men just på det att denna må framstå i desto klarare ljus, är lämpligt, ja nödigt, att låta den egentliga öfversigten af vårt fordna och nyare fäderneslands Vitterhets-historia taga sin begynnelse från några drag till vårt folks urhistoriska karakteristik, tecknade i och med några antydningar om gången af dess vandringar från dess östliga ursprungshem upp till vår nordiska halfö. — Ägde vi qvar de sago-qväden om Odins Resor, dem Snorra-Eddan åberopar i sin "Gylfaginning", så skulle vi troligen i detta ämne veta långt mera.

I.

Våra förfäders invandring i Skandinavien och deras urhistoriska karakteristik.

Huru man än må föreställa sig och utreda våra förfäders slutliga bosättning härstädes: så synas dock, i afseende på den första för oss skönjeliga utgångspunkten, två satser förblifva ovederlagda, — i kraft af både inre och yttre bevislighet. Den ena: att denna utgångspunkt är belägen i de Kaukasiska bergsbygderna, eller åtminstone i deras grannskap. Den andra: att våra fornfäders äldsta själsodling, så långt vi genom Skandinaviska urkunder känna den, bär många slägt-tycken af syskon, till hvilka hon fordom i dessa trakter bodde nära; och synnerligen af en krigisk syster, som både före och långt efter hennes utflyttning till Europas nord herrskade på den asiatiska hinsidan om det i hennes minne qvarlefvande "Gudhem", hvartill hon sedan esomoftast tillbakalängtade. Denna syster, hvilken hon liknade i att dyrka Lifvets Eld i egenskap af Ljus, är den Forn-Persiska.

Att det skick, hvari våra förfäders verldsåsigt och vitterhet blifvit oss bekanta, har utbildat sig under och i följd af en öfverflyttning från dessa Asiens trakter till det nordliga Europa: derom skulle Edda-mythernas hela inre beskaffenhet vittna tillräckligt; äfven om det icke tillika intygades af yttre vittnesbörd. Men på sådana är godt förråd. Våra häfders begynnelse, Ynglinga-sagan, börjar med en uttrycklig hågkomst af denna öfverflyttning. Likaså den prosaiska, eller såkallade Snorra-Eddan. I Olof Tryggvasons Saga berättar

Thor sjelf för konungen, att i Norden hade en stor förändring skett genom invandring "ur verldens östra del." Samma härstamning se vi antydd af Dansken Saxo, som kallar Asgård *Byzantium*, äfven som, under åtskilliga former, af Longobardiska, Norrmanniska m. fl. krönikskrifvare från den äldre Medeltiden; af hvilka en (Norrmannen Dudo) säger om Danskarne i tionde århundradet, att de då sjelfve utgåfvo sig för afkomlingar af "Trojaner." Ja, jemväl hos Perserne möta oss, om än halfdunkla, dock outslocknade minnen af samma hågkomst (hvarom ett par ord längre fram); och forskare gifvas, som anse sig ha uppdagat sådana äfven hos Inderne. De påstå, att i Indiens forntid skall en del af dervarande krigarkast, som företog någon ändring i sin religions-cult eller ville införa en annan än Braminernes, derföre ha blifvit, genom dessas omsider öfvermäktiga motstånd, nödsakad lemna landet omkring Ganges och utvandra; hvarvid den vände sig åt nordvest och norr, och fortsatte i denna rigtning sina dels eröfrande, dels rentaf befolkande nybyggar-tåg. Visst är, att Inderne, nu så stillsamma och stillasittande, ha icke alltid varit det: i fordna dagar skedde från detta land utflyttningar åt flera håll. En sådan tros hafva grundlagt det Ägyptiska preståldet; och liksom derigenom uppkom ett af forntidens anseddaste samhällen, så har en annan gifvit upphof åt det mest föraktade af nutidens folkslag — åt Ziguenarne; ty att desse ursprungligen gått ut från Indien, är numera af många skäl (och framför allt genom inhämtad närmare kännedom af deras språk) fullkomligen afgjordt. Tilläfventyrs har, likaså, den första ansatsen till den här ifrågavarande folkstammen uttågat från samma moderland; tagit, småningom framryckande, Bactriana, Persien, de Kaukasiska trakterna i besittning; och sålunda blifvit kärnan till det lefvande träd, hvaraf en gren qvarblef i länderna söder om Kaukasus (Kauk-Asos) såsom den Medo-Persiska, en annan såsom Alaner spridde sig i de Kaukasiska bergen med flerfaldiga underafdelningsnamn, och en tredje såsom Gother, med Asarne i spetsen, förflyttade sig dä-

dan till nejderna omkring Don och Svarta Hafvets nordkust, — hvarifrån den sedermera, i en genom Slaviska, Sarmatiska, Germaniska länder fortgående kedja af nya uttåg och nybyggen, ändtligen sträckte sig äfven till ett besittningstagande af vår halfö. Dessa Gothers i en annan rigtning framryckande beröringar med Romarväldet, hvilket de omsider störtade och omskapade till nya riken, må här blott i förbigående nämnas. Deremot, när vi påminna oss huru vår visserligen halft mythiska, men också halft historiska Ynglinga-saga börjar med våra urfäders bostad i Asalandet och Asgård vid den i Svarta Hafvet utfallande Tanakvisl, är det äfven med afseende på vårt nuvarande betraktelse-ämne märkligt, att Strabo omtalar Asier och Aspurgianer såsom i hans tid boende på Tauriska Chersonesen eller Krim; att ännu i fjortonde århundradet ett der boende folk kallade sig Asar, och af geographer och resbeskrifvare kallades så *); och att staden As-ovs namn tyckes innebära en ända till våra dagar fortplantad efterklang af det fordna As-hof eller Asgård. Vid den Alaniska eller sig i Kaukasus fästande utgreningen är föröfrigt besinningsvärdt, att ännu år 1699, då en Svensk lärd (Henr. Brenner) reste öfver Kaukasus till Persien, bodde der folk under detta namn; äfvenså att den högsta bergsryggens innevånare der ännu alltjemnt betecknas af sina Tatariska grannar med namnet Asser (uttaladt Osser), och att de sjelfve kalla sig Iron; hvarvid man af det förra namnet ej mindre påminnes om deras slägtförhållande till de fordom på dessa bergshöjder **) vistande Asarne, än af det andra om deras frändskap med Meder och Perser (Iran).

Äfvenså kunna vi ej lemna obemärkt, att i Ossernes språk-

---

*) Arabiske Geographen Abulfeda (som kallar dem El As), och den Venetianske resande Josaphat Barbaro, som hade lefvat sexton år i de Kaukasiske Alanernes grannskap.

**) Osseterne, som ännu kalla sina furstar eller äldste sina "Eldar", äro i våra dagar ett af dem som i dessa fjellbygder med så mycken tapperhet kämpa mot jordens väldigaste landtmakt.

art, och i ingen annan af de kaukasiska, ordet don betyder vattendrag, flod, älf; hvadan kan antagas, då i deras bergsbygd åtskilliga smärre floders namn lykta med denna ändelse, att benämningen Don blifvit åt Tanais-floden gifven företrädesvis, efter att hon, såsom den största, syntes förtjent att helt enkelt heta "älfven."

Hvad åter slutligen den tredje grenen beträffar, eller den, från hvilken vi Skandinaver leda vårt upphof: så ligger både i namnet Gother och i namnet Asar en trefaldig bemärkelse, som har det egna, att så väl det ena som andra namnet antyder, just genom denna sin trefald, beskaffenheten af hela detta folks mythiskt-religiösa grundåsigt och historiska sjelfmedvetande. Namnet Gother har nämligen i sitt ursprung den tréfaldiga bemärkelsen af Gudar, Gudaprester och Gudamän (eller Gudafolk, God-thjod); det ord, hvaraf det kommer, God, är upprinneligen detta folks (ännu hos Angelsachsernes ättlingar bevarade) form af Tyskarnes Gott och Skandinavernes Gud. Namnet Asar åter, som i sin första bemärkelse likaledes betecknar Gudamakter eller medlemmar af Gudarnes slägt, betecknar i sin andra Ås-boar eller höga berg-åsars inbyggare (hvilket jemväl säges vara grundbetydelsen af "Alaner"), och i sin tredje Asiamän. Till bägge namnen har man slutligen funnit de indiska upphofven. God (på forn-tyska kot eller got) har sin urform i det sanskritska Codam, hvaraf det utgör en föga betydlig ombildning, — sannolikt med det persiska Coda till mellanlänk. As har sin rot i det sanskritska as, som är *esse*, eller att vara: så att en Ass (assimilationsform af det hos den christnade Gothen Jordanes förekommande Ans) är egentligt en *Ens;* och Asarne således betyda, för det första sådana väsenden, som äro de — ursprungligen och företrädesvis — tillvarande, varaktiga, verkliga; en bemärkelse, ur hvilken man skulle kunna härleda de tvenne öfriga, äfven utan att tänka på derivationer från ordet ås (hvars norränna-form ock heter i entalet ass), eller från den geographiska verldsdels-benämningen Asia, — som tvärt-

om sjelf torde ha det ursprungliga Asa-begreppet att tacka för sin tillvaro.

Härstamma våra urfäder, såsom tvifvelsutan synes ganska likligt, i första ledet från en utvandring af krigare ur det nordliga Indien *): då kunna vi ock, när vi hos de nyss omtalta folken öfverallt bemärka en dyrkan af Gudomligheten såsom Eld eller såsom företrädesvis verkande i egenskapen af Flamma och Ljus, med mycket skäl förmoda, att de uttågande kämparne varit enkannerligen hvad man hos Inderne kallar Schiva-dyrkare. Bekant är den Indiska Trimurti eller Guda-Treenigheten, der ur- och allväsendet Brahm uppenbarar sig i de trenne personificationerna Brahma, Vischnu och Schiva; likaså, att det i Schiva framträder hufvudsakligen såsom Eldens princip, eller såsom både väsendet och sinnebilden af de krafter, medelst hvilka allt lifvas, men visserligen ock allt förtäres, uppslukas, förstöres. Ej mindre är bekant, att ömsom den ena af dessa personificationer, ömsom den andra blifvit öfvervägande dyrkad, eller har, om än aldrig rentaf utgjort hela den allmänna folks-gudstjenstens hufvudföremål, dock varit detta inom den för en viss tid talrikaste och mäktigaste anhängar-kretsen. Så har än Schiva-dyrkningen, än Vischnu-dyrkningen kommit att tilldana ett eget religions-parti, med en (till viss grad) särskild theologi och ritual. Uppfattar man af Schiva den förbrännande **) och förstörande sidan, med bortseende derifrån, att sjelfva förbränningen bör tänkas dels såsom en rättfärdigt straffande, dels såsom en i allmänhet renande, luttrande, förädlande: så kan deraf, helst vid fortsatt inmängande af hvarjehanda orena orgiastiska tillsatser, det ohyggliga och vedervärdiga väsende uppstå, som Schiva nu är för de christne Europeernes blickar. Men vi böra här åter-

---

*) Både om Brahmanernas och Asarnes förnämste begagnas uttrycket "två gånger födda"; ett indiskt stycke hos Colebrooke börjas alldeles som Völuspá; Amrites (odödlighetens) dryck beredes ungefär som Poesiens i Norden.

**) Surtur är troligen ett minne af Schiva.

flytta vår tanke till en tid, när denna gräsliga förvrängning ännu icke hunnit verkställas; och då blir oss helt begripligt, att en verldsåsigt, sådan, som både Zendlärans och Asalärans, kunnat framgå ur Schiva-dyrkning, d. v. s. ur en öfvervägande uppfattning af Brahm såsom Schiva. Men lika begripligt är, att ju högre vår forskning, under sitt försök att beledsaga den nu ifrågavarande urstammens tåg, aflägsnar sig från Indien i vestlig, nordvestlig och nordlig rigtning, desto talrikare och bestämdare möta oss de om Forn-Skandinavernes ursprung påminnande ätt-dragen: i språk, i namn, i myther, i historiska företeelser, och öfverhufvud i folksanda. Ty väl är sannolikt, att det indiska lynnet har undergått flerahanda omdaningar, innan det kunnat så helt och hållet försjunka i den contemplativa qvietism, som ändtligen gifvit åt detta uråldriga folk en i allmänhet mera lidande, än verksam ställning: men troligtvis var det redan i de äldsta tiderna för slik qvietism högligen benäget. Denna åter synes, i mån af det afstånd, hvarmed de åt Bactra och Persien utvandrande fjermades från det första hemlandet, hafva väsendtligt förminskats; eller i så måtto, att den bredvid sig inrymde plats åt en mera praktisk och heroisk art af religiositet, till hvilken contemplationen sjelf mestadels öfvergick; så att deraf omsider uppstod en fullkomlig Heros-cultus, i handling som i lära.

Det är derföre, som hos Forn-Perserne spåren af den Gothiska och Skandinaviska härstamningen äro så många, och så i hvarje hänsigt omisskännliga. Redan de voro nämligen, i sitt religiösa och politiska lif, Härmän, Arminer, Germaner; — hvadan vi ock redan här träffa detta namn, som hos Greker och Romare blef det för de Gothiska och Tyska folkslagen gemensamma. Hvem kan undgå att finna bekräftelser härpå, när han hos Persiska sagoförtäljare och häfdatecknare hör omtalas ett forn-persiskt landskap, som hette Dschermania eller Erman; när de kalla dess invånare Dschermans (eller Dschermaner); när desse redan hos Herodotus, såsom *Γερμάνιοι*, förekomma i egenskap af en persisk stam; när

det berättas, att från desse Dschermaners landamären, icke sällan, hopar af tappra kämpar drogo ut på äfventyr åt Norden och Europa; när ett persiskt landskap heter Kerman (Karamanien) ännu i dag? Hvem lyssnar icke likaledes, med en till våra urfäder tillbakaflygande föreställning, när han förnimmer den persiske hjelteskalden Firdusi omnämna en forn-persisk folkart, som kallas Asgarians, och hvarom säges, att den utgjorde den andra af de caster, i hvilka Dsjemschid indelade sina Iraner (Männen af Iran, det Persiska rikets ännu hos ättlingarne qvarlefvande namn)? Än mera: Firdusi skildrar sina Asgarians såsom den mest krigiska af alla de särskilda folkgrenar, som i det fordna Persien — men aldrig med den för Indien egendomliga skarpa och hårda afsöndringen — voro på cast-vis ordnade till ett gemensamt stats-sammanhang, han förtäljer, att de "voro härförare och väldige inför Schahens anlete, krigets män, rytande lejon i strid." Efter allt detta kan det vara åtminstone ursäktligt om man, vid namnen Azjem och Azjemian, äfven frestas att tänka på Asheimr och Asiæmenn. Också visar sig i desse Persers grundlynne månget intill förvåning liknande slägt-tycke med Germanernes och Skandinavernes: framförallt i vissa på germaniskt vis ridderliga egenskaper; hvaraf ock sjelfva Ny-Perserne, oaktadt sitt djupa förfall, ännu framför Asiens öfriga nationer utmärka sig genom ett slags forn-fransyskt chevaleri. Blicka vi t. ex. på Firdusis målningar af tiden före Persernes öfvergång till Islamismen, så spelar qvinnan der en betydelsefullare rol, än eljest hos Orientalerne är vanlig; och vi skönja en gryning af den större finhet i sättet att älska henne, den större aktning i hela sättet att behandla henne, som, fastän antydningar och begynnelser dertill framglimma redan i den indiska fornåldern (se "Sakontala"), dock först i de europeiska vester- och nordlanden uppnådde sin fulla utbildning. Så är ock förhållandet mellan språken här ett verkligt syskonskap; märkbart, så väl genom en oräknelighet af ord-likheter och samfälda ord, som genom en stor allmän-likhet i den inre structuren; hvilken senare

liknar Engelskan i enkelheten af sin grammatik, men Tyskan och Svenskan i både förmåga och sätt af nya ords bildande genom sammansättningar. Desto mindre kan det då väcka vår förundran, att vi anträffa samma syskonskap i förhållandet mellan Religionerna. Och de upplysningar, som härifrån kunna hämtas om vårt folks börd, tidigaste frändskapsband och äldsta odling, äro de egentligt afgörande. Huru än alla de andra uppgifternas beskaffenhet må utredas, eller hurudant än måttet af deras trovärdighet och bevisningskraft må vara, så qvarstår dock detta intyg utan möjlighet att rubbas; och i undersökningar af förevarande art ligger hufvudvigten alltid på de inre skälen.

Gå vi nu åter till dessa inre skäl, så möter oss här ej blott en större mängd enstaka myth-likheter, än vid jemnförelsen med något annat folkslags (och deribland sjelfve Indernes) myth-krets; utan ock, med detsamma, den orsak dertill, att hela den mythiskt-religiösa grundtanken här är gemensam. Derför är jemväl ögonskenligt, att de herrskande folks-klassernas och således äfven i allmänhet folkets ställning emellan sin religiösa verldsåsigt å ena sidan, och sin yttre verld med annorlunda troende nationer å den andra, var hos de fordna Perserne blifven betydligt annorlunda beskaffad, än den, hvilken Braminernes vishet bragt sitt egendomsfolk att intaga och bibehålla. Att med en från allt yttre bortvänd betraktelse, under en lycksaligt hänförande fullkänsla af det i all naturen varande och närvarande Gudomliga, försänka sig i åskådningen af Lifvets ursprungliga Enhet och Gudomlighetens deröfver hvilande frid, — ända rentaf till eget ett-blifvande dermed, — detta är i Indien de vises, de frommes, de rätt-troendes mål; dit syfta der alla läror, alla föreskrifter, alla gudstjenstliga stadgar och plägseder. Tillika förete sig följande två karakteristiska omständigheter: den ena, att sjelfva läran i allmänhet der är en från urtiden öfverlemnad massa af uppenbarelser, lagar och commentarier, man vet ej huru sammankommen (och slutligen sammangyttrad), med nästan ingen hågkomst af någon verklig personlighet i spetsen såsom Up-

penbarare och Lagstiftare; ty Manu (egentligen Ur-Mannen) är blott en dimmig vålnad deraf; — den andra, att hennes bekännare, hennes anhängare åtnöja sig (i det hela) med att för sig sjelfve äga den nyssbeskrifna lycksaligheten, och således icke gerna störa sin ro genom bemödanden att meddela den åt menniskor, som ej förstå sig derpå och som hängifvit sig åt en helt annan traktan. Men lätt blir på detta vis menniskolifvet en — dröm, såsom ock Brahms egen tillvarelse, för Indiens Vise, i sjelfva verket är: de religiösa förnimmelserna upplösa sig i allahanda drömmerier, först af poetisk, sedan af philosophisk art; så uppkomma omsider hela metaphysiska systemer, närbeslägtade med vissa senare europeiska tänkares, och (i grunden) jemväl utgörande de förnämsta vesterländska speculationernas äldsta skepnader. Ju längre dessa hinna genom fortgående abstraction och dialektik urhålkas eller förtunnas till en formalistisk såkallad "vetenskaplighet", desto mera kunna de (ehvad nytta och aktningsrätt dem föröfrigt må tillerkännas) med fog anses för ett arbete af rent theoretiska personer, som föga eller intet tänka på att i verlden, genom sina egna handlingar, factiskt verkliggöra sin visdom. Perserne dermot, visserligen långt underlägsne såsom blott och bart tänkare, röja i denna sistnämnda hänsigt en afgjord öfverlägsenhet. Genast i begynnelsen af deras heliga traditioner framstå, såsom dessas gifvare, personliga Uppenbarare, Siare, Lagstiftare, som i egenskap af Heroer, af halfgudvarande Hjeltar, uppmana dem att genom kamp befrämja Sanningen, för att öfver hela jorden utbreda henne. Med Dsjemschid, med Zerduscht (Zoroaster), med Rostem (Rustan) i minnet, sträfvade deras Konungar och Mager att både medelst ordet och svärdet förskaffa seger åt Ljuset. Liksom de ville i den kroppsliga verlden göra vilda länder odlade, kalla bygder varma, torra trakter canal-genomskurna, nödga skadliga djur och örter att lemna platsen åt nyttiga och sköna: så ville de ock i den andliga öfver alla land utsträcka sina eröfringståg, för att upplysa okunniga folk, utrota onda, störta mörkrets resar och fal-

ska gudamakter; kort sagdt, öfver hela jorden, så långt de nådde och förmådde, utbreda Ormuzd's och det Godas herravälde. Mannen är, sade de, Guds krigare på jorden; hans bestämmelse, att i sin lefnad med ära genomkämpa samma strid, som det Godas och det Ondas makter, afbildade i Ljusets och Mörkrets, sjelfva sins emellan föra så länge tiden räcker. Det är endast ur denna synpunkt, som deras härfärder mot Scyterne, mot Grekland, mot Ägypten o. s. v. kunna rätt begripas: dessa voro inga inkräktar-tåg i vanlig mening. Häraf förstå vi ock, både hvarför de mot Hebräerne eller Israeliterne ensamt visade så mycken fördragsamhet, ja vänlighet, och hvarför desse betraktade t. ex. Cyrus såsom en "Herrans Smorda", äfvensom i allmänhet Persiens monarker såsom ingalunda rigtigt hedniska; hvilket deremot Syrernes konungar, liksom tillförne Assyrernes, alltid i deras ögon voro. Ty så mycket ägde i bottnen Moses och Zoroasters läror gemensamt (till och med Jehovahs sätt att vanligast uppenbara sig i skepnad af Eld), att någon fiendskap ej kunde mellan deras bekännare utbrista. — Men hufvudverktyget för all denna de fordna Persernes åsyftning var en stark personlighets-princip, som, på graden af deras mythiska cultur-utveckling, och således på grunden af ett ursprungligt Herosdöme, framträdde i form af en mäktig och vördad Aristokrati, — halft presterlig, halft ridderlig. Ett å sin ena sida patriarkaliskt, å sin andra sida furstligt kämpa-förbund, der medlemmarnes herrskande böjelser voro att städse lefva och uppföra sig såsom Manna-män, Spjut-män, Här-män, Herr-män, — d. v. s. just i enlighet med alla de åtskilliga bemärkelser, dem senare tiders lärde, i följd af olika etymologiska förklaringsgrunder, gifvit åt folknamnet German.

Redan kan anas, att mycket häraf kommer att återmöta oss hos den med Medo-Perserne så närbeslägtade, och småningom uppåt vår Nord sig förflyttande, Gothiska stammen. Men på det man måtte ännu klarare urskönja det egendomliga af de dithörande folkens lifs-rigtning, vilja vi nu i förbi-

gående se oss om efter ett annat nord-europeiskt folk-slägte; med hvilket Asarne tidigt komma i en beröring, som — fastän under väsendtligt ändrade förhållanden — ännu för deras ättlingar fortfar. Vi mena Slaverne.

Intet tvifvel är underkastadt, att den äldsta Slaviska verldsåsigten och samhällsinrättningen var en från Gothernes betydligt skiljaktig. Har man trott sig kunna leta spåren efter desses upphof ända bort till från Ganges utvandrade Schiva-dyrkare, så ha deremot forskningar i Slavernes språk och öfriga fornminnen väckt den förmodan, att vid något annat tillfälle i Indiens forntid en flock Vischnu-dyrkare blifvit föranledd till flyttning af sina bopålar utom moderlandets gränsor. Sådan skulle då vara de Slaviska folkens härkomst; hvadan ock deras benägenhet att helst dyrka de Gudomlighetens krafter, medelst hvilka allt tillvarande lif befruktas, näres, uppehålles, och hvilkas allmännaste sinnliga verkningsmedel dervid äro Vattnet och Luften. Visst är, att för Ur-Slaver hålla slaviska författare de Vodaner eller Vudiner, hvaraf de härleda Vendernes namn, och som anses hafva rigtat sin stråt öfver de mongoliska eller tatariska stepperna uppåt Urals-bergen, tills de ändtligen för alltid bosatte sig i de fruktbara och omätliga slätt-trakter, som innanför dessa berg utbreda sig på den europeiska sidan. Till grundlynnet voro de ett fredligt, på boskapsskötsel och åkerbruk begifvet folkslag, med ett samhällsskick af högsta patriarkaliska enfald, som, på sin nästan barnsligt oskyldiga culturgrad, utgjorde en demokratisk förbundsförfattning af idel by-republiker. Äfven i deras äldsta mythiska trosföreställningar synes grundtanken visserligen ha varit motsatsen mellan en hvit gud, som är god, och en svart gud, som är ond; hvaromkring jemväl grupperade sig några egna skepnader af de enkla öfvertygelser, som härmed omedelbarast sammanhänga. Men de voro ej utbildade till denna rika individualisering af Gudomspersonificationer och Gudoms-revelationer, med sina Guda-söner, sina på gudomligt vis enkom legitimerade Guda-gunstlingar och Guda-sändebud, från hvilka, liksom å

ena sidan allt egentligt presterskap, så äfven å andra sidan allt egentligt konungskap och adelskap äga sitt ursprung. I någon mån — om än här alltid ganska fragmentariskt — infann sig en slik utbildning sedermera, genom vexelverkan med andra folk. En vexelverkan mellan Slaver och Gother kan varsnas genast i vår historias gryning. Redan då bodde Slaver bredvid och omkring våra urfäder; och väl äfven till någon del midt ibland dem, såsom underkufvade eller såsom förbundsbröder. Strabo sätter dem, under namnet Budiner, i Aspurgianernes omedelbara grannskap. När man ihågkommer, att Thrakien en lång tid beboddes af Gother eller Geter, hvilka då utgjorde den der herrskande stammen: så är det tvifvelsutan märkvärdigt, att namnet Thraker kan uppvisas vara slaviskt; ty ännu i dag heta krigare eller stridskämpar på ryska draker (af "dratse" slåss och "draka" drabbning). Vi ha sett en slavisk författare deraf sluta, att sjelfva den större i Thrakien boende folkmassan varit slavisk, men beherrskad af en från den medo-kaukasiska Asa-stammen utgången cast, åt hvilken de underlydande gåfvo ett namn, som uttryckte denna casts utmärkande egenskap (och väl äfven — tillägga vi — dess egendomliga yrke att vara landets stridsmän och försvarare). De tvister, hvartill denna hypothes (t. ex. i afseende på det ifrågavarande namnets ålder) kan föranleda, må nu slutas bäst de kunna. Sannolikt äro dock Thrakerne det folk, som Hervarasagan, Sturleson och Snorra-Eddan menar med "Tyrkar"; i hvilkas land Odin berättades ägt stora besittningar, så att han ock sjelf kallades "Tyrkjakonung"; Snorra-Eddan vill göra dessa Tyrkar till Trojaner, och Asgård sjelf till Troja, så till vida med något slags grund, som Thraker och Teukrer visserligen voro ganska närbeslägtade. Säkert är, — huru det än må gå med den anförda hypothesen om Thraknamnet, — att Thrakerne utgjorde en öfvergångslänk mellan Grekerne å ena sidan och Geterne eller Gotherne å den andra, samt tillika stodo i ett afgjordt både krigar- och herrskar-förhållande till de Slaver, som i omedelbar närhet förefunnos. Med än större viss-

het kan antagas, att desse sistnämnde, ett ursprungligen blidt, fridsamt, i stor sede-enfald lefvande, folkslag af herdar och åkermän, voro ett mindre bildadt, än Asarnes, — åtminstone i allt hvad hos dessa var begreppskunskap och lärdom; men dock ett lifligen både natursympathiskt och menniskoälskande, och således ett i hög grad poetiskt. Deri liknade de Asafolket: men grundtonen var en helt annan; nämligen här en i allmänhet barnsligt naiv och patriarkal-idyllisk. Deras rika, och till en stor del ganska gamla, skatter af folksägner och folkvisor bära härom lika nöjaktiga, som oförnekliga intyg.

Somlige fornforskare hafva gissat, att de vänliga och väna Gudamakter, som i Asa-läran kallas Vaner, och som der berättas hafva blifvit upptagna bland Asarne genom förbund, äro komna från detta håll. Visserligen skulle då ej behöfvas något annat intyg, än detta allraäldsta, om den ursprungliga arten af denna folkstams religiositet och poesi. Troligtvis var det i alla fall just detta folk, hvarom en obestämd föreställning skymtade för Sturleson, i förening med något till honom kommet efterljud af namnet Vodaner, när han, vid sitt bekanta försök att upplösa de gamla Asgårds-mytherna till ren historia, nedskref sin berättelse om Vanerne; hvilkas höfdingar han låter, efter ett med Asarne genomkämpadt krig och knutet förbunds-fördrag, åtfölja Odin på det stora nord-europeiska flyttnings-tåget, ända till Sigtuna, Upsala och Nontuna. Voro Sturlesons Vaner verkligen Vender och således Slaver, så har det alltså äfven här bekräftat sig, att gudarne bråddes på sitt folk och folket på sina gudar. Märkas bör, att väl äfven i Eddasångerna, der Vanerne uppträda såsom mythiska väsenden eller endast såsom gudar, talas om ett krig, fördt mellan dem och Asarne före det ingångna förbundet; men att de synas der först efter sitt upptagande bland Asarne bli rätt och egentligen krigiska, — eller i sin mån delaktige af desses egendomliga krigarnatur.

Annorlunda har i senare århundraden Slavernes öde och historiska bestämmelse utvecklat sig; särdeles när vi taga i betraktande det jätterike, der en af de nuvarande slaviska

nationerna har uppstigit till jordens största landtmakt. Omständigheter, bland hvilka de förnämsta varit dess autokraters halft mongoliska, halft romerska afsigter och politik, hafva med våld tvungit ett i sig sjelft godmodigt och fromsinnadt folk att omskapa sig till en krigar-stat, och gjort det till verktyg för ett despotiskt envälde, som blifvit desto lättare möjligt just genom sjelfva folklifvets ursprungliga brist på all mythiskt legitimerad aristokrati. Det fanns hos dessa folk ingen sådan adel, som den Gothiska och Forn-Skandinaviska konungs-adeln var. Denna ledde, enligt både sin och menighetens tro, sin börd, och sina derpå grundade företräden, från Guda-slägt; men, sjelf varande det högsta uttrycket af sitt folks kraftiga personlighets-princip, befrämjade den både med och (omsider) emot sin vilja en kraftig utveckling af det demokratiska element, som den påträffade hos alla friborna i folket; hos dessa lefde nämligen ett modigt medvetande af närmaste frändskap med samma börd, hvarför de ock alltid gjorde anspråk på temligen jemndelade samhällsrättigheter. Väl voro de friborne sjelfve, genom slik frändskap, också en (i grunden) aristokratisk klass, hvaröfver deras namn "bönder" ej bör göra oss någon illusion; detta visar sig bäst i deras förhållande till de icke-friborne, hvilket till och med ej aktade för rof, att vara ett förhållande af herrar till — trälar. Men hvilken lycka det blef för de Gothiska och Germaniska folkens fortgående samhälls-uppfostran, att den hos dem befintliga aristokratien var en ursprunglig och äkta, d. v. s. en sådan, som har sin rot i nationala gudaminnen: detta framstår ögonskenligast vid jemnförelsen med de folk, hos hvilka, just emedan ingen sådan i begynnelsen af deras historiska tidsålder fanns, en oäkta har uppkommit och gjort sig gällande.

Oäkta till sin upprinnelse är den aristokrati, om hvilken det kan ådagaläggas, att den under det historiska utvecklingsförloppet har uppstått endast utur vissa enstaka personers och familjers sjelftagna öfvermakt, — vanligtvis grundad blott på den materiella styrkans rätt. Denna rätt må sedan, ge-

nom fortplantning från ätteled till ätteled, huru som helst förvandla sig till en traditionell och genom gammal häfd (i viss mån) helgad: den hämtar dock icke upprinneligen sitt innehåll från någon idealisk upphöjning af medvetande och syften. Just derför kan den, om den råkar ut för en än mer imponerande styrka af samma art, lätt nog förmås att inför denna trälaktigt förödmjuka sig; under det den å andra sidan, eller i sin ställning till den vekt godmodiga och blott passift demokratiska folkmassan, så lyckas kufva henne, att hennes fordna patriarkaliska tillstånd omsider — och skyndsamt — urartar ända till lifegenskap. Också har i det ofantliga Slaviska rike, hvarom nyss taltes, både det ena och det andra skett. Dervid bör ock ihågkommas, att den klass, som der motsvarar de Germaniska folkens egentliga högadel, i sjelfva verket härstammar från utländska inkräktare, — nämligen de ryktbara Varegerne, som från Skandinavien dit inkallades för att ordna de genom inhemska våldsverkare uppkomna villervallan, men i det främmande, snart eröfrade slättlandet blefvo, mer och mer, först skythiserade och sedan mongoliserade. Det slags uppfostran från det Byzantinska eller Öst-Romerska hofvet, som Vareg-furstarne undfingo sedan de låtit christna sig, tjenade hufvudsakligen blott att utbilda den sedermera under Tatar-Khanernes uppfostran fulländade rigtningen till oinskränkt sjelfherrskarmakt. Den Polska adeln åter, från begynnelsen mera oblandadt inhemsk (och måhända ägande sitt upphof i någon splittrad qvarlefva från uråldriga ädlare cast-förhållanden), yttrade sitt väsende (eller o-väsende) i en egoism, som väl i grunden var en ej mindre barbarisk, men dock hade ett mera fantastiskt, mera poetiskt och derföre stycketals — äfven mera chevalereskt lynne; deraf uppkom den för denna adel egendomliga skepnad, hvari den ändtligen förde sitt fädernesland till fullständig undergång: den lät nämligen, i det längsta, aldrig kufva sig af någon autokrat; men gjorde sig i stället sjelf till ett löst knutet förbund af hundratusen autokrater. Allt nog: man ser af bägge dessa länder, huru ett

samhälls-skick, som börjat med ungefär idel jemnlikhet i både andlig och lekamlig måtto, har kunnat sluta med den skarpaste motsats mellan herreskap och slafveri. Deremot har hos Gothernes ättlingar ett tillstånd, som började med icke liten o-jemnlikhet och på en viss punkt framter till och med träldom, lyktat med allmän frigörelse och frihet: hvarför? Emedan hos deras urfäder en ädelt kraftfullhet, en riderlig mandom concentrerade sig, såsom folkets högsta personlighets-lif, i en ur mythisk rot och mythisk sanction framstigen aristokrati; hvilken fördenskull, då denna rot jemväl var folkets egen, sjelfnödvändigt skulle från slik lifs-medelpunkt mer och mer vidga sina kretsar, eller mer och mer göra sig till ett alla folks-klassers gemensamma tänke- och handlingssätt. En rigtning, hvaraf naturligtvis till slutet skall följa, att all aristokrati i sämre mening blifver omöjlig.

Det är ock i en sådan betydelse, som en både snillrik och politiskt frisinnad polsk författare*), i ett verk öfver de Slaviska folkens litteratur, har kallat Asarnes eller Gothernes folkslägte ett ursprungligen "ärke-aristokratiskt" (hvaraf föröfrigt det i Sämunds-Eddan förekommande "Qvädet om Rig" är den klaraste sjelfbekännelsen); med klagan, att Slaverne, till hvilka han sjelf hör, voro från begynnelsen utan denna egenskap, och fastmera utmärkte genom en motsatt; emedan just deraf har följt, såsnart det slaviska lynnet skulle öfverskrida civilisations-graden af sitt äldsta tillstånd, att det ur sig utvecklade ett afgjordt anlag för mottagande af de despotiska statsformer, åt hvilka det slutligen helt och hållet hemfallit till rof. Att dessa former i Ryssland varit envåldets, i Polen mångväldets, har, såsom han visar, fört till alldeles samma mål: ty despotismens karakter består i att vara en kärlekslös, en sjelfvisk makt, — antingen föröfrigt denna makt utöfvas af en eller flera. Asarne voro, enligt hans åsigt, egentligen sjelfva Heros-Adeln i samtliga utgreningarne af den

*) Mickiewicz.

Indo-Germaniska stammen; och derhos så vördade af kringboende mera barbariska folk, att dessa, ej sällan, från dem begärde och gerna mottogo höfdingar. Icke blott Ryssarne erhöllo sålunda från dem sina Vareger; äfven Lithauernes äldsta traditioner förtälja om "Viter" eller "Vitinger", som till dem ankommit från Skandinavien, på nära nog liknande vis, för att beherrska och försvara dem. — Man ser, att denna synpunkt fullkomligt öfverensstämmer med den, som i nästföregående betraktelser blifvit framställd såsom vår egen.

Mången torde frukta, att dessa betraktelser skola föra oss ut på alltför vidsträckta fält: men de sammanhänga på det närmaste med vårt syfte. En fullklar uppfattning af det äldsta Gothiska folks- och samhällslynnet kastar nämligen i förväg en aningsrik, en profetisk belysning öfver grundviljan och beskaffenheten af den poesi, eller öfverhufvud den vitterhet och konst, som bestämdes till detta lynnes egendomliga tolk och arfvedel. Var förhållandet sådant, att hos Gotherne, äfven såsom herdar och åkermän, jagtens och krigets böjelser fortforo att vara de innersta, de mäktigaste, förenade de med dessa böjelser en bildningsgrad, som stödde sig på hjeltegudars uppenbarelser och anfördes af en väl i månget afseende rå, men dock i sitt hela både känslodjup och tankerik siare-visdom: då kunna, när vi vända oss till den ästhetiska sidan af deras verksamhet, dess grundtoner gissas, dess ursprungliga stämningar och rigtningar förutses. Och hvad kan i denna hänsigt vara mer bekräftande, än samstämmigheten mellan våra egna forn-urkunder och syd-europeiska forn-författares vittnesbörd? Det första, som verldshistorien förtäljer om de Germaniska folken, är, att de lika utmärkte sig genom en brinnande kärlek för poesi, som genom en vild, men högsinnad tapperhet; äfvenså, att deras skaldskap enkannerligen var Kämpasagan och Stridssången, i hvilka dock gerna inflätades än hemlighetsfulla ljud af Siareqväden, än oväntadt ömma ljud af Älskogssång. Man hör de romerska författarne omtala, huru desse nordmän, som i vidt utspridda qväden besöngo sina gu-

dars och hjeltars (t. ex. Armins eller Hermanns) bragder, uppeldades till kamp jemväl genom profetiska sånger; huru de, till seger eller död för frihet och fosterland, uppmanades genom sådana äfven af qvinnor (t. ex. svenskan Veleda); huru hela den af dem bebodda ofantliga landsträckan, med inbegrepp af dess redan hos Tacitus nämnda nordligaste trakter, utgjorde en underbar sagoverld, af egna dämoniska väsenden beherrskad och mäktigt inspirerad. Vi höra så väl honom, som andra Romare från den tid, då Roms verldsrike närmade sig till sin undergång, med beundran skildra dessa folks hugstora sinnelag; deras sorgfälliga vård om fädernes minnen, och den sångarfröjd, som dervid företrädde häfdateckningens ställe; deras magiska och magiskt verkande samlif med naturen, i sina urskogars djupa enslighet; deras egenhet att förena den hårdaste stolthet med den ömmaste trohet, den trotsigaste frihets- och ärelust med den undergifnaste sjelfförsakelse; deras aktning för qvinnan, för kyskheten, för äktenskapets och i allmänhet familjebandens helgd; deras fasta öfvertygelse om själens odödlighet, — en tro, till hvars utsigter Lucanus med en suck lyckönskar dem. I sjelfva verket: idel egenskaper, som för den tidens cultur-nationer voro främmande; och till hvilka vi fördenskull se de ädlaste af Romarväldets invånare uppskåda med känslor, blandade af häpnad och afund. Ja, uttryckligen äro de Gother, från hvilka vi särskildt härstamma, äfven innefattade i denna tafla: ty bland de nord-germaniska folk som Tacitus uppräknar, möta oss äfven Göternes och Svearnes namn; hvarvid ej mindre märkligt är, att de senares samhälle, i första århundradet efter Christi börd, beskrifves såsom frejdadt genom sin "makt i skepp och vapen." Föröfrigt ser man de gamla författarne afmåla samtliga folken af denna stam såsom beryktade för starka, häftiga lidelser, men i synnerhet för en omättlig lystnad efter seger och herradöme; hvilken ock tycktes vara motsvarigt sinnbildad i deras yttre skepnad. Vanligtvis ljuslätt och ljushårig, men med reslig växt, hög panna, falkögon och oftast örn-näsa, syntes denna,

oaktadt anlagen för fetma och ett hvilobehof, hvaråt de kunde skoftals öfverlåta sig ganska länge, just enkom passande för folkslag, i ordets vidsträcktaste bemärkelse skapade till kamp; ty frodigheten hämmade icke rörligheten, och ur den fullständigaste dvala kunde de, när som helst, å nyo uppryckа sig till de rastlösaste ansträngningar. De oarter, de lyten och laster, hvilkas anlag likaledes äro i ett dylikt lynne gifna, glömmas visserligen ej heller; och vi komma att snart påträffa jemväl dem, i både mythisk och poetisk sjelfspegling. Men det ena med det andra, — hvarifrån leder det sina innersta trådar? Från en religiös och ethisk verldåsigt, som lätteligen kunde förvildas, genom öfvermått af det krigiska i sitt grundlynne, — helst sedan detta hunnit uppflytta till klimater och lefnadsvilkor, sådana, som det fordna Germaniens och Skandinaviens; men som dock ursprungligen var krigisk i en den ädlaste och djupaste sinnebildliga mening: der menniskolifvets hela kall, med sin pligt, sitt skuldmedvetande, sitt öde, sina förhoppningar, sammanfattade af en förvånande siareblick, afspeglar sig i ett på samma gång tragiskt och segersällt gudaspel.

Var sådan den allmänna grundtonen af dessa folks äldsta lif, sagor och sånger: så kunde ock ej annat inträffa, än att den, äfven sedan deras hedna-bildning gifvit vika för Christendomen, skulle bibehålla sig ännu långt efteråt; visserligen såsom af Christendomen flerfaldigt tempererad, men likväl omisskännligt genomklingande och bestämmande hvarje hufvudrigtning af Medeltidens nya diktkonst; ja, den torde ännu i dag, om vi noga lyssna till det allrainnersta af de Gothiska ättlingarnes själsstämning, kunna förnimmas der såsom icke alldeles bortklingad. Derför var icke heller, i sjelfva grundtonen af dessa folks hedniska fornqväden och fornsägner, någon väsendtlig åtskilnad mellan folken, — fastän eljest utbildningen kunde vara något olika hos olika stammar (således något annorlunda hos Göterna, något annorlunda hos Sachsarne, något annorlunda hos Frankerne o. s. v.) Störst var åtskilnaden

tvifvelsutan mellan de stammar, som tillsammans utgjorde de tyskt-germaniska folken, och dem, som under namnen Göter, Svear, Norrmän, Danskar bebodde Skandinaviens halfö med dithörande öar och närmaste kuster. Men då ändock hos dem samtligen poesiens yttringar framqvällde från en gemensam urkälla, måste äfven ske, under stammarnes mångfaldiga beröringar sins emellan och med andra stammar (särdeles under Folkvandrings-tiden), att ett samfäldt helt af föreställningar och minnen småningom uppkom, som inom sig upptog än ett, än ett annat af hvad dessförinnan varit än den ena, än den andra stammens mera särskilda tillhörighet; och klart är, att denna innehållets blandning och sammangjutning skulle sträcka sig lika mycket till dess mythiska, som till dess historiska beståndsdel. Det sistnämnda gäller äfven i afseende på de ursprungligen icke-gothiska eller icke-germaniska tillsatser, som i våra urfäders visdom och gudsdyrkan inmängde sig från påverkningar af folk, till hvilka de före, vid och efter sin inflyttning i vår Nord kommo i omedelbara och långvariga naboförhållanden. Innehållets hela genomträngdes likafullt af det egna Asa-lif, som är den till oss komna Asa-eller Edda-lärans ursprungliga väsendtlighet; och detta inre gemensamma, som derpå satte sin prägel, qvarblef städse så till vida oförändradt, att den religiöst-krigiska andan, och således det slags spiritualistiska dualism, hvari denna hade sitt upphof, alltid skimrade igenom. Bägge blefvo visserligen, ju närmare hon nalkades till slutet af sitt välde, mera förgrofvade, förvildade, grymma; men förnekade dock jemväl då ej helt och hållet den ädlare verldsuppfattning, som just gör Edda-läran till Zend-lärans syster, — uppfattningen af all rättskaffens menniskolefnad såen strid i Ljusets tjenst.

En stor olycka är, att den Tyska hedendomens inhemska minnen hafva till det mesta gått under: sådana nämligen, der dess bild förvaras i sitt äkta, för-christliga skick. Tyskarne äga inga dylika forn-urkunder qvar, som våra Eddor äro. Det låter sig fördenskull aldrig med full bestämdhet af-

göra, huru långt den skepnad af Myth och Mythpoesi, som i dessa möter oss, var gemensam för alla de Germaniska folken; eller, hvilket är detsamma, huru långt den är att anse för en särskildt Skandinavisk. Att dömma efter de forskningar, som deröfver blifvit anställda med mycken lärdom och skarpsinnighet, synas åtminstone hufvuddragen af denna skepnad varit lika erkända och herrskande äfven söder om Östersjön. Dess afteckning i Eddorna, så fragmentarisk än den sjelf är, kan i sådant fall visserligen antagas, väl icke för en fullständig, men för en fullgiltig repräsentant af den Gothiskt-Germaniska Myth-verlden, d. v. s. af dessa folks urtro, urdikt och urhäfd. Och om så är: då framstår ock genom nyssnämnda afteckning i klaraste dag, icke blott sanna beskaffenheten af denna myth-verlds orientaliska härkomst, utan äfven (med detsamma), huru sjelfnödvändigt Christendomens ande, sjelf af renaste orientaliska börd, skulle just här anträffa en sinnesart, som var mindre från honom aflägsnad än den grekiska och romerska. Väl kom detta till en ej ringa del deraf, att hos de nordiska folken det undanvikande afguderiet icke — såsom hos Grekerne och Romarne — förmådde omskansa sig med väldiga bländverk af hvad Apostlarne kallade "allahanda lärdomsväder och falskeligen berömd konst." Men det hade ock en annan orsak: den hos dessa folk qvarlefvande friskare religionskänslan, och den i och med henne bibehållna resten af en från Österlandet ärfd Ljuslära, hvars erinring — om än fördunklad — skulle ur ett naturkraftigt hjertelag snart nog utveckla en den innerligaste sympathi med Christus-uppenbarelsens himmelska meddelanden. Väl hade det från Östern medförda gudaminnet, redan under vandringen uppåt Europas yttersta Nord, och än mer efter sin bosättning der, alltmera tillhårdnat i sitt polytheistiska omhölje, alltmera materialiserats, alltmera ensidigt uppfattat mannens krigarekall; och deraf hade slutligen det egentliga berserks- och vikings-väsendet uppkommit. Men detta, huru mycket det ock af skalderne prisades under den sista Asa-tiden, ägde likväl

äfven då aldrig oinskränkt, eller utan många undantag, våra hedniska förfäders aktning. Huru förvildad än hela guda- och lefnadsläran var, — "grundämnet glindrade" dock (såsom det heter i Valas Qväde) "djupt under mullen", eller (såsom det kanske rättare kunde sägas här) djupt under isen. Ja, en rigtning kan framvisas, i hvilken Odins lära, under nyssnämnda vandring, hade till och med utbildat sig än mera profetiskt, än Zoroasters: nämligen i afseende på alla naturmakters (äfven de godas) förgänglighet, sin egen visdoms otillräcklighet, och öfverhufvud i afseende på hvad theologerne kalla de "yttersta tingen."

Den sympathi, som framlockades af Christendomens vårsol, är alltså ganska förklarlig; helst då den tillika var uttryck af ett folklynne, som gick ut på att företrädesvis ethiskt, eller i och genom manlig handling, bekräfta och vinna sina syften. De ethiska grundkrafterna äro tro, vilja och mod, uppenbarade i andakt, kärlek och tapperhet. Det är dessas närvaro och mått, som bestämma hvarje mensklig personlighets värde; emedan de bestämma graden af det hos menniskan egentligen personliga. Det var visserligen en högre andakt, en högre kärlek, en högre tapperhet som Christus-läran framkallade, då hon genomgrep och genomvärmde den ursprungliga Gothiska verldsåskådningen: men andakten, kärleken, tapperheten förefunnos i denna likväl; alla tre såsom sällsynt djupa och starka. Också har detta längesedan blifvit sagdt; äfvenså, och med lika skäl, att dessa tre äro all äkta Romantiks grundelementer. Just ur deras förädling genom Christendomen äro det romantiska lifvet och den romantiska poesien framgångna. — Föröfrigt följer af det omedelbara sammanhang, hvari den Gothiska fornålderns poesi stod till dess Religion, att samma hufvudsakliga gemensamhet, som i afseende på Religionen förenade Tyskar och Skandinaver, äfven måste ha tillvarit i afseende på poesien eller öfverhufvud all denna fornålders vitterhet. De nästan enda väsendtliga lemningar af forntysk skaldekonst, som finnas qvar, äro de Angelsachsiska; och dessa synas bevisa, att så var.

Skada mellertid, att icke flera blifvit räddade! Så t. ex. kan förmodas, att dikter af den Frankiska stammen hade skolat meddela mången vigtig upplysning och jemnförelse. Från denna stam är upprinneligen den herrliga Volsunga-sagan kommen, med sin Sigurd (eller, såsom Tyskarne kalla honom, Sigfried), som till mödernet är en skandinavisk hjelte. Sannolikt kunna vi dock från den gammaltyska poesien, d. v. s. den Tyska medeltidens, någorlunda sluta till den nästförutgångnas karakter. Vi se, att denna medeltids-poesi genast företer, å ena sidan, en stark dragning åt den speculativa och mystiska didaktik, som i Tysklands litteratur, ända till närvarande dag, spelat en hufvudrol; derjemte, å andra sidan, en icke dessmindre lika stark dragning åt den större sinnlighet, lätthet, glädtighet och sirlighet, som utmärka de gamla tyska folkvisorna, och som äfven i Tysklands nyare lyrik, vid jemnförandet med t. ex. Sveriges, ej kunna misskännas. Kanske torde vi då böra gissa, att redan i de allraäldsta tiderna, de hedniska, en ungefär dylik åtskilnad mellan Tyskar och Skandinaver ägt rum.

Oaktadt allt detta skulle man dock falskt påstå, — och motsatsen deraf är till någon del nyss antydd, — att icke mycket så i den religiösa mythen, som i den derur framgångna hjeltesagan och skaldedikten, har varit för Skandinavien eget. Det kan ej underkastas tvifvel, att den gestalt, hvari Asa-läran nu finnes genom Eddorna bevarad, är, med allt sitt närmaste tillbehör af guda- och hjeltediktning på Norräna-tungan, oaktadt sin nära slägtskap med german-folkens gemensamma verldsåsigt, företrädesvis den skandinaviska hedendomens och fornverldens. Vi kunna här anmärka, att sjelfva namnen Skandien och Skandinavien äro af inhemskt ursprung, — nämligen af Skaney (det nuvarande Skåne, den gamle geographen Ptolemæi Skandeia), som inom vår Nords urtid sannolikt var äfven inom Norden sjelf ett landnamn af vida större utsträckning. Den första auctor, hos hvilken de bägge namnen Skandien och

Skandinavien träffas, är den äldre, i Christi lefnadsdagar födde, Plinius.

Det väcker en underbar känsla, när vi hos honom läsa om vårt fäderneslånd, att väl hade långt förut åtskilliga författare omtalat stora och bebodda öar i det nordligaste Europas haf, dem de kallat än Thule, än Baltia m. m. och om hvilka gingo besynnerliga rykten; men nu vore de, helt nyligen, från Germanien upptäckta med rigtig visshet; en af dessa öar hette Nerigon (Noreg, Norge); den förnämsta vore dock Skandinavien; om den kände man, att en del deraf bebos, i femhundra härader, af ett folk, som sjelft kallar sitt land "en verld för sig" (här framskymtar namnet Manhem, som i bokstaflig tolkning är Manna- eller Menniskoverlden, — hvilket ock var dess bemärkelse i mythisk hänsigt). Plinius, som jemväl omnämner Seve-fjällens bergsrygg (*Sevo mons immensus*), ger föröfrigt sjelf åt detta folk ett namn förvrängdt till oigenkännlighet; men det är tvifvelsutan samma folkslag, som hos den kort derefter uppträdande Tacitus, i hans skrift om Germanien, uttryckligen heter Svioner (Sviar, Svear).

Det räknas af honom till den mäktiga, vidt i Nord-Tyskland utbredda Sveviska stammen, hvars boningstrakter sträckte sig djupt in i *secretiora Germaniæ* samt intill och omkring Östersjön, som derför här kallas *mare Svevicum*. Såsom öboar i detta haf, säger han, herrska Sviarne; och desse tyckas då varit af samtliga Sveverne de anseddaste, emedan han enkom skildrar dem såsom väldige genom folkmängd, skepp och vapenstyrka. I hans beskrifning på dem är dessutom det märkligaste, att de af alla Germaner voro de mest konungske, eller ägde den (jemnförelsevis) strängaste monarkiska samhälls-författningen. Han förtäljer vidare, att på en annan ö i samma haf (hvilken somlige anse för Rügen, andre för Seland) dyrkades gudinnan Hertha — vår Frigga — på ett sätt, som var ett af den germaniska gudstjenstens förnämsta mysterier. Deremot förekomma, i hans uppräkning,

Göterne såsom boende blott på det sveviska hafvets sydkust, men ännu icke i Sviarnes omedelbara grannskap.

Några årtionden senare omtalas de dock såsom äfven der befintliga, af geographen Ptolemæus: han nämner dem såsom boende, tillika med Danskarne, i den sydliga delen af den stora ön Skandeia, med Svearne uppöfver sig eller i midten af denna ö *). Troligtvis voro de likväl ditflyttade redan före Taciti tid, och äro de Codaner (Gothaner), efter hvilka den äldre Plinius, äfvensom före honom Pomponius Mela, uppnämner en norr om Elbe-floden befintlig ö-uppfylld hafsvik, der också den af dessa öar både största och fruktbaraste bär deras namn (Codanonia: sannolikt Seland).

Mången torde här vilja klandrande påminna oss, att vi anföra omständigheter, som blott tillhöra Sveriges allmänna urhistoria: men skälet är ett just för våra förevarande betraktelser ganska vigtigt. Det anförda ådagalägger nämligen, — hvad derjemte skulle äfven af andra grunder kunna bestyrkas, — att vid den tidpunkt, då för syd-europeiska forskare mörkret öfver Germanien och dess inre förhållanden började ljusna, bodde de både kraftfullaste och i sin art mest odlade German-folken just bredvid och omkring Östersjön; hvadan ock Germanerne sjelfve då ansågo hufvudsätet för sin gudsdyrkan, sin vishet, sin från Gudarne härstammande fursteslägt, vara beläget inom Östersjö-strändernas omkrets; ännu i sjette århundradet begaf sig (såsom Procopius berättar) en flock Heruler ända nedifrån Illyrien, der deras konung blifvit afdagatagen, upp till Danernes land och sedan till den derofvan liggande ofantliga Thule-ön, för att der förskaffa sig en

---

*) Att *Levoni* är en genom afskrifvares brådska eller okunnighet uppkommen förvridning af *Sevoni* eller *Sveoni*, bör kunna tryggt antagas. Plinii Hillevonier eller *Hilleviones* äga troligen samma upphof. (Några läsa *Hellevionés*, och ha i detta namn velat igenkänna Elfboar — Alfer — Elfvagrimar.) Danskarne heta hos Ptolemæus — enligt Bredsdorffs läsart — *Dankiones* (icke, såsom man tillförene läst, *Davkiones*).

ny öfverdrott af rigtigt legitimt kungablod. Vi se, i allt detta, en ny bekräftelse på något för oss ganska besinningsvärdt: men ej blott derpå, huru mycket i denna tid var gemensamt för Nord-Tyskarne och Skandinaverne; eller derpå, att åtminstone en tid varit, om hvilken fullt gäller, att den till oss komna skepnaden af Asa-vishet och Asa-diktning då var, i allt sitt väsendtliga, ett lika tillförlitligt uttryck af den högsta Nord-Tyska själsodlingen, som af den högsta Skandinaviska; eller derpå, att mellan Nordens Gother och de ur det sydöstliga Europa frambrytande, som krossade Roms verldsvälde, alltjemt fortfor en gemenskap, ett vexelsammanhang, hvarom otaliga andra drag tillfyllest vittna. Hvad här enkannerligen bör fästas i vår uppmärksamhet, är den ur det anförda framgående insigt, att redan vid Christi tid voro både Göter och Svear bosatta på skandinaviska halfön; att de genom sin makt och sin bildning då tillhörde Germaniens frejdrikaste folkslag, och synas ha jemväl i andligt afseende omslutit *secretiora Germaniæ*, eller det underbara Germaniens egentligaste hemligheter; samt att konunga-myndigheten var hos dem starkare, än hos något annat germaniskt folk. Den ena af de bägge senare omständigheterna antyder, att de, för att kunna då redan hunnit uppnå en så hög grad af välde och rykte, måste ock ha bebott Skandinavien en temlig tid före den nyssnämnda tidpunkten; den andra, att hos dem hämtade då konungamakten sin större glans, vidd och helgd icke från sig sjelf allena, — ty frisinnigheten angifves ingalunda här varit mindre, än hos stamfränderne *), — utan från något med konungskapet förenadt tillägg; som tvifvelsutan bestod i en öfverste-presterlig auctoritet, hvilken då hos de öfriga German-folken icke längre, eller åtminstone icke på lika innerligt och oskiljeligt vis, var förknippad med den kungliga. Denna hade hos Germanerne i allmänhet blifvit en värdighet

*) Tacitus säger om Göterne tvärtom: ”*regnantur paullo jam adductius, quam ceteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem.*”

af mera blott fältherrlig och politisk betydelse, så inskränkt, att t. ex. rättigheten att förklara krig (och förmodligen äfven att sluta fred) synes, enligt Taciti beskrifning, mer ha tillhört folket — d. v. s. menigheten af de friborne (högre och lägre), — än konungarne. Men då man af samma beskrifning ser, å ena sidan, huru stor presternes myndighet, huru afgörande deras röst så inom, som utom dylika öfverläggningar var, och å andra sidan, hvilket undantag i ställningen till folket Göta- och Svea-konungarne utgjorde: så kan detta ej annorlunda förklaras, än genom en förening hos dessa af konungavälde och öfverprestvälde, — ungefär sådan, som den, hvarpå sedermera Upsala-konungarne i det längsta möjliga grundade den supremati, hvilken Ingiald Illråda, sedan den i tidernas längd försvagats, ville genom sina vidtbekanta tilltag återställa, utvidga och för alltid betrygga.

Draga vi nu häraf den närmaste slutföljden: så kan den ej bli någon annan, än att vid den här ifrågavarande tidpunkten måste åtminstone en Gothisk invandring af den beskaffenhet, som man kallar Odinsk, redan ha ägt rum; eller att af det folk, för hvilket en Gud, eller en siare eller en hjelte, eller en man som var allt detta tillsammans, hade med namnet Odin gått i spetsen, redan en betydlig del var öfverflyttad till Skandinaviens öar och halfö, med sin på hans religion grundade samfundsinrättning, vishet och skaldesång; medan de närmaste fränderne ännu qvarbodde på Östersjöns sydliga eller sydostliga kuster, i sammanhängande förbindelser med deras första, ännu sydostligare hemland. Ögonskenligt är, att om ett Odins-tåg genom Tyskland hade något slags rykte kommit till Taciti öron. Då det heter hos honom, att några trodde Odyssevs hafva genomvandrat Germanien, och der byggt en stad, hvilken han sjelf kallat Asciburgium (Asburg); att man der i trakten funnit ett åt Odyssevs helgadt altar; att man i andra Germaniens trakter hade upptäckt minnesvårdar och grafhögar från denna tid, med inskrifter, som ansågos för grekiska: hvem kan då und-

gå att tänka på Odin, på hans Asborg eller Asgård, på hans blot-altaren, runor och runhällar? — Men visserligen kan antagas, ehuru stor frändskapen med de egentliga eller tyska Germanerne må ha varit, att den gren af Gother, som inflyttade i vår Nord, redan vid sin ditkomst var ett från de öfriga (eller åtminstone de flesta) German-folken särskildt genom flerahanda egna bestämningar, hvilka således efter den skandinaviska bosättningen skulle, naturligtvis, utbilda sig än mera skarpt och afgränsande. Det närmaste beviset derpå äga vi uti språk-skilnaden. Denna är utan tvifvel urgammal; visst är åtminstone, att den redan i de äldsta språklemningar, som Norränan och Tyskan ha att framvisa, möter oss såsom påtaglig och för alla följande utvecklingar afgjord.

Norränan, d. v. s. Nord-språket, är den Skandinaviska Gothiskan. Det är detta tungomål, som fordom taltes och söngs i Sverige, Danmark, Norge gemensamt. Derifrån hafva, såsom särskilda dialekt-utbildningar, Svenskan och Danskan framgått; men dess moderliga urgestalt lefver ännu på Island, i ett föga förändradt, eller i alla hufvudsakligheter oförändradt, skick. Vilja vi kalla de icke-skandinaviska, men dock gothiska fornspråk-arter, af hvilka lemningar finnas qvar, de Germaniskt-Gothiska: så möta oss, såsom sådana, den såkallade Möso-Götiskan, tillika med Angelsachsiskan, Friesiskan och Gammalsachsiskan. Den förstnämnda, på hvilken vi från fjerde århundradet efter Christus äga de ryktbara fragmenterne af Ulfilas Bibel-öfversättning, är bland alla den äldsta och ger oss det närmast gående begreppet om det Gothiska urspråkets skepnad hos de Gother, som från de till Svarta Hafvet angränsande länderna framryckte i rigtningen mot Romarväldets tillhörigheter. Anställer man nu jemnförelse mellan denna och Norränan, eller den Skandinaviska Gothiskan: då visar sig den senare vara en något yngre språkart, och tillika en i mången hänsyn betydligt olik. Mellan bägge ligga Angelsachsiskan, Friesiskan och Gammalsachsiskan såsom medellänkar. Den äldsta till oss komna qvarlefvan af Norräna-

språket är tvifvelsutan vår Sämunds-Eddas främsta och vigtigaste qväde, Völuspá, den Skandinaviska (och således äfven Ur-Svenska) religionens, poesiens och philosophiens uråldriga grund-urkund. Vi ha sett vissa nyare nord-philologer och nord-mythologer antaga, att äfven i sitt nuvarande språk-skick är detta läroqväde af mythisk theosophi ett dokument från sjette århundradet, det är då ungefär samtidigt med de syd-europeiska Gothernes störste konung, Östgöten Theodorik — äfvensom med Romaren Cassiodorus och Gothen Jordanes, och alltså (märkvärdigt nog!) med de första försöken att på Romarmål skrifva Gothernes historia. Men om så förhåller sig: då är klart, att den Skandinaviska Gothiskan, som redan vid denna tid hunnit så bestämdt och fullständigt utdana sin egendomliga särskepnad, således måste ha dessförinnan tillryggalagt en temligen ansenlig sträcka af sin lefnadsban. Detta är en vigtig omständighet: ty den framgifver ett skäl från språksidan, hvarigenom tidigheten af Svears och Göters inflyttning i vår Nord synes ojäfvigt bekräftad. Lägga vi nu härtill ett uppmärksamt afseende, ej blott på det nyssnämnda qvädets djupa halt, utan jemväl på dess i all sin enkelhet ändock redan konstrika form; utsträcka vi derifrån vår blick öfver Norränans hela forn-litteratur: hvad finna vi? Att öfverallt, äfven i dess äldsta skaldeljud och hjeltesägner, visar sig ett språk, ingalunda nygjordt, fattigt, obearbetadt eller ouppodladt, utan fullrustadt och varande ett af de mest rika och till sin daning mest fullkomliga bland alla forntidens tungomål. Och erinra vi oss vidare hvad vi nyligen anmärkte, att redan i första århundradet af vår tideräkning ägde Östersjö-Germanerne både hos Romare ooh Germaner ett högt anseende för sin makt och sin odlingsgrad: då ha vi härmedelst vunnit en ny bestyrkning på, att denna anmärkning ej byggdes på bedrägliga förutsättningar.

Allt det nästföregående synes orubbligt befästa den öfvertygelse, att, om icke den så mycket omtvistade historiska Odin, åtminstone den mythiske Odin — eller en viss skep-

nad af den Odinska religionen och kulturen — hade till vår Nord invandrat en icke så ringa tid före Christi födelse. Vi säga: en viss skepnad, ty en grundlig skärskådning af den form, hvari Asaläran kommit till oss, gör till någonting lika bevisligt, att en annan och yngre skepnad, som i åtskilliga stycken afvikit från den äldre och sökt omskapa eller reformera den, har efterföljt vid en måhända betydligt senare tidpunkt; kanske först inom gränsen af Christendomens tideräkning. Hvad åter den förra eller äldre beträffar: så ha vi sett, att både Svear och Göter bodde i Skandinavien redan vid denna tidräknings början; att Svearne då alltredan utgjorde der en öfvermakt; och att i allmänhet de Östersjö-Germaner, till hvilka sydländingarne ansågo dem höra, innehade en i förhållande till öfriga barbarer hög grad af bildning; hvaråt äfven beskaffenheten af deras språk — så långt vi kunna derom dömma från Norränans äldsta bevarade skaldeqvad — onekligt häntyder. Det ena med det andra förutsätter en kultur, som omöjligt kan ha varit en annan, än den Odinska; af hvilken dessutom så månget drag är igenkännligt redan på Taciti allmänna German-målning.

II.

Den äldsta nordiska diktens anda.

Den andliga solens sken, liksom den lekamliga, kommer till oss såsom en fortsättning af det besök, hvarmed hon dessförinnan hugnar andra länder. Betydelsefulla blifva derföre för oss alltid de östliga trakter af vår jord, der solen börjar besöket, eller uppslår sitt morgontjäll. Skandinaviens invånare omstrålas nämligen af den ära, oaktadt deras lands aflägsenhet och afsöndring, att af sitt äldsta språk och sin äldsta poesi äga lemningar i urkunder, genom hvilka de kunna påtagligare och omedelbarare, än något annat nu lefvande europeiskt folk, uppvisa sammanhanget af sin bildnings urförsta trådar med de tidigaste uppenbarelserna af diktrik visdom och visdomsrik dikt inom de än i dag hemlighetsfulla länder, öfver hvilka det östliga sol-tjället är utspändt. Ty just derifrån är den äldsta skepnaden af skandinavisk vishet och sång utgången, Edda-lärans herrliga myth-krets; och i ett skick, som ännu, för hvarje forskande ättling af våra urfäder, öfverallt yppar de omisskänligaste spår af denna uråldriga bildnings tidigare hemland. Är nu detta en sanning, såsom det visserligen är, och måste vi dessutom antaga för fullkomligen otänkbart, att icke den äldsta historiska gestalten af ett folks bildning innebär, i sina grunddrag, ur-typen för alla de följande — ty hvad annat är ett folk, om ej i större mått ett individuum, ja en person, sammanhängande från sin vagga till sin graf, genom oafbruten continuitet af sina lefnadsmomenter, lefnads-functioner och lefnadsformer: då låter sig lika litet begripas, huru man kan ändamålsenligt begyn-

na en framställning af svensk vitterhets-historia, som huru man skulle ändamålsenligt kunna börja en svensk rikshistoria öfverhufvud, utan en öfverblick och klar uppfattning af den äldsta nordiska diktens anda, sådan den träder oss till mötes i Edda-lärans urkunder, äfvensom i några andra fornurkunder, som äro beslägtade med dessa.

Hammarsköld har visserligen från en viss synpunkt kunnat anse sig befogad till den åsigt, att en berättelse om Svenska Vitterhetens öden ej behöfver, ja ej ens kan begynna tidigare, än den svenska dialekten af Skandiens allmänna Norränna-tunga hunnit utbilda sig så långt, att den framstod såsom ett eget språk, i sjelfständig daning å ena sidan skildt från sin till Island öfverflyttade moder, och å andra sidan från sin på Danmarks öar bosatta syster. Ostridligt är i afseende på denna tidpunkt, att den åtminstone omkring medlet af trettonde århundradet, eller ungefär Birger Jarls tid, var inträffad; hvadan ock Hammarsköld börjar sina framställningar med det ästhetiska innehållet af Svenska katholicismens period, eller Sveriges andel af Europas medeltid; samt således hufvudsakligen med de hithörande Riddar- och Kärleks-Visorna. Men denna synpunkt är dock fastmer en yttre, än en inre, d. v. s. en som fäster sig vid djupet af sakens väsende. Det är nämligen min fullaste öfvertygelse, att sjelfva den innersta spiritus rector af svenska nationalitetens hela personlighet, och således äfven af dess poetiska forntid, nutid och framtid, finnes i den gamla Edda-dikten typiskt förebildad, med alla sina ursprungliga anlag, hela sin historiska bestämmelse, och alla dermed förknippade så farhågor, som förhoppningar; och om så är, sträfvar man fåfängt att vinna ett klart begrepp om Svenskarnes särskilda anpart af det dem ombetrodda arfvets behandling och vidare bildning, innan man rätt lärt sig förstå det uråldriga arfvet sjelft, — om det ock, i sådan egenskap, är ett för dem och deras Danska, Norska, Isländska bröder gemensamt.

Ögonskenlig är hos Edda-läran, både för tänkarens och skaldens betraktelse, den förtjenst, att framstå såsom en enhet, ett verkligt helt, — ofantligt, men öfverskådligt. Hon är sjelf ett jätte-konstverk; väl blott i utkast, men åtminstone i utkastet fullbordadt. Derigenom uppväges för poesien de åtskilliga brister, dem hon vid jemnförelsen med den Grekiska myth-kretsen måste vidkännas; hvilken tvifvelsutan, i allmänhet, är henne öfverlägsen ej blott i sinnlig åskådlighet, utan äfven i de sinnliga formernas rikedom och mångfaldiga omvexling; läggom härtill, deras ästhetiska fullfärdighet. De flerartade beståndsdelarne äro der sammangjutna till ett öfver dem alla jemnspridt uttryck af högsta sinnliga harmoni, behag och skönhet. Men den är, med all denna skönhet, ehuru på visst sätt ett helt för åskådningen, dock ingalunda derjemte ett lika helt för begreppet; och häruti, eller i att vara en sådan fullständig enhet och helhet, har den Skandinaviska sin storhet, sin styrka. Visst är, att till ett fullständigt helt saknar den Grekiska myth-kretsen det villkor, att vara rigtigt afslutad, eller sammanslutande sin ändpunkt med sin begynnelsepunkt. Guda- och Heros-verlden förlorar sig der småningom i den vanliga allmänna menniskoverlden, och den förras höga poesi uti den senares låga prosa. Väl inverkar hon dervid förskönande på denna; men humaniseras likväl derunder till den grad, att slutligen från humaniteten till diviniteten ej mera finnes någon återgång; den stannar vid att befinna sig helt och hållet neddragen inom det jordiska menniskolifvet, utan att förmå upplyfta hvarken detta eller sig sjelf till det ursprungliga hemmet. Den Skandinaviska har deremot alltigenom, under alla skiften af sin tillvarelse, bibehållit ett klarljudande mått af sin begynnelses djupa grundtoner; hvadan ock kommer, att i Edda-dikten både de mythiskt-ethiska och de mythiskt-lyriska stämmorna företrädesvis framklinga. — Kort sagdt: hon är lika mycket ett poem, som ett system, och tvärtom; samt bådadera i den högsinnigaste anda. Alltsammans är en enda stor naturdikt, ett enda kämpaqväde,

som tillhopafattar gudarnes, menniskornas och tingens öden. Det är ett sådant, alltifrån den första begynnelsen, der eldhemmets och molnhemmets krafter sammanstöta, der verlden uppkommer ur de smältande islagren och jorden ur den stelnade ur-jättens ben, kött och blod; alltifrån den lyckliga morgon, då ofvan varandets och vishetens brunn den heliga asken uppgrönskar, lifvets och tidens träd, som genom alla djup sträcker sina rötter och öfver all verlden sina grenar, i hvilkas skugga de trenne Nornor bo, som dagligen vattna det; alltifrån den dag, då Asarne bygga sitt präktiga Valhall, der Idun med gyllene ungdoms-äpplen bespisar dem sjelfva och alla ankommande Einheriar: ända till deras undergång, som med detsamma är verldens; ända till det bleka framgryendet af en ny och bättre verldsålder. Emellan dessa ändpunkter, med Lokes affall och Balders mord till medelpunkt, fortgår utvecklingen; på en skådeplats, hvaröfver ömsom ur skyarne Thors hammare dånar, ömsom Freya, åkande genom himlarymden efter sitt björnspann *), gjuter gullregnet af sin längtans tårar. Utvecklingen är på samma gång gudalifvets och menniskolifvets, i vexlande skiftningar af kämpafröjder och kämpasmärtor; än äfventyr, dem hugstora makter och krigare med ära bestå; än svekfullt gillrande snaror, i hvilka de, dock utan vanära, ofta med än större ära, falla. Alltsammans är ett till sitt slut oafbrutet fortgående sorgespel, på hvars katastroph allt det föregående i strängt sammanhang häntyder. Derföre blef också möjligt att hopfatta detta sammanhang, såsom sådant, i en hufvud-urkund, — nämligen de bägge Eddorna; liksom Zend-läran är förhanden i sin urkund, Zendavesta.

På den bildrika duken af dessa skaldesägner målar sig således jemväl en mensklig, halft sagoartad, halft historisk, fornverlds herrlighet och undergång. Gudarne, som en tid

*) Det isländska ordet "fress", som allmänligen tolkats med katt, betyder äfven björn: se Isländaren Björn Haldorsens Lexicon.

sjelfve på jorden vistades i personlig närvaro, hafva dragit sig tillbaka till det himmelska Asgård; men de hjelte-slägter, som från dem härstamma, fortsätta på deras vägnar den fejd, som började, när dels några qvinnors ankomst från Jotunheim, dels uppträdandet af "Gullvägerskans" lockande bergfru, störde verldsfriden, och Oden "kastade sitt spjut ibland folken." Öfverallt, samt främst och skönast i Sämunds-Eddan, genomklingar det hufvudämnet som också är allmänna innehållet af Medeltidens inledning, Folkvandringstiden. Det är vidtfrejdade konungaätters och hjeltars bedrifter, skuld och fall; ofta med toner, i hvilka Medeltidens romantik är redan hörbar och blott afbidar Christendomens vårvärma för att fullt utslå sina vingar. Lotten att kallas till Valhall af Odens utkorande fagra sköldmör, Valkyriorna, och att i följd af deras val falla genom öppen fejd eller lömskt försåt, träffar oftast den tappraste och ädlaste hjelten; innerst af det skäl, att Oden påräknar allrafrämst dem till vapenbröder i sitt för den sista striden slagfärdiga gudaläger. Ofta är den sålunda fallande jemväl den ungdomligaste och skönaste. Så t. ex. i den oförgängliga Sigurds-sagan: denna kärlekens och dödens gemensamma lustgård i en af isberg omsluten öcken, på brädden af ett blodhaf, i hvilken hjelten störtas och drager alla de öfriga efter sig. Derigenom erhåller ämnet en djupt rörande tjusning, som griper alla känsliga bröst med en underbar blandning af det hårdaste kraftmedvetande och det ömmaste vemod. En grekisk motsvarighet till Sigurd är Achilles; men den nordiske hjelteynglingen är en ojemnförligt ädlare — genom den ridderlighet, som hos den grekiske felas. Större är likheten mellan Sigurd och den persiske Rustan, sådan denne besjunges af Firdusi; en likhet, som har sin rot i den ursprungligen närmare frändskapen mellan folken. Egentligen är det den nordiska ur-förebilden af detta öde, som framställer sig i Balder och hans död; vid hvars aning Oden sjelf finner sig så vanmäktig, att han skickar Idun till — jorden, för att der söka "spådom och vishet", och, sedan hon tröstlös tillbakakom-

mit, i egen person rådfrågar sjelfva underjordens makter, med en ridt till Hels skuggboning och sierskan Valas grafhög. — I sanning: naivare och sorgefullare, än i Odens Korpa-sång, har aldrig poesien sjelf erkänt sin oförmåga att genom egna krafter, såsom en magisk natur-ingifvelses röst och tolk, ersätta religionens plats, eller förhjelpa en vilseledd religion och menniskovishet på rätta vägen. Sedan der nämligen berättats, huru, såsom nyss nämndes, skaldeguden Brages gemål Idun — hon sjelf! — blef af gudarne, då de började qväljas af dystra aningar, då de funno sig "villade med runor af svekfulla troll", sågo "krafterna tvina, sågo verldarna sjunka", och Oden sjelf icke visste hvad man borde företaga, skickad ned till jorden, samt huru hon, återkommen från sitt värf, blef af den rådville gudahöfdingen tillspord:

"om för himmel,
jord och afgrund,
hon ursprung visste,
åldern och slutet?" —

så, långt ifrån att bringa någon lösning af de mörka gåtorna, — heter det i Eddan, att

"Hon talade icke,
ett ord hon ej kunde
de lyssnande svara,
ej stamma ett ljud;
tårar föllo
från sköldblanka ögon
och fuktade kinden,
uppsvälld af sorg."

Det i Sämunds-Eddan näst efter denna Korpa-sång följande Vegtams-qvädet innehåller den dystert sköna berättelse, huru gudarne, oroade af Balders "svåra drömmar", vilja förfråga sig hos "framtidens spådom", och huru Valfader (Oden), som "fruktar något vara förgätet och Huldrerna

(Nornorna) vara försvunna", rider i egen person till Valas grafhög.

"Säg du mig om afgrund,
Jag säger dig om jorden" —

ropar han till den genom besvärjning uppkallade spåqvinnan. Men svaret blir ej tröstligt: med ovilja qväder hon "död-ord", som bekräfta hans farhåga. Asarne, qväder hon, "äro utan hopp: nödigt jag sade't; nu låt mig tiga!" — Det återstår nu intet annat, än att ståndaktigt afbida den förebådade yttersta kampen; efter hvilken det likväl skall visa sig, att mörkrets, ondskans, dödens seger varit en blott förbigående, ja skenbar — i hvilken de egentligen förstört sig sjelfva.

Hade den anda, som uttalade sig i dessa myther och denna poesi, kunnat — eller hunnit — utbilda deras innehåll, såsom hos Grekerne och Romarne skedde, till en imposant, en sinnet i det längsta qvarhållande gestalt af konst och philosophi: då hade den visserligen äfven hos våra förfäder med mindre skyndsamhet kommit Christendomens sanningar till mötes. Men dess aning om ett i nattmörker förborgadt Högre var (såsom vi sett) för djup, att kunna vara annat, än tillika en djup längtan; hvars smärta är synlig för enhvar, som ej stannar med sin uppmärksamhet vid det frimodiga hjeltespelets yta. I sitt innersta är visserligen all mythisk hedendom tragisk, och det är något ganska vanligt, att den bebådar sina gudars — samt dermed sitt eget — slut. Zendläran gör det icke; hon fulländar sig med en från hennes ståndpunkt fullkomligt harmonisk upplösning, der efter den alltrenande verldsbranden, äfven det Ondas Furste (Ahriman) sjelf med sina anhängare uppträda omkring Ljus-gudomlighetens thron, såsom genom reningen återförvandlade till goda. Deremot går igenom den Grekiska Mythologien, som dock plägar anses för blott glädtig och lekande, en ganska tragisk tråd, som vid noggrannare betraktelse skönjes; man läse t. ex. Äschylus, och framförallt hans "fjettrade Promethevs", der ock spådomen om det olympiska gudaslägtets och gudasystemets

undergång högtidligt uttalas. (I allmänhet torde Äschylus och Pindarus kunna utvisas såsom de skalder, hos hvilka man mest får lära känna den forn-helleniska religiositetens djupare aningssida.) Men med ännu bestämdare och fullständigare öfvervigt framträder i den forn-skandinaviska en ursprunglig andlighet, som aldrig af någon senare materialisering kunnat rentaf förlamas, och som vet sig vara fallen från sin fordna renhet, samt derföre behöfva en annan och högre vishets bistånd. Just derföre, att det innersta af det folklif, hvars högsta total-uttryck Eddaläran är, har en så djup känsla af fall; just derföre, att det både förutser sitt öde och fogar sig deri med en behjertad sjelfförsakelse, som icke liknöjdt fogar sig under det oundvikliga, utan modigt erkänner att man förtjenar detta oundvikliga, att man ådragit sig det genom begången skuld, men att man likafullt, såsom ett värdigt offer åt rättvisan, bör falla med ära: just derföre har det tragiska af hennes karakter en så ojemnförligt ädel upphöjning.

Detta är nu hufvudsumman af den urgamla vishet och poesi, som innefattas i ett icke ringa antal till våra dagar bevarade forn-skandinaviska sånger och sägner, om gudar, om hjeltar, om den ur vinter framgångna och till vinter återgående, men sedan i en oförgänglig vår ånyo uppblommande verlden. Det låter sig i allmänhet skönja, huru det magiskt profetiska, det heroiska och det erotiska element, som i all positif och lefnadsfrisk hedendom på ett eller annat vis samverka, här i sin samverkan antagit en skepnad och betydelse, som icke af någon enda annan Gudasaga öfverträffas i djup poetisk anda och sammanbindning.

III.

För-Odinska myther.

Svearne funno i Skandinavien före sig två slags äldre invånare: först och främst en med Svearne sjelfve beslägtad ehuru i bildning underlägsen stam, samt derjemte en vild eller förvildad menniskorace, som vistades i de bergigaste och skogigaste obygderna, — särdeles (såsom det synes) i de vestliga och nordliga.

Detta sistnämnde råa menniskoslag, hängifvet åt den skummaste art af naturdyrkan och magi, förhöll sig både då och alltsedan fiendtligt mot ankomlingarne: hvaraf skedde, att de på dessa obildade motståndare, som dock voro i besittning af åtskilliga dem egna häxerier, öfverförde sina mythiska föreställningar om Jotnar (jättar), Thursar, Troll och Svartalfer. Visserligen äger man att i dessa de invandrande Asa-Svearnes fiender igenkänna den äldsta arten af Finnar och Lappar. Men ett stort misstag hos våra häfdaforskare var att med dem (såsom en tid skedde) sammanblanda det folk, hvars herrskare kallas i de gamla underrättelserna Gylfe. Om detta folk förtäljes ju, att dess nyssnämnde höfding hade sjelf besökt Asgård, i följd af ryktet om Asarnes högre vishet; att de blifvit genom honom formligen inbjudne; att han gjort med dem förbund, gifvit dem land, upplåtit dem bostad; ja, att han och hans folk hade med fri vilja trädt till dem i ett underordnadt förhållande; — alltsammans grundadt på erkännandet af denna högre vishet, äfvensom på tron att de kommo från det urgamla Gudhemmet, — hvarom således redan före deras ankomst någon föreställning fanns, — och att deras anförare voro, i ny uppenbarelse, just de gamla Gudarne sjelfve. Men

just i kraft af samma' omständigheter är Gylfes folk ett med ankomlingarne alltför ögonskenligen beslägtadt, för att kunna vara ett med de Jotnar, mot hvilka det sjelft hade redan länge befunnit sig i strider, hvilkas hågkomster nu sammanslogos med de invandrade frändernes likartade krigs-minnen.

Således kan icke heller antagas, att Jotnarne varit sjelfve en art Göter, under den med Jotna-namnet confunderande benämningen Jotar; ett antagande, der hos några andra författare den omnämnda förvirringen yttrar sig i en den första motsatt, men icke mindre förvillande skepnad. Det är den gamla, af idel missförståenden sammanväfda, skriften Fundin Noregr, som föranledt all denna villervalla; genom sin för historisk ansedda berättelse om en Fornjotisk ätt, den hon, i sin oreda, stämplar till en både finsk och icke-finsk. Mot det antagande, att Jotnarne sjelfve varit Göter, talar på det mest afgörande vis, att i de flesta hågkomster, hvari Jotnarne förekomma, uppträda desse såsom motståndare till och i akt förklarade af både de äldre gudomligheterna och de nyare (eller de genom den historiske Oden och hans drottfölje föryngrade); så att t. ex. ej mindre den för-odinske Auka-Thor, än den odinske Asa-Thor, behandla dem såsom fiender. Sannt är att ställen kunna uppvisas der namnen Jotun och Jätte förekomma i en bemärkelse, som icke är — åtminstone ej på bestämdt eller direct vis — fiendtlig; och att de på sådana ställen beteckna ingenting annat, än väsenden som tillhöra urtiden, eller en äldre verldsordning, än den af Asa-gudarnes dynasti. Gifvet är, att detta slags Jotnar, hvilkas kunskap afmålas så djup, att den — i vissa fall och vissa tidskiften — öfverträffade Gudarnes, icke kunna äga sina historiska motbilder i Finnar och Lappar, hvilkas hela vishet bestod endast i trollkonster; också beskrifvas de på helt annat sätt. Men i samma främmande och outredbara ställning, hvari dessa Jotnar stå till Asa-makterna både af äldre och yngre formen, stå de jemväl till deras samtliga dyrkare. Man drifves häraf till den förmodan, att

bakom detta slags Forn-Jättar (såvida öfverhufvud — såsom nog är sannolikt — någonting historiskt bakom dem gömmer sig) snarare ligga några dunkla åminnelser af ett folk, som varit hvarken Finskt eller Gylfiskt, och som i en ännu fjermare tid bebott någon del af Skandinavien. Troligen var det ett Celtiskt, med sin druidiska cultur; sanningen häraf torde slutligen kunna bestyrkas på engång genom jordminnen, stenminnen och sagominnen. Mindre skäl synes erbjuda sig att gissa på Kimbrer och Teutoner: desse voro sjelfve götiska folk (åtminstone Teutonerna, om än Kimbrerne, tilläfventyrs, utgjorde en blandning af Germaner och Celter); och den beskrifning, som Romarne på dem gifvit, framställer dem visst icke såsom stående öfver Gylfes folk i kunskap och bildning. — Bägge gissningarna ha blifvit vågade; men den förra innebär en vida större sannolikhet; och detta torde äfven, i det följande, en och annan omständighet bestyrka. Rentaf orimligt är att föreställa sig Celter och Teutoner såsom ett och samma folk, eller Teutonerne såsom en celtisk folkstam.

Detta allt lemna vi dock nu derhän, och återvända till den omständighet, som för vårt nuvarande syftemål äger största vigten, — äfvensom den i Sveriges urhäfder är den första af en i någon mån verkligt historiskt beskaffenhet. Den är derföre ock förenad med personers uppträdande, hvilka, om än stående på mythisk grund, dock onekligen måste anses för historiska. Sådana äro både den Oden, som knöt förbund med Gylfe, och denne Gylfe sjelf (ty om än namnet Gylfe är en blott titel af furste-värdighet, så betecknar det i alla fall här just den höfding, som vid besagde Odens ankomst styrde det honom fredligt emottagande folket, och kan för oss, då vi med ingen annan Gylfe ha något att beställa, gerna gälla såsom ett *nomen proprium*). Sjelfva denna hufvudomständighet är den tvåfald af folk, som den Odinska Asa-invandringen här i vår Nord förefann: nemligen ej blott det omtalta vildare folk, på hvilket vanligtvis Jotna-benämningen tillämpas; utan äfven det som med vördnad emottog nykomlingarnes gudalära och lagstift-

ning. — Orsaken till sådant mottagande åter vore, att detta folk sjelft redan ägde samma lära, i en (så till sägandes) äldre upplaga. Myther, hvilka derur genom den historiske Oden och hans Drottfölje upptogos inom den af dem medbragta mythkretsen till förnyande ombildning och utbildning, kunna ännu, till någon del, urskönjas från den nyare Guda-visdomens egna. Den kan det åtminstone så långt, att de för-odinska mytherna inses tillhöra de myther af andra ordningen, dem vi kalla natur-myther; — och hvilka, såsom sådana, utmärka sig genom en kosmogonisk — det vill säga, en (nämligen på mythiskt vis) naturalistisk — charakter. Det var under deras tid, som det med naturen magiskt samlefvande sinnet såg alla dessa naturgudomligheter framträda, hvilka icke äro egentligen Eddiska, men så djupt inplantat sig i nordboernes inre synförmåga, att de än i dag ej alldeles försvunnit ur skandinaviska folktron: dessa neckar, dessa strömkarlar, dessa rå, dessa tomtar, dessa elfvor och högspelare, som stå i det omedelbaraste sammanhang med allt det egendomliga af Nordens natur samt derföre både uppkommit före Asa-Gudarne och öfverlefvat dem. I Edda-läran förekomma dessa naturgudomligheter dels icke, dels föga; med undantag af Elfvorna, som tvifvelsutan äro Eddornas Alfer, och der onekligen spela en ganska vigtig rol. I midten af sådana väsendens krets ser man uppresa sig en trefald af de högsta naturmakter, hvilka såsom Gudar i egentligaste mening, eller såsom Öfvergudar, vördades: en lifvande, skapande, faderlig Sol- och Himlagud; en närande, älskande, moderlig Mån- och Jordgudomlighet; en hämnande, förstörande, men också luttrande Blixt- eller Ljungelds-gud; — och man finner, att så länge denna tidsålder varade, och så långt dess religions-art här och der fortfor, blef den sistnämnde, såsom företrädesvis representant af Styrkans (och visserligen med detsamma den starka hämnande Rättvisans) öfvermakt, cultens och sägnernas främsta föremål. Denne gud var Thor, — icke sådan som han sedermera blef, underordnad Oden, utan sådan han hos För-

Odinerne var, den gamle Auka-Thor; hvilken äfven efteråt i vissa trakter af Norden, der den nyare Odens-culten ej mäktat eller hunnit alldeles omskapa det äldre föreställningssättet (så t. ex. i Norge), dyrkades med större ifver och djupare vördnad, än Oden sjelf. Hvad nu den nyssnämnda trefalden närmare beträffar, så ser man redan här tydligt Ur-gudomlighetens trefaldiga princip träda fram såsom trefaldig Eld- och Ljus-princip; men med öfvervigt af sin uppenbarelses physiska sida eller uppfattning. Vi äga en antydning om den för-Odinska verldsåsigten i sin helhet, — ehuru högst förvirrad denna antydning blifvit dels genom upptecknarens obegrepp om ämnet, dels genom hans genealogiska afsigter, för hvilka det obegripna ämnet måst tjena till material och vehikel.

Det är nämligen just en slik antydning, som den hittills så föga förstådda sagoskriften Fundin Noregr innehåller; ty till de nu ifrågavarande mythers period hör allt det grundväsendtliga, eller sjelfva kärnan, af dess innehåll. Denna sagoskrift gällde en tid för historisk urkund; vi hafva henne att tacka för den konunga-dynasti, som i spetsen för månget compendium af Sveriges Häfder skyllrar såsom Fornjoterska ätten. Men så orimlig och oefterrättlig denna urkund är, betraktad såsom historisk, så lärorik är den, såsnart man förstår, att den innefattar qvarlefvan af en tradition, som, ehuru sent (nämligen först på 1100-talet) uppskrifven, likväl sträcker sin rot längre tillbaka i tiden, än Odensläran, och förvarar rester af en ur-saga, så beskaffade, att man vid uppskrifningens tidpunkt omöjligt hade kunnat dikta dem. Fornjoten (Urtids-makten) är här en dimmig skepnad af den ursprunglige Enguden, — en motsvarighet till Grekernes Kronos, Romarnes Saturnus, Persernes Zeruane Akherene o. s. v. Efter honom uppträder i denna saga, såsom hans söner, trefalden af de Elementargudar, hvilka såsom urkrafter sammanverkat till jordens och allt jordlifs daning: Kare, Hler eller Aegir, och Loge; af hvilka den första är Luftkretsens och Vindens, den andra är det allt-alstrande Vattnets och Hafvets,

den tredje Lågans (eller den såsom låga verkande Eldens) gudomlighet. Såsom härstammande från Fornjoter genom dem, uppträda vidare Thorre eller den uräldste Thor, och hans dotter Goa eller Göja; de stå här såsom halfgudar i spetsen för den nordiska menniskostammen, men äro, till sin inre betydelse, egentligen de första personliga gestalterne af Nordens gudomligheter; bägge framstå såsom offrande hvar sitt vinterliga sol-offer, Thorra-blot och Goa-blot, samt gifvande vårt års tvenne första månader sina namn. I enhvar af dessa varelser framträder en dubbel personification, nämligen af en viss naturprincip och tillika af dess offerprest: i Thorre är Thors-betydelsen angifven redan genom namnet; i Göja, liknande det Grekiska γαια (Gäa), se vi på engång Jordens moderliga genius och tillika dess ur-prestinna. Den tredje principen — den högsta, eller ur-principen — står här uppöfver dem, såsom den Sol-gudomlighet, till hvilken de offra. Om upprinneligen (eller i den tid, hvarifrån dessa sägner kommo) de nu omtalta makterna icke hade varit Forngöter (eller forn-götiska), utan i stället — hvad de visserligen voro för upptecknaren — forn-jättar i den senare vanliga Jätte- eller Jotna-bemärkelsen: då hade visserligen icke i traditionen den syftning kunnat inmänga sig, att från dem härstamma, ej blott den Gylfe — eller furste — som herrskade vid Asa-Odens ankomst, utan äfven i allmänhet Norges och Göternes furstelägter; en syftning, som tvifvelsutan sjelf var långt äldre än upptecknarens försök att utbilda den till en ordentlig ättledning. Man kan väl finna besynnerligt, att upptecknaren, för hvilken Forngöterne sålunda förvandlat sig till Fornjotnar i den sistnämnda meningen, kunde tro sig göra bemälta furstelägter en ära med att leda dem från slika stamfäder; men möjligt är, att innehållet, i sitt hela, var inför hans ögon blott en hednisk — sagramsa.

Föröfrigt måste medgifvas, att kretsen af de myther, som öfverhufvud (äfven efter den Odinska reformationen) kunna igenkännas såsom Gylfiska, upptog en och annan inverkan

jemväl från detta Jotna-håll; och spår till sådana torde, än här, än der, i Eddorna kunna uppvisas. En äktare eller renare qvarlefva från den För-Odinska tiden är deremot den lära om själavandringen, hvaraf i Eddorna flerstädes förekomma spår — Sämundar-Eddan omtalar den i förbigående såsom en försvunnen tro, "som nu kallas käringvilla"; — äfvenså det mystiska begrepp om Misteln, hvarmed Eddans berättelse om den mistelten, som blef Balders dödspil, så nära sammanhänger. Man kan härvid ej undgå påminnelsen, att bägge dessa föreställningssätt på utmärkande vis tillhörde de Celtiska Druiderne, och således — i fall desse voro tidigare invånare af någon Skandinaviens del, — möjligen kunna vara ett från dem efterlemnadt arf.

IV.

Odinska mythkretsen.

Efter denna blick på de äldre mythernas beskaffenhet såsom natur-myther åligger oss nu att fästa vår uppmärksamhet på de myther, som Asarne medförde, — de Sveiska, eller i namnets ursprungligaste mening Svenska; hvilka genom de befryndade ankomlingarne från Tanais blefvo med de förra sammanfogade till en ny myth-byggnad, hvartill de förra kommo i förhållande af substructionen. Vi möta då i dessa Sveiska myther, dels sådana, som ögonskenligen äro omgestaltningar af vissa redan hos För-Odinerne förhandenvarande, samt genom slik omdaning inpassade i det nya myth-systemet; dels ock sådana som vid tiden af de invandrande gästernes ankomst voro dem ensamt tillhöriga. Men så väl i ena som andra hänseendet är obestridligt, att de myther, som vi nu möta, måste räknas till den klass, der Natur-mytherna förvandla sig till Hjelte-myther, och i följe deraf inleda äfven Hjelte-mythernas förvandling till Siare- och Prest-myther.

Så väl den ena förvandlingen, som den andra, tillvägabringas deraf och består deri, att till ett förevarande element sällar sig ett nytt, hvarigenom det förra stegras till högre evolution; dock var detta nya i sjelfva verket redan förut tillstädes, — ehuru då förborgadt eller hämmadt af det förras öfvervigt. (NB. Hjelte-myth kan öfvergå till Hjelte-saga, äfvensom den, vid en viss tidpunkt af mythbildning, kan uppkomma ur en sådan: men till sitt begrepp äro de ändock icke desamma, och få ej sammanblandas. Så är t. ex. hela den

Sveiska läran om Oden en Hjelte-myth; men berättelsen om Sigurd, Brynhilda och Niflungarne en Hjeltesaga). Liksom de förra mythernas charakter är en kosmogonisk, så är dessa senares charakter en (i egentligare mening) theogonisk; d. v. s. en på mythiskt vis spiritualistisk. En sådan charakter blir herrskande, såsnart i visare själar den aning börjar klarna till bestämdare eller mera begrepps-lik skepnad, att all naturkraft är sinnebild och yttre motsvarighet af en högre kraft, hvars underordnande tecken och verktyg den utgör; samt att denna högre kraft, om än yttrande sig under sinnliga former, likväl i sitt innersta är af en öfversinnlig eller andlig beskaffenhet. Makterna blifva då i egentligare mening Gudar, ehuru i egenskap af sublimerade mennisko-personligheter; en dynasti af sådana väsenden, på engång menniskoartade (mennisko-vulna) och öfvermenskliga, men i båda afseendena sublimerade till ett större uttryck af andlighet, organiserar sig nu till ett gudomligt familj-helt, vida fullständigare än det enkla och grofva utkast dertill som redan under förra perioden framkom, — och denna gudaslägt, sedan den sålunda fullständigt organiserat sig sjelf, fortsätter sitt verk med att organisera och regera Universum. Denna charakter, hvars beteckning med termerna theogonisk och spiritualistisk torde härigenom vara förklarad, är den, som herrskar i de af våra Eddor sammanfattade mythernas flertal; den är den prägel, som genom den sista Odinska om- eller ut-bildningen påtrycktes våra urfäders religiösa, moraliska och poetiska verldsåskådning; och det är alltså mestadels i detta skaplynne, som totalbilden af nyssnämnda verldsåskådning har kommit till oss.

Genom myth-formationerne af denna senare ordning, och framförallt genom det sätt hvarpå de ordnat sig till ett helt, framskimrar ett mer och mindre medvetet bemödande; som har sin anledning deri, att den omtalta aningen, som i några visare själar klarnade till sådan ljusare föreställning, innebar, icke en rentaf ny synpunkt, utan

blott en genom fördunkling förlorad. Den hade förut, eller i patriarkaliska urtiden, ägts i än större — visserligen ej reflexif, men intuitif — klarhet; ty den var då just synpunkten för Ur-Mythen sjelf. Det var denna synpunkts innehåll, hvars lifligare aning hos en och annan siare och herrskare omsider vaknade; och såsnart den vaknat med så pass mycken styrka, att deras uppmärksamhet bragtes (företrädesvis) i beröring med alla de rester af Ur-Mythen, hvilka de påträffade i sin hågkomst och sin omgifning, måste nödvändigt föranledas en sträfvan att återfinna, att hos sig och andra återupplifva den ursprungliga betydelse af dessa rester, dessa gamla läror, hvilken de sågo vara borttappad för mängden, för den stora hopen, för massorna. Så uppstodo inom sjelfva hedendomen, och på dess egen mythiska botten, reformatorer eller restauratorer af en andligare verldsåsigt och cultus, än de hos sina nationer förefunno. En sådan var Zoroaster; en sådan var Mahomet; en sådan var den historiske Oden, som Isländarne kalla Sigge. Väl måste erkännas, att de tvenne förre kommit närmare, än den sistnämnde, till den rena Theismens ståndpunkt: den sistnämndes verk är till sitt utvärtes lika polytheistiskt, som det Grekiska mångguderiet, ehuru det till sitt invärtes är utgånget från en med den Forn-Persiska Zendläran gemensam grund. Icke dessmindre kan Odens lära med åtminstone samma skäl, som det Grekiska myth-systemet, sägas vara på en gång både mera polytheistisk och mera theistisk, än den föregående gröfre naturculten: det första, emedan hon är fullständigare utbildad, än den; det andra, emedan hon genom denna utbildning upphöjt sig till en egentligare och ädlare anthropomorphism, och dermed till en charakter, hvarigenom hon står betydligt närmare till den äkta Theanthropismen — Christendomens.

I min bekanta korta framställning af "Ästhetikens och Vitterhetens grundbegrepp" har jag sagt, att i den grekiska eller antika Europeismens cultur-period steg det "Hu-

mana" fram till frigjord mensklig Individualitet, — ehuru ännu företrädesvis till utbildning af hvad i denna Individualitet är naturlifs-sidan; och annat kan då ej vara, än att sjelfva Gudarne, i denna periods mythologi, äro spegelbilder af detta framsteg. Men samma framsteg tog Humaniteten, i sjelfva verket, äfven i våra stamfäders myther och cultur, fastän visserligen under en i många hänseenden råare yta. Ty hvad som här felades i ästhetisk förädling, ersattes genom ett öfverhufvud djupare ethiskt allvar och en allmännare bibehållen religiös urverlds-anklang; — hvari ögonskenligt låg begynnelsen till det framträdande af Individualitetens innerligare element, eller till den egentligare utvecklingen från sinne-personlighet till själs-personlighet, som sedermera, i och förmedelst den christna Europeismens romantik, danade en ny verld af kunskap och skönhet.

Flertalet af de skandinaviska myther, som genom Isländska fornskrifter och hufvudsakligen genom Eddorna kommit till oss, bär alltså stämpeln af en dylik afsigtligt företagen bearbetning, ett dylikt reformators-bemödande hos den senare Odinska samhälls-författningens grundläggare, som det nyss förut beskrifna. Men tillika bör märkas, att ej mindre i den Odinska läran, än i Zoroasters, Mahomets (och fleres, som kunde uppräknas), går, vid sidan af detta afsigtliga bemödande, äfven ett annat, lika synbart, det är ett bemödande att accommodera, att lämpa de högre minnen och kunskaper, hvilka Siaren eller Reformatorn dels återlifvat, dels förökat, efter hans egna lagstiftande och politiska ändamål. Och jemväl häruti ligger ett frö till det slags rationalistiskt allegoriserande sätt att betrakta och bearbeta mythen, hvilket öfverallt, hvarest det uppkommer, plägar uppkomma inemot det mythologiska tidehvarfvets slut, — i kamp mot en scepsis, hvaraf det likväl egentligen sjelft utgör en skepnad. Både af en slik mythisk rationalism, och af en på direct vis sceptisk, företer äfven vår Nords hedendom, under perioden af sitt bortdöende, tillräckliga exempel. Slika blott förstånds-allegoriska myther äro

att anse såsom urartningar af den danings-princip, som stämplar den theogoniska eller spiritualistiska myth-klassen; men det kan ej nekas, att anledningar till sådana urartningar ligga fördolda redan i denna. Lika litet kan nekas, att redan här den sträfvan, som velat uppnå — och i många stycken verkligen uppnått — en högre synkrets än den undanträngda gröfre natur-cultens, understundom ändock råkat tillgripa lån och förklaringar ur denna lägre krets, och sålunda då — partiellt — återfallit inom denna. Det nu anförda kan dock ingalunda beröfva den spiritualistiska klassens myther det företräde, som grundlägger (eller är upphofvet till) alla dess öfriga: det företräde nämligen, att bland dem framlysa flera af de mythiska former, som tillhöra första ordningen, — eller dem vi kallat Ur-mythens rester; ty om sådana än icke äro alldeles främmande för klassen af de mera materialiserade Natur-mytherna, så framstå de likväl här ojemnförligt mera omisskännligt.

Också visar sig redan vid första anblicken den andligare beskaffenheten af den ombildning och vidare utbildning, som den historiske Oden och hans följe gåfvo åt en lära, hvaraf visserligen eljest redan vid deras ankomst många grundstycken förefunnos i den verldsåskådning, hvilken så till vida var för dem och för en del af de på skandinaviska halfön tidigare bosatta folken gemensam. Troligen hade hon äfven hos sjelfva Svearne undergått någon omskapning — måhända icke så liten — genom den nyssnämnde öfversteprestens, hjeltens och skaldens åsigter; enligt hans egendomliga åsyftningar med det krigar-samfund, som han gick att i vår Nord stifta. Otvifvelaktigt härrör i allmänhet från denna omskapning det öfvermått i uppskattningen och yrkandet af kämpa-egenskaper, den på krigardygd och krigar-ära nästan uteslutningsvis lagda hufvudvigt, hvarigenom den ethiska betydelse, som i lärans inre var dervid fästad, småningom borttappade sig i en ensidig slags-kämpe-rigtning. Men äfven dessutom förete sig tillräckligt spår af åtskilliga motsatser mellan en äldre

och en yngre Odens-lära; man skönjer t. ex. en viss ansträngning eller vissa åtgärder att undanrödja eller ombilda ett och annat, hvilket i den gamla läran lände till men för Oden såsom öfvergud; det var nämligen framförallt såsom sådan, som han i den nyare läran skulle framställas. Hos hans historiske representant förenade sig härvid, sannolikt, egen religionsöfvertygelse och ett visst politiskt syftemål; den personliga äregirigheten hos Gudens menskliga återskens-bild får väl ock tagas i beräkning.

Huru än dermed var, så förblef ändock den gamla Odens-läran den nya öfvermäktig. Alltnog: vi hålla oss till lärans för oss tillgängliga Eddiska skepnad; och det anmärkta andligare skaplynnet möter oss då genast i den ‚Treenighet, som står i spetsen för Asa-gudarne. Då vi påminna oss hvad nyligen blef anfördt om den äldre Fornnordiska Öfverguda-trefalden, är tvifvelsutan Cæsars berättelse högst märklig, att i hans tid de nordliga Germanerne dyrkade såsom Gudar endast Sol, Vulcanus och Luna. Deremot ser man ett förändradt förhållande vara inträdt, när den ungefär hundra år efter christendomen lefvande Tacitus skildrar Germanerne, och bland dem omtalar Svionerne, såsom bland den hemligtsfulla Nordens folkstammar särdeles mäktiga (ett intyg, att deras inflyttning måste ha skett en längre tid förut, emedan deras makt väl behöft någon tids utrymme att befästa och utbreda sig i). Det är med desse Svioner som Svea-namnet första gången framträder i häfderna. Man får af honom veta, att Nord-Germanerne och särskildt Sveverne — af hvilka han låter Svionerne eller Svearne vara en gren — dyrkade främst bland alla gudar Mercurius, samt derjemte Hercules och Mars; en del af dem äfven Isis. Nord-Germanernes gudar voro nu kända såsom många, och den skandinaviska polytheismen synes vid denna tid redan varit fullständigt utbildad: ty, då Cæsar sade om sin samtida Nords Germaner: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt et quorum opibus aperte juvantur, Solem et Vulcanum et Lu-*

nam; reliquos ne fama quidem acceperunt (ett visserligen öfverdrifvet påstående, grundadt på oredig hörsägen), yttrar deremot Tacitus: *Deorum maxime colunt Mercurium &c.* I ett annat af sina arbeten säger Tacitus, att för Germanerne var *Mars Deorum præcipuus:* och detta är ingen motsägelse; ty uti Odins-begreppet var begreppen af både Mercurius och Mars förenade. Bekant är Romarnes sätt att benämna barbariska folks gudomligheter enligt de tecken af motsvarigheter till deras egna, som de tyckte sig varseblifva; hvar de sågo eller hörde omtalas en eld-gud med en hammare eller slägga, der tänkte de på sin Vulcanus; en med attributer af utomordentlig styrka påminte dem om Hercules; en qvinlig mån- och jord-gudomlighet om Isis o. s. v. Erinra vi oss nu denna deras sedvana: så är ej svårt, hvarken att i Cæsars underrättelse igenkänna det ej längesedan af oss såsom fornnordiskt antydda guda-tretalet, eller att i Taciti utsaga igenkänna det Asa-Sveiska; det senare såsom upphöjdt till andligare uttryck.

Hvad i allmänhet detta senare var, derom sammanstämma både in- och utländska underrättelser: Adamus Bremensis hade med egna ögon, i det fordna Upsala-templet, sett dessa trenne Öfvergudars beläten. Hade den fromme hedersmannen behagat göra sin beskrifning mindre kort och mera klar, så ägde vi en bestämdare kunskap om det sätt hvarpå de i Nordens förnämsta tempel framställdes. De heta, mellertid, äfven hos honom Oden, Thor och Frigg (i hans latin Fricco). Dock tyckes det, som hade vid tidpunkten af hans besök, den tredje eller sistnämnda gudomligheten varit — nämligen i den allmänna offertjensten — egentligen en identification af Frey och Freya, som i sig upptagit det ursprungliga Frigga-begreppet; hvadan det ock ser ut, som hade detta väsende — ehuru eljest åtskildt såsom broder och syster — då varit i Upsala-templet afbildadt såsom tvåkönadt, eller såsom manligt och qvinligt i samma person. Äfven i afseende på Thor är Adami be-

skrifning något dubbeltydig: sättet af dennes representation derstädes är nämligen sådant, att, åtminstone vid första anblicken, Odens primat synes deraf lida intrång. Men, om vi än skulle antaga, att Thor då ännu varit folktrons populäraste gud, eller den som i och för hvardagslefvernets realitet gällde det mesta: så ägde dock Oden nu på afgjordaste vis det ideala företräde, som hos de äldre varit honom antingen frånkändt, eller blott i ringa mån tillerkändt. Enligt det nya läro-begreppet (om vi här få använda detta uttryck) intog Oden det första rummet i Öfverguda-trefalden; derföre var ock Upsala-templet, uttryckligen, blott åt honom invigdt. Detta rum intog han såsom varande det äfven i andlig mening solariska ljusets makt, såsom intellectual-kraftens, snillefyndighetens, sinnrikhetens, talets, uppfinningarnas gud. Den åskande eldguden, dittills (allmänneligen) vördad högst, sattes af samma begrepp i andra rummet, — såsom den rättskipande makt, hvarmed Viljan, såsom uppenbarad i sin fullkomlighet, infinner sig, såsnart Tanken = det högsta Ljuset — föregått eller uppenbarat sig i sin fullkomlighet såsom vishet. Med båda förenade sig den i sin fullkomlighet såsom kärlek uppenbarade känslan, i den Huldhetens gudamakt, der den fordna Göja, eller Tyskarnes Hertha, Jordens moderliga Genius, blifvit upphöjd till den aningsrika Frigga, sedermera förskönad till Freya, samt slutligen äfven tvådelad till det älskande och älskliga syskonpar, der Freya är systern och Frey brodern. (Af särdeles märkvärdighet är, att i den form, der mythen om denna Huldhets-gudom är myth om Freya och Frey, angifver den sig upprinneligen vara, icke Asisk, utan Vanisk.) Man märke, att det, som här om betydelsen af denna nordliga Trimurti blifvit sagdt, framställer det mythiskt universella af betydelsen: det mythiskt particulära deraf ligger i det nationala och locala af de egendomliga former, som göra att dessa gudar blefvo just Oden, Frigga o. s. v., i stället för Ormuzd, Mithra, Zevs, Here, Mercurius, Isis m. m.; men obestridligt är, att i den nordiska

individualiseringen uttrycker sig det universella af betydelsen sådant, som jag här angifvit det. — Samma dels från begynnelsen andligare, dels genom omdaning förandligade charakter möter oss vidare i mythen om Nornorna, äfvensom i den om Tidsträdet, om Gullveig, om Loke, om Balder och så många andra; bland hvilka ock träffas några, i hvilka man bestämdt igenkänner sjelfva Ur-Mythens öfverlefvor — eller spåren af den för-odinska gudakunskap, hvilken Oden sjelf erkänner för en högre än sin. Det är denna uräldsta vishet, som har sin sinnebild i mythen om "Mimers hufvud", hvilket sjelfve Asa-fadern måste rådfråga.

V.

De förnämsta Eddamytherna.

Att nu genomgå alla de vigtigare Edda-mytherna stycke för stycke, för att vid enhvar finna vår i det föregående uppställda allmänna åsigt bekräftad, skulle visserligen öppna ett högst interessant fält att genomvandra. Men det skulle tillika afleda oss från vårt nuvarande egentliga syfte till ett vidlyftigt försök att i detalj framställa: en myth-krets, hvilken — såsom man lätt inser — här ålåg mig att charakterisera blott så långt, som den med skäl kan sägas innefatta första grunden och — på visst sätt — jemväl yttersta syftet för skandinaviska folklynnets utveckling i poesi. — Blott vid en och annan af de myther, som äfven i denna hänsyn företrädesvis påkalla vår uppmärksamhet, vill jag tillägga några betraktelser, genom hvilka det hela skall vinna en betydning, som är tillräcklig åtminstone för vårt nuvarande behof.

Sådana äro mythen om Allfader; mythen om Oden; de med hvarannan i nära sammanhang stående mytherna om Nornorna och Loke; mythen om Vanerne; slutligen de båda likaledes nära sammanhängande mytherna om Balder och Gimle.

En omisskänlig rest från Ur-Mythen är, först och främst, den forn-skandinaviska läran om *Allfader*. Det är en töcknig urjätte-vålnad af honom, som i den anförda dunkla Islandssagan om Nordens äldsta skick framskymtar under namnet Fornjoter. Men på vida bestämdare och egentligare sätt antydes han af Edda-läran, i de innehållsdigra ord, med hvilka

hon, vid sin berättelse om den nuvarande jordiska verldens skapelse, betecknar en Ur-Gudomlighet, som hon icke namngifver. När nämligen ljusets och mörkrets, eller värmens och köldens makter sammandrabbade i Ginungagap, — d. v. s. den tomma rymd, hvarest från ena sidan Nifelhems (= mörkrets och köldhemmets), från andra sidan Muspelhems (ljus- och värmehemmets) verkningsförmågor träffade hvarandra — hvarvid icke bör förbises, att det sistnämnda angifves såsom äldre än det förra eller tillvarande före detta, — då skedde, antager Eddan, att de ur-droppar fingo lif, till hvilka de i Ginungagap hopade islagren smälte, och ur hvilka det för organisk utbildning tjenliga grundämnet, den första Materien, kallad jätten Ymer, framkom; men hon anmärker dervid att denna lifgifning utgick ifrån "Dens kraft, som utsände hettan." Vi våga räkna oss till dem, som i den onamngifne "Den, hvars kraft gaf lif genom den hetta eller värme han utsände", hafva trott sig finna ej blott öfverhufvud en allfaderlig Öfvergud, utan ock en annan och högre Allfader, än den, som föröfrigt i Edda-mytherna flerstädes förekommer såsom identificerad med Oden.

Att redaktören af det i den yngre eller prosaiska Eddan befintliga guda-samtalet Gylfaginning (hvilken vi anse ha varit Snorre Sturleson) tänkte sig vid dessa ord en sådan betydelse, är säkert; ty den sammanstämmer på det nogaste med hvad kort förut, eller i denna mythiska dialogs början, förtäljes om den "äldre än alla andra gudar" varande öfvergud, om hvilken på det stället äfven uttryckligen säges, att "han heter på vårt språk Allfader." Men, invänder man, allt detta står att läsa blott i denna yngre Edda, som mångenstädes, och allrasynbarast i sin början, röjer spåren af inblandade christna föreställningar från de män, som redigerat henne. Sannt är, att de anförda innehållsdigra orden icke finnas i den äldre eller poetiska Eddans skapelsehistoria; denna börjar i Valas qväde — likväl efter en högst märklig antydning om att Sierskan minns äldre Vishetsmakter och

äldre verldar — med det nyssnämnda grundämnet och Asa-Gudarnes bearbetning deraf. Men af denna omständighet följer ingalunda, att icke de ifrågavarande orden genuint uttrycka en forn-mythisk grundföreställning; tvärtom: i den context, der de förekomma, tillkännagifver just den bevarade hemlighetsfullheten, att de äro tagna ur en mythisk ursägen: och var alltså denna föreställning, såsom bevarad hos de visaste af Edda-lärans bekännare, ännu vid christendomens ankomst icke fullt utslocknad, så kunde den då så mycket lättare återväckas till nyupplifvad betydelse, hvilken sedermera ej mindre i ordasätt, än sak, sammansmälte med det christna föreställningssättet. Men — invänder man — en inflytelse af detta sistnämnda föreställningssätt röjer sig ju dock påtagligt i det, som bemälta yngre Edda förtäljer vid sin Gylfaginnings början, eller i den inledning der till och med sjelfva Allfadersnamnet obeslöjadt framträder. Vi skulle kunna medgifva detta, utan att derigenom anse vår öfvertygelse om det andra — nyss anförda — ställets fullgiltiga authenticitet och auctoritet vederlagd. Dock behöfva vi näppligen göra en slik concession. Ty hvad är i sjelfva verket det, som på det förra, det företrädesvis för inblandning af christlig åsigt beskyllda stället, om Allfader säges? Att han lefver genom alla åldrar; att han beherrskar allt och råder öfver allt; att han skapat himmel, jord och allt hvad i dem är; att han skapat menniskan, och gifvit henne en ande, som aldrig kan förgås; att alle rättsinnige skola med honom lefva och bo i Gimle eller Vingolf, hvaremot alla onda skola fara till Hel och sedan till Niflhel (mörk-helvetet). Det må vara, att Snorre Sturleson, från hvilken åtminstone utkastet till Gylfaginningen härrör, — det må vara att han, eller någon annan de fordna sägnernas christne upptecknare och commentator, här i ordasätten inlagt något af sin egen åsigt; men i sjelfva saken innehåller det här sagda allsicke någon egentlig christendom. Det innehåller deraf lika litet, som den bekanta eden af Harald Hårfager (hvars egenskap af hedning ju ingen betviflat), då han

svor vid "den Gud som mig hafver skapat och för allt råder", att han ej skulle klippa eller kamma sitt hår, förrän han hade eröfrat hela Norge. Det följande skall visa, att i allt det sagda finnes intet drag, hvars authenticitet ej kan uppenbarligen bestyrkas ur just Eddaläran sjelf, sådan hon innefattas i dem af den äldre Eddans urkunder, hvilkas hedniska äkthet numera (i allmänhet åtminstone) ingen betviflar. Således, om vi ock, för att möta en sceptisk kritiks anspråk med all möjlig liberalitet, ville beqväma oss till det medgifvande, att här yppa sig spår af en christen författares verldsåsigt: så skulle likafullt denna sceptiska kritik hafva dermed ingenting bevisat för det påstående, att föreställningen om en från Asarne och från Oden sjelf särskild Allfader vore, antingen en christlig, om icke tillsats, åtminstone utläggning, eller ock ett slags rationalistisk abstraktion, som inemot slutet af Asareligionens tidehvarf uppkommit i några skarpsintare hufvuden. (Det sistnämnda är den danske mythologen Hammerichs mening.)

Med nyssnämnda medgifvande vore således ingenting bevisadt ens emot sjelfva den i Gylfaginningens början gifna framställning, hvad den hedniska äktheten af dess väsentliga innehåll beträffar, desto mindre, som ett omisskännligt intyg för denna äkthet förekommer straxt bredvid eller i omedelbart sammanhang med hvad der om Allfader blifvit sagdt. När nämligen Gylfe frågar, hvad Allfader företog sig innan himmel och jord voro skapade, gifves honom det vidunderliga svar: "då var han hos Rim-Thursarne." Man har vid detta svar ingen annan uppmärksamhet fästat, än att man funnit det absurdt: och dess absurditet kunde synas ådagalägga, antingen den gamla Mythlärans ursprungliga osammanhang; eller hennes förvirrade skick mot slutet af sin lifstid, då hennes bekännare, sjelfve utan aning om sina mythers egentliga betydelse — ännu mindre begripande de äldre myther, af hvilka dessa förvarade spåren — likväl på måfå begagnade slika rester af äldre myther till förklaringar; eller ock ett slags ironi hos den christliga upptecknaren öfver de hedniska slagdängor, som han uppskref.

Men just i den skenbara orimligheten röjer sig på tydligaste vis, att den christne upptecknaren haft framför sig en verkligt hednisk Allfaders-sägen. Ty säkert är, att om han (såsom några mena) hade i det nästföregående, af pietet mot sina förfäder, velat uppstufva deras vishet med sin egen, för att låta den förra framstå i ett någorlunda förnuftigt skick, så hade han ock antingen förtegat eller sökt till någon förståndighet vränga detta svar, — hvilket tvifvelsutan syntes honom sjelf högeligen befängdt. För enhvar åter, som djupare inträngt i den gamla lärans väsende och i hennes af flerfaldiga mythlager sammansatta beskaffenhet, ligger i detta svar en mening, och en stor mening; ehuru den visserligen icke låg der för upptecknaren. Meningen är nämligen den, att Allfader, innan han uppenbarade sig i och förmedelst den nuvarande tidsverlden, vistades ibland äldre makter, än Asarne, och utgjorde dessa makters medelpunkt. Om dessa makter veta vi redan, att de stundom betecknas med namnet Jotnar, — nämligen i en bemärkelse, der detta namn innebär ingenting mot Asarne fiendtligt: och klart är, såsnart man påminner sig detta, att nyssnämnda bemärkelse hade, antingen redan i den sägen som upptecknaren följde, eller ock genom hans eget missförstånd, blifvit sammanblandad med den i allmänhet vanliga om Jättar och Thursar. — Än mindre behöfva vi då tveka, att de längre fram, eller i berättelsen om verlds-daningen, förekommande orden: "Den, hvars kraft utsände hettan", äro — i denna sin bibehållna hemlighetsfullhet — tagna ur en äkta fornsägen, eller äga full hednisk authenticitet. Ty upptecknaren hade i annat fall säkerligen ej försummat att förvandla dem till en uttrycklig hänvisning på den Allfader, om hvilken han talat i dialogens begynnelse. Här åter bevisar just namnlösheten, att han hämtat orden från någon sägen eller sång, der denna föreställning ännu ägde qvar sin urförsta helgd — en helgd, som för mängden var förborgad (esoterisk).

Och vända vi oss nu till den äldre, den rent poetiska (och med detsamma rent mythiska) Eddan: då skulle vi kunna ådagalägga så till sägandes *a priori*, att föreställningen om en evig Ur-Gud såsom Allfader finnes der, och att en sådan på sammanbindande vis genomgår dess hela. Ty då påtagligt är, att den på evighet både så minnesrika och så förhoppningsrika kämpeande, som i Eddaläran uttalar sig alltifrån hennes början till hennes slut, har satt en lefvande och gudaljus evighet såsom det jordiska tidslifvets mål eller syfte: så är ock alldeles otänkbart, att samma ande kunnat antaga någon annan eller motsatt evighet — d. v. s. Dödens, eller ett tomt, af blinda, själlösa krafter i obegriplig rörelse försatt Intets — för att vara den källa, hvarur detta åt odödlig hjelteverksamhet egnade lif, med sitt grundämne, sina gudar, sina menniskor och allt öfrigt, ledde sitt upphof. Men vi behöfva ej tillgripa något aprioriskt postulat. Har ej denne ande, i den nu förevarande äldre Eddan, äfven (och det på flera ställen) ganska uttryckligen härom yttrat sitt tänkesätt? Jo! Först och främst mot slutet af Valas siareqväde: då denna, efter skildringen af verldsbranden och en ny sällare verlds uppkomst med Gimle till medelpunkt, sjunger om en Gudomlighet, som hon nämner blott med omskrifningen Fimbul-Tyr (d. v. s. den store, eller öfvermåttan store Guden), hvars runor de nyfödde (eller renade) Asarne skulle åter upptäcka; och då hon, till yttermera visso, kort derefter qväder dessa ord, hvilkas betydelse omöjligen bör kunna missförstås:

"Då kommer den Rike *)
Till stora domen,
Den starke ofvan,
Han, som allt skickar **);
Domar han sämjer,

*) Mäktige, enligt Finn Magnusen.
**) För allt råder.

Tvister han sliter,
Och lönen stadgar*),
Som varda skall.

Fåfängt hafva de hypersceptiska författarne, som velat göra den här ifrågavarande läran om Allfader antingen till en rentaf christlig eller ock till en som uppkommit först under tiden af nordiska Hedendomens upplösning, utdömt den nyss ur Vala-qvädet anförda strophen för oäkta eller interpolerad. Det hjelper ej, att man, i brist af någon bättre (nämligen inre) grund, åberopat den yttre, att den anförda strophen saknas i det Köpenhamnska pergaments-exemplaret; ty uti ett annat åldrigt skinn-exemplar finnas åtminstone de fyra första raderna; och i alla pappers-codices är strophen fullständig. Dessutom borde man då äfven kunna göra till oäkta de trenne stropher i Hyndlas sång, af hvilka den senare ger en märkvärdigt upplysande parallel till den nyss från Valas mun hämtade; de lyda sålunda:

"En vardt född,
Högre än alla:
Han vardt styrkt
Af jordens krafter;
Rikaste konung
Man honom kallar;
Vänligt befryndad
Med alla makter.

Men då kommer en annan,
Än mera mäktig:
Dock, honom icke
Jag nämna vågar;
Få månde längre
Framåt skåda,

---

*) Stiftar helig fred,
Som städse skall vara.

Än Oden går
Att Ulfven möta."

(D. v. s. få månde skåda längre framåt, än till Odens och de andra tidsgudarnes undergång.) Hvem bör ej kunna se, när han läser dessa bägge stropher i sammanhang med det öfriga af qvädet, att i den förra talas om Oden, Asa-höfdingen och Asa-fadern, — men i den senare, på ett från denne ganska distinct sätt, om den (tills vidare) förborgade Öfverguden, den Fimbul-Tyr, som äfven Vala sjelf blott med denna omskrifning djerfdes nämna? Ja: i Odens Korpasång (*Hrafnagaldr Odins*), som troligen är af något yngre börd än Valas och Hyndlas qväden, förekommer han (måhända just derföre) uttryckligt med namnet Allfader, i första raden; också med epithetet "Allsmäktig", och såsom bestämdt åtskild från de öfriga arterna af gudar och dämoner, samt ingalunda sammanblandad med Oden; om hvilken sedermera, alltigenom, talas särskildt. Att denna mythiska sång måhända är yngre än de båda förutnämnda, minskar icke här dess bevisningskraft; ty den utmärker sig genom en djup ålderdomlig grundton. Det har blifvit påstådt, att den förra af de nyss ur Hyndla-sången anförda stropherna syftar på Thor: men om så vore — eller om den icke, såsom jag (med Grundtvig) är öfvertygad, syftade på Oden, — så rubbas derigenom ingenting väsendtligt af den senare strophens betydelse, — hvilken för oss är den hufvudsakliga. Ty äfven inom denna stroph ensam, om den ock tages blott i och för sig sjelf, är den tillkommande mäktigare Guden bestämdt, såsom sådan, en från Oden särskild. (Enligt Grundtvigs tanke är det ock Allfader, som i Vafthrudnismål menas med den Mundilför, hvilken der säges vara "Solens och Månens fader"; dock synes detta fordra närmare bevisning.)

En länge fortfarande förvirring har hindrat mången från rigtig åsigt af det för Eddalärans innehåll och charakteristik så högst vigtiga lärostycket om en ofvan tidsrymden stående Gudamakt, som är det egentliga ur-lifvande Ur-Ljuset,

— och till hvilken Odens ställning egentligen blott är att vara dess med solgloria omstrålade ståthållare; ungefär liksom Ormuzd i den fornpersiska Zendläran. Denna förvirring har dels en speculativ, dels en factisk anledning. Den speculativa är, att man icke vill erkänna tillvarelsen af en Ur-uppenbarelse och en Ur-myth; samt derför än blundar för, än bemödar sig att på annat sätt förklara de spår eller lemmar af en sådan, som inom den mythiska regionen, liksom öfver-hufvud i folkslagens äldsta häfder, så flerfaldigt — och ofta öfverensstämmande — förekomma. Detta förfarande är också ganska conseqvent, såsnart man engång satt sig i sinnet att menniskoslagen, att menniskan i allmänhet haft ett atomistiskt och autochtoniskt ursprung, att hennes första tillstånd varit den råaste tänkbara eller till djuriskhet gränsande naturalism, och att en förnuftslös Fetisch-dyrkan, innerst ägande sin källa i förskräckelse, varit den äldsta religionsformen. Den factiska anledning åter, hvarföre mången, utan att just dela nyss-nämnda synpunkt, tycker sig böra betvifla eller förkasta den forn-nordiska verkligheten och äktheten af en dylik renare föreställning om Allfader, består i den sammanblandning af Allfaders och Odens benämningar, hvilken icke sällan i Eddorna förekommer. Bland Odens många titlar, — af hvilka eljest Valfader är den vanligaste, emedan de i "valen" eller på valplatsen fallne höra honom till, — möter oss tillika understundom Allfaders-namnet; han bär det i egenskap af alla Gudarnes fader. Äfvenså måste medgifvas om det ställe i den prosaiska Eddan, der Allfader särskildt ställes öfver och i spetsen för samtliga Gudarne (Oden sjelf deribland inberäknad), att man der bland de uppräknade tolf namn, som Allfader säges haft i det gamla Asgård, träffar jemväl sådana, som stundom nyttjas om Oden (t. ex. Herjan, Nikar m. fl.). — Endast öfver den senare af de bägge omnämnda anledningarna — den factiska — behöfva vi här utlåta oss; och vi säga då, att orsaken till sist anförda omständighet ligger i en amphiboli eller tvetydighet (dubbelmening), som hos våra urfäder ge-

nomgick lärorna om Allfader och Oden. Denna amphiboli, som öfverhufvud i hedendomens mythläror ingalunda är ovanlig, har uppkommit deraf, att Allfader och Oden, ur en viss synpunkt sedda, verkligen äro ett och samma väsende. Såsom inom tiden varande Öfvergud på den bortom all tid förborgade Ur-gudomlighetens vägnar, var han denna gudomlighet sjelf i ett central-individuum uppenbarad, eller var Allfader, äfven i ordets högsta bemärkelse — så långt, som han, i egenskapen af ljusets, tankens, segrens, sångens, bildningens högsta inom det jordiska tidslifvet instrålande makt, verkligen uppfyllde det sig uppdragna Öfverguda-kallet; så långt, och så länge, var han identisk med Allfader; och det ej blott i sitt eviga grundväsende, utan jemväl i sin individualitet. Ett återsken af denna enhet skulle sålunda i allmänhet förherrliga hans individuum; till den grad att skilnaden mellan Solens gudomlighet (ej mindre i andlig, än lekamlig mening) och Ljusets (Ur-ljusets) gudomlighet skulle lätteligen esomoftast kunna utplånas, — å ena sidan för hans dyrkares ögon, å andra sidan för hans egna. Men Eddornas gudasaga ådagalägger tillräckligt, att hans anspråk på identitet med Allfader sträckte sig vida längre, än hans förmåga. Odens historiske repräsentant hade visserligen goda skäl, att på hans nyssnämnda egenskap lägga all möjlig hufvud-accent, och att i Norden genomdrifva hans guda-öfverhöghet på den äldre Åk-Thors bekostnad; helst som den äldre Sol-guden, till hvilken Thor sjelf i egenskap af Thorre offrade, väl ingenting annat var än en äldre skepnad af Oden. Till dessa skäl kommo dock, enligt all sannolikhet, äfven andra, som voro enkom grundade just i hans egen ställning af historisk incarnation åt denna Gud, och som föranledde honom att åt identiteten af Allfader och Oden gifva utseendet af den oinskränktaste fullständighet. Då likväl det verkliga förhållandet mellan Allfader och Oden låg för djupt i mythens väsende, för att icke inför de visares blickar göra all öfverslöjning otillräcklig, så kunde ej annat ske, än att det måste erkän-

nas af den historiske Oden sjelf och hans närmaste drottar. Derföre drog sig då, sjelfnödvändigt, läran om detta förhållande — hvarmed i allmänhet allt det innersta af våra urfäders gudaverlds- och odödlighets-lära sammanhängde — undan den offentliga culten tillbaka såsom ett *arcanum*, en esoterisk dogm; hvaremot saken i den offentliga culten antog det skick, att Odens-begreppet der liksom uppslukade begreppet om Allfader. Man kan med temlig säkerhet förmoda, att han, i afseende på den offentliga (den för folkhopen gällande) uppfattningen och framställningen af Odens Allfaderskap, lät leda sig af någon uträkning, som stod i samband med hans afsigter såsom herrskare och statsstiftare. Men i fall det stridde mot dessa afsigter, att skalderne, att Brage och hans efterföljare snart — om vi här få begagna ett så hvardagligt talesätt — "sqvallrade ur skolan", så ägde han att derföre skylla sig sjelfvan; ty att så skulle ske, borde han såsom sjelf siare, skald och den nordiska skaldekonstens fader, kunnat med allsköns klarhet förutse.

Jag sade, att en amphiboli, sådan som den nyss omtalta, är i de hedniska myth-lärorna ingalunda ovanlig. Motstycken dertill, *mutatis mutandis*, förekomma t. ex. hos Forn-Perserne i den ställning, hvari Ormuzd der befann sig till det ofvan (eller bortom) honom stående ur-gudomsväsendet Zeruane Akherene (enligt den allmännaste öfversättningen "den oändliga tiden", d. v. s. — ehuru visserligen i ett ganska inadäqvat uttryck — evighets-lifvet i egen person, eller den evige); likaså hos Grekerne, i den ställning, hvari Zevs befann sig till Kronos o. s. v. Sannt är, att i begreppen Oden, Ormuzd, Zevs m. fl. d. ligger företrädet af en fullkomligare gudomlig individualisering; i motsats hvartill begreppen Allfader, Zeruane Akherene, Kronos o. a. d. förete sig nästan blott såsom *entia abstracta*, hvilkas omfång först genom de förra bekomma rigtig subject-fyllnad. Men lika sannt är, att dessa *entia* dittills visserligen mindre individuella eller mindre till åskådligt subject-lif utbildade, endast hafva kunnat uppkomma

genom hågkomster från den bleknade föreställningen om en Engud, hvars tillvarelse sträcker sig ofvanom alla andra gudars och innebär den gemensamma ur-möjligheten för dem. Man torde föröfrigt ej kunna neka, att af alla dylika ur-urväsenden är Allfader det personligaste; namnet är derpå ett oemotsägligt bevis.

I afseende på Odins betydelse och förhållande till Allfader böra följande omständigheter tagas i betraktande.

Vi hafva sett, att den egentlige Allfader är den förut-omnämnde hemlighetsfulle "Den"; den allraförsta och allrahögsta Eldgudomligheten. Vi hafva sett, huru de vanligare benämningarna, genom sina skygga omskrifningar — såsom Fimbul-Tyr (stormakts- eller öfvermaktsguden), Fjolner (den förborgade), m. fl. — tillkännagåfvo, att hans väsende utgjorde ett mysterium, hvarom blott öfverpresterne och föröfrigt de visaste (särdeles bland skalderne) ägde kunskap. Denne Allfader, den ende fullkomligt ursprunglige Ljusguden, och således den ende, som i oinskränkt mening är "alla gudars och menniskors fader", har en inom jordens tid framträdande bild och representant, bakom hvilken han sjelf tillbakaträder i en helig skymning. Liksom den synliga solen förhåller sig till den osynliga himmelska, så förhåller sig den bild, hvari Allfader uppenbarar sig såsom Oden, till Allfader sjelf. Tvifvelsutan betecknade Oden ursprungligen, liksom Ormuzd i Zendläran, den allraförsta Ljus-viljan och Ljus-tanken, Allfaders alltlifvande ord och skapande vishet: hvilken ock, i sådan egenskap, är och förblifver den förmedlande principen mellan honom och det skapade. Att både vara och uttala detta ord, var Odens (liksom Ormuzd's) bestämmelse; deraf kom, att han sedermera kunde få gälla för Allfader eller bli vördad såsom sådan. Det är den i Oden uppenbarade eller i och genom honom verkande Allfader, som har en till jord-tidens slut sig motverkande fiende i Loke; den nordiska gudasagans Ahriman. Men i förvirring är all hedendom (äfven den ädlaste) invecklad redan vid sin uppkomst, och deraf

blottställd för ständig tillväxt deraf. Slik förvirring, som gjorde att Odens äkta betydelse mer och mer förlorades, har tryckt spår, till en början redan på den genealogi, som skildrar Odens tillkomst.

Outredbar är denna ättledning dock icke. Oden säges vara son af Börr, denne åter son af den store, starke och fagre Bure, — som erhöll tillvarelse på följande sällsamt klingande vis: när kon Audhumbla, liktidigt med jätten Ymer danad ur de lifvade isdropparna, slickade de rimfrostbelagda saltstenar, hvilka, utom Ymer och hans afföda Rimthursarne (Frostjättarne), utgjorde det chaotiska Verldsämnets första gestalter, framkom ur dessa stenar (förmedelst hennes slickning) första dagen håret af en man, andra dagen mannens hufvud, och tredje dagen hela mannen, — nämligen denne Bure. Han gifte sig med en jättedotter, och blef fader till tre söner: Oden, Vile och Ve, bland hvilka Oden är den förstfödde; dessa tre bröder blefvo gemensamt Himlens och Jordens öfvergudar. (Märkvärdigt, å ena sidan i afseende på den ursprungliga betydelsen af Odens gudomlighet, å andra sidan i afseende på hans senare historiska incarnation, är, hvad Hár i samtalet i Gylfa-ginning säger åt den sig under namnet Ganglere masquerande Gylfe: "Vi förmode, att Oden må-"ste himmelens och jordens styresman heta: så heter den man, "som är den störste och herrligaste vi känna; och väl må men-"niskorna låta honom så heta".) Fattar man nu den anförda genealogien närmare i sigte, så reder den sig utan svårighet, om vi för det första inse hvad kon Audhumbla, och för det andra hvad namnen Bure och Börr egentligen betyda.

Vi höra förtäljas, att den nyssnämnda kon, framkommen liktidigt med jätten Ymer, närer denne urjätte med de fyra mjölkströmmarna från sina spenar, under det att hon genom sitt eget näringssätt omsider framlockar ur sjelfva stenriket den högsta organiska skepnad. Kunna vi annat än i henne skåda — sinnebilden af naturens första organiska grundkraft, eller af den i och med naturlifvets första ögonblick gifna för-

sta allmänna syftning till bildningsprocess, som genom den förborgade Ur-gudomlighetens lifvande värme erhöll varelse liktidigt med det oformliga grundämnet, samt alltsedan med sig assimilerar och progressift förädlar det lif, som inom det oorganiskas region hålles fängsladt; en verksamhet, som fortfar ända till den tidpunkt, då detta (dittills) fjettrade lif upphör att vara blott sin förberedning och slutligen framstår såsom den fullkomligaste organism; hvilken, såsom sådan, äger i menniskan sin ur-typ och sin central-skepnad. Icke heller böra namnen Bure och Bör eller Börr (det senare namnet skrifves äfven stundom Burr) göra oss långt bryderi. Dessa namn betyda bägge detsamma, — nämligen (i bokstaflig öfversättning från nordiska skaldespråket) Son; de äro alltså i sjelfva verket samma namn, och beteckna i bägge dess former den förste Sonen, en son utan fader (utan fader nämligen i jordisk mening, eller utan annan fader än den förbemälte "Förborgade"). Denne "Son" är alltså det första personliga Gudoms-framträdandet, den "Förborgades" allraförsta och närmaste emanation; hvilken åter, såsom sådan, framställer sig såsom den mystiska tre-personlighet, hvilken i förenämnde ättledning kallas Börrs söner Oden, Vile och Ve. Sammanlägger man nu duplicationen af det nyssnämnda Sons-namnet med detta sista tredelade (eller på tre bröder fördelade) namn, så yppar sig väl en möjlighet, att bakom eller uti alltsammans gömmer sig en dunkel hågkomst af — tre med hvarannan närbeslägtade Guda-dynastier, hvilka beteckna en af Asa-läran trefaldigt genomgången metamorphosering. Det vissa är, att ehuru Ymer och hans omedelbara ättmän voro (såsom det uttryckligen berättas) "onda", — emedan de, i och för sig sjelfva tagne, mera tillhörde mörkret och kölden, än ljuset och värmen, — mäkta vi dock rätt väl förstå, huru Oden sjelf kunde föreställas hafva ägt en Jättinna till moder. Det högre lifvets art i allmänhet var ju att behandla jätte-arten såsom sitt öfverväldigade underlag och material, hvaraf det inom sig upp-

tog så mycket (men ock endast så mycket), som det behöfde till sin natur-basis eller till lekamlig rot för sin individualisering. Längre sträckte sig frändskapen naturligtvis icke. Den var således ej af sådan beskaffenhet, att den hindrade de trenne ljusguda-bröderne (de såkallade "blida makterna") från att dräpa Ymer, och ur hans oformliga lekamen skapa den ordnade verlden; — sedan den flod, som uppkom genom det ur hans ådror strömmande blodet, hade fördränkt hela det äldsta Jättslägtet, med undantag endast af den i en båt med de sina räddade Bergelmer. Hvem påminner sig ej härvid berättelsen om Syndafloden och Noach? Hvem igenkänner ej, med detsamma, på en gång, ett minne från den Ur-myth eller Ur-uppenbarelse-sägen, som var gemensam för de i det första patriarkaliska tidehvarfvet ännu sammanboende folken, — samt tillika — en hågkomst af den senaste af de stora physiska revolutioner, som föregingo vår jordverlds nuvarande daning? Af det nyss anmärkta ursprungs-förhållandet mellan Gudalifvet och Jättelifvet låter sig ock förklaras, huru nu Oden bekom Jorden (*Frigg*) både till dotter och till maka, äfvensom hvarföre den förstfödde af hans söner med henne, Thor, nödvändigt skulle bli (hvad han äfven såsom Asa-Thor — eller den egentliga Odinska myth-cykelns Thor — var) den "starkaste" af alla gudar, — företrädesvis styrkans (men visserligen den med lag och rätt förenade styrkans) gudamakt.

Betrakta vi slutligen ännu något närmare *Oden* särskildt: så möta oss dervid tre högst besinningsvärda omständigheter.

1) I den allmänna eller offentliga folktron var han en af de tre gudomligheter, hvilka denna tro dyrkade såsom öfvergudar. Men det har nu blifvit ådagalagdt, att han äfven i och för sig sjelf, eller allaredan i sin egen induvidualitet, var en trefaldighet eller ett guda-tretal: det tretal nämligen, som vi nyss enligt den prosaiska Eddan kallat Oden, Vile

och Ve; men som i den poetiska Eddan kallas Oden, Häner och Loder. I denna triplicitet utgör Oden copulan; han är den andliga enheten af Häner eller Vile såsom ljusprincip och Loder eller Ve såsom värmeprincip. Denna guda-trefald är den, som framträder och handlar, när allmänneligen verlden, och enkannerligen menniskan, skapas; och det är isynnerhet vid detta senare tillfälle, som ett ljus kastas öfver de trenne namn-betydelserna, då man ser, huru deras ägare — som här dessutom benämnas de trenne (κατ' ἐξοχὴν) "mäktige" och (NB. här enkom äfven) "kärleksrike Asarne" — utrustade det första menniskoparet, Ask och Embla (Adam och Eva); hvilkas daning till menniskor här föreställes såsom ett åt tvenne trädgrenar (af verlds-ask-trädet) meddeladt mått af den högsta organiska lifgifning och utbildning. Menniskorna blefvo nämligen då sålunda af dessa trenne (företrädesvis) mäktiga och kärleksrika Asar danade, att de af Häner erhöllo den vettiga själen, af Loder deremot gestalten och de yttre sinnena, men den egentlige anden af Oden, — hvars namn etymologiskt erinrar om förnuft, snille, genius (Ódr), liksom namnen Hæner och Loder etymologiskt erinra om ljus och eld, eller, kanske noggrannare sagdt, det förra om den eld som lyser och upplyser, det senare om den eld som värmer och blossar. Vid allt det här anförda är särdeles märkligt, att efter verldens och menniskans skapelse framkommer ej vidare detta guda-tretal; endast mot slutet af Völuspá, vid skildringen af den verld som nyfödes efter verldsbranden, visar sig, med och omkring den i denna skildring åter omnämnde Häner, någon blek skymt deraf.

Man kan häraf ej gerna draga någon annan slutsats än att det slags gudoms-trefald, hvarom vi nu sist talat, är den, som omedelbarast representerar sjelfve Allfader såsom absolut sådan, samt att den alltså tillhör Oden enkom så långt eller så till vida, som denne verkar i sin omedelbaraste och ursprungligaste egenskap af Allfaders ställföreträdare. Förmodligen är det också just detta samma tretal, och ej något annat, som

i Gylfaginningen framter sig under namnen Hár, Jafnhár och Thridi.

2) En annan med Odens-mythen förknippad lika besinningsvärd omständighet är den ögonskenliga motsägelse, hvari mångenstädes den offentliga dyrkan, som egnades åt Oden, stod till begreppet om hans egenskap att vara Asarnes och menniskornas rätte öfvergud. Det lyckades t. ex. aldrig fullkomligt för den speciella Odens-culten, sådan den i vår Nord infördes af den historiske Oden, att göra den fornnordiska Thors-dyrkningen sig behörigt underordnad. Personer funnos alltjemnt, hos hvilka de fordna invånarnes Thors-dyrkning bibehöll sig; eller för hvilka Thor var i oförminskadt anseende densamme Åke-Thor, det är den på ljungeldens vagn åkande Thor, om hvilken i Efterspråket till Gylfaginning uttryckligen säges, att han var den "gamle" Thor, hvars namn Asa-Thor upptog. Med denna äldre Thors-dyrkan synes en mera ofullkomlig eller outbildad Odödlighetslära, sådan den på en skummare grad af natur-myth kan finnas, hafva sammanhängt. Från det föreställningssätt, som i denna hänsigt herrskade bland dem, hos hvilka den ursprungliga och egentliga Thorsdyrkningen bibehöll sig, äger man förvarade några drag, som tyckas intyga, att deras utsigt åt lifvet efter döden ej var rigtad åt något Valhall, — utan åt vissa heliga berg, belägna inom trakten af deras jordiska hem och af det derstädes åt Thor byggda offerhuset; de skulle efter sin död bo i dessa berg, — eller ock i sina högar, samt derinne, vid skenet af ljus eller bloss, vara glada och sjunga. (Man ser således här alltredan de i vår Medeltids folktro och folkvisor förekommande Högspelarne.) Att vid sidan af den äldre Thor äfven finnes en äldre Oden, är gifvet; ty de gudanamn, under hvilka de historiska Asarne uppträdde i vår Nord, voro der samtligen kända; i annat fall hade hvarken de, eller deras höfding, kunnat genom dessa namns antagande förvärfva sig den djupa vördnad, som genast beviljades dem, Men den äldre Oden hade dittills i Nordens folktro varit, om

icke rentaf *underordnad* den äldre Thor, åtminstone undanträngd af denne i en bakgrund, der han tappades ur sigte. Väl är sannolikt, att någon ceremoniös höflighet betygades honom vid vissa tillfällen — åtminstone vid de stora sol-offren; men äfven om dessa bekymrade sig — såsom det tyckes — de *absoluta* Thors-dyrkarne föga.

Deremot herrskade hos de fränder, som kommo från trakterne af Nord-Persien, Kaukasus och Tanais, en *motsatt* åsigt; som antingen hade bibehållit sig från fordom, eller *ock* gjort sig gällande efter tidpunkten af folkets tidigare utvandring. Det är intet tvifvel underkastadt, att ju den åt *Oden* och *hans* cultus afgjordt inrymda *öfvervigten*, såsom symbol af tankens och snillets välde öfver naturstyrkan, var första hufvudstycket i den ombildning, som den äldre skandinaviska gudaläran undergick genom den historiske Odens reform; och med detta hufvudstycke stod i närmaste samband det andra, — läran om Valhall, med den slutliga vinken om Gimle. Icke dessmindre bibehöll sig både i Norge och på Island den sed från Nordens äldre tid, att ifrigast och förnämligast offra åt Thor, och att helga gudahus åt honom. Äfven hos de män, som (inemot hedendomens slut) trodde på inga gudar, utan blott på sin egen kraft, yttrade sig den enda qvarlefvan af religion såsom en qvarlefva af den fornnordiska vördnaden för Thor. De plägade nämligen, oaktadt sitt fritänkeri, vid offergillen signa en skål — sin enda gudaskål — åt Thor genom hammarsmärke öfver hornet; — en hyllning, hvarvid de väl dock ej tänkte sig något annat, än ett aktningsbevis för *styrkan* såsom sådan, eller såsom sjelf varande lifvets högsta lag. Ja, i sjelfva Sverige, der Odens-dyrkningen var lifligast och stod högst, och der det yppersta templet — Upsala-templet — uttryckligen kallades *Odens* tempel, innehade denne ändock, just i detta tempel — enligt berättelse af ögonvittnet Adam från Bremen —, ett rum endast vid ena sidan af Thor; hvars beläte der befann sig i midten af de tre Öfvergudarnes och var genom ett eget slags högsäte ut-

märkt. Å andra sidan är i fullaste måtto bevisligt, att, efter den af Odens historiske representant verkställda reformen, Odens öfverhöghet var likafullt allmännare erkänd, än man i anledning af det nyss anförda skulle förmoda. Äfven på Island, der — såsom det synes — inga bilder och tempel åt honom särskildt voro egnade, ansågs han dock (jemväl i den allmänna folktron) för "gudarnes fader"; i Norge, der Thor var landets enkannerlige skyddsgud eller patron, egnades likväl vid offergillena första skålen åt Oden; och att så förhöll sig bland Svearne, behöfver ej nämnas, då här just den Odinska lärans guda-höfding var sjelf korad till landets skyddspatron (ett rum, hvilket han sedan måste afträda åt S:t Erik, liksom i Norge Thor måste lemna sitt åt S:t Olof). Jemväl i Danmark gällde härutinnan samma förhållande, som i det öfriga Norden; äfven der nämndes vid religiöst-högtidliga tillfällen — åtminstone vid de större och största — Odens namn främst; äfven der egnades honom första skålen af alla de kämpar, som ej voro på det nyss omtalta viset ett slags fritänkare, och såsom sådana bibehöllo endast för Thor någon aktning.

Man kan häraf ej annat sluta, än att den gloria af Allfaders-värdighet, som tillkom Oden enligt den reformerade eller till en mera spiritualistisk ståndpunkt upplyftade läran, åtminstone partiellt och momentant genombröt den allmänna folktron; hvarvid det nästan ser ut, som att han föröfrigt, just i kraft af denna högsta värdighet, mångenstädes ansågs liksom förmycket förnäm för den vanliga offer- och tempel-culten. Måhända kan gåtan lösas på det sätt, att Oden var den gud, åt hvilken företrädesvis alla de, som sjelfve voro förnäma, — de herrskande, de storättade, de rika, de run- och skaldskapskunnige, egnade sin dyrkan. Han var, ehuru i allmänhet menniskornas fader, dock omedelbarast eller närmast konungarnes, jarlarnes, skaldernes; — man jemnföre i afseende härpå det märkvärdiga Edda-qvädet Riksmål, der den skandinaviska åsigten af stånd, af upprinnelsen

till ståndsförhållanden och af deras vidare utbildning, framträder i sin äldsta skepnad, tecknad i den åskådligaste och naivaste målning. Då nu denna omständighet kom till en aldrig fullt utplånad hågkomst af den forn-nordiska Thorsdyrkningen, så låter sig visserligen inses, huru det kunde vara möjligt, att äfven i den allmänna folktron — mestadels åtminstone — den högsta guda-rangen blef Oden tillerkänd i begreppet eller (om vi så få säga) theoretiskt, under det att hans dyrkan likväl hos sjelfva folk-massan (såsom sådan) mångenstädes förblef mindre populär, än Thors och äfven andra gudars. Det är ock sannolikt, att det utvärtes företräde, som Adam från Bremen fann i Upsala-templet vara inrymdt åt Thor, hade en annan betydelse. Hvad denne författare yttrar, att Thor der dyrkades såsom *"potentissimus deorum"*, är visserligen blott en bokstaflig öfversättning af den i Eddorna förvarade utlåtelsen, att han var "den starkaste af gudar"; och af hans beskrifna förnämligare plats midt emellan Oden och Frigg (eller Frey = Freya) — beskrifningen tyckes till och med antyda, att Thor der ensam satt på en thron, — kan möjligtvis den inre meningen hafva varit, att han borde betraktas såsom en gudakraft, hvilken, såsom gemensamt af Oden och Frigg utgången, och såsom varande bådas gemensamt i handling försatta energi, alltså vore — i visst afseende — någonting högre än hvardera af de tvenne andra särskildt, men ändock, i sitt eget särskilda lif och väsende, underordnad Oden såsom sin fader.

3) Slutligen kunna vi ej undgå en tredje med Odensmythen sammanhängande omständighet, — som visserligen ingalunda mindre påkallar en uppmärksam blick, än de tvenne förra. Det är nämligen högst märkligt, att af den förutomtalta Odinska tripliciteten, Oden, Häner och Loder, är denne siste den ende, som, efter berättelsen om det första menniskoparets daning, på intet enda ställe vidare nämnes. Deremot omnämnas på flera ställen i Eddorna Oden, Häner och Loke såsom hvarannan följaktige. Den sinnrike danske

mythologen Grundtvig yttrar sig, på ett ställe i sitt verk öfver "Nordens Mythologi", benägen antaga, att Loder och Loke åtminstone någon gång varit ansedda för en och samma person. En annan dansk fornforskare, Scheving, har till och med funnit sig föranledd att anse ordet Loder för ett skrif-fel, uppkommet genom missläsning af Lopter, som är ett af Lokes namn. Antager man en slik läsartens ändring för en verklig rättelse — äfven Geijer (Sv. R. Häfder) visar sig böjd derför —: så finner man i Eddan — i Valas qväde — den bestämdt yttrade åsigt, att den lifvande och förskönande värme, som spelar genom menniskans blod, är en af Loke meddelad eld, hvilken står i närmare sammanhang med den af honom gifna kroppen, än med den af Oden sjelf förlänade anden. I alla fall inser man, utan att sålunda misstänka och rätta läsarten, att i den nyssnämnda trepersonligheten är Loder den princip, som gifver åt menniskan det af hennes varelse materiella och förgängliga; och derigenom är han redan, utan att vara i moralisk bemärkelse ond, den destructiva sidan af Gudomligheten — ungefär liksom Schiva i Indiens Trimurti. Betrakta vi nu Oden (särskildt under det namnet tagen) såsom den ursprungliga principen i denna trefaldighet, och alltså tillika såsom den grundkraft som verkar äfven i enhvar af de öfriga, men i enhvar är objectiverad under ett eget lynne och förhållande: så är Loder den Oden, som omkläder sitt ljus med materiens; och således, i hänsyn till alla materiella daningars gemensamma lott att hemfalla åt förgängelsen och mörkret, den Oden, som låter, genom att hölja sitt ljus i dunkelhet, varelser uppkomma, dem han derföre sjelf måste förstöra; en nattlig Oden — och påminner om den Loda eller Loduinn, som hos Ossian är Skandinavernes (männens från Lochlin) skydds-ande. Härvid förtjenar anmärkas, att i Resenii Edda-edition förekommer bokstafligen Lodinn, såsom ett ibland Odens namn. Det hemska begrepp, som Ossian och hans landsmän gjorde sig om Skandinavien och dess invånare, var visserligen ej enda

anledningen att föreställa sig denne Loda eller Loduinn såsom ett dimmigt, midnattälskande jättespöke; — en föreställning, som blir densamma, äfven om man (såsom några lärde vilja) anser ordet Loda beteckna ett offer-altar, en blodsoffer-sten eller stensättning; den af Ossian såkallade Lodas Ande bibehåller i alla fall samma dystra och bistra charakter. Dertill var ock den gamle Barden föröfrigt så mycket mer berättigad, som den Oden, hvilken Skandinaverne i hans tid dyrkade, var den redan urartade Asa-lärans, eller en blott krigsgud, — i den betydelse råa vikingar dervid fästade. Loder är dock så till vida, som han är medlem af den förutnämda trepersonligheten, den destructiva principen såsom ännu verkande i den constructiva principens tjenst; såsom sådan, och så länge, gifver han allt slags sinnlig form och skönhet. Är sedermera tänkbart, antingen att den förstörande principen kan vilja slita sig lös och göra sig sjelf till enherrskande, — eller ock, att den, i någon från sig närmast utgången emanation, kan bli fixerad såsom öfvervägande: då har man Loder förvandlad till Loke, — eller till det väsende, som längre fram gjorde sjelfve Oden till en i betydlig mån fallen gudomlighet, medelst utläggandet af snaror, från hvilka denne försummade att vakta sig. Derigenom ådrog sig Oden det öde, att gemensamt med Loke straffas och förgås. Men i begynnelsen, i den äldsta, goda tiden, var Loke — hvars namn och betydelse är "Låga" — ännu, såsom på flera ställen i Eddorna dels rakt säges, dels antydes, Odens "edsvurne broder." Denna egenskap tillhörde honom, såsom ännu ej uppenbarad i något förderfligt utbrott af den eld, som gömdes under hans fagra yta (Loke beskrifves öfverallt såsom till sitt utseende skön); och det var i sådan egenskap, som han, sålunda införlifvad med Oden såsom en af hans bröder (eller såsom en viss form, en viss *modus* af hans egen personlighet), deltog med honom i menniskans skapelse. — Tilläggas må, att äfven namnet Loder eller Löder häntyder på eldflamma (hvaraf än i dag det tyska lodern); äfvenså, att i

Hauk Hábroks Saga förtäljes om Svea-konungen Erik Emundsson (Väderhatt), att han dyrkade en gud, som hette Löter eller Lyter.

Näst efter Odens-mythen var ingen myth så nära förenad med läran om Allfader, som den om *Nornorna*. Väl kan denna sistnämnda, i jemförelse med Allfader-dogmen, vid första påseendet tyckas vara långt tydligare angifven; men snart visar sig, att också den var i sjelfva verket ett mysterium, som — nämligen i sin rätta beskaffenhet — tillhörde blott de visastes kännedom. Så måste ock vara — just af det skäl, att läran om Nornorna stod med den egentliga Allfaders-läran i ett så omedelbart sammanhang. Men för att rätt klart fattas, måste läran om Nornorna ställas i sammanhang med den Eddiska åsigten af det ondas ursprung och väsende, samt mythen om *Loke*.

Det första vi finna, är, att de — åtminstone de trenne högsta, hvilka ock äro de, som vi här enkannerligen ha i sigte — omtalas nästan med samma skygga, hemlighetsfulla *) vördnad, som Allfader, och mestadels — liksom han — i omskrifningar, der deras namn undvikas. Ett ställe hos Saxo **) — om tre visa jungfrur, som bebodde ett tempel och spådde för Fridlefs son Ole hans framtids-lott — tyckes gifva tillkänna, att åtminstone i Danmark ett tempel funnits, som var enkom åt de trenne förnämsta Nornorna egnadt, samt att dessa, förmodligen genom dem föreställande prestinnor, der utdelade orakelsvar. Äfven i den mellan Glommen och Göta-elfven liggande landsträcka, som fordom kallades Alfhem, torde (enligt en gissning, som Grundtvig finner sannolik) ett sådant Norne-tempel varit beläget å den stora offerplatsen Skiringshall. Synbart är likväl, att i allmänhet voro Nornorna li-

---

*) Till ex. Vafthrudn. str. 48; Vegtamsqv. str. 17.

**) Grundtvig, sid. 211.

ka litet, som den *egentlige* Allfader, föremål för någon offentlig tempel- och offertjenst. Lika synbart är, att deras rol nära sammanhänger med en af de vigtigaste omständigheter, i hvilka Edda-läran skiljer sig från den Zendlära, med hvilken hon eljest har så många likheter. Der fortfar nämligen Ormuzd alltid att vara *klart* medvetande om sitt gudoms-kall; derföre känner denna lära inga Nornor, emedan inga sådana äro af nöden, såsnart icke det fall inträffat, att sjelfva den högsta Tids-gudomlighetens vishet blifvit otillräcklig för lösningen af verldsstyrelsens uppgift, och derföre esomoftast behöfver suppleras af en högre vishet, än hans egen. Just detta fall har deremot inträffat med Oden. Så mycket han än alltigenom fortfar att vara de öfriga Tids- och Naturmakterna öfverlägsen, äro likväl så väl han, som *hans* Asar och Asynjor, till en viss grad *sjelfve* fallne från sin första herrlighet; de hafva derigenom ådragit sig det öde, att i viss mån dela sina motståndares lott; de måste derföre försona sin skuld genom att sjelfve lida af en verlds-undergång, som inom Zendlärans synkrets drabbar *blott* ljusets fiender och dessas anhang. Väl är det bland Asarne endast *Loke*, som kommer derhän, att han omsider uppsåtligt missbrukar sin gudakraft, och gör sig till så fullkomlig motsvarighet af drakfursten Ahriman, att han slutligen äfven sjelf antager ormgestalt (nämligen dels i sin emanation Midgårds-ormen, dels för egen räkning i draken Nidhögg); men missbruk af sin kraft bedrifva dock så till vida jemväl de andre, att de fela dels genom uraktlåtenhet, dels genom handling: ty först brista de i tillräcklig uppmärksamhet på sin ställning, sitt kall, sina åligganden, och råka således att brista i uppmärksamhet på Lokes för gudar och menniskor lika vådliga ränker; sedermera, när de af dessa ränker blifvit omgarnade och snärjda, tillåta de sig åtskilligt ganska o-gudomligt uppförande, — än genom sjunkande till hvarjehanda alltför jordmenskliga svagheter, än genom misstag i sättet att reda sig ur snarorna, straffa Loke och återställa verldens fordna skick. Det enda undantaget var

Balder, som genom Loke dem frånröfvades: men hans kall var icke att hålla ögonen fästade på Lokes illfunder, — ty då hade han icke varit Balder; derföre måste han, sedan de andra försummat slik vaksamhet, lida för dem alla. — Öfverskådar man Lokes lefnadsbana, så skönjer man, att ond var han ingalunda i begynnelsen; att hans förvandling började med en mer och mer framträdande utveckling af sjelfklokhet och lättsinne, som gjorde honom, en tid framåt, hvarken god eller ond; men att han ändtligen afgjorde sig till det senare, och derefter med berådt mod handlade såsom en Ondskans furste. En tid roade han sig med att vara gudarnes putsmakare, eller lustiga råd och esomoftast hofnarr, hvarvid likväl de spratt, som han spelte dem, blefvo mer och mer elaka; nu vardt det hans oafbrutna id att, så långt möjligen ske kunde, draga både gudarnes och deras dyrkares håg nedåt jättelifvets art och materien, inmänga i Asarnes heliga eld en oren, dunkel, förbrännande låga, och dymedelst tillskynda deras välde en utgång, i hvilken han gerna ville tillintetgöra sig sjelf, blott han derigenom kunde göra äfven dem till intet.

Begynnelsen af Lokes affall står tvifvelsutan i samband med den tidpunkt, då, "efter tre mycket mäktiga Mörs ankomst från Jotunheim", Asarnes rena gullålder på Idavallen upphörde — då, i stället för det himmelska ljusets guld, det jordiska guldet, den olycksbådande Jättinnan Gullveig (guldkraft, guldvigt, guldvägerska), metalldrottningen, stenrikets själsförstenande furstinna, sjelf sinnebild af egenviljans förhärdning i dess högsta bländglans, framträdde att till slik förhärdning bedåra sinnena och försätta dem i den tvedrägt, hvaraf det första örlig eller krig i verlden fick sin upprinnelse. Gudarne, säger Vala, försökte tre gånger att uppbränna den skimrande häxan; men hvarje gång lefde hon upp igen eller genföddes, — och lefver ännu; ständigt förespeglande de skönaste vinster (ordspråkets "gull och gröna skogar"), länkande äfven de vildaste sinnen, kunnig i seidkonster; men egent-

ligen blott onda menniskors glädje. Just hon — denna tre gånger fåfängt af Gudarne uppbrända Gullveig — synes vara den Angurboda (Ångerbebåderska), den urgamla Jätteqvinna i jern- (eller metall-) skogen, hvarom sedan förtäljes att Loke genom henne blef fader till de tre ohyggliga vidundren Hel, Midgårds-Ormen och Fenris-Ulfven. Det heter nämligen i Hyndlas Qväde, att han (såsom Afzelius öfversätter) "af sitt hjertas brända lynne", eller (såsom Finn Magnusen öfversätter) "förbränd i sitt innersta sinne", fann den onda qvinnans "half-förbrända hjerta" — en antydning om sympathien mellan branden och brand-ämnet — och ingick med henne en förmälning, hvadan alla vidunder i vår verld kommit. Det var då egentligen genom denna olycksfulla kärlek och förmälning, som han bragte det Onda, inom och utom sig, till fullt utbrott, och fastknöt sig sjelf dervid för alltid. I och med denna kärlek gjorde han till sitt eget den af Asarne ännu ej tillfyllest ordnade materiens regellösa lynne; hennes hjerta var blott till hälften uppbrändt, men den qvarvarande hälften var tillräcklig att upptända Loke till älskog. Möjligheten häraf ansågs för en förtrollning; derföre kallar honom ock Gefjon, i Edda-qvädet Loka-Glepsa (sången om Lokes smädelser), en "af trolldom sviken." Dymedelst, att Loke således upphöjde den chaotiska principens tvetydiga lynne till karakter, förhjelpte han denna princip till fullständig egenvilja, — eller till personlighet. Denna handling förenade honom med det från Ymer härstammande Jätte-slägtet; och nu först blef detta slägte ett med medvetande laglöst, ett med afsigt mot Asarne uppproriskt. Nu först blef Nifelhem dödens rike, en boning för den af Oden dit nedstörtade Hel, ett Helvete, — der mörkrets andar bo, tillika med skuggorne af åt dem hemfallna menniskor; och han sjelf var nu blifven öfverhufvud för de natt-makter, med hvilka han genom denna älskog ingått förbund. Nu stötte de ljusa elds-gudarne honom ut ur sitt lag; hvarefter hat mot dem och deras verk blef hans enda herrskande böjelse. Ge-

nom fager yta och hal slughet, återstoden af hans fordna skönhet och snille, lyckas det honom, en och annan gång, att lisma sig in i Asarnes sällskap; så mycket lättare, som de ändock ha svårt att glömma, att han förr var deras höfdings edsvurne broder. Oupphörligt stämplande till deras förderf, utställer han för dem, vid hvarje nytt besök, ett nytt giller, och får icke sällan glädjen att se dem, genom oaktsamhet, falla deri. Med sin försåtliga qvickhet narrar han gudarne; med sin försåtliga fägring gudinnorna. — När man noga granskar mythen om de tre jättejungfrurnas ankomst från Jotunhem, om Gullveig, om det af henne föranledda första krig, som var på engång ett krig mellan gudarne sjelfve (nämligen mellan Asarne och de först hädanefter i deras förbund upptagna Vanerne) samt tillika ett krig mellan menniskorna på jorden; när vi granska detta i sammanhang med Lokes beteende alltigenom: då upptäcker man alltså, att äfven här voro det ondas begynnelser girig herrsklystnad och könskärlekens urartande till köns-vällust, — bägge med hvarannan bragta i beröring och förening. Ty, om ock med de nyssnämnda tre jungfrurna från Jotunhem skulle menas något annat än de jätteqvinnor Gerda, Skade o. s. v., med hvilka man sedan finner att gudarne beblandat sig: så är dock betydelsen ögonskenlig af de Vaniska gudomligheterna, — dem Asarnes dyrkare (sannolikt) erhöllo från de i deras grannskap boende Teukrer och teukriskt-thrakiska Geter, af hvilka en del vandrade med den historiske Oden hit upp åt Norden med namnet Tyrkjamän; det är lika ögonskenligt, att dessa gudomligheter — Frey, Freya och deras fader Njord — äro, betraktade å sin skuggsida, vällustens, som att de äro, betraktade å sin ljus-sida, kärlekens.

Ändtligen uppnår Loke, i "Balder den Godes" död, högsta triumfen för sin skadelust. Kronan på hans stämplingar och på Gudarnes försumlighet var den förblindelse, som ådrog dem Balders förlust. De hade redan förut känt sig beklämmas af en dyster aning om sitt och sin verlds öde;

Nornor, och äfven andra Spåqvinnor, förkunna det, — icke utan häntydning på den Förborgade och hans domar. Fåfängt söka de efteråt slå dessa domar ur hågen: slocknadt var med Balder oskuldens, godhetens, barmhertighetens, fridens ljus; Valhall hade förlorat sitt innersta stöd, väktaren öfver allt det, hvarigenom dess krigar-samfund ägde sin egentliga Asa-betydelse, eller ägde ett gudomligt, — ett mer än blott dämoniskt, — lynne och syfte. Frigga låter ej trösta sig, och outplånlig är saknaden äfven hos de öfriga, — utan att dock väcka dem till klar sjelfbesinning: de tänka blott på hämnd, verkställa den på Loke med yttersta stränghet, och röna hädanefter öfverhufvud en sinnesstämning blandad af fördystring och förbistring, hvarunder, mer och mer, deras tapperhet börjar vanställas genom drag af grymhet och deras kärlighet genom drag af vällust. Klarast af dem alla, — just derföre att han är af alla dessa tids-gudar den visaste, — inser visserligen Oden sin ställning och förutser den framtid, som hotar dem; men dock ej utan hopp att kunna i det längsta uppskjuta dess inträffande. Tidpunkten för detta inträffande är jemväl honom obekant. Om den veta, utom den Förborgade, endast hans trenne outforskliga prestinnor och härolder inom Asa-verldsrymden, de under lifsträdet, vid varelse-brunnen, boende eviga jungfrur som företrädesvis utmärkas med namnet Nornor, — emedan de af alla Nornor äro de högsta. Sitt domställe, dit han med sina Asar dagligen rider för att hålla ting, har Oden vid denna heliga brunn, ur hvilken de trenne Nornorna hvarje morgon begjuta Yggdrasil med vatten, — en antydning, väl icke blott om det allmänna verlds-tillvarandets oafbrutna uppfriskning, utan äfven derom, att allt det goda och sköna, som å detta träd framväxer in i tiden, blir skinande som Urdar-brunnens snöhvita svanor, såsnart det blifvit tvaget i Förflutenhetens våg, — den renande, försonande, helliggörande. Men Oden och Asarne innehafva blott den lagskipande makten: den lag-stiftande är Nornorna förbehållen; och synbart är, att Asarne, som alltid kännt detta

beroende, känna det tryckande i samma mån, som de aflägsna sig från sin ursprungliga bestämmelse. Dessa Nornors namn äro Urd, Verdandi och Skuld: ödets, eller den fördolda eviga skickelsens trefaldiga gestalt i formerna af Varit, Varande och Skall — eller Förtidens Norna i oskiljelig förening med Nutidens och Framtidens. Vill man ock (med Grundtvig), på anglosachsiska grunder, tolka dessa namn så, att med Urd betecknas Spådomens eller Förkunnelsens Norna, med Verdandi deremot Invecklingens, och med Skuld slutligen Afgörandets, — så blir, äfven enligt denna (fullkomligt dramatiska) tolkning, i alla fall den inre meningen ungefär densamma; men man påminner sig dervid snarare, än eljest, den bekanta latinska versen om Grekernes och Romarnes Parcer:

"Cloto colum gestat, Lachesis net, et Atropos occat";

och jemnförelsen kan leda till interessanta betraktelser. — Man kan ej förundra sig, att öfver deras härkomst sväfvar samma outforsklighet, som öfver dem sjelfva och öfver den förborgade Onämnbare, hvars personificerade högsta profetiska ingifvelser och förutbestämmelser de äro. Att de blifvit uppfödda eller fostrade hos Jättarne, och således vistats hos dem i urtiden, före sin ankomst till Asarnes verld, ser man bestämdt af ett ställe i det Eddiska qvädet Vafthrudnismál str. 48 och 49. Ty att der talas just om dessa Nornor, är ej ringaste tvifvel underkastadt; — allraminst när man läser stället i Finn Magnusens öfversättning, och finner, huru på frågan:

"Hvilka äro de möar,
Som öfver folkens (eller menniskoslägtenas) haf
Mycket vetande sväfva?"

svaras:

"Trenne möar
Nedlåta sig öfver
Folkens boningar:

De ensamt lotter (eller ödets lott) beskära
Åt dem, som i verlden äro:
Fastän de bland Jättar uppfödts (fostrats)".

Detta sista får man ej så förstå, att de blifvit fostrade bland gudarnes fiender, och att deras öfvermensklighet i anseende till Asarne alltså sjelf innebär någonting fiendtligt; det anförda yttrandet bör tagas i alldeles samma mening, som det förutomtalta yttrandet om Allfader, "att han före den nuvarande verldsordningen vistades hos de äldsta Forn-Jättarne"; meningen är ingen annan, än att Nornorna voro till före Asa-gudarne, eller äro uppenbarelser af en gudomlighet, som är äldre än Asa-dynastien. Också har det mycken möjlighet, att Vala i sitt siareqväde menar just dessa samma Nornor med de "trenne mycket mäktiga Möar", som "från Jotunhem" kommo till Asarne medan desse ännu njöto sitt första glada lif på Idavallen, och som med sin ankomst gjorde slut på den obemängda lycksaligheten af denna gudarnes och menniskornas gemensamma gullålder. Synbart är åtminstone, att redan vid denna tidpunkt började Gudarne besväras af pröfningar, varningar och spådomar; hvilket tvifvelsutan tillkännagifver ett förnimmande af Nornornas tillvarelse och inflytelse. Förmodligen tyckte dessa — eller den fördolde Allfadern igenom dem — att Asarne behöfde varnas i tid, eller att man ej kunde varna dem för bittida. (Att det ändock icke hjelpte, visade utgången.) Tänker man vid ordet Jättar på den vanligare och fiendtliga bemärkelsen, så kunde allraminst dessa högsta Nornor vara af Jätte-slägt; och det visar oss den äldre eller poetiska Eddan, genom den i Fafners Sång förekommande indelningen af Nornornas särskilda arter: der säges nämligen, att somliga äro af Asa-ätt; somliga af Alfa-ätt; somliga af Dvärga-ätt ("Dvalins döttrar"). Det är klart, att med den förstnämnda ättens Nornor inga andra kunna betecknas, än de nu omtalta högsta, den förborgade Allfadrens gudomliga prestinnor, och hvilka såsom sådana äro egentligen den högre, den hemligare Edda-lärans Nornor; i

afsende på dessa är gifvet, att de och Asarne måste vara de närmast med hvarandra befryndade uppenbarelserna af samma ljus-grundväsende.

I den allmänna folktron deremot förblandades begreppet om Nornor med begreppet om Huldrer; — dämoner och sierskor af ett ursprungligen lägre slag än Asa-ättens, men hvilkas betydelse och vigt steg i samma mån, som Asarnes kom att fördunklas och försvagas. Benämningen Nornor blef nu mera generaliserad (förallmänligad), och man gjorde hädanefter skilnad mellan goda och onda Nornor. De förra, som äfven kallades Nornor "af god härkomst", voro — utom de trenne högsta eller Asa-Nornorna — i allmänhet de, hvilka räknades till Alfa-ätten; när man nämligen dervid tänkte sig ljusets Alfer, eller Ljus-Alferne. Ty visserligen gafs det äfven mörka Alfer, — och derföre innefattar den allmänna benämningen Alfa-Nornor äfven sådana, som äro af Mörk-Alfernas ätt. Mörk-alferna åter äro de i jorden boende dämoner, som dels äro de egentligen underjorden tillhörande Svart- (eller Natt)-alferne, dels de Skymnings- (eller skumrask)-alfer, som eljest öfverhufvud kallas Dvärgar, — tvetydiga, nyckfulla, ofta konstrika, stundom godsinta, icke just elaka, men emellan Gudar och Jättar ständigt vacklande och vanligen snarast till de senares tjenst redebogna väsenden, med hvilka fördenskull mycken gemenskap plägas af Loke, den såkallade "listige Asen", som derföre ock någongång heter "den listige Alfen".

Hvad man i allmänhet ser om dessa Alfa-Nornor, såväl onda som goda, är, att de väl icke — liksom de tre Asa-Nornorna — för hela verlden "sätta lag, kora lif och tälja ödets domar"; men att de dock vid hvarje enskild varelses daning, eller födelse — väl endast på de trenne högsta Nornornas skickelse eller med deras tillstånd — bestämma dess lott och "spinna dess ödes trådar." När denna föreställning lämpas på någon stor man (eller något ämne till en sådan), säges tillika, att det "dönar", då dessa trådar spinnas; eller, såsom

om Sigurd Fafnersbane, att "det ljuder kring all land af hans ödes trådar". Alfa-Nornorna — de goda åtminstone — tyckas vara identiska med de skydds-andar, som vanligen kallas Fylgjor, Disor (annars ett gemensamt namn för qvinliga gudomligheter), och icke sällan Valkyrior; med dessa inbegripas de i en vidsträckt Dämon-slägt, hvars allmän-benämning synes vara skiftevis Nornor och Alfer. Hvarje varelse troddes nämligen äga en särskild genius, ända nedifrån de lägre naturtingen (hvilkas genier kallades Vättar); och spår finnas, att man föreställde sig detsamma om sjelfva gudarne. Orsaken dertill var icke blott den, att man slutligen tänkte sina gudar förmycket menniskolika; utan hufvudsakligen den egenskap, som begreppet Alf erhöll i betydelsen af Fylgja. I denna betydelse motsvarade det begreppet Ferver hos de gamle Perserne. Enligt Zoroaster har hvarje varelse sin särskilda Ferver, som är dess individualitets särskiljande princip, dess väsendes egna urbild, dess ursprungliga ljustanke, dess rena urgestalt eller idé; denna är till före den i tiden motsvarande ändliga varelsen, bestämmer dess individualitets grundrigtning och utstyrsel, beledsagar den, hägnar den, varnar den ofta, och återför den slutligen med sig till det eviga Ljuset. Ormuzd sjelf har sin Ferver, som är hans himmelska Ords "ande" (*spiritus rector*); månne ej Mimers-hufvudet är just en sådan för Oden? — Dylika Ferver äro i Edda-läran Alferne, när de betraktas i egenskapen af Fylgjor. De motsvara då den onekligen christliga, ja af Christi egen mun uttalade och bekräftade föreställningen om Skydds-Englar. Namnet Alf har i sin högre bemärkelse det omfång, att beteckna väsenden af gudalikare eller gudomligare art, än både menniskor och jättar. Derföre kallas sjelfve Asarne stundom Alfer: på otaliga ställen i Eddan nämnas de senare bredvid de förra; och ehuru de då vanligen erhålla andra rummet, hvilket väl måste utmärka att de äro ljusmakter af andra ordningen, tyckas dock både Asarne och Asarnes dyrkare icke sällan anse dem för jemnlikar. (Så t.

ex. beklagar sig Frey i qvädet om Skirners färd, att "af Asar och Alfer ingen vill" unna honom lefva tillsammans med den fagra jättemön Gerd; så säges ock i begynnelsen af Skalda: "Vill man nämna Oden, eller Thor, eller Tyr, eller någon annan af Asarne eller Alferne, hvilken som helst"). Såsom bekant är, föreställde man sig om Svart-alferne och Dvärgarne, att de voro till gestalten små, samt åt barnstorlek sig närmande; enligt all sannolikhet föreställde man sig ock i afseende på Ljus-alferne, om icke detsamma, dock att de utmärkte sig från Asarne genom en på mera spädt och fint vis ungdomlig skepnad. Fäster man nu uppmärksamhet dervid, att (i Gylfaginningen) Ljus-Alferne sägas bebo den tredje himlakretsen, hvars namn är Idel-blå eller Vidt-blå (Vidbláinn), och i hvilken Gimles palats är beläget; äfvensom att denna herrliga verld, dit de lägre verldarnes reningsbrand icke når, säges ensamt bebos af dem, ända tills de efter denna verldsbrand der erhålla goda menniskor, med Balder och andra nya, fridfulla gudar, till sällskap: så skönjer man bestämdt, att, liksom begreppet Alf i allmänhet motsvarar det grekiska begreppet af δαίμων och det romerska af Genius, så äro ock Alferne af detta högsta slag nära motsvarande vårt christna begrepp om Englar; — ty, såsom uppträdande hos och ibland Asarne, eller vid deras sida, äro de i likhet med de trenne högsta Nornorna, inom Asa-verldens och menniskoverldens rymd representanter af en ännu vida ljusare, skärare, fullkomligare verldsordning, från hvilken de till Asa-dynastiens rike skickas såsom sändebud.

Detta om Norne- och Alf-slägten, — samt enkannerligen om de högsta Nornorna och deras ställning till Asarne; särdeles om denna ställning sådan som den blef sedan desse icke kunnat förebygga, att inom deras egen krets det onda uppkom, eller ur en sjelfklok och lättfärdig egenvilja utvecklade sig i sin tvåfaldiga ur-skepnad — nämligen å ena sidan förhärdande herrsk- och rikdomslystnad, å andra sidan förlamande åtrå till sinnevällust. De tvister, som i och med det-

samma sjelfnödvändigt föranleddes, drogo med sig mord och krig: Oden (såsom Vala säger) "utkastade sitt spjut ibland folken." Gudarne sjelfve funno sig nu till krig uppmanade: ehuru endast till ett krig i helig betydelse; krig nämligen emot det onda, dess makter och anhängare.

Men en tid fanns, då detta krig stördes eller hämmades genom ett inbördes gudakrig; som var en kamp mellan Asarne och de sedermera bland dem såsom jemnlikar upptagna gudomligheter, dem Eddorna kalla *Vaner*. I Asa-cykeln, der förut och föröfrigt styrkans, kraftens, sublimitetens karakter var den herrskande, inkom genom dessa Vaner huldhetens, kärlighetens, skönhetens (Freya heter derföre esomoftast Vanadis, eller den Vaniska gudinnan). Väl fanns inom Asa-kretsen förut, — men endast hos Balder, — en förening af kraft och kärlek i sådan renhet, att den aldrig kunde fläckas och urarta; hos Vanerne åter var det blida och kärleksfulla paradt — med en lutning åt det vällustiga slaget af det ondas lockelser, hvaraf Loke mästerligt förstod att betjena sig. Då likväl äfven Vanerne upprinneligen voro goda makter, liksom Asarne, fastän af annan börd: så synes fejden mellan Asarne och dem varit ett missförstånd, som snart häfdes, och som bilades för alltid genom en formlig förlikning och öfverenskommelse. De gudar, som i physiologisk betydelse voro ljusets, eldens och den ljusbeherrskade jordens, och i ethisk betydelse snillets, hjelteandens och den ömsom skyddande, ömsom straffande rättvisans, införlifvade med sig, genom denna öfverenskommelse, till lemmar af ett gemensamt helt de gudar, som i physisk betydelse voro vattnets (äfven Venus-Aphrodite var uppstigen ur hafvet), vindens, fruktsamhetens, och i ethisk blidhetens, ljufhetens, fägringens. I den angelsaxiska dialekten af Norränna-tungan betecknar ordet "van" det som är hvitt och ljust, samt motsvarar fullkomligt vårt vän; så att Freyas benämning Vanadis äfven kan öfversät-

tas med "den väna gudinnan." Hädanefter betraktades jemväl Vanerne som Asar; ja, man ser understundom en och annan af de Asar, som närmast liknade dem i utseende och lynne (t. ex. Heimdal), kallas en Van; så innerlig blef sammansmältningen; och såsom de utmärktaste bevisen på Asa-höfdingens eller Odens ynnest mot Vanerne må nämnas, att han gjorde sonen af Vana-guden Njord, Frey, till drott öfver Alferne, och gaf åt dottern af samme gud, Freya, den ärofulla lott, att med sig sjelf dela till hälften alla dem, som på "valen" falla i hjeltedöd. Derföre kallade sig ock Guda-kretsen alltsedan, med en flerstädes förekommande skön allmän-benämning, "Kedjan och Förbundet".

Det är gifvet, att i allt detta gömmer sig, bortom det mythiska, äfven någonting historiskt — och i den eddiska berättelsen om detta förbund, jemnförd med den (visserligen prosaiskt inskränkta) historiska förklaringen deraf i Sturlesons Ynglinga-saga, innehålles sannolikt en antydning om en både religiös och politisk sammansmältning af tvenne med hvarannan beslägtade folk och folksculturer, verkställd före den historiske Odens utvandring från Svarta Hafvets nejder, men måhända af honom sjelf. Närmast honom och hans Asar bodde i de trakterna de Göter, som Greker och Romare kallade Geter. Detta folk, å sin andra sida grannar med de grekiskt bildade Thrakerne, var sjelft befryndadt med dessa och betydligt af dem uppblandadt, samt ägde jemväl af Greker och Romare vitsordet om en bland barbarer särdeles utmärkt själsodling. Troligen äro då Vana-gudarne, som före denne Odens ankomst till vår Nord voro här obekanta, gudomligheter, hvilka tillhörde och hämtades från den Getiska stammen, samt enkannerligen från denna stams och culturs teukriskt thrakiska beståndsdel (i Thracien voro nämligen, enligt Herodoti berättelse, Teukrer bosatta). Det var från denna beståndsdel, som våra häfders äldsta, och sjelfva ännu halfmythiska, urkunder fingo anledning att kalla den ena afdelningen af den historiske Odens medföl-

je Tyrkjamän (derifrån ock benämningen Yngve Tyrkja-konung o. s. v. Äfven Oden kallas i Langfedga-talet Tyrkja-konungr). Att man vid denna benämning icke får tänka på Turkar, utan på Teukrer eller Thraker, eller bådadera — Teukriska Thraker — är gifvet. Att med sitt folks egna gudar förena ett närbeslägtadt folks, och derigenom till ett enda helt sammansmälta deras bekännare liksom dem sjelfva, var enligt mycken sannolikhet ett af denne Odens verk, och en af de omskapningar, som den gamla Asa-läran undergick genom honom. Onekligen är en sådan härledning — när alla omständigheter noga öfvervägas — vida rimligare, än att låta Vanerne ursprungligen vara Vendiska eller Slaviska gudar; en folkstams, hvilken redan då var långt mera rå än Göternes, äfvensom den har i alla tider varit den sistnämnda underlägsen i högre anlag och bildning. Det bör härvid tillika ihågkommas, att i Hinduernes gamla skrifter kallas Grekerne Ja-Vaner; ett namn, hvarmed väl närmast Jonierne menades.

I förbigående må här anmärkas, att, utom Jordanes af götisk stam, äfven greken Strabo omtalar en på Sullas tid bland Geterne lefvande konungslig öfverprest Diceneus, spåman, lagstiftare, stjernkunnig, som redan under sin lifstid åtnjöt gudomlig vördnad, och som genom sin vishets öfvermakt förenade till ett kraftfullt helt de tillförene genom inbördes krig splittrade getiska folkslagen, — hvilka derefter ock, i hans tid och (såsom det synes) under hans ledning, företogo ett uttåg uppåt Germanien; hvarefter de öfriga vid Svarta Hafvet och nedre Donau qvarboende Geternes folkmängd och makt blef mycket förminskad *). Strinnholm förmodar, att denne Diceneus och vår såkallade historiske Oden äro en och samma person; en förmodan, ostridigt värd all uppmärksamhet; desto mer, som Strabo omtalar såsom en sed hos Ge-

*) I den med christendomen samtida Strabos tid kunde de knappt ställa 20,000 man i fält, i seklet förut 200,000.

terne, att de högste presterne buro de gudars namn, hvilkas prester de voro. Hans lagar funnos ännu i Jordanes' tid förvarade i skrift, och kallades *Bellagines* (förmodligen Bylagar). Då vidare denne författare berättar, att han instiftat ett gille af prester, tempelvårdare och heliga traditioners bevarare, som till utmärkelse af sitt kall buro efter honom ett slags höga hattar, hvaraf de fingo ett namn, som på berättarens latin heter *Pileati* (hattbetäckte), kan man ej undgå att påminna sig de långa och sida hattar, som i vår fordna Nord buros af de höfdingar, hvilka tillika voro prester och domare; äfvensom att Oden sjelf ofta uppenbarade sig såsom bärande en sådan, och deraf blef kallad sidhöttr (sidhatten, eller den sidhattade). Likaledes, när man ser Strabo anföra såsom ett prof af den vise Dicenei allmakt öfver sitt folk, att han, i nitälskan mot det vindrinkeri, hvarpå Geter och Thraker voro synnerligen begifne, förmådde dem att till och med nedhugga sina vingårdar, — påminner man sig ovillkorligt, att i Valhall är vindrickandet förbehållet ensamt åt Oden; ett företräde, hvari väl icke blott låg den mening, att han var den ende som var tillräckligt vis för att ej deraf göra missbruk, utan också en djupare och symbolisk mening; som blir oss klar, om vi besinna, att vinet är af alla dryckker den spirituellaste, andligaste, anderikaste.

Men detta allt må vi nu lemna derhän; blott om det sannolika historiska förhållandet mellan Asar och Vaner vill jag tillägga följande.

Hos den gamle Strabo läser man om ett vid östra sidan af Mæotis beläget land, som han kallar Asien i inskränktare bemärkelse (*Asia propria*) och hvars invånare han kallar Aspurgianer, i ordlig öfversättning "invånare af Asburg" eller Asborg (hvaraf det nuvarande Asow, som ligger just vid Tanais-elfvens utlopp i Mæotis, kan anses ha bibehållit namnet och troligen äfven läget); — vidare läser man hos samme geograph om en i dessa nejder befintlig hamnstad, som var en bland Grekernes dervarande han-

delsplatser, och hvilken han kallar Phanagoria, — hvarest fanns ett frejdadt tempel åt Venus, som der särskildt firades i anledning af en hennes genom list vunnen seger öfver Jättar, mot hvilka hon anropat Hercules till bistånd. Huru kan man dervid hindra sig från den tanke, att namnet Phanagoria är en grekisk ombildning af Vanagård, att de historiska Vanerne, såsom varande — eller beherrskande — en annan utgrening af den allmänna Götiska eller Getiska stammen, derifrån en tid bekrigade Asgårdsdrottarne, men omsider med dem ingingo förbund och upptogos bland dem; samt att den nyssnämnda Phanagoriska Venus — måhända densamma, som på andra ställen kallas Venus Tanaitis eller Aphrodite Tanais — var just den Vanadis eller Freya, om hvilken den äldre Eddan förtäljer i Thrymsquida eller qvädet om Thors Hammarshämtning, att hon genom Thor besvek och dödade Jätten Thrym, åt hvilken hon var utlofvad till brud för att Thor skulle återfå sin hammar? Visst är mellertid, att Strabos berättelse slår noga in med Sturlesons (för hvilken Strabo säkerligen var alldeles okänd): enligt Sturleson (i Inledningen till Ynglingasagan) hette Tanais fordom både Tanaqvisl och Vanaqvisl; Asarne hade bott på dess östra, och Vanerne på dess vestra sida; tillika säges der att Oden ägde "stora härader äfven i Tyrkland", och detta land (de Teukro-Thrakiska Geternes) angifves tydligen hafva legat i sydvestlig rigtning från hans Asiska bostad, eller Asgård.

Betrakta vi nu slutligen återigen Vanerne ur mythisk synpunkt, så är det angifna närmare förhållandet mellan dem och Alferne, hvilket vi se i Eddorna och andra gamla skalder angifvet — t. ex. att Frey blef af Oden gjord till en Alfkonung — lätt förklarligt genom det, som man kan först om Alferne, och sedan om Vanerne uppdaga. Också finner man, att bland de nio verldar eller verldskretsar, som enligt Eddaläran tillsammans utgöra Universum, och af hvilka Ljusalfhemmet med sitt Gimle är den öfversta, är Vanahem den af de fyra egentliga ljus- och gudaverldarna som är så belägen, att

den har Manhem (eller den jordiska Asa- och menniskoverlden) inunder sig, samt Alfernes och de himmelska Asarnes verldar uppöfver sig; det är alltså den mellanverld som vänligt sammanbinder de gudomliga och menskliga hemvisten.

I physisk mening låter detta så förklara sig att Vanerne, såsom i allmänhet fruktsamhetens och fortplantningens makter, äro ej blott vatten-gudar, utan äfven luft- och vind-gudar (den personliga copulan af båda är ögonskenligen Freys och Freyas fader Njord); men denna physiska betydelse är blott kropp åt en ethisk, hvars innehåll är vida högre och rikare.

Ännu återstå två hufvudstycken af Eddornas guda- och verldsvishet. Det ena är deras Försoningslära, eller läran om *Balders* död och uppståndelse; det andra är deras Odödlighets-lära, eller läran om Valhall, Hel, Ragnarok och *Gimle*.

Grundtanken i Baldersmythen är att en gud, som sjelf oskyldig är för andras skuld bestämd till offer, drager genom sin död de andras efter sig, emedan de i honom låtit sjelfva sin innersta ljus- och lifsprincip frånröfvas sig genom Lokes illfunder; men ock, att samme för dem dödade gud, just genom sjelfva sin vistelse i Hels boning, och genom den deraf nödvändigt följande undergång, i hvilken Oden sjelf och alla hans medkämpar gälda sina förseelser, också bereder möjligheten af en bättre verlds tillkomst och alla godas förädlade återfödelse i denna. Mythen om Balder är föröfrigt den i våra Eddor både fullständigast och skönast berättade. Jag kan hänvisa till Oehlenschlägers ypperliga sorgespel Balder hin Gode. Man har der i en enda öfversigt alla länkarne af denna Myth tillsammans: alltifrån Balders oroliga drömmar och den af alla tings vättar tagna ed, att intet skulle tillfoga honom skada — Asarnes trygghet och öfvermod — Lokes missunsamhet och förstöringslust — Asen

Höders blindhet och bedårande af Loke, som lade i hans hand, och rigtade, en qvist af den tvetydiga och slippriga parasitväxten Misteln, — det enda ting, hvaraf man i följd af dess obetydlighet, hade försummat taga ed — Balders fall för skottet — Asarnes förtviflan och Friggas gråt — Hermods ridt till Hels boning, för att återbegära Balder, och Hels löfte att han skulle få komma tillbaka, om alla varelser i verlden, ingen undantagen, ville begråta honom — Gudarnes bön till all verlden derom — alla väsendens gemensamma tårar, med undantag af en gammal häxas (till hvilken Loke hade förskapat sig), som håniskt yttrade, att hon ville gråta Balder med torra ögon, och att Hel måtte gerna behålla honom — Balders likbegängelse och bål, på hvilket äfven hans maka Nanna (den qvinliga Balder), hvars hjerta brast af sorg, lades — ändtligen det i fjerran skymtande hoppet om hans uppståndelse och *ett tillkommande* samlif med honom i en genom eld renad verld, hvars medelpunkt vore Gimle, det skäraste af alla ljusets riken.

Det profetiska, och äfven christligt-profetiska, i allt detta, kan ej undgå någons uppmärksamhet. Vi äga i Balder en anande skuggbild af Christus. En sådan är äfven Ägyptens Osiris och Greklands Herakles o. s. v.; men Skandinaviens Balder står vida närmare intill det verkliga mysteriet (eller dess personlighet) än de nyssnämnde. Fattar man nu rigtigt i sigte mythen om Ragnarok, om det stora verlds-blotoffret af Gudarnes egen död, och om det derefter framstrålande Gimle, i motsats hvartill helvetesormen Nidhögg ännu engång visar sig såsom en flygande drake, bärande under sina vingar lik af åt honom hemfallna menniskor, men derefter försvinner för alltid nedåt Niflhems djup, hvilket aldrig mera kommer att upplåtas; då kunna vi säga med allt skäl, att denna slut-myth är den pol, åt hvilken alla detta guda-systems öfriga myther gemensamt vända sig.

VI.

Mythernas olika förklaringssätt.

Vi må nu afsluta de betraktelser, hvilka vi egnat åt den forn-nordiska mythologien, med några anmärkningar om de olika förklaringssätt, som på mythologien i allmänhet, och sålunda äfven på förevarande mythologi, vanligast blifvit använda.

De sätt att tyda mytherna — och således jemväl vår Nords myther, — hvilka man hittills (med högst få undantag — vår Geijer är ett ibland dessa) plägat använda så, att man utkorat och ensidigt fästat sig vid ettdera, med bortseende från de andra, — äro egentligen tre: det *historiska;* det *physiska* (eller physiskt-astronomiska och meteorologiska); det *ethiska.* Såsom exempel på det första kunna anföras redan Saxo och Sturleson, — en mängd nyare häfdaforskare att förtiga; såsom exempel på det andra kan man nämna den lärde Isländaren Finn Magnusen; såsom exempel på det tredje den mindre kände, men mera snillrike, Dansken Grundtvig. Men hvart och ett af dessa sätt är, såsnart det användes ensamt, genom slik ensidighet otillräckligt och förkastligt. Det måste vara detta så mycket mer, som den Nordiska Mythologien väl i anseende till sina fundamental-begrepp och grunddrag utgör ett systematiskt helt, men ingalunda är det såsom något i alla sina delar fullt genomfördt; dess urkunder äro fastmer en massa af öfver hvarannan kastade fragmenter eller ruiner; och ehuru ett ursprungligt helt visserligen der kan urskönjas, så är detta dock allraminst en systematisk utveckling af någon bland de principer

särskildt, från hvilka slika ensidiga förklaringssätt hämtas. Det skulle då icke vara, hvad vi likväl insett att det är, en sammansättning af särskiljeliga formationer från åtskilda tider.

Sanna förhållandet är, att alla tre förklaringssätten böra användas samfäldt; och att det i subjectif hänsigt måste bero på mythologens urskilning, liksom det i objectiv hänsigt måste bero på saken sjelf, när, vid en viss förekommande myth, företrädesvis det ena eller andra sättet bör tillitas. Denna synpunkt är den äkta mythologiska, emedan den är på engång den äkta poetiska och den äkta philosophiska.

Att man i så många myther kan uppenbarligen framvisa en physisk grundläggning och motsvarighet, bevisar dock ingalunda, att de äro blotta physikaliska allegorier: ty der har än ett ur djupare och äldre källa flödande religiöst innehåll, än ett historiskt (heroico-historiskt), klädt sig i ett omhölje, hvilket derföre kräfver en lika mycket ethisk som physisk uttydning. I andra åter är det ethiska elementet omisskännligen det öfvervägande; i andra likaså det historiska.

Vi hafva nyss kastat en blick på Vana-mytherne (hvilka äfven derigenom äga en så stor märkvärdighet, att genom dem har en, om icke grekisk, dock åtminstone grek-beslägtad ådra inkommit i våra urfäders mythkrets — (liksom genom de egentliga Asa-mytherna en persiskt-orientalisk); och just dessa Vana-myther kunna anföras såsom exempel på sådana, i hvilka det historiska elementet ögonskenligt nog framstår, — men naturligtvis dock såsom ett på innerligaste vis förmäldt med både ethiska och physiska. I fullt jemnmått deremot ethiskt-physiska och physiskt-ethiska äro t. ex. mytherna om Loke; — hvarom här må tilläggas, att hans med låga (*logi*, som med runor skrifves *loki*) beslägtade namn är lika beslägtadt med locka (fresta, tubba); samt att en distinction slutligen blef gjord mellan den blott relatift onde Loke, som kallades Asa-Loke, och den absolut onde Loke, som kallades Utgarda-Loke — men i hvilken den förre blef upptagen såsom till honom fullt förvandlad eller med

honom fullt identificerad. Tydligen synes, att lika i både ethisk och physisk betydelse var Loke den länge fagra, i begynnelsen värmande och glänsande, men sedan genom vanvårdnad förderflig vordna Eld, hvilken Gudarne, då de bundo Loke i länker, dömde att hädanefter vara en fängslad underjordisk (också är det han, som sedermera, då han rycker och kastar sig af och an i sina qval, tillvägabringar jordskalf eller jordbäfningar). I mythen om Balder framträder deremot det ethiska med afgjordaste öfvervigt; och hvad denna myths vidtomtalta sammanhang med sommarsolens död för vintermörkret beträffar, så är det rätta förhållandet, att sådan död blef en för naturåskådaren sig framställande sinnebild af Oskuldsgudens mord genom Loke förmedelst den blinde Höder, — men icke tvärtom, att detta mord var blott en allegori af nyssnämnda physiska iakttagelse — hvilken alltså, enligt slik mening, skulle ha varit det i hela Balders-mythen primitiva och egentliga. Väl är sannt att i mytherna sjelfnödvändigt uppkommer och uttrycker sig en likhet, en liflig motsvarighet mellan å ena sidan naturens rörelser och verkningar, å andra sidan folkens äldsta religiösa och poetiska föreställningar. Just derigenom förmår den phantasi, som i det väsendtliga af dessa myther drifver ett ingalunda tillfälligt eller godtyckligt spel, blifva en så mäktigt, så objectift skapande. Naturen och menniskan — den äldsta, men med detsamma då ännu fullt ungdomliga naturen, och den äldsta, men med detsamma då ännu fullt ungdomliga historien, — spegla sig i och in i hvarannan, och bli genom denna ömsesidiga in- och afspegling bägge poetiska. I Mythologiens gestalter är derföre den poetiska formen lika vigtig, som det innehåll, hvilket sedermera i den tänkande forskarens betraktelse utvecklar sig till ett philosophiskt begrepp (eller åtminstone till en embryo af ett sådant). Med blotta menskliggörandet eller mennisko-personificerandet af naturens krafter och verkningar är ännu ingen äkta myth färdig; lika litet, som någon äkta myth har uppkom-

mit endast ur ett dylikt personificerande. Hvad skulle i det fallet hafva bragt fantasien, eller poesien, dertill? eller hur skulle den ha råkat på sådana infall? Det menskliga är i myth-bildningen (liksom i poesien öfverhufvud) det ursprungliga; men till någon symbolisk anthropomorphism skulle aldrig detta menskliga komma, om det ej drefves dertill, icke af den yttre naturen, utan af sin egen innersta, med sig sameviga natur; hvars odödliga behof är att så utom som inom sig afspegla sitt grundväsende, — det Gudomliga. Äfven i de råare formerne af de myther, hvilka vi kalla Natur-myther (i detta ords inskränktare mening), framskymtar derföre ett andligen-menskligt, ett ande-menskligt, såsom utgörande det i hvarje slik myth-form egentliga och första. Allt annat, hvad der föröfrigt ingår, är (i förhållande till detta) något secundärt; ty i och med den närmaste afbild af det högsta och eviga, hvilken menniskan äger just i egenskapen af menniska, måste hon ock i den yttre naturen — emedan denna är utgången från samma upphof — varseblifva idel spegelbilder både af sin urbild (så pass hon kan fatta den) och af sig sjelf; men redan i hennes aning ligger (hvad sedan, under en annan cultur-ålder, utvecklar sig till insigt), att hon i dessa naturbilder ser motsvarigheter till — eller uttryck af — något högre, något andligare, än hvad de sjelfva äro. Ännu synbarare måste detta förhållande visa sig i alla de myther, hvilka bland de eddiska utgöra flertalet, och som egentligen bära den i Eddaläran herrskande prägeln.

Vore denna mythologis bilder intet annat, än till allegoriska personificationer förvandlade physiska (och hufvudsakligt, såsom Finn Magnusen vill, astronomiska och meteoriska) företeelser: så vore den i sjelfva verket en högst barock och grotesk sammansättning, lika opoetisk, som andlös och orimlig. Man kan ej heller, vid strängare eftertanke, göra sig något begrepp om en på det viset myth-skapande phantasi-beskaffenhet; den skulle på engång bestå i en högst pas-

sif hängifning åt den yttre naturen såsom sådan, och tillika i en verksamhet af ett slags högst metaphysisk spetsfundighet, hvilken likväl skulle vara omedveten om sig sjelf och dymedelst bli poetisk. Slikt begrepp upplöser sig i ett obegrepp. Det låter t. ex. platt icke tänka sig, huru blotta varseblifvandet af Zodiakal-ljuset, med hvilket lifligt intryck deraf som helst, skulle föranleda en sådan allegorisk transformation deraf, som föreställningen om Valhall; deremot låter det ganska väl tänka sig, att när man engång hade denna föreställning och var öfvertygad om dess verklighet, så kunde man tycka sig se en bild af denna den historiska odödlighetens himlaborg i den nedgångna sommarsolens eftersken, som för en liten stund förlorar sig i natt, men blott för att snart genom en dagnings-kamp mellan ljus och mörker återvända nyfödt och med herrligare förklaring, i den gyllne morgonrodnan. Hade våra hedniska förfäders bildningsgåfva varit så beskaffad, som vissa Mythologer inbilla sig: då hade den ock, på sin höjd, kunnat frambringa sådana i grunden abstracta och poesilösa allegori-vålnader, som eljest pläga uppkomma i en vida senare cultur-ålder (sådan t. ex. som den grekiska culturens sista, eller vårt nuvarande reflexions-tidehvarf), och som der onekligen utgöra vissa tänkares och myth-förklarares, äfvensom vissa med namnet poeter beprydda konstrika versmakares, enda poetiska uppfinningar; men aldrig hade de i slika vålnads-lika former kunnat ingjuta själen af en bland verldspoesiens rikaste och mäktigaste strömmar, — i hvilken "det heliga Djupet" och "det heliga Höga" hafva fullkomligt lika andel. En blott physikaliskt-allegorisk utläggning är således lika främmande för den nordiska myth-kretsen, som för hvar och en annan. Lätt borde kunna ses, om vi till ett annat exempel taga Mythen om Balder, att det oändligt rörande och sköna deri låg redan för Asarne och våra förfäder, liksom ännu för oss, i det psychiska och ethiska deraf, sådant detta här framträdde i en af den ursprungliga poesiens herrligaste skapelser. Det physiska är här ett rentaf under-

ordnadt, som endast genom det förra erhåller betydning. Deremot framsticker visserligen äfven i denna myth ett historiskt, som väl har sin källa bland de dunkla hågkomster från den patriarkaliska urtiden, till hvilka t. ex. mythen om den i ett skepp undan verldsöfversvämningen räddade Bergelmer hör; det kan nämligen vara ett genljud från sorgesagan och sorgesången om den oskyldige Abel, som genom onda makters ränker blef offret för det första mord och det första broder-mord.

Å andra sidan är det ethiskt-allegoriska tydningssätt, som Grundtvig och (till det mesta) äfven Ling lika ensidigt drifva, ett icke mindre i abstractioner upplösande och derigenom opoetiskt; och äfven här falla de allegoriska förklaringarna ofta ned inom det phantastiska och löjliga. Det tager sig visserligen besynnerligt ut, när Finn Magnusen t. ex. gör guden Vidar till ett skydrag, eller Mistelten till en komet (o. s. v.), och det genom bevisningar, hvilkas halt fullt motsvarar sjelfva påståendernas; Grundtvig gör sig ock ofta lustig deröfver. Men hos denne sjelf förekomma många icke mindre godtyckliga och förunderliga, — ehuru hämtade från en helt annan och motsatt region. Orsaken dertill, hos en man som ändock är ett stort snille, ligger föröfrigt till större delen deri, att han velat göra sin bok till ett slags Poetik (i högre mening) för Danmarks (och i allmänhet Nordens) skalder; der han fäster mindre hänsyn på, hvad i de gamla mytherna *objective* är eller har varit, än på det som af dessa skalder bör i dem ses och in- (eller ut-) läggas, att de må kunna än i dag begagnas till ett poetiskt sinnbildsspråk för Nordens anda, sådan den under nuvarande tidsförhållanden kan uttrycka sig. Denna afsigt yppar han redan i bokens titel: "Nordens Mythologie eller Sindbilled-Sprog, historisk-poetisk udviklet og oplyst". Men äfven ur slik synpunkt af Mythologiens och Sinnbildsspråkets identitet (identiska begrepp äro de onekligen i viss bemärkelse, men i en vida oinskränktare bemärkelse än den af

Grundtvig antagna), hade han gjort bättre för sitt verks afsigt och nytta, om han mindre bortsett från sakens physiska eller natur-sida. Ja: han skulle då säkert också gifvit mindre skäl till klandrande anmärkningar äfven vid det sätt, hvarpå han betraktat sjelfva det Historiska. — Med få ord sagdt: Mythologien är en poetiskt-religiös framställning af den äldsta Naturen såsom Historia, och af den äldsta Historien såsom Natur. Derföre inträffar hos hvart och ett folk, hvars religion är natur-religion, att dess Guda- och Hjeltehäfder låta — till en viss grad — upplösa sig i naturbeskrifning; men också, omvändt, att sjelfva natur-utvecklingen der just uppträder med egenskap af guda- och hjeltehäfd.

VII.

Den nordiska mythologiens österländska härkomst, skandinaviska klimatisering, och förhållande till andra myther.

Med den sist framställda betraktelsen taga vi nu från denna Mythologi afsked; med det tillägg blott, att hittills har man vid dess vetenskapliga bearbetning hunnit längre i att uppdaga likheterna mellan de nordiska mytherna och andra folkslags (hvarvid man ej sällan förirrat sig i tvungna och osäkra combinationer), än i att uppdaga de bestämda olikheterna. Likväl utgör just dessa det egendomliga (det skandinaviska eller forn-nordiska såsom sådant). Framtiden skall tvifvelsutan häri, liksom i allt annat, komma längre än vi; — men att tillfredsställande förklara allt, skall äfven då blifva omöjligt.

Bland de upptäckter, som komma att ständigt mer bekräftas och förökas, är den af dessa mythers hufvudsakligen österländska härkomst. Jag har derpå anfört en mängd bevis, och det vore lätt att anföra flera. Såsom ett bland de smärre sådana skulle ock kunna ytterligare nämnas den bibehållna föreställningen om eldens helgd, som till exempel röjer sig deri, att i ett isländskt gudahus brann framför Thors bild, på ett jernbeslaget altar, en ständigt underhållen eld, som kallades "den heliga elden". Ett bland de största bevisen åter är det läge — det geographiska läge, — som Asahem och Norden äga i denna mythologis

verldsåsigt. Den framställer Asahemmet såsom beläget i mannaverldens (d. ä. menniskoverldens) medelpunkt — och tydligen på höjden af det högland, hvaraf denna medelpunkt består. Deremot är det ondas och ohyggligas hemvist förlagdt i Norden (hvilken dock för Hinduer, Greker, m. fl. forntidens folk, hade snarare en helig bemärkelse). Dessa folk ägde dertill sina egna skäl, hvilkas utveckling här skulle inleda oss i en öfverflödig vidlyftighet; men sådana egna skäl funnos äfven för Perserne, att komma till en alldeles motsatt föreställning om jordens nordliga trakter. Taga vi nu skarpare i ögonsigte det läge, som Eddorna angifva för Asarnes och Jotnarnes hem, så möter oss i grunden just den gamla Medo-Persiska föreställningen om Iran och Turan, — eller åtminstone en, som allranärmast liknar den; och det blir oss klart, att ett sådant föreställningssätt ej kunde ha uppkommit inom sjelfva den Nord, hvarest dess bekännare sedermera bosatte sig. Der hjelpte sig desse sedan med, att allt efter som de kommo att i nordlig rigtning högre och högre framrycka (ett framryckande, hvartill flerahanda omständigheter föranledde), undanskjuta framför sig det Ondas och Jättarnes hemvist, genom att alltjemnt förlägga det i ännu nordligare trakter, än dem de sjelfve bebodde. Men så viss, som den österliga härkomsten, den medo-persiska slägtskapen och den kaukasiska mellanlänken är, så viss är äfven den skandinaviska klimatisering i lynne, ton, färg, skepnad, som ifrågavarande verldsåsigt har, under sin långa vistelse i Europas Nord, antagit.

Och i afseende på just det egendomliga af denna klimatisering, så i betydelse, som i gången af dess successiva utbildning; i afseende på de anmärkta särskilda myth-lagrens eller myth-formationernas härledning och sammansättning till ett så beskaffadt helt, som nu här står framför oss, — ehuru visserligen blott såsom ett helt af ruiner: — i afseende på allt detta återstår ännu oändligt mycket att undersöka, uppdaga, fråga och besvara. Det gäller härvid att

akta sig för öfverdådigt och förfluget hypothesmakeri; men också att akta sig för lika öfverdrift i varsamhet och försigtighet.

Det händer ofta, att under sjelfva de grofvaste skandinaviska former gömmer sig någonting ganska ätheriskt. Så kan det t. ex. synas vara en nog krass föda för gudar och de salige i gudarnes boning, när man läser, att de i Valhall, mellan sina torneringar eller lustfäktningar på dess omätliga borggård och sina lustvandringar i den af guldlöf skimrande Valhallsparken Glaser, spisade dagligen fläsk af en dagligen slagtad och dagligen återupplefvande galt, som i en ofantlig kettil koktes af en dertill enkom hållen kock. Att det likväl härmed förhåller sig på ett eget vis, derom gifves i Gylfaginning ett slags mystisk vink, då der på Gylfes (Gangleres) fråga om den spis, hvarmed Oden föder sina gäster, svaras: "Tillräckligt fläsk få de af den galt, som heter Sæhrimner; han kokas hvar dag och är åter hel om aftonen; dock vill det sällsynt klokt folk till att rätt besvara det spörsmål du nu gjorde; men kocken heter Andhrimner och ketteln Ildhrimner." Det kan ej betviflas, att den allmänna skandinaviska folktron höll sig vid berättelsens bokstaf, och att mången kämpe, med en försmak af odödlig aptitlighet, föreställde sig, bredvid Valhalls mjöd, äfven Valhalls fläsk såsom ett fläsk af idealisk och öfverjordisk läckerhet. Men att man bland Diarne, Presterne och de högre (eller presterliga) skalderne tänkte sig dervid något eget, det blir oss sannolikt, om vi, efter den nyss omnämnda vinken, se närmare på de trenne namnen. Då möta oss i dem, ögonskenligen, de tre ickejordiska elementerna vatten, luft och eld, i en sammanverkning som tillkännagifver, att endast de finaste elementariska substanser utgjorde Valhalls-invånarnes näring. Hvad Oden sjelf angår, så tillägges der lika betydningsfullt — och samma underrättelse finna vi ock i den poetiska Eddan — att han allsingen annan näring behöfver, än vin; det kött eller fläsk, som sättes på gudataffeln framför honom, bortgif-

ver han alltid åt ett par gunstlings-ulfvar Gere och Freke. Vinet, hvarom på samma ställe säges, att det "är för honom både mat och dryck", är Ingifvelsens eller Inspirationens sinnebild. Han kan ej bespisa sig med något annat, än med Andens högsta och renaste sjelf-näring. — Först i den sista skalde-tiden (såsom t. ex. i en Drapa öfver Harald Hårfagres son Erik Blodyx) lät man honom undfägna med vin alla "konunga-munnar" vid sitt bord, eller alla de gäster, som varit konungar; men detta bevisar, att man då i detta, liksom i allt annat, hade borttappat den ursprungliga mythiska betydelsen.

Visserligen måste erkännas, att vår mythologi, på den æsthetiska sidan sedd, är i flerfaldig måtto den grekiska underlägsen; hon är det framförallt i sinnlig rikedom af plastiska former och allt slags behags-skönhet; ehuru äfven här åtskilligt — såsom t. ex. mythen om Freya — väl uthärdar jemnförelse. Deremot har den Skandinaviska den egenskap, att vara en inom sig mera fullständig och fulländad enhet, — nämligen i grunddragen och hufvudpunkterna; — och detta är ett icke blott religiöst och physiskt, utan äfven poetiskt företräde. Den nordiska myth-kretsen låter sig utan svårighet betraktas och framställas såsom ett inom bestämda gränsor öfverskådligt konstverk; — öfverskådligt åtminstone i de stora grund-contourerna, hvilka öfverallt sammanhänga, om de än ofta äro råa och ganska mycket felas i fyllnaden.

I och genom sjelfva den anda, som i den skandinaviska verldsåsigten uttrycker sig, har dess mythologi föröfrigt kommit längre; och står, så till vida, obestridligt högre. Genom den sista katastrophen och utsigten, hvarpå allt det öfriga häntyder i strängt sammanhang, har dess gudasaga en fullkomlig afslutning, och utgör — såsom vi sett — ett till detta sitt slut städse fortgående sorgespel; alltigenom inspireradt af de djupaste tankar, och genomklingadt af de ömsom starkaste, ömsom ljufvaste och ömmaste toner.

Föröfrigt säger sig sjelft, att denna läras åsigt af den yttre naturen stämde noga öfverens med hennes föreställningar om den inre. Liksom hos Grekerne, uppfattades den förra äfven här såsom ett lefvande vexelspel af allahanda dämoniska krafter, som i tingen voro förkroppsligade och verkande.

Härmed stod alltså i nära sammanhang det stora antalet af heliga bergshöjder, heliga floder och källor, heliga lundar, ja stenar, — samtligen bebodda af makter, för hvilka man betygade aktning och stundom till och med anställde offer. Dessutom valde man platserna för sina gudahus helst på ensliga och skogsdunkla ställen, aflägsna holmar o. s. v. Lätt begripes, att i den forn-nordiska natur-åsigten en synnerlig vigt skulle läggas på eldens helgd. Att "fara med eld öfver land", var derföre ett af de vanligaste sätten att i obebyggda trakter taga land i besittning, — dels för gudabehof eller gudahus (alltså den tidens kyrkojord), dels ock för egen räkning: oftast tillgick dervid så, att man från solens uppgång till dess nedgång upptände eldar, så pass afskild från hvarannan, att man från hvarje senare alltid kunde se den nästföregående; allt det land man på dylikt vis hunnit fara öfver eller omkring vid nattens inbrott, var rättmätigt förvärfvad egendom, och invigdes genom blot eller offer till den gud, hvilken man särskildt ansåg för sin och slägtens skyddsherre.

I sitt hela äro de föreställningar, som nyss blefvo omnämnda, äldre i vår Nord än den Odinska lärans ankomst; åtminstone äldre, än hennes sista skepnad. Också gjorde de sig ånyo gällande i samma mån, som dennas gestalter började förblekna till dimmiga spöken; sjelfva Sämundar-Eddans Hjeltеqväds-afdelning bär vittne derom. Efter christendomens införande blef deras öfvervigt afgjord: i vår Medeltids Kämpa- och Kärleks sånger utgöra de, såsom blandade med katholskt-christna föreställningar, ett slags ny och nu på christlig grund öfverflyttad mythologi, som har fortplantat sig ända till våra dagar och till stor del ännu qvar-

lefver i svenska folktron. Men våra fornfäder betraktade äfven dessa väsenden med oafbruten hänsyn till den stora grundtanken af sin verldsåsigt. För Grekerne var naturen, i sitt lefvande hela, ungefär blott ett gudomligt djur, af sig sjelft på ett obegripligt vis ur chaos framfödt, utan annat ändamål, än lif och lifs-njutning. För Skandinaverne var hon ett af tappra och kärleksrika Gudar skapadt gudomligt kämpvillkor och stridsfält, för utvecklingen af verlds-striden mellan det goda såsom ljus och det onda såsom mörker. I denna strid, såsom en alltomfattande, var således förhållandet äfven föreskrifvet för mannens, för kämpens ställningar till alla de (mer eller mindre) troll-artade väsenden, som försökt än skrämma honom, än locka honom till dvala i veklig vällust. Detsamma, som gäller om guda- och menniskosidan af våra fornfäders verldsåsigt, gäller alltså äfven om dess enkannerliga natur-sida: att en lära, som mera afgjordt är hjelte-religion, har icke inom hedendomens område funnits. Väl var det mot slika väsenden egentligen runans kraft, sjelf magisk, som anlitades; i sånger med hemlighetsfulla besvärjelser och tecken. Men äfven snillets makt var då i främsta rummet mannamodets: ty dessa strider voro långt vådligare, än de mot menniskor, — likaså sjelfva försvars- eller anfallsmedlen långt äfventyrligare, än de vapen som nyttjades vid andra bragder.

I en sådan sinnesförfattning odlades Göters och Svears bygder: urskogar fälldes, flodbräddar, hafs- och sjö-kuster uppröjdes; de heliga eldarne vandrade förut; plogen, svärdet, runan och harpan följde efter. Lägga vi till dessa fyra skeppet, — så ha vi nämnt alla den ur-svenska verksamhetens hufvudsakliga redskap och sinnebilder.

VIII.

Runorna och den äldsta nordiska konsten.

Och just härvid kunna vi fastknyta våra vitterhets-historiska betraktelsers egentliga början. Ty den Odin, som skildras såsom utgifvande sig för en guden Odins incarnation (och som tvifvelsutan äfven i sina egna ögon var det), uppträdde i vår Nord icke blott som siare, öfverprest och hjeltekonung; i och med sina bägge första egenskaper var han jemväl en skald och runomästare, som till och med begagnade just diktsången och runkunskapen till sina afsigters yppersta verktyg. Det förtäljes i fornsägnerna om honom allestädes, att en högre vetenskap och vishet, af djupare och flerfaldigare art än för mängden kunde bli tillgänglig, utlärdes af honom åt hans medföljande Diar och Drottar, åt gudahofvens föreståndare, åt de förnämligare presterne och höfdingarne. Till denna högre vetenskap hörde insigten af gudasägnernas inre mening; kunskapen om alltings upphof, skapelse och ändamål och slutliga förvandlingar; om gudarnes ursprung, betydelser, förbindelser och orsakerna till deras många benämningar; om stjernorna och årets skiften; om spådom och magi; om de grundsatser, efter hvilka en vis man ägde att inrätta sin lefnad; äfvensom, i sammanhang med kännedomen om gudarnes öden, jemväl kännedomen om de från dem härstammande hjeltarnes, konungarnes, folkens. Allt detta hörde till den kunskap, som från begynnelsen var sluten inom kretsen af hans förnämligaste följesmän, den med namnet Asar smyckade furste-slägt, som redan före sin invandring hit gällde hos sitt folk för Asa-söner och såsom en halfguda-slägt, men

här uppträdde (såsom det förtäljes) med anspråk att rentaf gälla för Asa-gudarne sjelfva. Sådan kunskap kallas i de mythiska qvädena "Gudarnes runor", — d. v. s. hemliga vetenskaper (hvarvid ock emellanåt omtalas andra "runor", som voro Jotnarnes). De fortgingo i arf från de första drottarne, diarne och gudahofs-föreståndarne till deras efterföljare; dem ålåg det att ombesörja traditionens oförfalskade fortplantning, äfvensom det noggranna iakttagandet af de symboliska bruk, dem fäderne hade förordnat till deras bevarande i vördnadsfullt minne; och man ser, att de invigde ofta gjorde de heliga lärorna till ämnen för sina samtal, under det de med frågor och gåtor vexelvis pröfvade hvarannans visdom. Eddorna och Sagorna bära härom flerfaldiga vittnesbörd; i synnerhet tillkännagifva de förra på många sätt, att inom den nyss betecknade omkretsen funnos föreställningar, åsigter, insigter, som för den stora massan af Asa-lärans bekännare voro främmande. I den äldre Eddan visar sig detta påtagligast; men äfven den yngre, fastän i ett mera förvirradt skick, låter skönja detsamma. Det var all denna högsta och presterliga lärdom, förvarad bland diarne och de såkallade gudarne, som förstods med "runor" i ordets rent andliga mening. Förvärfvandet deraf förutsatte alltså ett slags studium. Endast vissa underbara sierskor eller spåqvinnor, kallade Valor och Völvor, mäktade intränga i dessa mysterier genom omedelbara ingifvelsers kraft. Så förhöll det sig väl ock till icke ringa del med skalderne; dock får man dervid ej glömma, att desse, en lång tid framåt, sjelfve voro idel prester. I alla fall utgjorde sången och sångspråket Runans ursprungliga meddelnings-form; och häri låg redan från början anledningen, att skaldernes konst skulle komma att utgöra förmedlingslänken mellan presternes kunskap och menighetens. Skalderne blefvo de förmedlare, genom hvilka det esoteriska sjelft kunde till en viss grad göras populärt.

Men med Runor i betydelse af högre kunskaper och kunskapskrafter, hade äfven Runor i betydelse af de yttre

tecken, som vi nu kalla Runskrift, eller Runor såsom bokstäfver blifvit införda. Mythen angifver guden Odin såsom äfven dessa runors uppfinnare eller upphof; Häfdsagan utmärker halfguda-mannen Odin såsom deras förste i Norden kände införare. Han var detta, i alla de tre hufvudbemärkelser af ordet Runa; det förtäljes uttryckligen, att de voro hans uppfinning både såsom "fimbul-ljud" — starka, öfvermäktiga sånger — och såsom tecken, som blefvo dels ristade, dels målade (och stundom kanske bäggedera). Härigenom uppkom begynnelsen till ett slags Litteratur, — ehuru, i och för sig sjelf tagen, naturligtvis ägande blott ett inskränkt omfång. Men denna Runa-litteratur supplerades af den ojemnförligt rikare Traditions-litteratur, som mundtligen fortplantades i Skaldesången och Kämpasagan.

Den forn-nordiska betydelsen af ordet Runa var en trefaldig; men sammanstämmande i den enhet att beteckna en för mängden förborgad vetenskap och idrott. Ty 1) betydde det hemlighet och hemlig kunskap; 2) den sång och det tal (eller det recitativiskt-deklamatoriska, i sång öfvergående tal), hvarigenom denna kunskap yttrades, — vare sig såsom besvärjelse, eller såsom undervisning och berättelse (i sista fallet menades ock stundom med "runa" den bedrift som berättades); och 3) kom det i sammanhang härmed att äfven betyda det skrift-tecken eller den art af bokstäfver, som nyttjades att uttrycka och fästa den för ögat. I Angelsachsiskan ser man ock "run" beteckna både hemlighet och bokstäfver. I Forntyskan bemärker verbet "runen" (nu "raunen") att tala i löndom, att hviska; hvarmed sammanhänger, att i de på run lyktande qvinnonamnen (Godrun, Oddrun m. fl.) synes med denna ändelse vara betecknad en såt väninna, till hvilken man kunde i slikt förtroende meddela sig; ja, hvad mer är, hos skalden heter ofta hustrun sin mans rúna (d. ä. hemliga, förtroliga vän); så finna vi ock ordet "kongs-runi" betyda konungens förtrogne och lönlige rådgifvare.

I bemärkelsen af bokstäfver ha äfven Angel-sachsiska och Tyska Runor kommit till efterverlden; men i ringa antal, vid jemnförelse med de Skandinaviska; det största antalet run-minnesmärken äger Sverige. Dessa särskilda runslag variera något från hvarandra: det låter sig mellertid inses af de samtligas egen beskaffenhet, att de Skandinaviska äro de äldsta och ligga till grund för de andra (hvilket ock fordom Angelsachserne erkände, och sedermera — (så vidt jag vet) — äfven Tyskarne hafva erkänt). Varande i sitt ursprung på engång besvärjelse- eller troll-formler och bokstäfver, nyttjades dessa tecken hos våra hedniska fornfäder troligen oftast i det förra hänseendet: dock är fullt bevisligt och bevisadt, att de äfven begagnades till skrift; och det ej blott på stenar, utan på trädskifvor, kaflar, vapen, dryckeshorn o. s. v. Märkligt är, att de till inskrifter på minnesstenar blefvo allmännare använda under christendomens första tid, än under sjelfva hedendomens. Detta intygar, att Runkunskapen nu hade hunnit bli äfven de olärdes skrift, eller ej längre var sluten inom kretsen af en blott för landets förnämste tillgänglig ordens-kunskap: ty dessa stenar, vanligast uppställda vid allmänna farvägar och stigar, voro just ristade för att allmänneligen läsas; en bestämmelse, den sjelfva inskriften ofta uttryckligen tillkännagifver. Besinnar man nu, huru lång tid behöft åtgå till en så utbredd kännedom: så måste man inse, att den anförda omständigheten, långt ifrån att bevisa något emot Runskriftens höga ålder i vår Nord, tvärtom kunde redan ensam vara tillräcklig att bevittna den. Ännu ett: man vet, att de förste christne presterne gerna helgade eller skärade de fordna tempel- och offer-platserna genom att på samma ställen bygga kyrkor och inviga kyrkogårdar. Det synes fördenskull troligt, att de, genom att tillåta ett bruk i christlig anda och för christliga ändamål, ville äfven rena runtecknen, som nu engång hade blifvit folkets egna bokstäfver; under det de likväl strängt bannlyste hvarje vid dessa tecken fästad trolldoms-föreställning såsom hednisk vantro.

Lätt är att spana de orsaker, hvarför sådana run-inskrifter, i hvilka man urskönjer så rent bestämda spår af hedniska religions-föreställningar och besvärjelser, kommit till våra dagar i ett ringa antal. Men de finnas dock. En af de i denna hänsigt mest talande och bevisande är den af vår förtjenstfulle fornforskare Säve på Gottland upptäckta runstens-häll, der i en nedre rymd ett skepp är afbildadt, men i den öfre rymden tydligt synes Odins åttafotade häst, framför hvilken personer buga sig med någonting i handen, som förmodligen är offerhåfvor; det hela omslingas af en utförlig runeskrift, men hvars nuvarande svårläsliga skick kanske kommer att gäcka alla runläsares fyndighet.

Till och med den omständighet, att Runor under den hedniska tiden öfverhufvud nyttjades till skrift, har blifvit dragen i tvifvelsmål. Besynnerligt nog, då utländska författare, som voro samtida med detta de nordiska runornas bruk, tala derom såsom en bekant sak: så till exempel en tysk auctor från 9:de århundradet (Hrabanus Maurus), som säger att de hedniska Markmän och Nordmän plägade då ännu i slika bokstäfver "uppteckna sina qväden, trollsånger och spådomar"; ja, en romersk ända uppifrån 6:te århundradet (Venantius Fortunatus) föreslår sin i brefskrifning försumlige vän Evodius, att han kunde välja hvilket alfabet som helst, till och med om han ville "rita den barbariska runan på askträds-skifvor." Men den samling af oförnekligt hedniska qväden, som förvaras i den äldre Eddan, talar sjelf uttryckligen — och mångenstädes — om Runor i enhvar af de här anförda trenne betydelserna: eller såsom hemlig vishet och trolldom, — såsom sungna ord, — och såsom skurna, eller ristade tecken; i sista fallet, dels såsom magiska, dels såsom egentliga skrift-bokstäfver. Dock kallas Runorna der (liksom äfven annorstädes) ömsom runor, ömsom stafvar. Orsaken till den senare benämningen är dels den, att det raka streck, som utgör alla run-bokstäfvers första beståndsdel, kallades staf; dels den, att de vanligast inskuros på stafvar af träd

— i de land och landskap, der tillgång på bokar fanns, helst af bok-träd; hvarifrån alltså orden "bok-staf" — "bok" (böcker) upprinnelsen härleda sig. Dessa stafvar brukades till spådom, gudasvar och trollkonster; men äfven — åtminstone längre fram — till sådana budskap i mera menskliga och allmänna ämnen, som vi nu meddela hvarandra genom brefskrifning. Ofta nyttjades dertill kafvel-form, eller budkaflar inskurna med runskrift. Så t. ex. berättas i de eddiska sånger, som äro Sigurds-sagans äldsta nordiska urkunder, att Sigurds fordna och sedan med konung Atle förmälda maka, Gudrun, skickade runskrift-stafvar till sina bröder, för att varna dem emot sin gemåls försåtliga inbjudning. Att åtminstone vid tiden af christendomens ankomst detta senare bruk varit gängse, visar den berättelse i Rimberti lefvernesbeskrifning öfver Ansgarius, der det säges, att Ansgarius mottog från Svea-konungen Björn ett bref till kejsar Ludvig den Fromme, skrifvet af honom sjelf med det folkets bokstäfver (*litteris, regia manu, more ipsorum deformatis*). Att dessa bokstäfver varit runor, har man velat neka af det skäl, att de då ej skulle kunnat begripas af kejsaren eller hans omgifning; ett besynnerligt inkast! Flera germaniska folk egde sjelfva runor, och vid denna tidpunkt hade visserligen ej ännu alla Tyskar hunnit glömma dem. Men äfven i det fallet, — kunde ej Ansgarius, som lärt sig Nordlands-språket, uttolka både språket och bokstäfverna? Dock var det väl, äfven då, i det hela blott furstarne och deras närmaste, som till sådant bruk använde och kunde använda dem. Från begynnelsen, och i det längsta, voro öfverhufvud Runorna, och enkannerligen Trollrunorna, en konungslig och öfverpresterlig kunskap, hvaraf blott högättade män och qvinnor voro delaktiga.

I Edda-qvädet Rigsmål, som handlar om ståndens uppkomst, är den under Rigs namn förklädde Asa-gudens yngste son, Konr unge, sinnbilden af den förnämsta bland de ätter, som från Asa-gudarne härstamma eller af den konunga-slägt, hvilken guden erkännt för sin äktaste afkomma,

och åt hvilken han, under sin färd (såsom det heter) "på mörka vägar till frusna fjäll", hade gifvit herraväldet öfver Norden. Men ehuru utförligt denna slägts hjelte-egenskaper och öfriga idrotter der skildras, anföres det dock såsom den bland alla dess erhållna gudagåfvor mest utmärkande, att "Koner den Unge kunde runor, forntids-runor, åldriga runor"; att han "vexlade" sådana med sjelfve sin fader och derför erhöll dennes namn; så att det "vardt hans lott att Rig heta och runor känna."

Likaså är det i Sigurds-sångerna konungsdottren Brynhild, på engång prinsessa och valkyria, som, ej mindre vis än skön, undervisar den unge hjelten i runornas vetenskap; — och på båda ställena, liksom ock annorstädes, förekomma de i både magisk och litteral mening, eller både såsom trolldoms-tecken och bokstafs-tecken; änskönt visserligen hufvudvigten är lagd på den förra betydelsen. Tvifvelsutan förblef konsten att rista eller skrifva dem — äfven i den senare betydelsen — länge en sak, hvari blott de ypperste höfdingarne och presterne voro kunnige; och att den äfven sedermera, i det längsta, ägdes blott af få, se vi deraf, att särskilda Runeristare och Runemästare omtalas; — på vissa runstenar finnas deras namn utsatta. Dock måste både färdigheten att rita och färdigheten att läsa runor hafva omsider hunnit temligen spridas: emedan den slutliga allmänblifningen af bruket att resa runstenar (och i allmänhet att begagna rune-skrift) omöjligt kan annorlunda förklaras. Saxo och Islands-sagorna omtala hela qväden, dels inhuggna på stenar, dels inristade på bräden och kaflar. (Så t. ex. söng Orvar Odd, just som han skulle dö, en berättelse om sina bragder, hvilken de närvarande ristade "på spjäll" — ett ord, som här betyder stora trädskifvor.) Likväl gällde allt detta blott om den vanligare och numera endast till bokstäfver använda runeskriften; ty i samma mån som kännedomen om den blef mer utspridd, uppfunno de höglärde och trollkunnige egna runor, till besvärjelse och annan förborgad vishets-

idrott; mera konstiga, svårtydiga, eller såkallade "mörka stafvar"; dylika förändrade och hemligare run-alfabet funnos slutligen ända till trettio. De vanligare runorna deremot blefvo slutligen öfverhufvud folkets inhemska bokstafs-skrift i motsats till de christna presternes (och de i den nya utländska lärdomen kunniges) latinska. Dock fortfor hos folket länge, i Skandinavien, liksom på Island — ja i (vissa trakter af) Sverige långt nedom medeltiden och ända inemot våra dagar — icke blott bruket af runor till egentlig bokstafs-skrift, (t. ex. på kalendariska runstafvar eller runstafs-almanackor), — utan äfven deras användning till trolleri; — fastän allt mera och mera i skygg löndom, samt ofta såsom föremål för presterliga (till och med påfliga) och konungsliga förbud. Om man skärskådar närmare vissa signerier, som ännu icke bland Sveriges allmoge öfverallt fallit i glömska, så möter man der en ännu i dag ej fullt slocknad qvarlefva af tron på runornas magiska förmåga; samma tro, hvaraf den äldsta eddiska åsigten framställer sig i den Runetals-sång, som utgör den tredje och esoteriska afdelningen af Odens Havamål (eller "Höga qväde"); samma tro, som ock i vår Medeltids Folkvisor, — ehuru genom christendomens öfvermakt beröfvad sin första mythiska form (hvaraf dock stycken eller spillror lätteligen kunna igenkännas), — ligger till grund för de så mångenstädes der gifna skildringarna af runors förtrollande makt, och för den föreställning om runeböcker, som der är liktydig ungefär med hvad vår allmoge i senare tider kallar svartkonstböcker. (Ännu för Laurentius Petri, i hans Krönika, betyder "Runokarl" detsamma som Trollkarl.)

Det sätt, hvarpå dessa Visor anse slika runor hufvudsakligen utöfva sin förtrollning, består mellertid i sång och harposlag; och denna omständighet påminner, att ingen ursprungligare och äktare besvärjelse gifves, än Skaldesången. Derföre voro ock de äldste presterne (diarne, godarne) skalder, och de äldste skalderne prester. I de qväden, som från dem tillfallit oss i arfskap, äfvensom i de

fornsagor, som omedelbart på dessa qväden grunda sig, äga vi derföre qvar de högsta vittra idrotter, som beteckna kärnan af våra hedniska förfäders själsodling, och tillika ett så stort mått af sjelfva deras hemliga runor, att vi kunna använda det, om icke just att trolla med, dock till förvärf af en någorlunda klar inblick i dess väsende och lynne.

Oden sjelf var skald; med honom kom Runornas konst till Norden; men i och med detsamma hufvudbeståndsdelen af denna konst, — nämligen konsten att sjunga runorna; hvilken just var den, som han sjelf och hans medfölje kallade skaldekonst. Hos Sturleson, i begynnelsen af Ynglingasagan, angifvas två hufvud-orsaker till det omotståndligt hänförande intryck, som han på alla menniskor gjorde: den ena var hans fagra och majestätliga utseende, som för hans vänner antog den mest blida och hugnande, för hans fiender den mest grymma och förfärande skepnad; den andra var hans egenskap att tala så snällt och väl, att alla, som åhörde, tyckte endast hans ord vara sanna; hvarvid tillägges, att han mälte allt sitt tal i sådana sammansättningar, som nu heta skaldskap. Han och hans hofgudar (de öfrige Asarne) kallas derföre "Liodasmider", d. ä. Ljudsmeder, Sångsmeder, diktare af qväden; ty denna idrott fick sitt upphof ifrån dem här i Nordländerna.

Hvad sång och poesi betyda såsom medel för folkbildning, begrep alltså guden Odens historiske representant med sannt herrskare- och konunga-sinne; vi Svenskar kunna med glad tacksamhet bifoga: de ypperste af hans efterträdare på Svithiods konungathron hafva begripit det äfvenså. (Våra Danska bröder kunna icke säga detsamma, sedan Sköldungarnes och Valdemarernes tid upphörde.) — Allmänneligen satte man hos våra fornfäder stort värde på Ordsnild (ordsnällhet), eller hvad vi kalla vältalighet. Det var genom två vapen, som höfdingen särdeles kunde verka: det skarpa svärdet, och det eldiga, kloka, lika kraftigt genomträngande ordet. Alla offentliga förhandlingar på tings-sammankomsten

fördes muntligt; desto nödvändigare var det för kungen och hans närmaste män att kunna med väl lagda ord väcka eller dämpa menighetens lidelser, och leda åhörarne, medelst lika fyndigt användande än af ordrikhet, än af ordnjugghet, till det mål man önskade. Man hade fördenskull ordentliga förberedelser härtill och öfningar liksom i alla då kända slag af kroppslig kamp, så äfven i ordkamp. Med en sådan öppnades ofta sjelfva vapenstriden mellan fiender; och lyckades man att i en slik prolog besegra sin motståndare, så ansåg man sig ha vunnit en stor fördel; ty denne troddes då vara beröfvad en del af sitt mod, — och sannolikt är, att han icke sällan var det. Ordstrid i vishet, ordspråk, gåtor m. m. förekommer derför i de gamla urkunderna ofta: så t. ex. den ryktbara gåto-drabbningen i Hervarasagan mellan kong Heidrek och Gest den Blinde; i den äldre Eddan har qvädet Vafthrudnismál erhållit sin inklädning från en ordkamp mellan Odin sjelf och jätten Vafthrudner, som slutligen bekänner sig öfvervunnen. I samma mån, som (småningom) ett föredrag i prosa uppkom, såsom särskildt från det egentliga poetiska, lärde man sig ock värdera en vältalighet, som icke var skaldespråk. Men det sistnämnda fortfor dock att vördas såsom det förnämsta. Detta — skaldespråket — betecknades enkom med namnet Asamál, gudaspråk, eller det språk, som var det ursprungliga Asamålet och hade först med Asarne i Skandinavien invandrat.

Alltsedan har, af båda Norränans döttrar, Svenskan och Danskan, benämningen skald för poet blifvit bibehållen. Att skalderne — liksom deras urmästare Odin — också kallades "Sång-smeder", innebär ej något förringande för deras värdighet. Smeden — jemväl i ordets vanliga och ännu gängse bemärkelse — var en ansedd man, en rangman vid konungarnes och jarlarnes hof; i mån af sin frejd såsom god vapensmed, guldsmed, arbetare af dryckeshorn, ringar och allahanda andra praktsmycken. Ofta tillhörde han sjelf de förnämste kämparnes och skaldernes antal; man påminne sig

den vidtberömde Völund eller Vaulundr. Men dessutom betecknades ock i allmänhet med namnet smed detsamma, som vi nu kalla konstnär: så i högre, som lägre mening. Sålunda äfven de, som i trä utskuro bildverk; de som förfärdigade bilder för gudahofvens behof och till de i hvarje förnämligare boning befintliga högsätes-pelarne; de, som målade dylika på sköldar, väggar, med mera; de, som gjorde brickor till tafvelspelen; de, som tillverkade de såkallade "karmarne", — ett slags på linor hängande vagnar, förgyllda och med tält försedda, i hvilka endast fruntimmer af furstlig och högadlig börd (så t. ex. gudarne med sina tärnor) plägade åka. Sköldar funnos, på hvilka hela historier voro målade: en sådan var Amlets (Hamlets), beskrifven hos Saxo (der hade han låtit föreställa hufvudhändelserna af sitt lefnadslopp; man såg der kämpar, en qvinna, en lund, djur, honom sjelf i rolen af vansinnig o. s. v.); en sådan, med fornsägner i flera fält åtskilda genom gullspänger, skänkte Hakon Jarl åt Einar Skålaglam. Om den isländske magnaten Olof På berättas, att han i sin sätesgård Hjardarhult lät inrätta en sal, der på väggarne föreställdes Balders bålfärd, Thors kamp mot Midgårds-ormen, med flera andra dylika mythiska föremål; gestalterna voro i trä skurna och färgbelagda; Freys galt Gyllinborst prunkade i klaraste gullglans; och alltsammans var (säges det) så väl utfördt, att salen tycktes långt vackrare, när väggarna sågos bara, än när de tapeter voro upphängda, som eljest öfvertäckte den.

För att fullständiggöra den här i förbigående gifna antydningen om de sköna konsternas äldsta tillstånd i vår Nord, må tilläggas, att slika tapeter, som oftast högst dyrbara, och i hvilka likaledes figurer hörande till mythiska och historiska ämnen ej sällan träffades broderade eller väfda, voro de furstliga och andliga qvinnornas verk; äfvenså, att bilderna i gudahusen voro fristående, oftast (och troligen alltid) bemålade, samt vanligen ock beklädda (liksom stora dockor) med präktiga drägter, gullkedjor, ringar och andra kostbarheter; slutli-

gen, att det yppersta gudahuset i Norden, Upsala-templet, der Odin stod framför högaltaret bredvid Thor och Frey, beskrifves hafva, ur omkretsen af de högar, mellan hvilka det var beläget, och under skygden af ett ofantligt och obekant träds evigt grönskande grenar, strålat vidtomkring af guld (sannolikt dock förgylld koppar); en ked eller list deraf gick rundtomkring taket. Vi må nu tänka oss dessa sculpturer, målerier, byggnader hur som helst — och förmodligen bevittnade de alla en ståndpunkt af konstens barndom — så intyga de dock, att konstanlag funnos, ofta jemnförelsevis utmärkta och utbildade, och att de högt skattades; att man dessutom hade verkligen hunnit långt i de konstfärdigheter, som fordrades till sirliga utarbetningar af vapen, kronor, betseltygs-prydnader och andra smycken, det ådagalägger sig för enhvar, som har tillfälle att beskåda t. ex. den rika och välordnade Köpenhamnska samlingen af fornsaker, som af kansli-rådet Thomsen förevisas.

Men vi återvända från allt detta till ljud- och ord-smederne. I förstnämnda egenskap voro desse, tvifvelsutan, äfven ofta Tonkonstnärer. Det äldsta slaget af musik var sång. Troligtvis var denna, i förhållande till nutidens fordringar, temligen enformig; och bestod blott i ett visst stigande och sjunkande igenom flera toner, — alla ungefär af samma längd. Dock finnas spår till en harmonisk sång, åtminstone med två stämmor; en gammal engelsk författare säger, att en sådan infördes i det nordliga England af Danskarne och Norrmännen. Säkert är, att man hade åtskilliga melodier; ty vi träffa i de gamla Sagorna (t. ex. i Nornagest-sagan, i Herröds- och Bosa-sagan och andra) flera sådana anförda under sina vissa namn, såsom "Gunnars-slag", "Gudruns bragd", "Strömkarla-slag" o. s. v. Det allmännaste och mest brukade instrument, utom krigsluren, var harpan; och harporna voro stundom så stora, att ett barn kunde gömmas i strängspelsbottnen (så Sigurds och Brynhilds dotter Aslög, i den gamle kung Heimers harpa). Dock nämnas också piplekare eller

flöjtspelare, gigare och fidlare; de senares instrument var förmodligen den såkallade nyckelharpan. I allmänhet omtalas, att de kraftigaste verkningar af glädje, sorg, stridsmod, vemod kunde, i ofta helt snabba omskiften, genom musiken åstadkommas; och det var ett stort beröm, när någon sades kunna spela harpa och förtälja sagor så, att dess åhörande var en gamman. Likväl stodo de män, som voro sångare och musikanter utan att tillika vara skalder, i ojemnförligt mindre aktning än dessa. Ofta var föröfrigt sången beledsagad både af musik och dans: så i gudahusen vid de stora offerhögtiderna (då den antog en mera hymnisk karakter), som i enskilda samqväm.

De Celtiska Druids-sångarne, eller såkallade Barderne — hvilka sannolikt, i en del af vår Nord, voro skaldernes företrädare — utgjorde ett inom sig slutet skrå (i högre mening), en särskild och sina egna instituter ägande sångar-orden. Vi veta det enligt ganska fullständiga underrättelser om deras samfund i Wales, Irland och Berg-Skottland. Med de Gothiska skalderne i Skandinavien synes det ha förhållit sig så, som med de Gothiska presterne: desse voro ingalunda något så inom sig ifrån det öfriga folket afsöndradt stånd, som Celternes Druider; och lika beskaffad var äfven skaldernes ställning. En andlig verksamhet och myndighet, bestående rent af för sig sjelf eller icke förenad med någon verldslig, var hos våra fornfäder obekant. Om de så kallade Godordsmännen, som vid både offentlig och enskild gudsdyrkan förde ordet i gudarnes namn samt anförde offertjensten och bönen, finner man, att detta kall var gifvet i och med värdigheten att vara — enhvar inom sin krets — furste, höfding, äldste familjfader. Dock framskymta här och der anledningar till den förmodan, att åtminstone vid de förnämsta gudahusen — såsom t. ex. templet i Gamla Upsala — diar eller godar funnos i en något mer enkannerlig betydelse, eller såsom utöfvande gudstjenstliga värf mera i egenskap af ett särskildt och dagen upptagande yrke. Kanske buro desse dagligen den sida hvita

drägt med ömsom de brokiga hufvudbindlarne, ömsom den höga bredskyggade hatten, hvarmed godordsmännen voro beprydda endast vid de tillfällen, då de tjenstgjorde såsom godordsmän; och företrädesvis var det väl desse, som kallades godar eller gudaprester; ett namn, hvilket de buro såsom gudarnes egentligaste tolkar och repräsentanter, ehuru det eljest ock i allmänhet (såsom vi förut anmärkt) var det äldsta och äktaste namnet på Asarnes egendoms-folk, såsom utgörande det enda sanna Guda-folket. Också var det väl ur kretsen af de qvinliga godarne, de såkallade gydjorna eller gudinnornas prestinnor, som dessa gudoms-ingifna sierskor och äfven i trolldom kunniga qvinnor framgingo, hvilka under namnet Valor eller Völvor uppträdde såsom smyckade med en egen mystisk klädnad, och såsom repräsenterande ett från det politiska elementet mera afskildt religiöst. I allmänhet var likväl (såsom sagdt) mellan presterne och folket ingen skarp gränsskilnad; och likaså litet kan märkas, att någonsin mellan skalderne och folket en sådan ägde rum. Den skilnad, som fanns, var grundad blott i yrkets egen beskaffenhet; man skönjer nämligen, att de lärde, att de studerade, att de med en viss (i mången hänsigt ganska stor) konstmässighet utöfvade det; att de, så hvad sångens innehåll, som hvad dess form och technik beträffade, måste inhämta sitt yrkes grundämnen och utöfnings-villkor från andra mästare, genom tradition och undervisning; eller — om de understundom voro rentaf sina egna undervisare — dock genom en ytterst sorgfällig, mångkunnig, och sålunda (på sitt vis) lärd, bekantskap med de äldre mästarnes sånger.

Utom allt tvifvel är, att till fullständigheten af sådan undervisning, eller sådana studier, hörde äfven studiet af Runkunskapen; och det i denna kunskaps trefaldiga betydelse af djupare religions-vishet, af framställande (än didaktisk, än lyriskt-episk eller bragdförtäljande) sång, och af kännedomen om runbokstafs-skriften; hvarvid likväl bör märkas, att runkunskapen i den först an-

gifna betydelsen ingalunda för skalden behöfde vara förenad med kunnighet i trolldom, — och allraminst med kunnighet i dess utöfning (hvaraf ock funnos arter, som ansågos för rentaf vanhederliga). Antydningar gifvas, att redan i Asaculturens äldsta tid skaldeqväden understundom äfven ristades eller inskuros i träd, i sten o. s. v., medelst run-bokstäfver. Det är bekant, att Eddorna, Saxo, och flera Isländska Sagor af stor giltighet (såsom t. ex. Eigils Saga, Gretters Saga, och andra dylika) uttryckligen omtala både besvärjelsesånger samt andra qväden och berättelser, som blifvit sålunda upptecknade; dertill nyttjade man stenhällar, klippväggar, trädskifvor, kaflar, vaxtaflor m. m. Också skönjes ännu, i några af de inom Sverige bevarade runstens-inskriptionerna, att deras ristare tillika varit skalder; dessa inskriptioner äro författade i gamla igenkänneliga versslag, med tydlig allitteration och rhythm. Dock äro dessa vers-inskriptioner alltid ganska korta; och detta måste väl ock, äfven med större benägenhet att vara utförlig än våra fornfäders var, mestadels blifva en följd af sjelfva skrifmaterialets beskaffenhet. Man kan väl antaga för en oomkullstötlig sats, som följer af alla de sammanlagda omständigheter, dem vi känna om den äldsta nordiska skaldesången, att det, som af denna skaldesång var både det egentligen poetiska och det egentligen historiska, hufvudsakligen var och (i det längsta) förblef anförtrodt åt den lefvande, den muntliga traditionen; eller, med färre ord, att så väl hjeltedikten, som hjeltekunskapen, hufvudsakligen fortlefde genom den. Alla grunder, så väl inre som yttre, föranleda samstämmigt den öfvertygelse, att de slags qväden, som före christendomens ankomst blefvo upptecknade i skrift på något af de angifna sätten, visserligen i allmänhet inskränkte sig till korta stropher af mera mystiskt, magiskt, någongång ett slags biographiskt (såsom när det på runstenar berättas, att den afledne anlagt vägar eller byggt broar, hvarföre honom önskas välsignelse) samt ofta äfven juridiskt och genealogiskt innehåll, än något egentligen poetiskt. Dels ligger det i sakens

natur, att ett sådant skrifsätt skulle bättre lämpa sig till blott få-ordiga antydningar om vissa till den högre religionsvisheten och tempeltjensten hörande satser eller stadgar (måhända finnas af dylika stropher några förvarade i de mera esoteriska af den äldre Edda-samlingens qväden, och visst är, att i denna samling på flera ställen antydes just ett sådant runornas bruk); äfvenså, att det skulle med samma lämplighet kunna användas till lika fåordiga besvärjelser, spådomar eller orakelsvar, lagbud, tillkännagifvanden om en aflidens förfäder och slägtförhållanden, stundom ock om hans närmaste qvarlefvandes arfs-rättigheter o. s. v. Run-inskriptioner af nyssnämnda juridiska och genealogiska art träffas många nog; och hvad angår våra äldsta lagar, i hvilka man ännu kan igenkänna så mycket af en för sådan uppteckning passande lapidarisk laconism, samt tillika så många lemningar af deras ursprungliga versform, gifves i sanning ingen förnuftig anledning till tvifvel på den fornsägen, att deras första skriftliga samling varit föranstaltad med runor på tillsammanbundna trädskifvor.

Men bevisligt är, att i alla dessa afseenden ändock den lefvande traditionen, genom en i sitt minne bevarad stadfästelse af allt det vigtiga som folket och den enskilde mindes, fortfor — och det äfven vid tiden af christendomens ankomst — att vara den hufvudsakliga källan för kunskap och den hufvudsakliga borgen för öfverantvardade hågkommelsers visshet. Yrket af Runoristare behöfde alltså desto mindre vara ovillkorligen förenadt med yrket af skald, som klart är, att vår nyss fällda utlåtelse måste framförallt gälla i afseende på skaldesången såsom egentligen poesi, äfvensom på den med skaldesången så innerligt sammanbundna hjeltesagan och häfden. Ett ovederläggligt bevis derför har man i den omständighet, att den litteratur, till hvilken omsider denna tradition förvandlade sig, redan i sin första uppkomst finnes — och det lika mycket i Sången, som i Sagan — sjelf åberopa nästan ingenting annat, än den

muntliga öfverlemningen; eller åtminstone blott med ganska få (och ofta tvetydiga) undantag.

Det var enkannerligen på Island, som den för hela vår fordna Nord gemensamma traditionen förvandlades till litteratur eller till skrifven mythologi, vitterhet och historia. Man vet, att denna ö, upptäckt redan före Harald Hårfagers tid, likväl mestadels då bebyggdes genom kolonister från Norge, hvilka, jemte ock några från Sverige, ditflyttade för att få lefva i fullt oberoende. Men så väl i æsthetiskt afseende, som i mythologiskt och historiskt, blef det för oss en aldrig tillfyllest uppskattlig lycka, att Island erhöll sina första bebyggare just ur dessa länders förnämaste, förmögnaste och (enligt den tidens skick) mest bildade klasser; ty endast sådane nybyggare kunde, med sina öfriga ägodelar, tillika medföra — i fullkomligt mått — sitt folks språk, dess samtliga föreställningar om gudomliga och menskliga ting; dess seder, sånger och häfdaminnen. Vigtigt för oss Svenskar särskildt är, att äfven det fordna Sverige lemnade härtill ett betydligt bidrag: ty Svensk var till och med en af öns första upptäckare (Gardar Svafarson); och fastän Norrmännen utgjorde flertalet bland nybyggarne, voro dock många af dem Svenskar, och bland dessa flere af konungslig börd (så en son af konung Björn på Håga, Thord Knappr); hvadan ock åtskilliga af öns frejdrikaste ätter och män räknade svenska anor.

Taflan af öns bebyggande har till oss kommit fullständig; och på denna tafla uppträder för våra ögon, i det mest åskådliga sammandrag, hela det forn-skandinaviska lefnads- och samfunds-skicket. Att det senare här omskapade sig från ett aristokratiskt-monarkiskt till ett aristokratiskt-republikanskt, betyder, i afseende på kännedomen af dess allmänna cultur-beskaffenhet, ej mycket: ty skilnaden mellan monarkisk och republikansk författning var aldrig hos våra stamfäder synnerligen skarp. Endast genom de anförda omständigheterna kunna vi förklara den i sitt slag så ensamma före-

teelse som här möter oss: företeelsen af en inom sin egendomliga art fulländad och afslutad cultur, hvilken liksom ånyo genomlefver sig, eller lefver om igen sitt lefnadslopp, — i en upprepning af sina religiösa, ethiska, sociala grunddrag, och detta i en tillbakaskådande sjelf-betraktelse eller reflexion öfver sig sjelf, samt med en samlande, ordnande, slutligen också skriftligt upptecknande, revision af sina ymniga och dyrbara skatter. Fatta vi nu i närmare sigte detta så minnesgoda, sångälskande, och öfverhufvud så vetgiriga ö-folk, hos hvilket både lifligt interesse för det skandinaviska moderlandet och liflig kommunikation dermed alltigenom fortforo; då måste vi ock anse för ännu en lycka, att christendomen anlände tidigt till dess ö, eller föga öfver redan ett århundrade efter dennas bebyggande. Ty med christendomen, som medförde den romerskt-europeiska lärdomen, följde öfverhufvud alla de i det christna cultur-elementet inneburna anledningarna och eggelserna till utveckling af litterära anlag; hvadan ock skedde, att icke särdeles långt efter Islands christning blef der en sjelfständig litteratur framfödd, och att redan ett århundrade derefter var dess hufvudbeståndsdel, eller det skriftliga upptecknandet af de gamla Sångerna och Sagorna, redan i full gång. Men härvid måste vidare anmärkas såsom en tredje lycka, att Isländarne voro nog fosterländskt sinnade, för att rigta dessa väckelsers inverkningar företrädesvis just åt fosterlandets och dess skandinaviska moderlands minnen, och att dertill begagna sitt eget modersmål, — som var just det fordna skandinaviska. De kallade det ömsom Norræna-tunga, ömsom den norska tungan, ömsom den danska, ömsom (liksom t. ex. i den isländska lagboken Grågås) "vår tunga, som är de trenne konungarikenas, Danskars, Svenskars och Norrmäns"; och detta modersmål hade de nog sinne — nog mod att så begagna, under en tid, då sjelfve Saxo böjde sig för latinets europeiska universalvälde, samt deraf hänförd (och troligen af en förlåtlig önskan att vilja läsas äfven af utländingar) inklädde i

en elegant romersk paraphrasering sin rika skatt af forn-nordiska sägner och qväden. Vi kunna, för denna höga patriotism, aldrig förmycket tacka dem. Slutligen måste vi ej heller förglömma den fjerde lyckan, att dessa Isländares afkomlingar, oaktadt alla omständigheters öfriga förändring, bibehållit nog mycket af sina förfäders lynne, för att i trogna och trägna afskrifter förvara denna fornlitteratur ända till den tidpunkt, då Försynen tillät, att den fick ånyo upptäckas och framdragas ur den natt af glömska, hvari den låg begrafven jemväl för sjelfva det skandinaviska moderlandet.

Att det forn-nordiska modersmålet kunde bland detta folk så oförändradt bibehålla sig och så tidigt i en egen litteratur framträda, dertill sammanverkade visserligen flerahanda orsaker. Men hvari låg den förnämsta? — I den muntliga öfverlemningens rikedom och makt; och ej blott i makten af dess innehåll, utan äfven enkom i makten af dess form; — en form, hvilken, i sin egenskap af all denna öfverlemnings grundform, just var skaldekonstens. De om Islands bebyggande anförda omständigheterna förklara dessutom tillräckligt, hvarför just Isländarne sedermera voro — och öfver hela Norden ansågos vara — de, som företrädesvis innehade Nordens sång och saga; hvarföre de, en lång tid framåt, vida mer eller i vida större antal, än Norrmän, Svenskar och Danskar, gjorde skaldeyrket till sin profession; hvarföre de Skandinaviske konungarnes och furstarnes fleste hofskalder voro Isländare; hvarföre desse skiljde sig med så mycket vemod från de hedniska mythernas innehåll (se t. ex. den af Olof Tryggvason omvände Halfred Vandrådaskalds klagan); och hvarföre de, äfven såsom christne och ända till slutet, åtminstone i det formala af sin konst sammanhängde så trofast med dessa myther.

IX.

De äldsta nordiska skalderna.

Man får likväl icke föreställa sig, att under denna tid inga andra, än Isländare, befattade sig med skaldskap. Liksom före Islands bebyggande de äldre, till namn okända Edda-skalderne lefde, så voro ock qväden i omlopp efter namngifna skalder, som i Norden — så i Sverige, som i Danmark och Norge — hade sungit både före Islands bebyggande, och efter det såsom icke-Isländare. Man finner detta, när man genomögnar det vid Sturlesons Heims-Kringla bifogade "Skaldatalet", der alla de förnämsta af det fordna Nordens kända skalder äre uppräknade; och bland dem äfven åtskilliga Svenska. I spetsen för samtliga skalderne står der *Starkad* (Starkotter) *den gamle,* denne vidtberyktade, halft mythiske, halft historiske kämpe, Nordens Hercules, — om hvilken säges, att hans qväden voro de äldsta af dem, som ännu lefde i mäns hågkomst. Odin, som var hans vän, och Thor, som var hans ovän, hade i ett slags täfling beskärt honom goda och onda lotter: deribland nämnes, att den förre gifvit honom förmågan att dikta med samma lätthet, som tala; men den senare det missöde, att sjelf aldrig minnas ett ord af hvad han diktat. Andra ihågkommo dem dock. Han uppnådde en hög ålderdom, upplefde och deltog i Bråvalla-slaget, der han stridde på Svenska sidan eller under Sigurd Rings banér, och var en hufvudorsak till Harald Hildetands nederlag; sedan diktade han om detta det största af alla forn-nordiska fältslag ett qväde, som blef källan för både en isländsk och en dansk berättelse derom, hvilka bägge

kommit till efterverlden; den danska berättelsen är Saxos, hos hvilken stycken af detta och af andra Starkads-qväden finnas öfversatta. Denne kämpe och kämpaskald var ett mellanting af Svensk och Norrman: ty han var född i Norge, men så till vida af svensk börd, att hans farfader (Starkad Aludreng) hade varit en götisk jätte, som bodde vid Götaelfven. I Sverige vistades han ofta och länge; men på Upsalakonungen Hugleik blef han vred, liksom sedermera på Lejrekonungen Ingild, för deras yppiga lefnadssätt och nymodiga seder. Från Upsala jagade honom harm att vid hofvet se idel gigare och andra spelmän, vid offren lättfärdiga dansar och bjellerklang; men i Lejre gick det ej bättre till; han utfor förfärligt vid de kongliga tafflarne mot de flärdfulla drägterna och pyntade bordsvennerne, mot kockarne, de stekta rätterna och den kryddade soppan, mot sådana läckerheter som rofvor, höns, ostron och tårtor, mot vekligheten att dricka mjöd och vin ur kannor, samt spisa på tallrikar och målade brickor; för sin del begärde han — allt på vers — rökt och härsk mat, efter ärlig forntida-smak.

Af vidtfrejdade skaldenamn följa, närmast i tiden, *Ragnar Lodbroks* och hans gemåls: både de, och deras söner, diktade qväden. Ragnars verldsbekanta Dödssång, som i Sagan om honom kallas Bjarkamál, men eljest bland Isländarne vanligen heter Krákumál, anses vara diktad af hans enka, drottning *Aslög*, och derföre bära sin senare benämning efter det namn Kraka, som hon hade erhållit under sin uppväxt hos ett torparfolk på Spangarhed i Norge. Troligt är dock, att den i sin nuvarande skepnad (om hvilken jag i 1:sta delen af ”Siare och Skalder” sökt gifva en åskådlig föreställning) härrör — måhända enligt ett utkast af Aslög — från en hennes och sonen Björn Jernsidas hofskald, *Brage den Gamle Boddason*; om hvilken man vet, att han på denne konungs begäran diktade en äresång öfver hans fader.

Bland de nio skalder, hvilka uppräknas såsom tillhörande Upsala-konungen Eisten (Östen) Belis hof, stå den-

ne Brage och en *Erpur Lutande* i främsta rummet; och dessa bägge äro de äldsta namngifna svenska skalder, eller de bägge första inhemska, dem historien om Sveriges vitterhet känner, om än den förre, såsom Grundtvig påstår, skulle varit född Norrman. Märkligt är, att bägge sedermera nämnas såsom skalder hos konung Björn på Håga; med det tillägg, att Erpur hade inför denne konung med en sång frälsat sitt lif, hvilket han genom någon orsak hade förverkat. Eget vore, om dessa bägge män, som i sin första ungdom varit samtida med Ragnar och hans söner — de blodigaste företeelserna af den redan urartade Asa-bildningens ensidiga och förvildade krigarlust — skulle i ovanligt hög ålderdom hafva upplefvat christendomens predikande i Sverige genom Ansgarius; men möjligheten deraf är begriplig, såframt det vanligen antagna tids-afståndet mellan Ragnar och den sistnämnde Björn enligt nyare åsigt förkortas.

Brage den Gamle, jemte Norrmännen *Thiodolf af Hvine* och *Ejvind Skaldaspiller*, voro den senare hjeltetidens anseddaste skalder. Den sistnämnde var den ypperlige och älskvärde konung Hakon Adalstens-fostres vän och hofskald. Man ser alltså, att, äfven sedan de från Island kommande skalderne hade nästan liksom monopoliserat skaldeyrket för sin räkning, ägde det likväl ännu i moderlandet — Skandinavien — idkare, som der voro infödde. Många svenska skalder från denna tid skulle säkert kunna angifvas, om ej deras hjeltars bragder, och med detsamma deras qväden öfver dessa, låge begrafna i mörkret af de folkslags råa och ohistoriska tillstånd, mot hvilka de (mestadels) krigade: Finnarnes, Esternes, Ryssarnes, Lithauernes; så att det äreminne, som efter döden beskärdes åt de fleste blef — såsom Thiodolf säger om den på Estlands kust jordade Upsala-konungen Yngvar — att "Östersjön sjunger hafssången Svensk konung till förnöjelse".

En lysande plats bland de forn-nordiske skalderne intager den norske konungen *Harald Hårdråde*; som (bland

annat) under en af sina ungdoms-färder, sedan han öfvergifvit sin värdighet af Värings-höfding i Myklagård och frälsat sig från kejsarinnan Zoes kärlek, diktade, seglande på Hellesponten, ett qväde af sexton sånger, dem han kallade Gammanvisor, om sina bragder och om sin kärlek (till Holmgårds-prinsessan Elisif). Stycken deraf, till vår tid bevarade, vittna om en sannt poetisk anda, och utmärka sig genom verklig fägring. Franzén har gjort dem till ämne för en rätt täck bearbetning.

Således ansågo äfven konungarne för en ära att kunna vederqvicka sig af Odins dryck (såsom poesien plägade kallas) och att räknas bland skaldernes antal. Att "yrka" (d. v. s. dikta eller författa) qväden, att låta dem vidt omkring skalla från röst och harpa (deraf skald), var jemväl för dem en heder. Furstliga och adliga skaldinnor funnos äfven: för sådana fruntimmer nyttjades benämningen "skaldmö" eller "skaldkona" (skaldqvinna). Men konungarne och de väldige hade ock ett annat skäl att högt värdera och ömt vårda sig om denna konst. Hofgodarne voro konstens fäder, och använde den att förherrliga gudarne; men hofskalderne, som uppkommo dernäst, och gerna valde hjeltarne till ämnen, använde den isynnerhet att förherrliga sina konungar. Denna konst var tidens enda medel att bevara konungarnes och höfdingarnes historiska åminnelse, deras ättartal och bedrifter; kunde hjelten vara sin egen skald, — så mycket bättre; eljest måste han anlita andras hjelp. Isländarne skulle med allt sitt nit omöjligen förmått rädda åt efterverlden så många af den fordna Nordens diktverk, om endast folket i allmänhet, och icke framförallt dess hufvudmän, hade vid dessa gamla qväden och sagor fästat den allrahögsta vigt. Ty följden deraf blef, att man, för deras authentiska (eller, så vidt möjligt, oförfalskade) fortplantning, enkom vidtog särskilda åtgärder, försigtighetsmått, undervisningsmedel och sorgfälliga pröfningar, som, uppifrån den hedniska tiden, länge i vår Nord fortforo.

Hurn härvid tillgick, må i korthet antydas. När skalden inträdde i konungens sal med anmälande af sin önskan att framföra ett qväde till hans lof, eller (med sluthänsyftning åt detta) till de gudars och hjeltars lof, från hvilka drotten härstammade: då måste han vara angelägen att, om han än skildrade sina föremål i fördelaktigaste dager, likväl icke förtälja och prisa några sådana verk, bragder, karaktersdrag och andra hufvud-omständigheter, om hvilka både de närvarande och herrskaren sjelf visste, att de voro osanna eller icke kunde för sannfärdiga anses. Detsamma gällde om de qväden, som icke voro skaldens egna, utan framsagda eller framsungna ur det minne, hvari han förvarade ett ymnigt förråd af andra (helst äldre) skalders sånger; ett förråd, ofta så rikt, att vi, vid berättelsen derom, knappt kunna föreställa oss möjligheten af slik minnesförmåga. Med denna minnesgodhet förenade skalderne vanligtvis den egenskap, att genom sina kringvandringar från land till land vara sin tids vidtberestaste män, äfvensom dess kunskapsrikaste genom sin allteftersporjande vetgirighet och mångartade erfarenhet. Lika bekante med samtiden som med forntiden, med alla kämpaidrotter som med alla gudahemligheter och sedliga vishetsbud, — dessutom äfven sjelfve, när så behöfdes, tappra och vapenkunniga kämpar, — voro de, genom allt detta, hos konungarne och höfdingarne icke blott i allmänhet välkomne gäster, utan ock isynnerhet egnade att bli deras häfdatecknare; — ofta ock (särdeles när de i något hof qvarstannade för längre tid) deras rådgifvare, statsråd, som mångengång vågade säga dem än rakt ut, än med föga omsvep, hvad ingen annan vågade framföra. (Så t. ex. Ejvind Skaldaspiller hos Hakon Adalstens-fostre, Sigvater hos Magnus den Gode o. s. v.) Befunnos nu de sånger, som en nykommen skald framfört, lika rigtiga till sitt innehåll, som till sin form (ty äfven på den var en strängt granskande uppmärksamhet fästad); befanns i dem ingenting vara ogrundadt, skeft, ytligt, hvarken i hänseende till gudomliga eller menskliga ämnen; tyckte man

tillika, att framställningen ägde hvad man ansåg för verklig poesi: då inskränkte sig ej den åhörande makthafvaren dertill, att belöna den sålunda godkände eller gillade skalden med dyrbara ringar, vapenkläder, kost och härberge i sitt hof, och att (liksom t. ex. Harald Hårfagre och Olof Skötkonung) gifva honom plats i ett högsäte midt emot sitt eget; utan det befalldes, att hans qväden skulle af de tillstädesvarande hirdmännen (hofmännen) läras eller öfverläsas, under skaldens tillsyn och uppsigt, ända tills de voro rigtigt inpreglade i den närmaste kretsens hågkommelse, för att derifrån kunna rigtigt meddelas åt andra, — och således med sitt innehåll öfvergå till efterverlden. Från andel i slik belöning och heder uteslötos ej heller de mera enskildt lyriska qväden, som uttryckte de innersta rent-menskliga känslor af familj-förhållanden, älskog, vänskap, fostbrödra-trohet, rättmätig vrede, saknad af genom döden hängångne älsklingar (så t. ex. en faders klagan vid sin alltför tidigt bortryckte sons lik, med bön till dottren att rista klagosången på kafle): ty dels sammanhängde de omedelbart med vigtiga historiska ämnen; dels rättfärdigade de genom sin blotta hjertgenomgripande halt den förhoppning, som de forn-nordiska skaldeqvädena esomoftast finnas yttra, att "lefva i alla åldrars och tiders minne". En gynnsam omständighet härvid var sjelfva egendomligheten af den forn-nordiska skaldekonstens form: i hvars allmänna egenskaper det hjeltefolk-lynne, som deri uttryckte sig, genast igenkännes. En genom bokstafsrim och halfrim (allitterationer och assonanser) starkt betonad rhythm, i sin gång krigisk, sammanträngd, skyndsam, slående, — ljudande liksom af taktmässiga svärdslag på sköldar; en diction, ytterst kompakt, med dristiga, i få, men raska drag målande och träffande bilder, med sentenser liksom uttryckta i stenstil, med täta mythiska anspelningar, med gåtartade liknelser och omskrifningar; denna dictions alltmera skarpa åtskilnad från den prosaiska, — äfven genom nyttjandet af många ord och ordasätt, som ej annars voro brukliga — ofta sådana, som genom sin föråldring syntes upp-

lyfta språket öfver det hvardagliga och göra det mera högtidligt: allt detta, tillsammanlagdt med den ej sällan till öfverdrift urartande djerfheten i bilderna, ordställningarna och omskrifningarna, skulle på det lifligaste spänna dåvarande åhörares uppmärksamhet; under det att dictionens och versbyggnadens beskaffenhet fästade hvarje dylikt qväde liksom bronsgjutet i deras eftersinning. Det kan då ej heller förundra oss, att äfven de christna konungarne och jarlarne hänfördes, i det längsta, af samma lust som deras hedniska företrädare, att genom sång och saga qvarlefva i efterverldens hågkomst.

Så t. ex. sjelfve Olof den Helige. Han gjorde stundom sitt bästa att bemöta skaldediktningen med obenägenhet, emedan den, jemväl hos de numera christnade skalderne, alltid var uppfylld af hedniska hågkomster och bilder; — men likafullt hade han den i förstone snäsigt mottagne skalden *Sigvater* till sin förtrognaste vän; och änskönt han till slaget vid Sticklastad, som beröfvade honom den jordiska kronan och gaf honom en himmelsk, föröfrigt tågade helt och hållet i en martyrs sinnesstämning, omgaf han sig likväl med skalder, som på hans befallning stodo honom närmast inom sköldborgen, för att sedan kunna tillförlitligt qväda och förtälja om hvad de sett. Också gengäldade skalderne sina beskyddares gunst med odödlig tacksamhet; och mången af de sånger, i hvilka de furstliga önskningarna vunno sitt mål, skall i alla tider anses för mästerstycken.

Såsom exempel må här vara nog att nämna det dråpliga Hakonar-mål, författadt till Hakon Adalstens-fostres minne, af *Eivind Skaldaspiller*, — så kallad emedan han blef alla de andra då lefvande skaldernes "spillare" (förderfvare, förstörare), genom det snille, hvarmed han så öfverglänste dessa samtligen att man till dem lyssnade intet eller föga. (Han var alltså den tidens Tegnér.)

Hos de Norska konungarne blef det en fortfarande sedvana att hålla Isländska hofskalder; och äfven hos de Svenska ser man sådana hållna på stat, i ordentlig och nästan oafbruten

följd, ända ned till **Birger Jarl** och **Maghus Ladulås**. I deras salar, i fursteborgen vid Bjälbo och konungaborgen vid Upsala, söng ännu på fornfädrens vis *Sturle Thordson*, en brorson till *Snorre Sturleson* och fullbordare af den om honom och hans ätt handlande **Sturlunga-sagan**. Snorre sjelf hade några årtionden tillförne vistats en tid i Sverige, och äfven vid Svea-hofven qvarlemnat minnen af sitt eget skaldskap. Hvad som **deraf** kommit till efterverlden är öfvermåttan lärdt och konstigt; poetiskt är det icke. Det intygar endast, att i den Isländska poesien, numera, snarare fanns allt annat än **poesi**. Den hade öfverlefvat sig, och lefvat ut. *Sturle Thordson* förblef den **siste** Isländske skalden i Sverige. Hvad denna omständighet vidare bevisar, skola vi snart inse, då vi komma till våra ridderliga Folkvisors period.

X.

De nordiska sagorna, samt deras och sångernas ålder och indelning.

Af det allmänna, som nyligen blef anmärkt om den forn-nordiska skaldekonstens form, har redan kunnat inses, huru fast, ifrån begynnelsen, denna form måste vara sammanvuxen med sitt innehåll. Den kunde aldrig derifrån, eller från sitt hedniska grundväsende, skiljas; den trotsade, intill sitt sista, hvarje främmande inflytelse; först när den omsider tvangs till försök att med sig förena det ny-europeiska rimsättet, började den sönderbrista. Den var för spröd att kunna på något vis omsmidas; den kunde blott brytas, förkastas, öfvergifvas. Men ögonskenligt är, huru gynnande en så stark form skulle vara för allt uppbevarande i minne och tradition. Derigenom gaf den äfven orubbliga stödjefästen för allt det slags berättelse, som småningom från skaldesångerna utgick och omkring dem grupperade sig i den obundnare gestalt, åt hvilken man derefter, i särskild mening, tilldelade namnet Saga. Derföre hann ock denna, redan under den blott muntliga öfverlemningens tid, utbildas med så mycken bestämdhet, att den var längesedan färdig eller hade längesedan antagit sitt sedermera bestående skick, när den tidpunkt kom, då sagorna började skriftligen upptecknas. Det förhöll sig då med dem, som med sjelfva sångerna: de flesta skrefvos icke (i mening af författande); de uppskrefvos blott. Ty de hade bevarats genom samma andel i folkets och de högas gunst, som sångerna, och genom ungefär samma åtgärder för deras tillförlitlig-

het, äfvensom för deras rigtiga uppfattning och fortplantning. Sago-förtäljandet, emedan det var ett synnerligen glädjande och sällskapligt underhållande tidsfördrif, plägade kallas "Sagoskämtan"; det var en högt välkommen och aktad egenskap att vara Sagoman. Men äfven denna sak hade sin ganska allvarsamma sida. Med undantag af den skaldiska uppfinningsgåfvan och verkställigheten, fordrade man af sagoförtäljaren nästan de samma egenskaper, som af skalden; de kunskaper, som, då de här uttryckt sig med talar- och berättarförmåga, kunde äfven här förvärfva åt sin ägare benämningen Frode, Fræðimaðr, — en vis och lärd man. Derföre var ock sedvanan, att de kretsar, för hvilka en saga första gången berättades, använde alla de kritiska medel, som på den tiden voro att tillgå, för att pröfva trovärdigheten af dess innehåll. Upprinneligen voro sagorna, till sitt innehåll, amplificationer af Sångerna; hvad skalderne hade der blott med korta drag antydt, utvidgades af sagoförtäljaren enligt vidare muntliga traditioner, — ofta ock enligt hvad han sjelf sett och erfarit.

Troligen började sångernas uppskrifning före sagornas; visst är, att de vigtigaste sångerna äro vida äldre, än dessa. De bland sagorna tidigast uppskrifna åberopa genast sånger, såsom stöd och borgen för sin efterrättlighet; och anföra ur dem stropher, än flera, än färre. Att de rent mythiska sångerna äro de äldsta, förstås af sig sjelft. Detta ser man också dels deraf, att alla de historiska oupphörligt häntyda på deras innehåll; dels deraf, att de historiska qvädenas författare, ända uppifrån Starkad, vanligtvis nämnas af dem, som åberopa deras vittnesbörd, men deremot namnen af de mythiska sångernas författare äro dem alldeles obekanta. Af en annan orsak åter sker, att sagoskrifvarne — mestadels — icke äro namngifna. Författar-ära var ej på detta fält att skörda, — af det redan antydda skäl, att sagorna voro färdiggjorda genom muntligt föredrag och muntlig fortplantning, långt innan de uppskrefvos. Något annorlunda blef visserligen förhållandet under en sena-

re tid, då man, på ny-europeiskt vis, gjorde sago-yrket till en egen gren af auctorskap. Men i den tiden förvandlades ock sagan från en berättelse, som — ehuru mer eller mindre poetisk — alltid i grunden var historisk, till nästan blott hvad vi nu kalla Roman och Novell. Denna förvandling gick ungefär i jemnsteg med den, hvarigenom (å andra sidan) skaldernes lofqväden ändrade sig till blotta för lön eller på beställning diktade panegyriker i modernare mening. Deras värde är ock derefter: det svulstiga språket, det ytterliga ord- och verskonstleriet yppa tillfyllest inspirationens beskaffenhet och fictionens halt.

Efter allt det, som vi funnit i afseende på makten af den forn-nordiska vitterhetens form och makten af det sätt, hvarpå dess tradition ombesörjdes, låtom oss nu klart föreställa oss den inre andliga makt, som minnet och traditionen äga i och för sig sjelfva — hos ett folk, der redan finnes ett betydligt cultur-mått, men ännu ingen annan litteratur, än denna muntliga. Då kunna vi ej annat, än instämma i den öfvertygelse, som de i dessa ämnen grundligaste forskare hysa, att de äldsta bland de från det fordna Skandinavien ännu qvarhållna vishets- och dikt-verken sträcka sig — nämligen i allt det väsendtliga af sina nuvarande gestalter — ända upp till Ingjald Illrådas och Bråvalla-slagets dagar. Innehållet är naturligtvis, till en stor del, ännu äldre. Osannolikt är då icke heller, att bland dessa äldsta qväden åtskilligt kan vara oss öfverlemnadt, som, ungefär i samma skepnad, blifvit sunget för och af de Skandinaver, hvilka under tiden af Göternes och Longobardernes syd-europeiska riken ströfvade på besök hos dessa stamförvanter; så att ett och annat deraf kan hafva varit hördt i Theodoriks hof, — i Verona, Rom eller Terracina. Man har ej längesedan erhållit ett nytt slående bevis, huru länge, under vissa cultur- och local-förhållanden, dylika fornqväden och fornsägner kunna bibehålla sig i menniskors hågkomst: den i vår tid, af en dansk prest (Lyngbye), på Färöarna gjord upptäckt. På dessa

ensliga öar nämligen, som bebos af en skandinavisk folksgren med patriarchaliska seder, sjungas än i dag, såsom qväden till juldansar och jullekar, sånger, hvilka innefatta hela cykeln af sago-äfventyren om Sigurd, Brynhilda, Gudrun och hennes bröder; på en språk-art, som står midt emellan Isländskan och Svenskan; men i en skepnad af tradition, föga skiljd från den, som blifvit förvarad i den äldre Eddan. Denna förening af poesi och dans, hvaraf jemväl många Svenska folklekar äro qvarlefvor, var fordom i vår Nord allmän: så att hjelteqväden upprepades och föredrogos, ej blott vid tingen, vid gillen och gästabud, utan äfven vid baden och i dans-stugor. Troligt är dock att man vid det sistnämnda tillfället helst utkorade sådana sånger, som, ehuru framqvällda ur hjeltelifvets gemensamma grund, företrädesvis skildrade dessa erotiska förhållanden mellan könen, der mod, skönhet, trohet uppenbara sig i kärlekens förtjusningar, fröjder, strider och smärtor.

Lika gammal, som de gamla sångerna och sagorna, är äfven grunden för deras indelning: när man vill för betraktelsen ordna dem i hufvudklasser. Sjelfva dela de sig då i trenne sådana: den mythiska, med den egentliga gudasagan till innehåll; den heroiskt-historiska, eller den egentliga hjeltesången och hjeltesagan; ändtligen den mot slutet af denna period tillkommande roman-artade, hvars innehåll mestadels är fabelaktiga äfventyr, diktade med afsigt att endast roa — dock ofta baserade på rester af äkta mythisk, eller äkta heroiskt-historisk, tradition. Den äldre Eddasamlingen visar oss de båda första af dessa klasser i deras ursprungliga skick: ty hon skiljer sig sjelf i två afdelningar, af hvilka den ena innefattar rent religiöst-mythiska qväden och berättelser, den andra åter heroiskt-mythiska och åtminstone halft historiska. Den senare afdelningen ådagalägger, huru den konstnäriska skalde-behandlingen, såsom sådan (eller såsom med afsigt artistisk), började frigöra sig från den blott presterligt-poetiska, och dermed föra Sången ur templen och tempelgårdarne inom konunga-

salarnas egentliga omkrets. Men den ådagalägger tillika, i samband med flera andra intyg, att den äldre Hjeltesång, hvars period räckte ungefär till Ragnars tid, stod i allmänhet vida öfver den yngre i poetiskt värde: dess väsende är naturdjupare, innerligare, dess skepnad är enklare och mera sannt storartadt; den yngre, den enkannerligen hofskaldiska, har ganska ofta intet annat intresse, än det att lemna oss hvarjehanda historiska upplysningar; de bästa af dessa senare qväden äro alltid de, som mest, i anda, ton och form, antaga den eddiska hjeltesångens karakter. Sådana voro ock, tvifvelsutan, de enda sannskyldigt populära; säkert är, att endast de hafva vunnit efterverldens pris. Derifrån aflägsnade man sig mer och mer, ju längre man från det i sak och ton sanna, naturenliga, afvek i rigtningen att coquettera med sin konst och låtsa ingifvelser, dem man ej ägde eller verkligen rönte; i samma mån satte man ock en triumf i att från den urgamla presterliga skaldediktens språk låna (och med öfverdrift låna) en mängd dunkla egenheter, som der hade en betydelse och följde sjelfnödvändigt af det mystiska i sjelfva saken, men här blefvo ingenting annat, än lärda utsmyckningar.

Den tredje och sista hufvudklassen uppkom, sedan Isländarne gjort bekantskap med det öfriga Europas Medeltidslitteratur; hvarefter man började dels författa nya sagor, som voro utbildade i någon enlighet med den, ehuru hämtade från inhemska anledningar (ofta kanske genuina nog); dels rentaf ur den främmande litteraturen tillegna sig andra, än genom öfversättningar, än genom (mer eller mindre) fria bearbetningar. — *Björners* "Nordiska Kämpadater" äro en blandning af dessa bägge senare klasser.

Låtom oss nu, som hastigast, skänka ett ögonkast åt hvardera af dessa trenne klasser; dock hufvudsakligen åt de tvenne förra.

Sedan i nionde århundradets senare hälft en mängd förnäma och vitterhets-älskande skandinaver hade öfverflyttat till Island, började snart nog, i denna lugnare fristad, behandlingen af

de gamla sångerna och sagominnena såsom litteratur; vi ha likaledes sett, att, ehuru christendomen icke mycket långt efter öns bebyggande blef på densamma införd, qvarhöll dock det nordiska sinnet derstädes alltigenom sitt interesse för den gamla hednasången och hednasagan. Detta gjorde, att det, som syntes dessa sångens och sagans första litterära bearbetare eller samlare vigtigast, lyckligtvis fanns bevaradt, — om än visserligen, till en del, i blott fragmentariskt skick. Så uppkom den under namnet *Edda* vidtberyktade samling, som innehåller det i mythologiskt och poetiskt afseende förnämsta af den forn-skandinaviska vitterheten. Man har mycket bråkat med, huru sjelfva ordet "Edda" egentligen eller rättast bör öfversättas. En betydelse af detta ord är "mormor"; namnet tyckes då vara väl valdt, såsom betecknande den nord-mythiska traditionens stam-moder, eller ock en urkund af mångbedagad visdom. Deremot har man ock blifvit varse hos Isländska sånger ur 14:de århundradet, att dessa nyttja ordet edda i betydelse öfverhufvud af poesi; hvadan de ock kalla skaldekonst eddulist, och skaldekonstens reglor eddureglur. Det vissa är, att i sjelfva saken, eller i Edda-samlingens beskaffenhet, båda betydelserna sammansmälta. — Denna samling åter, betraktad såsom ett helt, består sjelf af tvenne samlingar: en äldre och rent poetisk, som redan i och för sig utgör ett sjelfständigt helt; och en yngre, affattad på prosa, men med inblandade verser. Den senare är ett supplement och i månget afseende en commentar till den förra.

Ett mera talande bevis på de christnade Isländarnes fortfarande interesse för stamfädrens vishet och skaldskap kan ej nämnas, än att den man, som föranstaltade den äldre Eddasamlingen, var sjelf, icke blott christen, utan till och med prest. Det var den ärevärde prestmannen *Sämund Sigfusson hin Frode* (den vise eller lärde), född mellan åren 1054 och 1057, — alltså ungefär blott femtio år efter christendomens införande derstädes; en man, som föröfrigt hade gjort resor i Tyskland och Frankrike, studerat i Paris, samt ändtli-

gen omkring 1133 afled på sin hem-ö. Hans samling, som efter honom plägar kallas Sämunds-, samt eljest ock den poetiska Eddan, innefattar idel sånger, som under den hedniska tiden erhållit sin tillvarelse; det enda undantaget är den Sol-sång, hvilken han anses sjelf hafva diktat. Att visserligen några bland dessa i det skick, hvari samlingen nu befinnes, äro blott fragmenter, kommer troligen af tre orsaker: dels funnos de redan i Sämunds tid ej längre fullständiga; dels ha de efteråt blifvit ofullständiga, än genom senare afskrifvares försumlighet, än genom olyckshändelser, som vållat manuscript-defecter. Icke dessmindre har dock ifrågavarande samling förtjensten att gifva oss den renaste bilden af den uräldsta Skandinaviska religionen och poesien, i hela dess enkla storhet. Ty så nära intill hedendomens afskaffande, lefde ännu den uråldriga traditionen med föga förminskad hugkommelse och liflighet; och sjelf ägde han i hög grad både skaldesinne och skaldekonst; hvilket den nyss nämnda af honom sjelf författade Sol-sången — den enda christliga inblandningen i denna samling — tillfyllest bevittnar. Den yngre och prosaiska Eddan deremot, som vanligen kallas Snorra Eddan, emedan hon åtminstone till det mesta är samlad och redigerad af den vidtfrejdade nordiske häfdatecknaren *Snorre Sturleson* (den isländska fristatens siste lagman och dödad under inhemska oroligheter 1241), innehåller mythiska berättelser, som väl äro grundade på den äldre Eddans och ofta anföra verser af den, men dock blifvit nedskrifna betydligt längre tid efter hedendomens upphörande. Derföre framställa de esomoftast den gamla tron och verldsåsigten i mera samlade erinringar, der man ofta träffar urartade, groteska och framförallt ytliga föreställningar, vid sidan af ett bemödande att sammanbinda dem med åtskilliga begrepp ur christendomens synkrets, äfvensom ur Medeltidens historiska och geographiska lärdom. Dessutom finnas i denna senare samling, utom de forn-eddiska hågkomsterna, äfven åtskilliga andra reminiscenser af allahanda mythologiska kunskaper, som stundom äro för-

virradt kastade om hvarandra, och stundom temligen bråksamt satta i verser, hvilka hafva intet annat syftemål än att vara *versus memoriales*, — ungefär liksom de, i hvilka ej sällan äldre latinska Grammatici plägade inkläda eller inskrufva romar-språkets reglor. Egentliga afsigten med denna senare Edda var nämligen, att den skulle nyttjas såsom en isländsk poetik eller *Gradus ad Parnassum*.

Af allt detta är ögonskenligt, att den äldre Eddasamlingen är den för oss vigtigaste, den både till innehåll och föredrag af Nordens äldsta gudalära och skaldesång mest authentiska, och att för kännedomen af dessa ämnen den yngre Eddan är blott så långt begagnelig, som hon, då hon tillitas med tillbörlig urskilning, tjenar att upplysa och fullständiggöra den förra.

Det är föröfrigt icke osannolikt, att den äldre Eddan sjelf är blott en lemning — kanske blott en ringa — af någon tidigare och fullständigare samling. Vi se nämligen att både i de öfriga Isländska Sagorna och i Eddorna sjelfva (äfven i den äldre) omtalas, såsom dithörande, sånger och anföras ur dem stropher som nu mera icke i dem finnas. Väl kan detta förklaras också deraf att näppligen allt, hvad Sämund samlat, kommit till våra tider, hvaremot ock åtskilligt, som han sjelf icke öfverkommit, blifvit sedermera uppttecknadt af andra och lagdt till hans samling. Men det är af många skäl lika troligt, att åtminstone en och annan af de gamla mythiska och poetiska traditionerna funnos redan före honom i handskriftliga uppteckningar, som det är synbart, att efter hans tid flera andra afskrifter af de i hans Edda-verk befintliga urkunderna blifvit tagna. Deraf, i de nu existerande äldsta handskrifterna, olikheterna dels i läsarter, dels i sångernas ordning och antal. Den af dessa handskrifter först i Skandinavien kända är den, som upptäcktes af den Isländske biskopen *Brynjolf Svenson* i Scalholt 1639 och nu förvaras å kongl. bibliotheket i Köpenhamn. Märkligt är, att det egentligen var den omsider i Danmark förnyade bekantskapen med

Saxo, och den aktning som denne — både der och i det öfriga Europa — erhöll för sin förträffliga (till och med af sjelfve Erasmus beundrade) Latin (en egenskap, för hvilken han i den tiden värderades långt mer än för innehållet), som föranledde vår Nords förnyade bekantskap med Isländska Litteraturen; och så till vida må vi ej beklaga, att han skref på de lärdas språk. Ty näppligen hade han eljest blifvit med omsorg bevarad och hvarken så tidigt, eller så sorgfälligt, i tryck utgifven: hvilket åter förde med sig den nödvändighet, att hans förste utgifvare, Stephanius, måste — i hopp att från det hållet vinna upplysningar till de första böckerna — vända sig till sina isländska vänner Brynjolf Svenson och Arngrim Jonson. Desse började då se sig om bland sitt lands undangömda och till det mesta förgätna forn-urkunder, uppleta skinnskrifter, skicka dem till Köpenhamn o. s. v. Och sålunda drog utgifvandet af den latinska Saxo, småningom, utgifvandet af hela Isländska litteraturen efter sig.

XI.

Den poetiska Eddan.

Påståendet, att den vise Sämund sjelf skulle ha författat sin Eddas sånger, och dertill begagnat äldre qväden och sägner såsom materialier, kan vederläggas, utom af flere andra skäl, äfven af de tvenne högst afgörande: att charakteren af den honom tillskrifna Sol-sången är så alldeles en annan, än alla de öfrigas; att mellan dessa sjelfva är en så stor yttre och ofta äfven inre skilnad, att de icke kunna vara en och samma författares; och att den lacunariska beskaffenhet, som stundom företer sig äfven i de allravigtigaste, — t. ex. i sjelfva Völuspá, — är för stor för att en skald, som sjelf diktat dem, skulle ha tillåtit den, — helst då här, under dåvarande tidsförhållanden, ingen frestelse var till något litterärt bedrägeri. Den enda både rimliga och bevisliga åsigten af detta verk är alltså, att det är en af Sämund början och till det mesta ordnad fornsamling, hvars äldsta, hufvudsakligast och närmast med hvarandra sammanhängande stycken blifvit upptagna af honom sjelf; men der efteråt måhända andra upptecknare tillagt stycken af icke lika ålder och värde.

Detta om Sämundar-Eddans yttre skick och äkthet. Hvad den inre äktheten beträffar, så fordras till dess erkännande ingenting vidare, än sinne för urgammal myth och poesi. Innehållet klyfver sig i två hälfter eller delar — qvantitatift ungefär jemnlika: en mythisk och en heroisk; af hvilka den senare är till sitt väsende halft mythisk, halft historisk. Bland de förra äro i mythologiskt (och mestadels äfven i poetiskt) afseende dessa sånger de förnämsta: Völu-

spá (eller Valas Visdom), som med största skäl blifvit ställd i spetsen för hela samlingen; Hávamál (Odens höga sång) eller rättast höga sånger, emedan detta qväde består af tre afdelningar: den egentliga höga sången, Lodfafners sång och Runa-talet; Vafthrudnismál (Vafthrudners sång); Grimnismál (Grimners sång); Hrafnagaldr Odins (Odens Korpa-sång); Vegtams qvida (Vegtams qväde) och Hyndluljod (Hyndlas qväde, som äfven kallas den mindre Völuspá eller Valas sång den mindre). Dessa tillsammans utgöra de renaste källorna för vår kunskap om urfädernes gudalära.

Den rikaste och yppersta af dem alla är dock den nyssnämnda Völu-spá, ett högtidligt urverlds-qväde, som också sjelft säger sig vara nio verldsåldrar gammalt, och vara öfverlemnadt af fornfolk (ty annat betyder "Jotnar" här icke). Här förekomma toner och föreställningar, som väl i allmänhet äro den Odinska myth-ålderns hufvudsakliga, men till en del också genklinga in i den utur en ännu äldre, — ja, ur sjelfva ur-mythens; och visserligen, liksom Mimer betecknar i allmänhet den redan i urtiden började minnets och erfarenhetens visdom, kunna vi för den förnämsta sinnebilden af en både äldre och högre vishet, än sjelfve Odins, anse Mimers hufvud; till hvilket Odin sjelf vände sig rådfrågande, när hans egen insigt ej räckte till. Märkligt är, hvad somliga sägner om detta hufvud berätta, att Odin ägde blott dess balsamerade lemning qvar; som dock genom trollmakt talade och gaf svar. Icke omöjligt kan vara, att både detta hufvud och de med runor skrifna gulltaflor från urtiden, hvilka för Asarne gått förlorade, men skulle efter Ragnarok återfinnas i en nyfödd och bättre verld, häntyda på ur-uppenbarelse-minnen, — som till och med ansågos ha varit genom skrift förvarade. Den, som föreställes sjunga Vala-qvädet, är (såsom namnet tillkännager) en helig siareqvinna, som der förtäljer om den synliga verldens ursprung, om dess osynliga och beherrskande öfvermakter, om dess skapelse, förderf, förstörelse och rening. Det innefattar i en sublim con-

tur-teckning de flesta hufvuddragen af den forn-skandinaviska verldsåskådning, hvaraf jag i det föregående gifvit en sammanfattad öfversigt. Detta är det grundqväde, hvarifrån samtliga de eddiska mytherna hämta sin djupa betydelse, sin sjelfständighet, sitt storartade och (i allt väsendtligt) fullständiga sammanhang. Till sin ålder — enligt alla både inre och yttre kännetecken — det äldsta ännu bevarade på våra urmödrars tungomål, öfverströmmar det af lyrisk tjusning, — om än i ofta hårda, oftare brutna och stundom förvirrade ljud; och i denna tjusning framsjunger det, från sin början till sitt slut, himmelens och jordens hemlighet; vid ett strängaspel, ur hvilket ej blott sångmöns, utan hela menniskoslägtets kall, strid, lidande och förhoppning klinga. Det meddelar en poesi, som är, inom en och samma ram, lyrisk i sin ingifvelse, episk i sin form, och didaktisk i sitt innehåll; eller i sin själ en ren känslodikt, i sin gestalt en sagodikt, och ändock en lärodikt så i syfte, som i verkan. Här äger den äkta svenska skaldekonsten att igenkänna, om än under en hednisk och till stor del spilrad form, sin ursprungliga idé-verld och ur-typ; der hon, till sitt egendomliga skaplynne lyriskt-episk och lyriskt-didaktisk, innerst hämtar sin näring från religiös contemplation, och sin rigtning från religiös heroism. Visst är åtminstone, att denna urkund visar oss den ursprungs-åder, ur hvilken de samtliga utgreningar framvällt, i hvilkas väldiga strömmar de fordna skaldeqvädena dela sig till hennes gemensamma fortsättning.

Om nu Völu-spá kan sägas omfatta den theoretiska och mythiskt-historiska sidan af våra fornfäders theologi; — hvari ock, med ett enda undantag, öfverhufvud de nyss uppräknade Eddasångerna (på ett än supplementariskt, än mera detaljeradt vis) likna henne: så framstår deremot i detta undantag, som är Hávamál, dess praktiska eller särskildt moraliska sida. Detta Hávamál, hvilket Odin sjelf föreställes qväda, är vår Nords "Ordspråks-bok"; och i flera afseenden lärorikt är att jemnföra den med Salomos Ordspråk. Dess kraftiga, kärn-

fulla, i den ädlaste forndags-ton sagda, sentenser hedra våra ättstamfäder och sin tid; och de finnas i Afzelii öfversättning ypperligt tolkade. Föröfrigt består Hávamál af tre afdelningar: den första är den egentliga Hávamál; den andra, kallad Lodfafners Sång, innehåller ett slags enskildare tillämpningar af den första afdelningens allmännare satser, såsom råd till en oerfaren yngling; den tredje afdelningen, Runotals-sången, tillhör helt och hållet den esoteriska eller presterliga visheten, samt undervisar om Runornas kraft och bruk. Äfven här, liksom i Vala-qvädet, visa sig spår af österländskt ursprung; men här än mera förändrade genom skandinavisk klimatisering och ombildning. Det allmänna themat är här, liksom i Salomos Ordspråks-bok och andra dylika, visdomens herrlighet och dårskapens förderflighet.

Vafthrudners sång framställer en dialogisk (och ganska märkvärdig) täflingsstrid i kunskap mellan Odin och den mångvise jätten Vafthrudner, hvarvid många af Asa-lärans speciellare myther och dogmer läggas ömsom i jättens, ömsom i gudens mun; till dess omsider jätten, som ända hittills icke igenkänt (eller, kanske låtsat sig icke igenkänna) sin gäst, blir svarslös på frågan "hvad Oden mälte i sin son Balders öra, när denne steg på bålet"; han ödmjukar sig nu och erkänner sig öfvervunnen, med dessa ord:

"Nu min vishet är
emot Odens pröfvad vorden;
Du är evigt visast uppå jorden!"

Likaså är i Grimners sång en mängd mythiska underrättelser meddelad såsom framställd i ett qväde, hvilket Oden sjelf, under namnet Grimner, sjunger inför en konung Gejröd och hans son Agnar, hvilkas charakter han vill pröfva. Denna sång är ett bland profven af den physiska myth-cykelns upptagande och bearbetning inom den Odinska, som i sitt väsende (enligt hvad vi redan insett) är en mera spiritualistisk: en astronomico-mythisk substans kan här igen-

kännas; motsvarigheten mellan de tolf himmelstecknen och de tolf gudaborgar, som här uppräknas, är märklig.

Än märkvärdigare är Odins Korpa-sång, som blifvit så kallad, antingen efter Odins korp Hugin, om hvilken i 3:e strophen nämnes att han utskickades på spaning, eller kanske ock allegoriskt bär detta namn i anledning af de derstädes besungna dystra förebud till gudars och menniskors stora olycka, Balders död.

Den utgör, tillika med Vegtams-qvädet, der Odin besvärjer upp ur grafhögen den aflidna(!) Vala, ett eget helt; der denna olycka, och öfverhufvud den nuvarande tids-verldens sista öden, än dunkelt bebådas, än mer bestämdt förutsägas.

Till dessa båda, som föröfrigt jemväl äga mycket ästhetiskt värde, ansluter sig, genom några mystiska stropher i sin senare afdelning, det eljest mera genealogiska Hyndla-qvädet: der den visa och i synnerhet slägtkunniga jättinnan Hyndla uppmanas af Freya att gemensamt med henne rida till Valhall, der Freya vill hos härfadern understödja ett hennes åliggande; men att tillika, under ridten, samtala med Freya om guda- och konunga-ätter. Hvad som hos Odin skall afgöras, är en arfstvist i afseende på en Freyas gunstling; men jättinnan och gudinnan skiljas åt som ovänner. — På flera ställen i dessa sånger antydes fädernebygden för deras innehåll såsom ett österländskt; förflyttad till Europas yttersta Nord, blickade den Eddiska läran och dikten, liksom i Odins Korpasång den till jätthemmet ankomna Idun, med längtan tillbaka, —

"van vid bättre
boningars hemvist".

Huru rotad i Asarnes bekännelse denna längtan var, synes ock af de många sägnerna om pilgrimsfärder (Gylfes, Svegders, med fleres) som företogos, att — såsom syftemålet vanligen betecknades — "söka Odin upp, den Gamle" i det stora Gudhem, hvaraf det ny-Odinska i Norden var blott ett ringa nybygge.

Af de öfriga sånger, som finnas intagna i Sämunds-Eddans mythiska hälft, handla de flesta om *Thor*, hans äfventyr under strider mot jättarne och deras hat mot honom, men tillika deras fruktan för hans styrka; och bland dessa eger isynnerhet Thryms-qvida eller Hammars-heimt (sången om huru Thor återhämtade sin hammare från jätten Thrymer) mycken poetisk förtjenst; andra, såsom t. ex. hans samtal med dvärgen Allvis (Alvismål) och med den honom groft smädande jätten och färjekarlen Harbard (Harbardljód), lemna allahanda upplysningar om förhållandena mellan gudar och högre naturmakter, såsom jättar, elfvor, dvärgar o. s. v. Dock torde det sistnämnda qvädet — Harbards-qvädet — i sin grofva råhet, äfvensom qvädet om Ägers Gästabud (Aegisdrecka) eller Loka-glepsa d. ä. Gläfs = Lokes smädelser, med sitt öfverflöd af hånande skändligheter, dem Loke der utöser öfver de församlade Asarne och Asynjorna, kunna anses såsom de i denna samling apokryphiska; ehuru man visserligen ej torde böra antaga (med en och annan Eddaforskare), att de äro i mythologiskt afseende utan all auctoritet. I Harbards-qvädet synes en rivalitet mellan Odinsdyrkarne och de tillförne i Norden mäktigare Thors-dyrkarne framskymta: måhända var författaren någon fanatisk Odinsprest. Loka-glepsa har den märkvärdighet, att i sin form vara ett slags utkast till ett Drama. Troligen härrör den från Asa-cultens upplösningstid. Märkas bör, att bespottaren, som eljest har respect för ingen, har det likväl för Thors hammare; de nordiska fritänkarne under Asa-lärans sista tid liknade alltså härutinnan — *mutatis mutandis* — våra moderna. Ett stort poetiskt värde har den erotiskt-mythiska Skirnis-for, eller sången om Skirners färd att fria för Frey till den undersköna jättemön Gerd, — så skön, att när hon gick från sin faders sal till sin jungfrustuga, "lyste luften och hafvet" af hennes fägring. Mycken uppmärksamhet förtjena, hvar på sitt vis, Fjolsvinnsmål och Rigsmål. Det förra (hvars namn man tolkar med antingen den myc-

ket-vetandes eller den mycket-älskades sång) har en särdeles mystisk beskaffenhet, och synes vara (eller åtminstone i sitt slut syfta åt) en religiöst-erotisk allegori, ungefär liksom Salomos "Höga Visa", hvilken likväl i poetiska och andra afseenden står ojemnförligt högre. Det senare åter skildrar de tre ur-gothiska ståndens uppkomst; eller Träla-ättens, Karla-ättens (de fria Odalmännens) och Jarla-ättens upprinnelse från fäder, hvilka samtligen, men till olika kall och lotter, aflas af den kringvandrande guden Rig (Heimdall, — här uppträdande egentligen såsom en Odens manifestation). Vi undervisas här, att ehuru äfven Träl och Karl voro gudens söner, och den senares villkor blefvo ganska goda, omfattade han dock endast Jarl och dennes söner (ädlingarne, presterne, konungarne, skalderne) med verklig faderskärlek; åt deras personification, Konr Unge, "lärde han runor, gaf honom sitt namn och erkände för son, samt bjöd honom äga odaljorden, — det åldriga hemvist." Detta qväde är icke egentligen vigtigt i mythiskt afseende; men desto mer i historiskt; skildringen af de trenne ståndens olika lefnadsyrken och olika husliga lefnadssätt äro äfven i poetiskt afseende högst läsvärda.

Med den redan förut i förbigående omnämnda Solar-ljód, eller den af Sämund sjelf författade Sol-sången, afslutas den mythiska hälften af Sämunds-Eddan. Näppeligen är troligt, att ett qväde af denna art, der tonen är halft hednisk, halft christen, och der likaså — på ett högst eget vis — bibliska föreställningar äro blandade om hvarandra, blifvit af honom sjelf upptaget i en samling af hedniska fornminnen; hvarest annars ingen påminnelse om christendomen förekommer, utom i *Grougalder* (Groas besvärjnings-sång), der man ser af 15:de strophen, att hedningarne fruktade spökerier af "döda christna qvinnor". Möjligtvis kan det dock varit Sämunds afsigt att med sin vid slutet ställda sång, liksom med förmedlande slut-accorder, antyda öfvergången från hedendomens åt det förflutna bortklingande poesi och vishet till den nyare christna.

Han har för öfrigt genom denna sång visat sig sjelf vara en skald af icke ringa anlag. Den har en aflägsen likhet med grundtanken i *Dantes* ryktbara verk. Den har sitt namn från skildringen af en döendes afsked från Solen — och framställer, huru dennes själ sedan färdas förbi solen, månen och planeterna, med syn af helvete och himmel (paradis). Det hela är en åt ljusets verld uppsväfvande faders röst till sin på jorden efterlefvande son. Mycket i detta qväde är ganska dunkelt; men hufvudtanken skönjes dock bestämdt vara den nämnda.

Den senare eller heroiska hälften af Sämunds-Eddan innehåller hjeltesånger, i hvilka gudasagans poesi redan har förvandlat sig till hjeltesagans, eller öfvergått till framställningar af det menskliga hjeltelifvet. Synbart är, att dessa heroiska qväden äro betydligt yngre, än de förra. De tillhöra den Odinska hedendomens senare period. Man ser det äfven deraf, att de rent mythiska gestalterna och bilderna här framträda synnerligen sparsamt, och tillika — liksom öfverhufvud allt det religiösa af den verldsgrund, som här utgör bakgrunden — i ett mindre bestämdt, mera dunkelt, mera förbleknande skick; — så till betydelsen, som formen.

Deremot framträder här det menskligt-heroiska, såsom sådant, med anspråk att företrädesvis påkalla vårt deltagande; och allt, hvad dit hör, utmärker sig genom mycken formbestämdhet, en esomoftast plastisk åskådlighet, änskönt derur tillika framljuder den rikaste lyriska själ och klang. Denna är ofta högtidlig, alltid djup, i alla skiftningar modigt kämpakraftig; men i det hela dyster, och detta ej blott på tragiskt, utan äfven på elegiskt vis; stundom öm, ända till försmältande rörelser. I samma mån, som det religiösa elementet här träder tillbaka i skymning, träder det naturmagiska långt mäktigare fram än förut, och nästan enherrskande; i händelserna ingripa nästan inga egentliga gudagestalter, utom någongång Oden, särdeles såsom uppenbarande sig före någon stor händelse varnande eller rådande; deremot förberedas och inledas de vanligen genom skickelser

af ödets Nornor, och hufvudsakligen förmedelst trolldom: magiska qvinnor, magiska örter, magisk sömn, magisk glömska ("glömske-dryck") o. s. v. Föröfrigt är det här hjeltarne sjelfva, som intaga gudarnes plats, äfvensom hjeltinnorna intaga gudinnornas eller asynjornas; ja, Sigrun, Brynhild m. fl., ehuru verkliga qvinnor, skildras här uttryckligen såsom tillika varande Valkyrior. På allt detta skönjer man, att dessa sånger tillhörde den brytnings-tid, då det positiva i Asa-lärans hedendom började störta ned inom sig sjelf, liksom inom en krater, ur hvilken, mer och mer, endast sväfvande rökstoder uppstego. Derföre närmar sig denna del af Eddans sånger ganska mycket, i sin allmänna charakter, till *Ossians* — eller öfverhufvud de Ersiska de Gaeliska Bardernes. Dock är der all fastare verldsordning, allt hvad som leder både det hela och det enskilda till ett mål, kort sagdt, all i egentlig mening gudomlig verldsstyrelse, än mera upplöst till en öfver menniskolifvet sväfvande dimma, ur hvilken (utom den skandinaviske Lodas eller Loduinns — Odins — mäktige ande, som dock mera uppenbarar sig såsom ett jättespöke än som en gud) hardt nära ingenting annat gudomligt framblickar, än de svärdfallne eller eljest aflidne hjeltarnes vålnader, hvilka med deltagande uppmärksamhet följa de efterlefvandes öden och företag. Det är icke blott öfvervigten af elegisk sentimentalitet, som åtskiljer den Gaeliska Bard-sångens lynne från den Eddiska Skalde-sångens: denna sistnämnda innehåller långt flera och kraftigare qvarlefvor af positif hedendom.

I spetsen för alla de hedniska qväden, som utgöra den poetiska Eddans senare afdelning, står det af *Oehlenschläger* till en vacker saga bearbetade qvädet om den vidtberömde och i Norra Sverige boende vapensmeden Vaulundr eller Völund. Men de öfriga höra samtligen till den stora hjeltedikt om Volsungarnes och Niflungarnes strider och fall, som både hos Tyskar och Isländare intager i Medeltidens vitterhet ett så vigtigt rum. För de händelser, som i dessa qväden besjungas, äro Skandinaviska Halfön, Danmark och Tyskland

den gemensamma skådeplatsen; och der hafva de jemväl öfverallt varit lika allmänt kända och älskade. Också hafva de kommit till efterverlden, fastän utan att dit frambära sina författares namn: deri likna de både de äldsta mythiska sångerna och den medeltids-folkvisa, som till en betydlig del just ur dem sjelfva framväxte. Deras egentliga hjelte är den forngermaniska poesiens ypperste Heros, *Sigurd* (Tyskarnes Siegfrid); och de utgöra, om än i ett nu till någon del fragmentariskt skick, ett helt af stycken ur den vidt utbredda hjeltesägen, af hvilken vi ock äga tvenne andra ryktbara behandlingar. Den ena är Tyskarnes äldsta qvarvarande Epos, Lied der Nibelungen; den andra är Isländarnes uppteckning af Volsunga- och Vilkina- eller Niflunga-Sagorna. Men den eddiska behandlingen, som är långt äldre än dessa bägge, har äfven det företräde, att låta oss skåda långt djupare in i ämnets innersta. De tre första sångerna besjunga en äldre och en yngre *Helge*, hvilkas ättling Sigurd var: de äro en inledning till de öfriga; hvaraf särdeles de tvenne qvädena om Helge Hundesbane, och allramest det derefter följande såkallade Volsunga-qvädet det fordna, utmärka sig genom en hög grad af skönhet. Det första qvädet om Helge Hundesbane har denna högtidligt praktfulla ingång:

I början af tiden —
Så foglarne söngo —
Helga vatten föllo
Från Himla-fjällen:
Då blef han boren,
Helge den modfulle,
I Brålunden
Af fagra Borghild.

Natt var i borgen,
Nornorna kommo,
Som åt Ädlingen
Ämnade lif-lott;

Bjödo honom blifva
Frejdstörst bland furstar,
Och som den bäste
Bland konungar vördas.

Spunno med styrka
Ödets trådar,
Att deraf dönade
Borgen i Brålund;
Banden de bundo,
Blänkande, gyllne,
Men under månans
Midt de dem fäste.

I öster och vester
Ändarne fästes,
Der skulle konungen
Äga landet;
Då kastade åt Norden
Äldsta Nornan
En tråd — och bjöd
Den evigt hålla.

Volsunga-qvädets skildring af Helges och Sigruns kärlek har jag efterbildat, i forn-nordisk ton och versart, i första delen af Svenska Siare och Skalder. Det är der som Helge efter sol-nedgången rider ner från Valhall på en luftig stridshäst, för att tillbringa natten i sin grafhög, — och den efterlefvande Sigrun, underrättad derom af en darrande tärna, ingår dit att besöka honom, med dessa ord:

"Nu jag så gläds åt
Gengångarns möte,
Likasom Lidskjalfs
Korpar åt ljus . . .
Gif mig en kyss,
Konung och Make!

Förr än du blodiga
Brynjan klädt af!

Helge! af rimfrost
Stelt är ju håret;
Helt är i valdagg
Badad din kropp;
Kall är din hand,
Frände af Högne!
Hur skall för slikt jag
Skaffa dig bot?

HELGES VÅLNAD.

Sigrun! du blott vållar,
Du från Seva-fjällen,
Att så Helge badas
I en bitter dagg.
Solklar Söders dotter,
Gullbekrönta Sköna!
När du går att sofva,
Hvar gång gråter du!

Gråter heta tårar,
Tårar, som mig bränna:
Hvarje droppe blodig
Duggar på mitt bröst;
Det infallna, kalla,
Af din grymma klagans
Qval igenomträngda —
Icke så far fort!

Sorgeqväden ingen
Sjunge öfver Helge!
Bor ej fager Drottning
I den Dödes hög?

Kom! att än tillsamman
Mjödets skum vi njuta!
Lif och land jag mistat;
Du är dock mig qvar!

SIGRUN

efter att ha bäddat en säng i högen.

Här jag har dig, Helge,
Åter hvila tillredt;
Bädd, som fordom, brudbädd
För min Volsungs-son!
Ej jag fruktar, Konung,
I din famn att sofva:
Ljuft som förr, min Hjelte,
När du lefde här.

HELGES VÅLNAD.

Nu må aldrig något
Nekas troligt vara,
Tidigt eller senspordt,
Omkring Seva-fjäll:
När uti en dödmans
Famn du dristar sofva;
O, hur hvit i högen, —
Lefvande ännu!

— — — — — — — — — — —

SIGRUN.

Örnen rörs i asken . . .

HELGES VÅLNAD.

Drömmars ting är afblåst,
Ande-husen stängas,
Skyn jag ljusna ser.

SIGRUN.

Ej ur Mimers-brunnen
Blickar Odins öga;
Långt är än till dager,
Konung och Gemål!

HELGES VÅLNAD.

Tid det är att rida
Röda vägar åter,
Låta trafvarn bleka
Trampa luftens stig —
Sigrun! jag må hasta
Himlabryggan uppåt,
Innan Valhalls hane
Segerfolket väckt!

De återstående sångerna handla omedelbart om Sigurds börd, öden, och den hämd, som drabbar hans fiender; hvilket ock deras titlar tillkännagifva; nämligen två qväden om Sigurd Fafnersbane; sången om Fafner; qvädet om Brynhild Budles dotter; fragmenter af qväden om Sigurd och Brynhild tillsammans; qvädet om Gudrun; än ett qväde om Brynhild, kalladt Sigurds qväde det mindre; Brynhilds Hel-färd; Gudruns sorg eller Niflungarnes ändalykt; Oddruns gråt; Gudruns hämd; Qvädet om Atle; Gudruns Uppmanings-sång; slutligen fornsången om Hamder (en son af Gudrun). Hufvuddragen af allt, hvad om Sigurd i Norden förtäljdes, möta oss här: vi höre honom tidigt underrättas af sin vise morbroder, siaren Griper, att hans lefnad skulle bli kort, men att "ingen större man skulle på jorden komma under solens fäste än han"; vi se honom draga ut till sina bragder, och döda trollmannen Fafner, som i ormskepnad rufvade öfver en omätlig gullskatt, men vid hvilken en ursprunglig förbannelse var fästad; vi se honom på sin vidtfrejdade häst Grane rida till den lika snillrika som skö-

na prinsessan och Valkyrian Brynhild, midt genom de magiska eldslågor, som omhvärfva hennes borg på Hind-fjället, vi se honom bryta trollbanden af den sömndvala, hvari Odin hade försänkt henne och hvarur hon skulle väckas blott af den man, som "hvarken kännt eller kunde känna fruktan." Men hans bestämda lott kunde ej undvikas. Vi se derföre vidare, huru han, emot sin vilja, sviker sin henne gifna tro, och förmäler sig med en annan konungsdotter, Gudrun, — hvars moder hade iskänkt honom en glömsk-innebärande trolldryck; huru han derefter blir sin svåger Gunnar behjelplig att åt denne vinna Brynhild till gemål, och först, sedan detta skett, mäktar påminna sig det förra förhållandet mellan sig och henne; huru han, trofast fogande sig efter sakernas förändrade ställning, likväl, i anledning af ett åt Gudrun oförsigtigtvis gifvet förtroende om den hjelp han gjort Gunnar, faller, ett offer för Brynhilds hämnd, som dervid begagnar hans svågrar till verktyg, och sedan sjelf dödar sig, samt brännes (efter begäran) på samma bål med Sigurd, vid hans sida; slutligen, huru den outeblifliga hämden för det lönmord, hvarmed de tagit honom af daga, drabbar dem genom en gästbjudning till Hunna-konungen Atle (Attila), med hvilken Gudrun, sjelf dårad af sin moder genom en ny glömske-dryck, låtit dem öfvertala sig att träda i gifte, och som vill bemäktiga sig den nu i deras ägo varande Fafners-skatten. En dyster Ödets skickelse slingrar sig igenom hela sagan och sammanbinder dess länkar: redan före begynnelsen af Sigurds hjelteäfventyr yttrar sig denna skickelse i den vid Fafners-skatten häftande förbannelsen; sedan i striden af de dämoniska krafter, som sammanföra och återskilja Sigurd och Brynhild, och hvarefter hon anser sin ära fordra att låta döda just den hon mest af alla älskar; och sist i den kedja af blodiga vedergällningar, som utgår från Sigurds mord och ej upphör förr, än alla de öfriga hufvudpersonerna blifvit invecklade i den ädles undergång och fallit såsom ett gemensamt försoningsoffer åt hans

skugga. Såsom slutpunkter af det hela kan man anse Gudruns ord till Atle:

"Med herrlig död jag väntar
Att i andra ljuset ingå;"

och hennes yngste sons, den sist af alla stupande Hamders, afsked till henne:

Gråt din Sigurd, moder!
Gråt de bröder dina,
Gråt de blida söner!
Mig skall ock du gråta. —
Dock — väl stridt vi hafva,
Stå på fallna kämpar,
Så som örn på qvistar;
Hjeltars namn vi hunnit,
Hur vi än må falla;
Ingen lefver qvällen
Efter Norna-domen.

Allt ljus på denna nattliga grund kommer blott från Sigurds egen bild, ty äfven de båda till en början huldt strålande qvinnogestalter, af hvilka han har en på hvardera sidan, förvandlas snart till förfärliga hämnde-nornor; hos Brynhild anar man genast anlaget dertill; men sjelfva Gudrun, den blidaste och ljufvaste qvinnovarelse så länge Sigurd lefde, blir sedermera ännu grymmare än den förra. I Sigurd deremot, om hvilken i ett af dessa edda-qväden säges, att "kring all land det ljuder af hans ödes trådar", ser man en i alla skiften oföränderlig sammanfattning af allt det ädlaste och älskvärdaste, som den forn-gothiska fantasien förmådde tänka sig hos en hjelte förenadt: den största tapperhet och styrka, den stoltaste sjelfkänsla, parade tillsamman med en lika stor rättrådighet, mildhet, blygsamhet, sjelfförsakelse, kärlek, trohet, ömhet; med allt detta en städse glad lefnadslust, ett oafbrutet friskt lefnadsmod, oaktadt utsigten af sitt unga hjeltelifs kortvarighet, dertill en liflig hängifning åt qvinlig skönhet, men

oskiljelig från en djup och alltid uppmärksam aktning för qvinnans kön: korteligen, — man behöfver blott närmare betrakta denne Sigurd, för att finna, huru långt i Norden det, som sedermera kallades ridderlighet eller chevaleri, var utbildadt redan innan christendomens inverkan gjorde det fullfärdigt.

Ett bland de skönaste af dessa qväden är det första om Gudrun, som skildrar hur hon sitter vid Sigurds öfverhöljda lik, men utan att kunna gråta som andra qvinnor. De förnämsta män och qvinnor af hennes omgifning, fruktande att hennes hjerta skulle brista af sådan sorg, försökte fåfängt alla medel att framlocka en tår ur hennes öga och ett ljud från hennes läppar. Ändtligen ropar en hennes syster till de andra, att de bära sig fåkunnigt åt.

Hon ryckte duken
Raskt af Sigurd,
Vände hans kinder
Mot qvinnans knän:
"Se på din älskling,
Lägg mun till hans läppar,
Furstens, den förr du
Famnade tidt!"

Honom då såg
Med en isblick Gudrun:
Den Blides lockar
Begjutna med blod;
Konungens ögon,
De ljusklara, släckta;
Segrarens bröst nu
Sargadt med svärd.

Då sönk Gudrun
Mot bolstret tillbaka,
Bindeln från håret
Lossnande föll;

Kinden fick rodnad,
Ögat sig rörde
Och en droppe regn
Flöt ned på hennes kind.

Då gret Gudrun,
Gjukes dotter:
Så, att tårarne
Strömmade stridt;
Så att med henne
Instämde gårdens
Svanor, dem Gudrun
Huldade der.

Systern yttrar dervid:

"Hos eder två såg jag
Kärleken starkast
Bland alla menniskor
Ofvan mullen!"

Denna hjeltesagas innehåll har undergått mången modification i den tyska behandlingen eller i den såkallade Nibelungen Lied; som i sin nuvarande, från 12:e eller 13:e århundradet härrörande skepnad är den Tyska Poesiens äldsta och förnämsta epos. Den allmänna skiljaktigheten består deri, att uppfattningens och framställningens karakter är i den tyska behandlingen rent episk; hvaremot den skandinaviska har i sina särskilda partier mycken lyrik, och utgör i sitt hela uppränningen till ett tragiskt drama, af största både intensitet och dimension. (Såsom sådant — eller i dramatisk form — har denna sago-cykel ock blifvit med stor framgång bearbetad af *Fouqué* och *Grundtvig*; men genom ingendera är ännu det rika ämnet tömdt, eller vägen för nya lyckliga medtäflare spärrad.)

Ett blott må tilläggas, när vi nu lemna bakom oss den förevarande äldsta nordiska framställningen: att den histori-

ska beståndsdelen af Niflunga-diktens innehåll är, icke mindre än den poetiska, en flerfaldig sammanslingring af skandinaviska, nederländska, sachsiska, burgundiska och frankiska trådar. I sin ursprungliga kärna tillhör den Folkvandringstiden, och särskildt det 5:te århundradet; fastän — enligt arten af all dylik till saga förvandlad historia — mycket har deri blifvit upptaget såsom samtidigt, som tilldragit sig först långt efteråt (och i allmänhet på olika tider). Denna sagokrets möter oss i Götiska, Angelsachsiska, Franska, Schwabiska, Isländska, Danska och Svenska minnesmärken från Medeltidens första hälft. Det säkraste, som kan antagas om dess härkomst, är, att den har uppkommit först och främst bland de i det sydöstliga och sydliga Europa kringtågande Göterne, samt utgör hela denna folkstams egentliga Bjarkamål. Deraf låter sig förklaras, huru dessa sägner kunde bli så bekanta kring hela det södra Europa, att de i Constantinopel till och med uppfördes på skådeplatsen. Sturleson berättar, att man der, i Hippodromens lekhus, plägade spela åtskilliga "forn-tidender", och deribland stycken om Asar, Volsungar och Gjukungar. Ett sådant skådespel uppfördes, i kejsarens och kejsarinnans närvaro, vid den Norske konungen Sigurd Jorsalafars besök. (Denne föredrog detta för honom så ovanliga nöje framför sex pund gull, som kejsaren kostade derpå, och som han erbjudit att eljest skänka åt den Nordiske gästen såsom contant gåfva.)

Här må äfven några edda-beslägtade skaldeprof anföras:

Starkads Svansång.

(Början och slutet deraf. — Den är rigtad till en ung kämpe Hader, hvilken han öfvertalte att med ett svärdshugg döda honom, — men för hvilken han dessförinnan förtäljer, i en mängd af stropher, sin långa lefnads märkligaste bragder och händelser.)

År som års
Vågor rinna;

Stridt, som strömfors,
Störta timmar;
Gubbens gamman,
Guldets blixtring,
Ynglings idrott, —
Idel drömspel!

Stämman stöner,
Stafkarl vacklar,
Ögats eld med
Andens slocknar;
Mörker myllar
Mer än hundra
Årtals ära;
Allt förvandlas.

Starkads storverk
Skall dock prisas,
Långa lifvets
Längre saga;
Stolta stjernor
Släckas alla:
Så långt skina
Skall Bråvalla.

Unga asken
Yppigt spire;
Fornad furu
Flinkt hugg undan!
Vänkär vinkar
Väntad svärdsdöd
Man, som mäktar
Mer ej njuta.

Se! hur skimrar
Silfvervågen,

Urdas urbrunn,
Ida-slätten!
Nattens Nidhögg
Nu skall fly mig — —
Åter evigt
Ung till kampvärf!

Rolf Krakes och hans kämpars sista strid.

Denne danske forn-konung, näst intill Sigurd den berömdaste och berömvärdaste af konungsliga hjeltar i Nordlanden, hvilken ock för alla vår Nords ypperste konungar (och för sjelfve Olof den Helige) stod som en urbild att efterlikna, blef en julnatt försåtligen öfverfallen af sin onda syster Skuld och sin svåger Hjorvard, underkonung på Öland. Med en i löndom sammandragen otalig här omhvärfde de hans borg i Leire, dit han hade inbjudit dem till julhögtiden, och der de sagt sig vilja erlägga den skatt, som han, ädelmodigt, ej hade i tre år af dem utkräft. En af hans förnämste kämpar, Hjalte, skådar ut i mörkret, varsnar oråd, ser fiender å alla sidor anrycka, och skyndar till den sal, der konungen och de fleste af hans hufvudkämpar sofvo. Han väcker dem nu med det qväde, som sedan kallades Bjarkamål det Gamla, och som af Thormod Kolbrunaskald blef sunget för Olof den Helige och hans män i daggryningen före slaget vid Sticklarstad:

HJALTE.

Solen står i dagbryn,
Susa hanens fjädrar;
Till vårt bästa verk
Vaker upp, J vänner!
Vänsäll konung, uppstig!
Alle J, som agat
Adils högmod förr!

Hårdhändte Har!
Handsnabbe Rolf!
Ättgode Ädle, som
Aldrig flytt!
Upp! ej till vin,
Ej till väna mör;
Upp! till hårda
Hildurs lekar!

Uppeggande hofkämparne, under det de kläda, väpna och samla sig:

Männerne minnas
Mildaste drotten:
Gäfvaste konung
Gaf sina kämpar
Glasers glanslöf,
Granes börda,
Draupners dagg, och
Dunbädd Fafners.

Herrligt i heder
Hjeltarne gingo;
Sifs hår till smycken
Skänkte han dem:
Mera än mjöd dock,
Modiga hjertan
Kämpdjerf konung
Kämparne gaf.

Thy skall ock ingen
Ängslas i striden;
Bröst mot bröst
Brottas örnarne ju!
Thy skola alla
Ädlingen följa,

Blossa bland spjuten,
Blekna för Rolf.

ROLF,
omgjordande sig med sitt svärd Skofnung.

Fram med drycken den bästa,
Drickom i arlastunden;
Lifvet var gladt, men längre
Lefve vårt minnes sång!
Sägen åt Skuld och Hjorvard,
Skatten nu lyster mig hämta —
Skönt dock smaka oss hornen;
Skålen Rolf Krakes är!

Nu går han ut att möta fienden, näst efter sitt märke eller banér, omsluten af alla sina hirdmän och kämpar.

HJALTE,
under den redan började drabbningen.

Brynjan brister,
Brytas svärden;
Stålet sliter
Slipta hjelmar;
Glad, som till gille,
Gångar kungen,
Höter och hugger med
Händer bägge.

Skofnung skär de
Skallrande pansar,
Glittrar med gäll-ljud,
Göterne skälfva;
Kraftstor konung
Klyfver sin ovän,
Visar för vänner
Vägen till ära.

Ful och förrädisk
Färdas Hjorvard,
Smyger som snok i
Slagets bugter;
Systern, den slemma
Skuld, mot sin broder
Hetsat sin herre, med
Hatets ord.
Höj ditt hufvud,
Hvita tärna!
Se, hur svärden
Slöas re'n!
Lejres hjeltar
Ligga slagne;
Fiende-flockar
Fylla vår borg.

Mellertid saknas den starkaste af alla Rolfs kämpar, Hjaltes vän Bodvar Bjarke; i stället går närmast framför konungen en stor björn, som, omotståndlig och osårbar, ensam dräper flera fiender än fem af de andra kämparne mäkta. Hjalte, som i stridshettan ej förstår, att detta djur är Bjarkes Fylgja, som här är verksam medan han sjelf sitter hemma i skenbar dvala, skyndar till hans boning och uppmanar honom.

Sofver du nu?
Sviker din kung?
Bålvise Bjarke,
Borgen är tagen!
Kom! låt oss Lokes
Länkar bryta,
Björnarna brassa i
Brakande lågor!

Ho är, som kungen
På kampens dag?

Ho är lik Rolf, som
Rörik fällde?
Ej mer, än aska,
Aktar han gull;
Äran blott älskar han, —
Efterminnet!

Trängd är han nu, af
Trälqvinno-vapen:
Dväljer än du,
Dådfulle Bjarke?
Darderne drypa af
Danskes blod:
Rör dig! min röst
Till Rolf dig kallar.

BJARKE,
uppspringande, ovillig.

Faran aldrig
Feg jag undflytt,
Eld och jern, i
Vapenbrak!
Eld blott sällan
Än jag frestat,
Jerngång ofta
Var min sak.

Men mot mer, än
Män här strides;
Mäktigt trollar
Mörkrets makt —
Mest i otid
Mig du väckte:
Men — det märks,
Hvad Urda sagt.

Björnen är nu försvunnen, och Bjarke infinner sig i slottet: men slagets öde är nu afgjordt; den trolldom, som drottning Skuld öfvar i sitt svarta tält, gör att den redan uppklarnade dagen förbytes till natt, och att alla de, som på hennes sida falla, genast uppstå eller synas uppstå igen, — under det att hennes här tillika ständigt ökas af nytt folk. — Nu ropar Bjarke öfverljudt till de sina:

Låt de brynjor
Lösa falla,
Släng den sköra
Sköld på rygg!
Må för svärdsegg
Såren svalla;
Mod, ej brynja,
Barm gör trygg.

Hård är Skulds
Här: de döda
Lefva, lik få
Lif igen;
Se! den milda
Morgon röda
Sveps af nattsky,
Skymmes än.

Dystra dödmäns
Dunkla skara,
Skum framböljar
Skulds här;
Onda Nattens
Andar fara
Trilska fram, med
Troll-gevär.

Hell dig, hjelte,
Hjalte, broder!
Hvar är du, som
Väckte mig?

HJALTE.

Här står Hjalte,
Hög i kampen;
Högre hopas
Valens lik!

ROLFS STÄMMA.

Inom afton
Odin gästas:
Rolf skall dö, men
Segerrik.

Nu uppflammade borgen på flera ställen i lågor; i mörkret och röken fortfor striden ännu en stund: plötsligt höjdes bland fiendeskaran ett allmänt utrop: "stolte Rolf är fallen!" "Broder! sade Bjarke till Hjalte, nu är det slut för denna gång". De banade sig väg genom fiendernas tätaste fylking. Med nedböjdt hufvud stirrade Bjarke på konungaliket. "Välan, Hjalte", sade han: "jag vill ligga vid min herres hufvud; tag du plats vid hans fötter; de, som beskåda valplatsen, skola se, att vi ej svikit vår konung." Derpå föllo äfven de. Af alla Rolfs kämpar qvarlefde blott en, vid namn Vögg. Hjorvard gjorde nu ett stort seger-gästabud, talte med beundran om de fallnes trohet, och beklagade, att ingen återstod, som han kunde taga i sin tjenst. Då försporde han att Vögg ännu lefde, ropade fram honom, och erbjöd honom gull och ära, om han ville bli den nya konungens man. Godt! genmälte Vögg. Hjorvard räckte honom nu udden af sitt svärd, att på den svärja sin trohets-ed. Då grep Vögg hjaltet (fästet) och sade: "så plägade Rolf räcka svärd till sina män!" men med det-

samma genomborrade han Hjorvard, — och störtade sig sedan, jublande, på spjut-spetsar.

Detta var våra fornfäders kämpa- och skaldelif. ”Rolf Krakes skål” dracks sedermera i århundraden öfver Norden.

XII.

Den prosaiska Eddan.

Om den yngre eller prosaiska Eddan har redan blifvit nämndt, att hon äfven kallas Snorra-Eddan, och att hon bär detta namn efter den vidtfrejdade häfdatecknaren *Snorre Sturleson* (född 1178, död 1241), som åtminstone har börjat hennes redaction, — hvilken sedan af andra blifvit fortsatt, och hufvudsakligen af hans brorson, *Oluf Thordson Hvitaskald* (död 1250), som bragt den till fullbordan.

Vi ha redan anmärkt de omständigheter, som göra att denna Edda är i värde underlägsen den förra; men också den synpunkt, hvarur hon bör bedömmas, för att rigtigt uppskattas. Hon är ett verk af christna män, som i reflexionen smålogo öfver sina hedniska fäders tro, men i hjertat fasthängde vid deras minnen och skaldekonst; derföre blef hon föranstaltad såsom en handledning till fortsättandet af denna skaldekonst, — en forn-nordisk poetik och rhetorik. Allt, hvad här ur den fordna mythens och sångens omkrets anföres, framställes derför blott för att till nyare skalders bruk upplysa och bestyrka de gifna föreskrifterna med de guda-fabler, parabler, bilder, liknelser m. m., som för sådant ändamål voro de nödigaste, tjenligaste och mest märkliga. Dymedelst har, i alla fall, denna yngre Edda blifvit en högst vigtig — och, när den begagnas med urskilning och sakkännedom, högst nyttig — commentar till den grundtext, som i den äldre innehålles.

Hon är indelad i tre hufvud-afdelningar: Dämisögur; Skalda; Málslistarrit. — Den första afdelningens namn,

Dämisagor, betyder parabel-berättelser eller exempel-berättelser (af dämi, liknelse, exempel, — hvaraf eptirdämi, efterdöme); betydelsen af den andras namn, Skalda, är skaldkonstlära; den tredjes namn, Málslistarrit, betecknar tal- och skriftkonst-lära. Men af alla tre är den första — eller Dämisagorna — både det i mythologiskt afseende vigtigaste och äfven i allmänhet för efterverlden interessantaste; i dessa Dämisagor, 58 till antalet, förtäljes på prosa, men med täta citater ur de äldre Edda-sångerna, historien om samtlige Asarne och Asynjorna, och med detsamma om deras verlds upphof, inrättning, öden och undergång. Vissa drag och omständigheter förekomma, som icke finnas i den äldre Eddan; men dock synas vara tagna ur goda och tillförlitliga, ehuru för oss förlorade källor. I anledning af en fiction, som sammanbinder den första och väsendtligaste delen af Dämisagorna, kallas denna del Gylfa-ginning, d. v. s. Gylfes illusion eller bedårande. Det var nämligen en urgammal sägen, att Svea-konungen Gylfe hade företagit en resa till Asgård, för att hos Asa-gudarne sjelfva inhämta rätt kunskap om dem och deras visdom. Här föreställes nu, huru denne konung, ankommande dit, och der inträdande i ett palats, täckt med gullsköldar liksom med spåntak, erhåller af trenne i högsäten öfver hvarandra sittande gudahöfdingar — Hár, Jafnhár och Thridi — de svar, de underrättelser, de upplysningar han äskade. Men den christne bearbetaren röjer sig genast deri, att allt detta, att anblicken af ett Asgård, ett palats och gudomligheter som med Gylfe samtala, framställes såsom varande blott en dämonisk och magisk vision, en af Asa-trollkonsten tillställd synvändning eller synbländning, hvarmedelst den godtrogne Gylfe görs till föremål för ett uppsåtligt bedrägeri. Innehållet deraf har fördenskull ock blifvit kalladt Hárs Lygi (Hárs Lögner); en benämning, påtagligt gifven af christlig orthodoxi. Den andra delen af Dämisagorna heter Braga-rædur, d. v. s. Brages Samtal. Här förtäljer skaldekonstens gud för hafsguden Ägir äfventyren om sin gemåls, Iduns, bortröfvande till

Jätteverlden genom Lokes illfund, samt om poesiens (eller den äkta poetiska ingifvelsens) mjöd, — det herrligaste mjöd-slag som Odin ägde, — och till hvars beredande både gudar och dvärgar (det är både de yppersta himmelska och de yppersta jordiska krafter) hade sammanverkat. — I ästhetiskt afseende äga Dämisagornas berättelser i allmänhet den förtjenst, att vara lifligt och väl berättade; något i den vägen och i sitt slag bättre än Thors Resa till Jotunhem, låter ej finna sig. Der är ock — i betydlig måtto — en komisk, ja humoristisk anstrykning synbar. Föröfrigt äro Dämisagorna utstyrda med ett Förespråk och ett Efterspråk, der vi öfverallt igenkänna en christen lärd, som söker göra deras innehåll oskadligt för christlige läsare, härleder Odinska mythologien från Troja, säger Ragnarok vara det Trojanska kriget, och visar att allt har gått ganska menskligt till.

Med Dämisagorna sammanbindes den andra hufvud-afdelningen — Skalda — på det vis, att Brage der föreställes såsom i Skaldkonst-läran undervisande Ägir. Men ett särskildare angifvande af de bägge senare hufvudafdelningarnes innehåll och egna underafdelningar torde vid detta tillfälle vara öfverflödigt. Nog, att de tillsammans innefatta ett helt af poetik och rhetorik, jemte en dertill hörande prosodi och metrik, som meddelar schemerna af och reglorna för öfver 100 versformer; hvilka ändtligen ock ställas åskådligt framför oss i ett dem alla omfattande exempel, — ett visserligen föga poetiskt, men desto mera prosodiskt lofqväde af Sturleson öfver konung Hakon och hertig Skule. Alltsammans är genomflätadt med talrika anföranden ur eddiska och andra fornsånger, samt med berättelser, om hvilka gäller ungefär lika, hvad nyss om Dämisagornas berättelser blef yttradt. Deribland träffa vi jemväl här upptagen, i temlig utförlighet, hjeltesägnen om Niflungarne och Sigurd; hvilken således äfven här utgör den mythiska verldens öfvergång till den heroiska och till uppenbarelse blott i denna. Med få ord: denna yngre Eddan ville bli — och hon är — en (Isländsk eller) Forn-skandinavisk Ästhetik; med

ett till detta syfte lämpadt sammandrag af Nordiska mythologien i spetsen, och med alla citaterne hämtade ur modersmålets classici. Ett sådant företag, ett sådant verk var, på den tiden, ett i sitt slag alldeles ensamt, — och det ej blott i vår Nord, utan i hela Europa. Också kan väl sägas, att denna Ästhetik, oaktadt sina många och stora brister, innehåller mer poesi och mera anledning till poesi, än alla den nyare tidens.

XIII.

De fornskandinaviska versformerna.

Tagande nu afsked från Forn-Skandinavien och Island, återstår oss blott det enda, att egna ett ögonkast åt den prosodi, eller rythmiska och metriska form, hvarigenom den forn-nordiska skaldesången i allmänhet på ett så eget vis utmärker och särskiljer sig. Indelningen i diktnings-arter sammanhänger här så noga med beskaffenheten af versformerna, att man desto mer finner sig förpligtad till någon särskild uppmärksamhet äfven på dessa. Följande må fördenskull derom, i möjligaste korthet, nämnas.

Liksom Sämunds-Eddans qväden, så pläga ock de gamla skaldernes i allmänhet vara författade i stropher (eréndi, vísa), hvardera vanligast af åtta rader; ehuru ock stundom flera. Hvarje stroph är så inrättad, att han består af två symmetriska hälfter (viso-hälfter), och hvardera hälften åter af två symmetriskt motsvarande vers-par eller disticher (viso-fjerndelar), sins emellan förbundna, hvar för sig, genom allitteration. Sådan är åtminstone allmänna typen. Den fornnordiska poesiens komposition, antingen den är monologisk eller dialogisk, älskar mycken kompakthet, mycken lakonism: af denna egenskap företer ock Versen det noggrannaste uttryck; han vill ej tillåta något öfverflödigt ord, och intet, som ej står på sitt noga bestämda ställe. Icke sällan förekomma — synnerligen i de heroiska qvädena — inledningar på prosa; äfvensom, här och der emellan stropherna, prosaiska förklarande anmärkningar, öfvergångar och sammanbindningar. Sådana voro väl, till en del, suppleringar af

lacuner i den rent poetiska traditionen; dock synas de öfverhufvud ha varit icke ovanliga i skaldernas föredrag, — åtminstone icke under skald-poesiens senare tid.

Det prosodiskt utmärkande hos denna poesi består hufvudsakligen i allitterationen eller bokstafs-rimmet, samt rhythmens starkt betonade, marsch-artade eller krigiska beskaffenhet. Bokstafsrimmet var framförallt consonant-rim; men också ofta vocal-rim, — dels i egenskap af enkel allitteration (eller då vocaler dertill nyttjades i stället för consonanter), dels såsom utgörande den biklang (assonans), som esomoftast antager skepnaden af stafvelserim (eller hvad vi kalla half-rim). Den allmänna lagen för allitterationen (antingen denna var beledsagad af slik biklang eller icke) var den: att i hvarje vers-par måste tre ord förekomma, som ha samma begynnelse-bokstäfver; att af dessa trenne ord måste i den första vers-raden befinna sig två; att dessa kunna der stå på hvad plats som helst, — hvarvid likväl är vackrast, när det ena står alldeles i begynnelsen; men att det tredje bör nödvändigt förekomma i andra vers-radens början. De sålunda allittererande bokstäfverna kallas rimstafvar (ljudstafvar); och öfverhufvud böra de ej falla på andra stafvelser än sådana som kunna betonas eller äga tonvigt. Vanligast omfattar strophen blott fyra verspar; och af de tre rimbokstäfver eller rimstafvar, som sammanhäfta hvarje sådant par, kallas den tredje och sista (eller den som har sin plats i andra versradens början) hufvudstaf, men de båda i förra versraden bistafvar, — emedan de (på visst sätt) bestämmas af den tredje rimstafven, eller måste äga den i sigte. Så t. ex. i

Farväl, fägnadens
Fält och lyckans,

är *f* i fält hufvudstaf, men i farväl och fägnadens blott bistaf. Till elegansen och den strängare rigtigheten hörde ock (åtminstone gällde detta i det såkallade Drottqvädet), att, när hufvudstafven var en vocal, och således äfven bistafvarne måste vara det, borde likväl alla tre, om möjligt, vara olika

vocaler (t. ex. "*Önskom* då nu att *andra* — *Enkom* bjuda mig Disor"); alltså det omvända förhållandet mot regeln för de rimstafvar, som voro consonanter.

Skaldernes versarter voro högst mångfaldiga: de kallades Háttir, och deras antal steg till 136; vanligen namngifna efter sina uppfinnare. Alla låta dock hänföra sig till (och ordnas under) tre grund-schemata: Fornyrdalag (äfven kalladt Starkadarlag, emedan den äldste historiskt kände skalden Starkad hade nyttjat den), Drottqvædi eller Drápa, och Runhenda. Vilja vi antyda deras inre begrepp, så kunna vi kalla den första Talvers, i följd af den mera recitativa karakter, som den alltid i sin vanligtvis episka och didaktiska användning bibehöll; den andra Hjeltesångs-vers, emedan den var en på öfvervägande vis lyriskt-episk, samt dervid mera konstrik, mera praktfull, och helst begagnad till högtidliga äredikter; den tredje Folksång-vers, emedan den var lyriskt-episk på ett konstlösare vis, och småningom blef, i detta sitt konstlösare skick, mer och mer rent lyrisk. — Den första formen var den äldsta; i den äro ock alla Edda-qvädena diktade. Den har allitteration i dess enklaste skick; oftast utan biklang; alltid utan slutrim; vanligen har den i hvarje versrad fyra långa stafvelser, aldrig färre än tre, och lagligtvis ej flera än sex. I denna enklare versform — och öfverhufvud i mycket korta verser — tilläts ock att stundom framför hufvudstafven i andra raden anbringa ett eller flera tonlösa ord, såsnart något dylikt blef nödvändigt att göra versen fullständig; de kallades målfylling (målfyllning), och räknades ej med i versmåttet, utan betraktades som ett slags upptakt. Bland de äldsta Fornyrdalags-sångerna träffas många, som äga blott sex-radiga stropher, och ofta i versparets första rad blott en bistaf. — Konstrikare (såsom sagdt) är Drottqvädet, med strängare stafvelse-mått, utan målfyllning och ägande i hvarje vers-rad, tillika med den nyssnämnda enkla allitterationen, äfven biklang. Det var hof-skaldernes — åtminstone de senares — berömdaste och (så till sägandes) för-

nämaste versform; den blef enkom använd för sånger om konungar och furstliga hjeltar. Fornyrdalag var egnadt åt mythiska, forn-historiska, och sedan öfverhufvud åt rent historiska eller berättande qväden; deremot använde man Drottqvädet till panegyriker, till lofsånger öfver stora män, — stora genom bedrifter, eller åtminstone genom rang och välde.

Denna versart delar sig föröfrigt i tre variationer: Toglag, det egentliga Drottqvædi, och Hrynhenda eller Liliulag. Alla tre hafva det gemensamt, att tillika med det enkla bokstafsrimmet äga biklang eller assonans, — d. v. s. likaljudande klang mellan två särskilda stafvelser af deras vocaler och framför stående eller efterföljande consonanter (t. ex. *ri*der och *ri*ke, *fam*na och *ham*nar, *nor*den och *for*dom), — samt att äga sådan biklang (eller sådant halfrim) två gånger anbragt; hvarje versrad i Toglag, med sina åttaradiga stropher, synes föröfrigt blott deri skilja sig från Drottqvädet, att den i afseende på versernas längd bibehöll Fornyrdalagens kortare mått. Det egentliga Drottqvädets stropher äro ock oftast åttaradiga, men dock ej sällan äfven sex- och tio-radiga, med sex stafvelser i hvarje vers. Stropherna af den tredje variationen, Hrynhenda, äro alltid åttaradiga, och ha i hvarje versrad åtta stafvelser. Båda dessa variationer äga det gemensamt, att i hvarje verspar har den förra versraden en ofullkomlig (eller blott halft assonerande), men den senare en fullkomlig (eller med hela stafvelsen assonerande) biklang.

Runhenda — den nyare Poesiens rim — förekommer redan i stycken, som äro äldre än christendomens ankomst till Norden (t. ex. i *Eigil Skallagrimssons* Drapa till Erik Blodyxes ära); men dess allmänna bruk började först omkring och efter år 1150; det var skalden *Einar Skulason* (hvilken var en tid hofskald hos konung Sverker Kolsson i Sverige, och har föröfrigt besjungit en mängd Norska konungar), som dermed gjorde begynnelsen. Man kunde tro,

när man ser på denne Einars verser, att han i rimmets användning och anordning ställt sig de syd-europeiska versifierande riddar-romanerna till föresyn; hvarigenom icke just mycken vinst gjordes på välljudets vägnar (se t. ex. Rimkrönikans, för oss högst monotona, rimsätt). Men egentliga skälet hos honom och de andra sålunda rimmande Isländarne låg deri, att så länge man bibehöll två och två versraders sammanbindande genom allitteration, så länge syntes ock endast dessa bägge böra sammanrimmas, — hvarigenom deras förening erhöll liksom det sista fullbordande inseglet. En tid framåt användes nu i Nordiska folksången både allitterationen och slutrimmet tillsammans; men inom Skandinaviens landamären skiljde den sig småningom, och ändtligen helt och hållet, från den förra, samt behöll blott det senare qvar. — Om Runhendan öfverhufvud kan slutligen tilläggas, att den väl är mera regelbunden än Fornyrdalag, men vida friare än Drottqvädet (naturligtvis först och främst genom assonansernas bortfallande); hvadan den ock, liksom Fornyrdalag, tillåter målfyllningar.

Äfven den tyskt-germaniska poesiens versformer grundade sig i forntiden på allitteration, med småningom sig mer och mer utbildande biklang och stafvelserim, hvarur slutligen det fullständigare rimmet framgick; detta är ögonskenligt genom de äldsta prof vi äga qvar af forntyska, äfvensom angelsachsiska, verser.

XIV.

De fornskandinaviska diktningsarterna.

Gå vi nu till classificationen eller indelningen af sjelfva skaldskaps- eller diktningsarterna, efter mera inre grunder, eller efter andra grunder, än dessa prosodiska: så må nämnas, att man kallade en sång i allmänhet Qväde eller Ljud (Kvædi, Ljód); en af harposlag accompagnerad, Slag (Slagr); ett poem af stort och helst episkt omfång Bragr (Bragadikt); ett poem fullt af olyckshändelser eller öfverhufvud sorgligt innehåll, Qvida (Kvida); en klagosång Gråt (Grátr), t. ex. Oddrúnar-Grátr, Oddruns gråt eller veklagan; en sång, hvari någon förhånades, Nid, hvaraf ännu i dag nidvisa (till förträffligheten af sådana hörde rikedom på spetsfundiga, men mörka och flertydiga allusioner); ett älsklingsqväde Mansaungr (Minnegesang); ett trolldomsqväde Galdr o. s. v. Mál var den allmänna benämningen för hvarje dikt i Fornyrdalag (synnerligen dock de didaktiska såsom Hávamál). De äresånger eller panegyriska dikter, till hvilka man nyttjade någon af Drottqvädets versarter, voro, i anseende till sin inre beskaffenhet, hufvudsakligen delade i två klasser, Flock (flockr) och Drápa; den förra var en vanligtvis i Toglag affattad kortare lofdikt eller tacksägelse-sång för någon rönt välgerning eller åtminstone välvilja, — och rigtades sällan till konungar, utan oftast till lägre furstar, såsom jarlar och andra dylika. Den andra deremot — Drápan — var af allt slags äredikt den förnämsta och högtidligaste, äfvensom utförligaste; till den användes sällan någon annan versart, än det egentliga Drottkvædi, som dervid då tillika, esom-

oftast, delades i refrain-afskärningar. Det såkallade Omqvädet, som i den senare ridderliga Folkvisan spelar en så stor rol, företer sig redan i mången af dessa Drapor på regelbundet vis (så t. ex. i Lodbroks Kråkumál); på oregelbundet förekommer det här och der i sjelfva Fornyrdalags-qvädena (såsom t. ex. i Völuspá: "Förstån j än, eller hvad?") — Att förherrligas af Drapan, derpå kunde endast konungar — helst öfver-konungarne eller såkallade envålds-konungar — och de allra-berömdaste hjeltar göra anspråk; sedan christendomen inkommit, utsträckte man denna rättighet (såsom billigt var) till martyrerne och helgonen. — Särskilda sins emellan sammanhängande stropher, som icke tillhörde något större helt, utan utgjorde för sig ett sjelfständigt mindre, kallade man Vísur (hvaraf ännu i dag vår Visa, ett ord, hvars ursprungliga betydelse var stroph — sång-stroph); och hvad som i allmänhet var — eller närmade sig till — "visa" i ordets nuvarande betydelse, kallades Rimur; de tillhörde mera sjelfva folkets natur-poesi än skaldernes konst-poesi, och synas ha mestadels utgått ur folkets eget sköte, oberoende af de konstmässiga skaldernes åtgärd. Sådant var åtminstone förhållandet kort före och vid den tidpunkt, då Folkvisan i nyare betydelse, eller den ridderliga kämpa- och kärleksvisan, började uppkomma; till hvars enkla form tvifvelsutan — i techniskt afseende — sådana konstlösare rimqväden utgjorde öfvergången. Egentligen äro väl dessa Rimur en slags i rimmade och flerfaldt artade sång-stropher skiftande upplösning af den gamla Drapa-formen, i en likaledes upplöst, men till mera musikalisk behandling sig ombildande Runhenda.

Detta om våra fornfäders Poetik. — Hur allmänt gällande den var äfven i vårt fädernesland, visar sig på en mängd af våra Runstenar, som bära inskrifter författade i dessa versformler. Några och tjugu sådana finnas författade i Fornyrdalag, — hvilka dymedelst intyga dessa runstenars höga ålder; deremot lär Drottqvädet förekomma blott på en och annan, och Runhendan hittills blifvit uppdagad blott på en.

Tre svenska fornskalder finnas angifna på runstenar, under sina der inristade qväden: Thorbjörn Skald, Grim Skald och Oddar Skald; äfvenså träffas Ubbe, Bale och Osmund namngifna såsom svenska Runemästare, som reste rundtomkring i Svea rike och ristade runskrifter, med biträde af lärjungar. — Men det är nu tid, att vi från dem samtligen taga farväl.

Vi ha sett, att ännu vid tidpunkten af christendomens införande funnos i Norden skalder, hvilkas naturgåfvor ingalunda må skattas ringa. De kringströfvade ock då ännu från hof till hof, högt aktade af konungar, jarlar, hirdmän och odalmän; icke blott för deras konst, utan tillika för deras mångfaldiga lefnads-erfarenhet och insigter. Mången af dessa män — liksom den af konung Olof Tryggvason omvände *Halfred Vandrádaskald* — kunde ej hindra sig att stundom med vemod skåda tillbaka åt de gamla gudarne och det försvinnande Valhall. Men den egentliga själen och lifsprincipen var nu tagen från deras konst; äfvenså slocknade, fördunklades eller förvandlades hos folket öfverhufvud, mer och mer, hågkomsterna af den äldre tidens myther, i samma mån, som menniskorna ryckte allt djupare in i christliga föreställningar och förhållanden. Och huru kunde annat ske? Till de lägre folkklasserna hade Asatron en alltför aristokratisk ställning (t. ex. dess Odödlighets-lära); för dem blef alltså den nya religionen en i detta lifvet befriande och för det tillkommande lifvets utsigter tröstligare gäst; men äfven bland de högre klasserna måste mer och mer hvarje ädlare sinne inse, att allt det bästa af det, som den gamla tron hade anat i ett mörkt tal, kunde nu långt klarare skådas och på långt mera sedligt välgörande sätt med både det offentliga och enskilda menniskolefvernet införlifvas. När nu icke dessmindre mången fortfor att bevara sin kärlek för den från fädren ärfda arten af skaldekonst: huru kunde då undvikas, att denna, å ena sidan, sönk i lägervall genom okunnighet, och, å andra sidan, urartade till ett blott lärdt yrke, en blott virtuositet i artifi-

ciella productioner; hvilka — ungefär i likhet med det nyare romerska eller latinska poeteriet — genom conventionell abstraction från det närvarande bibehöllo sig eller lånade det förflutnas former, men utan deras anda? Det första onda — okunnighetens — försökte man, och kunde man, afhjelpa genom ett verk, sådant som den nyss betraktade yngre Eddan; just dertill var hon ämnad. Värre var det andra onda — den själlösa, döda formalismen; detta kunde icke genom en slik åtgärd förebyggas. Sturlesons eget omnämnda lofqväde är det ögonskenligaste bevis på det opoetiska konstleri, som i de senare isländska skaldernes frambringelser hade tagit öfverhand. Naturligtvis måste inträffa, att den sång-älskande allmänheten mer och mer ledsnade dervid; och detta med desto större skäl, som den nyare tidens — eller Medeltidens — poesi redan var förhanden och inbjöd, i långt enklare former, till ett vida lifligare och hjertligare innehåll. — Ända inemot slutet af 13:de århundradet fortsatte dock på Skandinaviens fastland den fordna skaldesången en aftynande tillvarelse. Furstarnes thron-bestigningar, drabbningar, försoningar, dödsfall fortforo att utgöra äfven de sista hofskaldernes hufvudsakliga ämnen. Det har blifvit nämndt att sådana funnos hos de svenska konungarne ända ned till Magnus Ladulås.

Det är nu åt öfvergången från den eddiska och hedniskt-romantiska Vitterheten till Medeltidens christligt-romantiska, som vår uppmärksamhet måste rigtas. Denna öfvergång visar sig såsom begynnande, dels i många af dessa antingen icke versificerade eller blott bitvis versificerade Sagor, dem Isländarnes rika litteratur bevarat intill våra dagar; dels äfven i sådana af dess senare Rimqväden, som stå i omisskänlig frändskap med våra inhemska gamla Folkvisors anda och tonart. I dessa Folkvisor åter, till hvilka vi ämna ofördröjligen begifva oss, är den ifrågavarande öfvergången redan verkställd — och med detsamma Svenska Vitterhetens Medeltids-period börjad.

XV.

Öfvergång från den fornskandinaviska vitterheten till den enkom svenska.

Berättelser och sagor — historiska eller icke — hade, såsom vi sett, alltid utgjort Asa-folkets högsta fröjd; och på sådan var derföre vår Nord öfverrik. Dess guda-saga sjelf är ett kolossalt epos. Redan tidigt voro skaldernes förtäljande qväden, esomoftast, försedda med inledningar och upplysande mellan-anmärkningar på prosa. De beledsagades vid reciterandet af sådana. Härigenom var den förändring i form redan förberedd, som längre fram blef bruklig vid längre berättelser: att föredraga det hufvudsakliga af sjelfva berättelsen på prosa, men emellanåt dels bestyrka, dels försköna det föredragna med anföranden af stropher ur skaldesånger; stundom diktade af sagans författare, oftare af äldre, berömda skalder, — hvilka icke sällan voro just hufvudpersonerna i dylika sagor. De ännu förhandenvarande sagorna af denna beskaffenhet äro skrifna under tolfte, trettonde och fjortonde århundradet; äldre, än slutet af elfte århundradet, är väl knappast någon af dem, — nämligen i skriftlig form. De i ästhetiskt afseende bästa af dessa sagor finnas mestadels bland de äldsta. Dessa åter igenkänner man, utom på åtskilliga yttre eller rent linguistiska kännetecken, framförallt på de inre kännetecknen af en för dem gemensamt särdeles naiv ton och allahanda tydliga spår eller qvarlefvor af det muntliga föredrag, hvarifrån alla skrifna sagor leda sin första upprinnelse. Dylika spår träffar man när framställnin-

gen är mycket dialogiserad och berättelsens plan fullkomligt okonstlad; när stilen, rent af plastisk till sin karakter, ingenstädes afbrytes af den förtäljandes egna reflexioner, af psychologiska motiveringar, af utförliga känslo- eller naturskildringar; och när genom det hela går en på sakens egen visshet sig obekymradt stödjande tillförsigt till åhörarens eller läsarens öfvertygelse. De yngsta af de isländska sagorna deremot äro — likväl med ett och annat undantag — i sig sjelfva blott en med föga poetiskt sinne tillverkad dels medelmåttig, dels dålig tidsfördrifs-läsning; som för sin tids allmänhet ungefär var, hvad de oräkneliga romanerna och novellerna äro för den nuvarande tidens. De bättre och bästa åter, eller de som kunna anses för de i detta slag klassiska, har man indelat i historiska och poetiska; d. v. s. sådana, som utgått från en historisk afsigt (eller i hvilka den historiska beståndsdelen åtminstone har öfvervigt), och i sådana, der det poetiska elementet öfverväger. Dock faller sig esomoftast ganska svårt att bestämdt uppdraga denna skiljegräns. Så har visserligen Frithiofs-sagan en öfvervägande poetisk karakter; men hvem kan undgå, att till de historiska räkna de ypperliga sagorna om Nial, om skalderne Gunlaug Ormstunga och Eigil Skallagrimson, den tragiskt-erotiska Laxdäla-sagan, den i Sverige bekantare Hervara-sagan, med flera? Och likväl skall ingen, som begriper hvad poesi är, kunna neka, att dessa sagor äro, till anda och verkan, fulltopp lika poetiska som historiska. Likaså förhåller det sig med Rolfs Krakes saga.

På bestämdare vis, ehuru de jemväl innehålla historiska beståndsdelar, kunna vi måhända till de poetiska sagorna räkna Volsunga-sagan, Nornagest-sagan, Ragnar Lodbroks-sagan och Vilkina- eller Niflunga-sagan. Den förstnämnda, eller Volsunga-sagan, berättar i 52 capitel på prosa hela den cykel af hjelte-sägner, hvarom vi nyligen sett, att de äro de heroiska Edda-sångernas innehåll. I Nornagest-sagan föreställes huru en trehundraårig skald, kallad Nornagest eller Nornornas gäst, kommer till konung Olof

Tryggvason, för hvilken han förtäljer historien om Sigurd och Brynhild, samt åtskilligt annat om fordna konungar, och derefter aflider. Det mest poetiska här är historien om berättaren sjelf. Då han låg som nyfödd i sin vagga, kommo trenne Valar eller Nornor, af hvilka de tvenne äldsta spådde honom mycket godt och lyckligt; men den yngsta, förtretad att dervid ej vara rådfrågad af de andra, spådde att han ej skulle lefva längre än det ljus, som stod vid hans bädd, behöfde att utbrinna; då släckte den äldsta Nornan ljuset, och gaf det åt hans moder, med tillsägelse, att det ej skulle tändas förr, än på hans dödsdag. Han bar det sedan med sig i sin harpa. Döpt hos Olof Tryggvason och vorden hans hirdman, säger han en dag åt konungen, att han är mätt på lifvet; framtager ur harpogömman sitt lefnadsljus, låter det antändas, lägger sig ned, ber att undfå sista smörjelsen, aftynar i samma mån ljuset nedbrinner, och gifver upp andan i ögonblicket af dess slockning.

Bland sagorna af detta slag är tvifvelsutan Ragnar-Lodbroks-sagan den mest historiska, — om än i många hänseenden roman-artad. Hon sluter sig till de båda föregående närmast: först derigenom, att Ragnar förmäler sig med Sigurds och Brynhilds dotter Aslög; sedan i allmänhet derigenom, att bland alla senare hjeltar syntes denne vidtberömde sjökonung stå närmast intill Sigurds-sagans heroer, åtminstone i det yttre af sina bedrifter, äfventyr, olycks-öden; han dödade, liksom Sigurd, en gräslig troll-orm, och vann derigenom sin första gemål (Thora Borgarhjort); kom sedermera på ett ganska romantiskt vis i besittning af sin andra, hvarigenom han vardt Sigurds måg; och slutligen blef han, liksom Gunnar, kastad bland ormar, hvarunder han ock söng, liksom denne; — det föregifves nämligen att han döende, och jublande midt under dödsqvalen, sungit det stolta Drottqvädet öfver sina bragder, hvaraf jag i 1:sta delen af "Siare och Skalder" gifvit en efterbildning. Föröfrigt innehåller denna saga flera-

handa anföranden ur åtskilliga andra — ofta ganska sköna — skaldesånger.

Vilkina-sagan, som egentligen omfattar sagokretsen om Didrik af Bern, Theodorik af Verona, är i det hela att betrakta rentaf som en roman; der visserligen om hvarandra framskymta historiska namn och trådar, men jemväl så om hvarannan kastade och behandlade, att på något begagnande till historisk urkund och auctoritet ej kan tänkas. Annorlunda bedömde man henne under Medeltiden på Skandinaviens fastland, der hon då synes hafva varit mera bekant, än de flesta öfriga isländska. För *Johannes Magnus* blef hon en ymnig grufva, och en stor del af de fabulösa konungarne i den svenska konungalängd, som han låter börja med Magog, har han hämtat från henne; det är både möjligt och troligt, att han på fullt allvar ansåg henne för en historisk källa. Ganska läsvärd är mellertid denna saga, och har ett interesse, som åtminstone ofta är ett sannt poetiskt. Men att hon af alla de märkvärdigaste isländska sagorna är den yngsta, förråder sig äfven deri, att det fordna kämpalifvets uppfattning och framställning här icke sällan faller i det öfverdrifna och groteska. Häruti röjer hon slägtskap med månget af den vid denna tidpunkt i Skandinavien uppkommande Riddarvisans (eller nu såkallade Folkvisans) kämpaqväden. Föröfrigt tillkännagifver denna utförliga (382 capitel långa) saga sjelf uttryckligen, att hon icke framsprungit omedelbart ur Nordens egen grund, utan är en fri öfverflyttning och bearbetning af en mängd tyska sagors och sångers innehåll; dem sammanställer hon till ett helt, hvari väl äfven Sigurd och Niflungarne förekomma; men hvari dock Didrik af Bern är medelpunkten. Föröfrigt är denna saga märkvärdig äfven af de båda skäl, att hennes minnen igenkännas i en mängd af våra gamla folkvisor, — och att hon under Medeltiden existerade i en ännu ej förlorad Svensk bearbetning, som är i många hänseenden skiljaktig från den Isländska — och troligen den som Johannes Magnus hade för ögonen.

Bland de yngsta isländska sagorna äro föröfrigt tyska sagodikter ej någonting sällsynt; sådana förekomma än i fria omarbetningar, än rentaf såsom öfversättningar. Likaså sökte Isländarne, alltsedan 13:de århundradet, att på dylikt vis med sig assimilera de romaniska nationernas diktningar, t. ex. de om Karl den store och hans paladiner, om Tristan, Parcival o. s. v. — Alltsammans intygar, att under hela denna tid befann sig det nordligaste Europa i en ganska liflig communication med det sydliga; en communication, hvartill, utom det allmänna europeiska samband som kyrkan och chevaleriet gåfvo, äfven hansa-förbundet mäktigt bidrog. Men visserligen trängdes derigenom ock ännu mera det inhemska fornkämpalifvets minnen i bakgrunden, eller uppblandades med allahanda föreställningar, som ursprungligen varit för detsamma främmande.

Sitt genuina skick förlorade alltså den isländska sagoskrifningen småningom. I dess ställe trädde krönikor, och riddare-romaner i krönik-styl, än rimmade, än orimmade. Man torde kunna utsätta fjortonde århundradet såsom den tidrymd, inom hvilken denna förändring blef om icke börjad, åtminstone (till det mesta) fullbordad. Beskaffenheten af denna förändring se vi tydligt, när vi betrakta de äldsta skrifterna af de versificerade språk-monumenter, som Svenskan, i egenskap af en nu egendomligt framträdande och sig på egen hand utbildande Norräna-art, har att framvisa: ty af det förra slaget äro våra bägge Rimkrönikor; af hvilka den förra och äldsta, som blifvit fortsatt af flere författare, är började under 1300-talets första decennier (ty den förste författaren slutar sitt arbete just vid begynnelsen af Magni Smeks regering); den mindre och yngre anses af Hadorph för ungefär hundra år senare. Af det andra slaget deremot — eller de krönik-artade (och i den tiden vanligtvis rimmade) riddar-romanerna, äro de dels från Tyskan, dels från Fransyskan öfverförda, som blifvit kända under det gemensamma namnet Drottning Euphemias Visor, — emedan de tolkades i 1300-talets början på befallning af en Norsk drott-

ning Euphemia (död 1312), som var moder till hertig Eriks gemål Ingeborg, och mormor till Magnus Smek. Troligt är, att hon för denna samling lade till grund en äldre, föranstaltad omedelbart från originalerna af hennes gemåls farfader, den vittre konung Håkan Håkansson, — och att hon genom öfverflyttandet på den Svenska Norräna-dialekten ville göra sin måg, den riddarprakt- och riddardikt-älskande hertig Erik, ett nöje. Huru än härmed må vara, — visst är, att deras Svenska gestalt härrör från denna tid.

Men det ursprungliga, det anborna elementet i Skandinaviens och Sveriges poesi upphörde dock dermed icke. Det antog blott en annan skepnad; och i denna skepnad framträdde det ånyo, — redan före den nyss omnämnda tidrymdens början. Sköna begynnelse-accorder till denna förändring framklingade på sjelfva Island i en ridderlig hjeltesång, som kallas Rim om Svea-konungarne Karl och Grym (i fullständig originaltitel: Rimur af Karl og Grym Svia Kongom og af Hjalmar Hareks Suni a Biarmalande): men dessa accorder förde der icke till någon vidare utveckling; de äro med detsamma slut-accorder till hela den nu bortdöende fornnordiska skaldekonsten; och de kunna destomer anses för dess verkliga och fullständiga "Svanesång", som de, egentligen varande i sin form en mera musikalisk art af Runhenda än den vanliga, alltigenom använda, tillika med slutrimmet, både allitterationen och assonansen. Wieselgren har af detta qväde öfversatt och anfört vackra prof *). Märkvärdigt är att i den Nordiska poesiens härmed började nya utbildning, hvilken i Sverige och Danmark förde till de herrliga Riddarvisor som sedan blefvo Folkvisor, Island icke vidare — eller åtminstone blott föga — kom att deltaga. En hufvudorsak dertill låg visserligen i den under trettonde århundradets senare hälft (eller kort efter Sturlesons död) inträffade förlusten af dess sjelfständighet; en förlust, som medförde flerahanda för Islän-

*) Sveriges Sköna Litteratur II. 496.

darnes poetiska verksamhet menliga omständigheter, hvilkas förlamande inverkan mer och mer yppade sig. En sådan (och afgörande) omständighet var, att efter sjelfständighetens förlust och digerdödens härjningar den lifliga gemenskapen med det sydliga Europa tynade och ändtligen upphörde; hvadan man på denna ö, i sin alltmer isolerade aflägsenhet, blef i allmänhet mera benägen att frysa fast och förstelna i det förflutnas minnen, än att (liksom i Danmark och Sverige) låta den från söder kommande värmen uppsmälta dessa minnen till befruktande flöden för en ny poesiens vår. Också hade den forn-nordiska skaldekonsten, i sin sista egenskap af en speciellt Isländsk, blifvit (öfverhufvud tagen) en konst-poesi af sådan beskaffenhet, att den nödvändigt skulle lägga sig i vägen för ett nytt lifs uppväckande. Den hade nämligen utarbetat sig till en så enväldig ensidighet, att vid den tidpunkt, då dess öfvermakt ändtligen hunnit bli en fullständig petrefaction, kunde det natur-poetiska elementet ej rätt framkomma och skaffa sig luft; det låg liksom qväfdt under de hårda och sönderbrustna, men tusenkonstigt formade stenmassorna. Ett dylikt hinder förefanns ej i de Skandinaviska moderländerna. Der kunde derföre den nyssnämnda Riddarvisan uppblomma; i nära slägtförbindelse med de öfriga europeiska företeelserna af samma slag, — men icke dessmindre ganska egendomlig. Grundlynnet af denna diktningsart var att börja ånyo från natur-poesiens utgångspunkt: men den innebar, med instinktlik syftning, embryon till en ny och med oändlig utvecklings-möjlighet begåfvad konst-poesi, — den af christendomens inflytelser framkallade och i egentligaste mening romantiska.

XVI.

Kort öfversigt af svenska språkets och vitterhetens historia.

Härmed förflytta vi oss alltså från den forn-skandinaviska — och med detsamma äfven forn-svenska — vitterhetens tidehvarf, in i ett annat: der Sveriges vitterhet framstår såsom mera enkom varande detta, eller börjar utbilda sig till en i mera särskild mening Svensk. Den period, hvars betraktande vi nyss afslutat, är i sitt förhållande till denna, och de följande, visserligen ett blott inlednings-tidehvarf: men ett sådant, att utan ett rigtigt begrepp om dess beskaffenhet kommer man aldrig till ett rigtigt begrepp om de öfrigas. På vår större eller mindre kunskap om detta forn-tidehvarf beror, att kunna, eller icke kunna, uppfatta Svenska vitterhetens innersta grundlynne och egendomliga bestämmelse, hennes nuvarande åligganden, hennes utsigter för sin framtid. Den gemensamma anda, som stämplar alla de bästa af de senare tidernas företeelser; det mål, hvaråt alla dessa i än medvetslös, än halfmedveten samverkan syfta; den egna nationalitet, som Sveriges vitterhet är ämnad att återspegla; den sjelfständiga plats, som hon är kallad att midt emellan Tysklands och Englands vitterheter intaga, i följd hvaraf ock företrädes-vigten af dessa båda vitterheters grundliga studium och förtroliga kännedom bör inses: allt detta kan endast i den mån bli rätt förstådt, som vi gjort oss hemmastadda i den rymd, der svenska folklynnets och folksnillets urförsta lifspunkter finnas. Det nu sagda må således, förenadt med det rika innehåll och interesse som ämnet har i och för sig sjelft,

förklara, — om så skulle behöfvas, — hvarföre vi så länge uppehållit oss vid vår Nords poetiska fornverld. Men näppligen är slik förklaring behöflig. Derom öfvertygar mig bland annat den berömvärda kärlek, hvarmed så mången af det uppväxande slägtet vänder sig åt Norränaspråket, åt Nordisk fornkunskap i allmänhet, åt ett sig dervid fastknytande studium af vår Medeltids håfvor, af vårt modersmåls historiska utveckling, dialekter m. m.; äfvensom i sammanhang dermed, åt ett förnyadt nitiskt uppspanande af ålderdomliga folkseder, folksägner, folksånger och folklekar.

Vår Medeltids förnämsta ästhetiska innehåll uttrycker sig i den gestalt, som den allmänna Europeiska Medeltidens romantik antog inom Sveriges landamären. Denna gestalt är den ridderliga Kämpa- och Kärleks-Visan. Vi beteckna henne nu vanligen med namnet Folkvisa, — när vi dervid öfverhufvud tänka på de äldsta qvarlefvande svenska qväden af folksångsart. Anledningen till denna benämning ligger föröfrigt i dagen. Den ifrågavarande Visan tillhörde ursprungligen de adliges och mäktiges krets: men emellan denna krets, och den större menighetens, var skilnaden i sinnesstämning, i känslosätt, i bildning, i det inre lifvets interessen, då ännu icke skarpt afgränsad. Dylika qväden spridde sig derför skyndsamt äfven till den vidsträcktare allmänhet, hvilken man sedan blifvit van att, med inskränkning af ordets hel-betydelse, kalla "folket". Och hos detta folk, som i flera afseenden blef mer och mer de högsta samhälls-klassernas motsats, qvarlefde de omsider nästan ensamt, såsom nu varande enkom dess egendom; sedan de inom sin ursprungliga krets — i följd af de fransyska inflytelser, genom hvilka Svenskarne råkat på det olycksaliga infall att vilja vara "Nordens Fransmän" — befunnits enfaldiga, gammalmodiga, samt fördenskull fallit, först i åtlöje, och derefter i förgätenhet.

Jag sade nyligen, att det förhinder, som på Island hämmade uppblomstrandet af ett nytt poetiskt lif, icke fanns i de Skandinaviska moderländerna. Det var här brutet, huf-

vudsakligen genom den omständighet, att de egendomliga mun-arter, som Norränan i dessa länder antagit, hade omsider hunnit utbilda sig från blotta dialekter till verkliga, visserligen högst närbeslägtade, men dock från moderspråket sig afskiljande, språk-skepnader. Nordiska fornspråk-forskare må utreda, huruvida våra runstens-skrifter förete spår till en tidigt förhandvarande svensk skiftning af den gamla Norränan; de må äfven afgöra med våra bröder Danskarne, om det är så säkert, som desse tro, att det gemensamma Skandinaviska urspråket, så ofta det icke kallades Norräna, plägade jemväl i Sverige kallas Danska. Mig åtminstone synes föga antagligt att så var, eller att den tidens Svear och Göter någonsin sjelfve benämnde sitt tal- och skriftspråk "dansk tunga"; att våra fåtaliga äldsta språk-monumenter tiga derom, bevisar icke, att de samtycka; och de skäl, som af Danskarne framdragas att förklara möjligheten af någonting i deras egna ögon så besynnerligt, äro ingalunda profhaltiga. Det vissa är, att redan vid slutet af den äldsta Runstens-åldern, och redan före 1250, framträder den egentliga Svenskan såsom bestämdt afvikande från hvad vi kalla Isländska, — ehuru då ännu föga derifrån aflägsnad. Våra äldsta inhemska språkurkunder, och framförallt våra äldsta Landskaps-lagar, ådagalägga det. Så långt hade likväl, kort derefter, åtminstone det i allmänna lefvernet brukliga folkspråket skridit framåt på en egen bana, att ämbetet af Isländsk hofskald måste vid Svea-hofvet upphöra. Att *Sturle Thordson*, som ännu qvad hos Birger Jarl och Magnus Ladulås, blef den siste: det bevisar, att den gamla skaldesången hade i landet upphört vara populär, — och detta, utom af andra redan angifna orsaker, troligen äfven af den ganska vigtiga, att sjelfva språk-arten började, till och med bland de förnäma och högt bildade, att förefalla något svårfattlig. Förmodligen suckade härvid de förafskedade Islands-skalderne öfver en både i smak och språk inbrytande barbarisering; och den utbreddare popularitet, som de just vid denna tid framstigande nymodiga Visorna vunno,

ansågo de (sannolikt) med förakt. Men hurudan än deras sinnesstämning må ha varit, — saken gick sin ohämmeliga gång; och språk-förändringen skulle sjelfnödvändigt pådrifva dess fortgående.

Det tillhör Svenska Språkets Historia att uppvisa, hvilka utvecklings-perioder detta språk sedermera genomgått; våra historiska betraktelser äga ett annat — ehuru visserligen befryndadt — mål i sigte. Så mycket må emellertid här antydas, att Svenskans stora utvecklingsperioder äro tre: den egentliga forn-svenskans period, som är Medeltidens; den gamla svenskans, från Gustaf I:s tid till Dalins; och den nya svenskans, i hvilken vi sjelfve befinna oss. Hvardera af dessa trenne har sedan sina underafdelningar: den förstnämda tre, — nämligen en till framåt år 1300, en till Unions-tidens början, och en till Gustaf I (eller bröderne Olaus och Laurentius Petri); den andra likaledes tre, — nämligen en till Stjernhjelm, en till Spegel och hans samtida eller omkring år 1700, och en till Dalin; den tredje likaledes tre, — nämligen en till Gustaf III, en till omkring åren 1810 och 1811 (tidpunkten af Aurora-förbundets och Götiska förbundets framträdande), och en, som derifrån tagit sin början samt ännu fortfar. — Huru under de tidigare af dessa perioder Tyskan och Danskan inverkat än samfäldt, än skiftevis, och likaså, under de senare, Tyskan och Fransyskan, — till dess man ändtligen hunnit till klarare medvetenhet deraf, att Svenskan bör sjelfständigt utbildas och förädlas på svensk botten: detta är numera allmänt kändt. Vi återvända till vårt närmaste ämne, som är den första hufvud-periodens — eller vår Medeltids — vitterhet.

Det är af denna, som den gamla (sedermera till Folkvisa förvandlade) Riddarvisan framter, väl icke det enda, men — såsom jag ock nyss uttryckte mig — det förnämsta æsthetiska innehållet. Vi gå att betrakta Sveriges andel i den unga romantikens nord-europeiska morgonsång.

XVII.

Kämpavisor, Riddarvisor, Folkvisor.

Den rol, som Sverige (vid Danmarks sida) spelar i denna lyriska fägring, är icke någon bi-rol; det är en hufvudrol. Man kunde säga, att detta är både hugneligt och sorgligt: hugneligt, emedan det är ett nytt bevis, hvilka anlag till den djupaste och skönaste poesi äro hos vårt folk inneburna; sorgligt, emedan den sommar, som följt på denna vårgryning, varit mera sen och hittills äfven mera njugg, än så fagra begynnelser tycktes utlofva. Derpå bör dock svaras, att det hugneliga i alla fall öfverväger. Ty, med fullt erkännande af all äkta naturpoesis förträfflighet och våra gamla Riddarvisors värde såsom en egendomlig form af sådan poesi, få vi ej förgäta, att den äkta konst-poesiens förträfflighet är en ännu högre; — och de syftningar, genom hvilka vår Medeltids folksromantik blef undanträngd, sammanhängde likväl i sitt innersta med bemödanden, som befrämjade — eller åtminstone (om än länge med ganska oklart medvetande) sträfvade att befrämja — denna senares framkomst.

Taflan af vår medeltida Nords ridderliga Folkvisa, utförd i stort, skulle visserligen ej bli mindre skön, än taflan af vår forntida Nords Edda-sång. Här måste jag dock inskränka mig till ett kort utkast.

Den Svenska vitterhetens egendomsrätt till ganska många af dessa qväden är uppvislig; men i afseende på många andra består den endast deri, att också de finnas på Svenska. Ty det nationala och historiska sammanhanget mellan Svenskar, Danskar och Norrmän å ena sidan, äfvensom å andra si-

dan mellan dessa samtligen och Tyskarne, Engelsmännen, Skottarne, medförde dels den följd, att de flesta af dessa ridderliga folkqväden voro gemensamma för de trenne förstnämnda folken och lika inhemska hos dem alla, dels den, att många af dem voro gemensamma för Skandinavien, Tyskland, England och Skottland. De äldsta af dessa visor äro — till sitt innehåll och sin första uppränning — ansenligt gamla; de sträcka sin ålder ända upp till den brytningstid mellan christendom och hedendom, då Nordmanna-språket och Nordens vikingsfarare ännu hade ett hem på hvar och en af Nordsjöns och Östersjöns öar och stränder. Väl skedde småningom, med christendomens stadgande, att denna gemenskap antog ett mindre oafbrutet skick, och att folken blefvo roligare sittande, hvart på sin strand. Men härigenom förgingos icke de gemensamma sagorna och sångerna. De utbildades blott hos hvart och ett af de beslägtade folken på ett mera särskildt vis, tillika med landets språkart; eller antogo, liksom denna, mer och mer individuellt charakteristiska åtskilnader. Det är således icke svårt att förklara, hvarför dylika sägner och sånger till en så stor del förblefvo samfäldt gängse hos alla dessa folk; icke heller, hvarför man mellan de skandinaviska, skottska och engelska visorna af detta slag, men isynnerhet mellan de skandinaviska och skottska, ofta träffar innehållets likhet förenad med en vid första anblicken förvånande likhet i orden. Språkens ännu fortfarande nära slägtskap underhjelper den. Ej sällan förekomma i de skottska hela stropher, dem en svensk bonde (åtminstone från vissa af Sveriges landskaper) skulle lätt kunna förstå. Man finner detta, när man gör bekantskap med de samlingar af forn-engelska och forn-skottska visor och ballader, som *Percy*, *Jamieson* och *Walter Scott* utgifvit; samlingar, hvilka för England och Skottland äro detsamma, som för Danmark *Abrahamsens* och *Nyerups*, för Sverige *Geijers*, *Afzelii*, *Arwidssons*, äfvensom för Tyskland den samling, som *Achim von Arnim* och *Brentano* utgifvit under namnet "Des Knaben

Wunderhorn". Den sistnämnda skiljer sig likväl deri från de öfriga, att den upptager också mången nyare folksång.

I allmänhet stå dessa gamla visor på öfvergången mellan en episk period och en egentligen lyrisk, hvars bestämmelse var att, i samma mån dess utveckling framskred, ur sig framföda den ny-europeiskt nordiska verldens konstpoesi. Den förra perioden var den Forn-Skandinaviska skaldesångens; der lyriken, ehuru visserligen redan då i rikt mått tillstädes, likväl i det hela var underordnad den episka och episktdidaktiska beståndsdelen. Den fordna skaldesångens äktaste tidsålder kände, i sjelfva verket, blott två hufvudämnen för poetisk behandling: Gudasagan och Hjeltesagan; hvilka både förenade sig till och i Slägtsaga, emedan hjeltarne härstammade från gudarne. Det hos dem enskildt menskliga fick tvifvelsutan framträda; och framträdde (såsom vi sett) ofta på ett hjertgenomgripande, ja hjertsmältande sätt; men allt sådant behandlades dock blott episodiskt. Och på samma vis som de nämnda hufvudämnena, i de äldsta skaldernes framställningar, hafva ordnat sig för efterverldens ögon, så framstå äfven de äldsta skalderne sjelfve: dels såsom icke sig namngifvande, dels såsom ägande namn, hvilka äro lika mycket mythiska som historiska; alla såsom gällande, ej hvar för sig, utan tillsammans, — ej såsom individer, utan såsom en slägt; i ett samband, som är ett naturligt, icke ett öfverenskommet. Den ene har arbetat den andre i hand; hvar och en har till innehållet af föregångares berättelser lagt något nyare. Så uppkommo, liksom af sig sjelfva, för det första, dessa stora sagokretsar, af hvilka en hvar omfattar en hel hjelteverlds öden, kamp och slutliga undergång, och som ursprungligen jemväl till sin form bestodo af poemer. (Den prosaiska sagan är allestädes yngre, och omklädning af en äldre poetisk.) Dessa sagokretsar öfverlefde christendomens ankomst på det vis, att de dels (liksom Sigurds- eller Niflunga-sagan i Tyskarnes Nibelungen-Lied) antogo hvarjehanda christliga omdaningar, dels upptogo inom sig nya hufvudhjeltar och der-

igenom föranledde nya cykler af hjelte-legender, i hvilka sådana nya hufvudpersoner blefvo medelpunkter (så Karl den Store, med sina Paladiner, Roland m. fl., — så den fornbritiske konung Arthur eller Artus, med kämparne af sitt vidtbesungna rund-bord). Det är en lyrisk splittring af dessa sagokretsars massor som i de äldsta af våra gamla Folkvisor ljuder oss till möte i en blandning, hvars intryck är sällsamt och underbart. — Härvid företer sig ännu en märkvärd omständighet. Den äldre Nordiska skaldesången hade (såsom vi funnit) utarbetat sig till ett ganska bestämdt slag af konstpoesi, med ett betydligt mått af likaledes bestämdt konstnärsmedvetande, med skalder som bedrefvo sitt yrke såsom individer, — enhvar med eget skaplynne, egna afsigter, egna anspråk, — och som, i följd deraf, ej heller försummade att namngifva sig. Men de visor, om hvilka vi tala, ignorerade rentaf detta förhållande. Oaktadt de med sig införlifvade en icke ringa del af den fordna skaldesångens material, uppväxte de dock ur roten af en ny natur-poesi, och med alla hufvuddragen af en sådan, — alldeles så, som om ingen annorlunda beskaffad poesi hade tillförne funnits i Norden (eller i verlden). Detta kan blott derigenom förklaras, att det var just ett alldeles nytt poesiens tidehvarf, som framföddes. Hvarje sådant liknar deri hvart och ett annat spädt barn, att det väl kommer i dagen med allahanda i sig upptagna beståndsdelar af föräldrarnes lif, och fortfar att från modren omedelbart hämta näring, men utan att om slikt taga någon kännedom; all dess kunskap derom inskränker sig till blotta dunkla förnimmelsen, att så är.

Den nya dikt- och sång-arten, ehuru eljest olik den förra, började således med att i flera afseenden reproducera den förras begynnelse, eller det tidigare skick hvari den hade ännu till en stor del legat utom den egentliga konstpoesiens gränser. Det vill säga: den nya återvände till den förutbeskrifna charakter af gemensam allmän-form, der den enskilda personlighetens prägel försvinner i national-person-

lighetens. Dem som diktade dessa qväden föll det icke in att betrakta sig såsom konstnärer, såsom poetiska författare; sin sinnesstämning, sitt nöje, sin smärta, som tillika dels var, dels blef deras åhörares eller deras allmänhets, framsöngo de i enkla, ehuru redan af öfvervägande lyrisk ton utmärkta berättelser; tillfredsställda med sjelfva framsjungandet, med sjelfva meddelandet såsom sådant, utan synnerlig reflexion deröfver, utan anspråk på enskildt rykte, på personlig namnkunnighet. Nöjda med det närvarande ögonblickets tacksamma gensvar, voro de obekymrade, hvilka öden i en framtid skulle vederfaras deras sångljud. Dessa fingo vandra omkring bäst de förmådde, upphämtas af nya läppar, som med nya tillsatser tolkade samma behof, — och sålunda, varande på engång ingens egendom och allas, kringsväfva från mun till mun, från hjerta till hjerta; såsom rösten af samfälda minnen, önskningar, förhoppningar, sorger — för hvar och en på engång främmande och nära, århundraden gamla och likväl aldrig föråldrade.

En hufvudsaklig olikhet, som åtskiljer dessa nyare sagoqväden från de ur den äldre perioden framgångna sagokretsarne, har redan blifvit nämnd: den är, att de förras episka sammanhang här icke finnes; det är här upplöst, eller finnes blott såsom splittradt i smärre partiklar. De foga sig väl understundom tillsammans till smärre cykler; men ej till större; af sådana förvara de, eller upptaga inom sig, blott spridda beståndsdelar. Men härmed sammanhänger en annan hufvud-olikhet, som består deri, att de, i sina ämnen (eller i valet af ämnen), ej inskränka sig till blotta gudars och hjeltars krets; utan börja mer och mer hämta dem äfven från en annan, — nämligen den allmännare menskliga. Här besjunges alltså icke blott det hjeltelif, hvari menniskolifvet höjer sig öfver det vanliga måttet; ehuru det visserligen fortfar att jemväl af denna nya sång omfattas med synnerlig vördnad och utmärkelse. Äfven sjelfva menniskolifvet i allmänhet, sådant det i sina både enskilda och alldagliga förhållanden erfar

skickelser, lidanden, njutningar, betraktas här såsom någonting, som är eller kan vara ett värdigt sång-föremål. Onekligt är, att denna omständighet tillkännagifver ett framsteg i humanisering, — d. v. s. i utvecklingen af det rent humanas känsla och begrepp. Häraf blef ock en följd, — och icke allenast af den fordna mythologiens undergång eller störtande i spillror, — att det underbara, som i den förra tidsålderns skapelser hade framträdt med mera obeslöjadt anlete och fullständigare kroppslighet, nu kom att mera draga sig tillbaka i en bakgrund, hvarur det hädanefter sågs framskymta såsom någonting mera osammanhängande, tillfälligt och fantastiskt. Det bibehöll, i sin ställning till menniskan, visserligen ännu en ansenlig qvarlefva af sin fordna mäktiga objectivitet: men dess spher nödgades liksom sammankrympa för att lemna utrymme åt de flerahanda menskliga nyvaknade behof, som började förnimma, att den förunderligaste verlden är den, hvilken menniskan bär inom sitt eget bröst. Dock fortfor det natur-underbaras närvaro att yttra sig i kraftig inverkan; hvadan ock denna nya sångverld hvilar, från den sidan betraktad, på en med den förra gemensam grund. Den natur, inom hvars omkrets dessa visor röra sig och ha sin varelse, är alltså, från deras åskådning, immerfort befolkad med egna underfulla väsenden; natur-makter, som blifvit störtade från sina fordna gudathroner, men likväl ännu på mångfaldigt sätt, om än mindre sammanhängande och mera förstulet, ur det dunkla naturdjupet ingripa i menniskornas öden. Man igenkänner i dessa naturmakter de lägre klasserna af de eddiska (elfvor, jättar, dvärgar, vättar o. s. v.), ehuru i ett och annat något omskapade. Men jemväl af de försvunna högre förete sig här och der spår: såsom t. ex. i visan om "Thor-Karl och Trolle-Tram", som på omisskänligaste vis framställer ett minne af mythen om Thors Hammars-hämtning från jätten Thrym. Äfven genom sådana spår påminner alltså denna poesi understundom om den äldre, och hur hon med dess grundväsende står i samband. Erinringar om dylika myther, men ännu oftare dock

om fordna hjelteslägter, klinga hitöfver ur den äldsta fornsagans jätteverld; gestalter ur denna kasta långa skuggor inom den nya, ljusnande rymden. Hvad de nyss berörda lägre naturmakterna angår, så äro de af den art, som så ursprungligt sammanhänger med den Skandinaviska Norden, att de tvifvelsutan funnos i dess invånares föreställning redan före Asalärans hitkomst; de öfverlefde hennes upplösning, och återtogo, inom en region hvars verklighet sjelfva den nya religionen erkände, någon del af sitt förra välde. Redan i Edda-qvädenas heroiska afdelning är (såsom vi anmärkt) mindre fråga om Asa-gudarne, än just om dessa — tillförne mestadels underordnade — makter. Dock är nu, vid deras nya uppträdande, alltsammans omklädt; alltsammans har utbytt sin första urmening mot en annan, och rör sig i ett för den ursprungliga beskaffenheten främmande element.

Och här komma vi till den tredje hufvudsakliga olikheten: den nämligen, som består i öfvervigten af lyrisk känslighet och lyrisk intention. Dessa qväden äga äfven den likhet med Sämunds-Eddans heroiska, att vara berättande, äfvensom att i stället för den nyare lyrikens oöfverskådliga mångfald af individuela präglar och manérer bära en så stark gemensam national-stämpel och national-ton, att den i sig rentaf absorberar alla dylika. Men deremot äga de den likhet med den nyare och till full egendomlighet utbildade lyrikens alster, att berättelsen blott tjenar till slöja eller användes till uttryck för någon viss personlig sinnesförfattning och känslostämning, som med afsigt väljer, bland alla förhandenvarande minnen, helst sådana, som med henne mest öfverensstämma; dessa omfattar hon med en, om än aldrig stormig, dock uteslutande lidelse, genomtränger dem med sin eld, och uttalar i dem — sig sjelf. Den nyare, den till (ren och sann) konst utbildade Lyrikens syfte i detta hänseende är att förhjelpa denna rigtning till fri giltighet på ett vis, der både individualiteten och nationaliteten, eller både skaldens personlighet och folkets personlighet, yttra

sig och gälla; men den ena i och med den andra, eller bägge fulltopp lika mycket, ingendera på den andras bekostnad. I tidsåldern af Lyrikens begynnande öfvervigt är det ännu blott folks-personlighetens innersta, som i dess qväden tillsjunger oss; diktarens egen personlighet tillsjunger oss der visserligen i och med detsamma, men icke såsom egentligen hans, utan blott såsom ett passift organ åt den förra. Under så beskaffadt förhållande af Lyrikens begynnande öfvervigt hafva dessa qväden uppkommit. Deri hafva de ock bibehållit sig; på engång evigt gamla och evigt unga; ty det, hvars historia de i mångskiftande och likväl alltid högst enkla bilder föreställa, är egentligen sjelfva det menskliga hjertat — och detta förblifver i alla tider sig likt. Mången af dessa visor är blott en suck, ett enda klagande, oändligt rörande ljud; likväl gå de, äfven då, aldrig ur den berättande formen och synas blott göra anspråk på att rätt och slätt förtälja. Men det anspråk, som de ej synas göra, göra de dock; om än (till det mesta) medvetslöst; det är anspråket att uttala en poetisk sjelfhet, som vill med uttrycket af sin känsla väcka hos andra en liknande. Derigenom är den berättande visan — just visa, eller har en lyrisk natur, i ett innerligare och afgjordare mått, än de (jemnförelsevis) mest lyriska bland de äldre skaldedikterna; och denna natur röjer sig ej blott deri, att de nu ifrågavarande visorna på ett öfvervägande, ja alltbeherrskande sätt ha ton, — den innehållets egna och dess ord ursprungligt genomklingande känsloton, hvars fullständiga utveckling sjelfnödvändigt blir musikalisk ton, eller melodi; den röjer sig äfven i den dessa Visor tillhöriga egenhet, som plägar kallas omqväde.

Denna egenhet, som synnerligen utmärker de skandinaviska visorna af detta slag, förekommer redan i vissa skepnader af den äldre skaldesången; men är der ändock långt ifrån den hufvudrol, som den här tillvunnit sig. Omqvädet består — såsom sjelfva namnet antyder — i en versrad, stundom äfven två, som, sedan de förekommit i visans första stroph,

qvädas om vid alla de följande stropherna, eller hela visan igenom. Betraktar man sådana omqväden närmare, så skall man finna, att de alltid, på ett eller annat vis, uttrycka en med lyrisk känsla förknippad reflexion öfver det episka af visans innehåll, samt tillika en afsigt, att genom det oftare upprepandet af denna känslo-reflexion fasthålla och föreviga ett visst intryck, hvaråt sångarens sinnesstämning varit hängifven under visans diktande, eller ej kan undgå att vara hängifven under hennes afsjungande. I allmänhet äro dessa omqväden af tre slag. Antingen erinrar det om berättelsens hufvudperson, hufvudhändelse, stundom ock någon annan der förekommande hufvudsaklig omständighet (t. ex. "Herren Båld träder viller öfver stigen". — "För den han had' trolofvat i sin ungdom" — "Men hon spelte, hon spelte gulltärning"). Här ansluter omqvädet sig omedelbart till hufvudförhållandet eller hufvudhandlingen. Eller ock uttrycker det blott öfverhufvud en poesi-upplifvad sinnesstämning; än genom någon uppmaning till sig sjelf (och åhörarne) att dikta och sjunga (t. ex. "den älskog vele vi berömma"); än — och oftare — genom användande af någon viss allmänlig naturbild, helst från sommaren lånad, som sinnbildligt antyder sångarnes själsförfattning (t. ex. "i midsommarstider" — "om sommaren, då alla små fåglar de sjunga väl" — "medan skogen han löfvas" — "uti lunden" — och tusen andra dylika korta bildliga satser). Till dessa användas ofta jemväl vissa enskilda naturgestalter, som engång för alla erhållit i folkfantasien en särdeles poetisk betydelse (såsom t. ex. det magiska trädet linden, som ännu i många trakter har för allmogen en synnerlig helgd, och hvarunder den anser elfvor, tomtar och lindormar älska att vistas). Ganska ofta händer att dessa naturbilder ej stå i något synbart sammanhang med visans innehåll; men de sammanhänga dermed likafullt, genom uttalet af den sinnesstämning, ur hvilken hon utgått. Hvadan också följer, att omqvädet äfven esomoftast på ett bestämdare sätt uttrycker en

viss visas särskilda eller egendomliga sinnesstämning, såsom varande enkom just denna visas (såsom t. ex. "Kunde man sig rättelig betänka" — eller "J fröjden eder alla dagar").

Icke sällan äga dessa visor ock dubbelt omqväde; då utom det omqväde, som förekommer vid slutet af hvarje stroph, äfven ett annat förekommer i midten. Så t. ex. den bekanta, oändligt vackra visan om "Liten Kerstin, som sörjer sin fästeman ur graf"; i midten af hvarje stroph har hon omqvädet "Hvem bryter löfven af liljeträd?" och vid slutet af hvarje stroph just det nyss anförda omqvädet "I fröjden eder alla dagar": alltså en tvåfald af reflexioner genom hvilka det sorgliga intrycket dubbelt fixeras; den förra antyder, i en både täck och sällsam bild, tidens, dödens, qvalens makt öfver allt hvad ungdom, fägring, oskuld, kärlek hafva mest intagande; den senare försätter den saknadsfulla föreställningen midt bland all den glädje och belåtenhet, som för det närvarande tills vidare är åhörarnes. Ofta äro sådana dubbla omqväden ställda i det förhållande till hvarannan, att det förra uttalar en allmännare reflexion; det senare en speciellare, bägge lika mycket hörande till ämnet (så t. ex. finnes i visan om Herr Båld omqvädet "Kunde man sig rättelig betänka" föregå det senare: "Herren Båld träder viller öfver stigen"; — hvarvid ögonskenligen det förra påyrkar vigten af sans och betänksamhet, under det att det senare antyder den icke dessmindre hos hufvudpersonen herrskande ursinniga lidelsen, som beredde olycklig utgång. Föröfrigt händer icke sällan, att af slika dubbla omqväden det förra tillhör ett annat omqväde-slag, än det senare, — och tvärtom. I somliga visor innehåller dubbel-omqvädet en enda sats, fördelad på tvenne af en mellanliggande sångrad åtskilda hälfter: så t. ex. i visan om grefvens döttrar: "Ungt är mitt lif — Våller mig den tunga". Likaså i visan om den bergtagna jungfrun: "Tiden görs mig lång — Men jag vet, att sorgen är tung."

Öfverhufvud finna vi, om vi nu blicka tillbaka på de angifna trenne hufvudslagen af omqväden, följande skilnad. I det första är omqvädet, ehuru redan till sin afsigt lyriskt, dock ännu till sitt innehåll episkt; eller bestående deri, att berättelsens ämne sammanfattas i ett eller ett par ständigt återvändande drag; ett sådant är t. ex. i en af de både äldsta och snillrikaste — visan om Riddar Tynne — detta "J fören väl de runor", hvilket der påminner om det angelägna i att ståndaktigt bete sig med vishet och klokskap. I det andra slaget deremot uttalar reflexionen redan ett mera subjectift inre, en mera enskildt personlig sinnesstämning, men ännu med en nog allmän hållning; så att först i det tredje slaget får uttrycket sin fullt individualiserade, och derföre med det speciella af visans innehåll desto närmare förbundna bestämdhet. Oftast är detta sista slag af omqväde i grunden intet annat än det första, men med tillägg af en tydligt uttalad lyrisk afsigt: d. v. s. det är då på engång en sammanfattning af visans ämne och ett uttryck af den henne genomträngande och från henne utgående själsförfattningen. Exempel derpå är den glada, hurtiga och öfverdådiga Grimborgs-visans omqväde: Men hvem skall föra våra runor, det är här: utföra våra åligganden och bedrifter, så väl med den äran. — Några, som ganska rigtigt anat att omqvädet är en chor, ha blott deri misstagit sig, att de velat lägga den i åhörarnes mun: vis-diktaren eller vise-sångaren är här sin egen chorus.

Klart är nu alltså, att denna Riddarvisa eller ridderliga Folkvisa 1) utgör i Norden, hvad Romanen var i Söder, en inledande öfvergångs-formation från en äldre Epik till de sedan följande större lyriskt-romantiska Riddardikterna; — vidare 2) att hon till grundväsendtlig del innehåller den äldsta Nordiska Diktens ämnen, ehuru hon i ett och annat omkläder den, samt äfven ur det vanliga menniskolifvets krets upptager det mera idylliska, det mera enskildt glada och enskildt sorgliga af dess njutningar och lidelser;

ändtligen 3) att ehuru hennes afgjordare lyriska natur visserligen kan förnimmas äfven utan omqvädet, förmedelst sjelfva strophens egna ton och rhythm, så framter dock omqvädet den fulla bekräftelsen derpå, — och det i regelbunden fortskridning till en lyrik af allt större och större egentlighet. Väl är sannt, att jemväl bland dessa visor många träffas, som icke äga något omqväde. Men i det hela förändras härigenom ingenting af vår åsigt; ty fast står ändock, — antingen dessa voro från begynnelsen utan omqväden eller ha förlorat dem genom brister i den traditionella fortplantningen — att omqvädet tillhörde den gamla Nordiska visan såsom en väsendtlig beståndsdel. Ofta skall man erfara, der det icke finnes, att det ersättes på något vis; antingen genom andra upprepningar, — såsom i den ljufva visan om Liten Karin, der den de flesta stropherna begynnande raden "Och hör du liten Karin, säg vill du blifva min" städse påminner om konungens önskan, som föranledde hennes grymma dödande, men också det derefter följande himmelska förherrligandet af hennes oskuld; eller ock sker ersättningen genom inströdda utförligare reflexioner, på ett mera motiveradt vis inväfda i framställningen. De visor, om hvilka detta sista gäller, förråda likväl derigenom, att de äro yngre än de andra: och ur dem äro de senare rent lyriska visorna framgångna, i hvilka det lyriska elementet sedermera utbildar sig rentaf för sig sjelft; än i erotisk, än i didaktisk, än i satirisk o. s. v. rigtning. Denna senare lyrik, i det längsta fortklingande på den förras grund, vände sig visserligen ofta med kärlek tillbaka till det episka elementet, men behandlade det då helt och hållet såsom medel för sina ändamål. Härigenom uppkom den nyare Folkvisan, likaledes (åtminstone till det mesta) ett namnlösa författares verk, som under sextonde och sjuttonde århundradet ägde sin blomstringstid, och än under det adertondes första decennier var långt ifrån utblomning. Å andra sidan qvarstod, såsom ett *caput mortuum* af det episka elementet, ett med många rim, men föga poesi förtäljande krönike-manér;

som slutligen dialogiserades till otympliga dramatiska försök, sådana som Olai Petri och Messenii. — Hos flera europeiska folk afslöt sig Medeltiden dermed, att ur en ny förmälning mellan lyrik och epik framgick en ny ridderlig Hjeltediktning, i fulländadt och oförgängligt sköna gestalter (t. ex. Camoens Lusiad, Tassos Gerusalemme o. s. v.). Så lyckligt blef Sverige icke. Dess historia förklarar orsakerna.

Detta i allmänhet om våra gamla Folkvisors ståndpunkt, karakter och form. De kunna föröfrigt skiljas i tre slag eller klasser: Sago-Kämpavisor; Historiska Kämpavisor; och de egentliga Riddarvisorna, — d. v. s. de mera rent romantiska, eller de, der Medeltidens romantik, ehuru med nordisk ton och colorit, är mest ögonskenlig. Dessa bestå ock mestadels af sådana smärre lyriska rimsagor, dem man i senare tider vanligast kallat Ballader. Dock får man här ej tänka på någon alltid bestämd skiljegräns; ofta sker, att än den första och andra klassen, än den andra och tredje temligen smälta tillsammans. Sagokämpavisorna äro i allmänhet de äldsta; några deribland tillhöra dock de yngsta. Till väsende och ton äro de en efterklang, dels af den fordna heroiska skaldesången, dels af de skaldesägner, hvilka i vissa af de senare eddiska Dämisagorna och andra af de sista Islands-sagorna möta oss. I följd deraf framträda här de igenkänliga forntida-dragen, mestadels, såsom (åtminstone i någon mån) carikerade. Öfverskridna äro här vanligtvis mått och mätta, i det inre som i det yttre, i sinnesart och handling liksom i kroppgestalt och vapen; allt går till öfverdrift och målas med öfverdrift; kämparne ha ofta obäklig storlek, upprycka ekar med rötterna, binda dem vid gördeln och dansa dermed, brudar dricka öl ur tunnor och förtära hela oxar m. m. (Se t. ex. visorna om Sivard och Ramund.) Påminna vi oss nu, hvad vi funnit om de senare Eddamytherna och de yngre Islands-sagorna, att de ej sällan falla i det groteska, burleska och sjelfparodiska: så skönja vi tydligt frändskapen. Sjelfparodien, när den infinner sig med fri och genialisk afsigt, är icke något fel;

det är en egen ästhetisk förtjenst, — nämligen en komisk; och så är t. ex. visan om Grimborg, der öfverdriften är måttlig och skalkaktigheten ännu någorlunda fin, ett i sin art ypperligt stycke. Dock är det carikerande elementet stundom borta, eller knappast märkbart, och den poesi, som qvarstår, har en rå och enfärgad, men i stora conturer tecknande beskaffenhet, som mäktigt griper vår inbillningskraft. Berättelsen börjar utan inledning eller förklaring; häntyder ofta redan i sin början på utgången; låter i högst enkla föredrag händelsernas motiver mera framskymta än uttalas; så att hjeltarnes tal och gerningar följa på hvarannan ungefär som svärdshugg på svärdshugg. Allt är en lemning af den äldsta Nordens ännu obändiga jättelif, hårdt, strängt, någongång sublimt; men tvärs igenom hårdhet och vildhet frambryter ofta, lik en solstråle genom bergremnor, en mild tanke, en ljuf och öm känsla, något rörande drag af det gothiska sinnesdjup, denna större själs-innerlighet, som så afgörande utmärker de nordiska folkens lif och diktning. De mest parodiska af dessa visor (t. ex. den om Ramund den långe) tillhöra den yngre folkvise-tid, då fornfädrens minnen betraktades blott såsom putslustigt amstugusnack.

De mera historiska Kämpavisorna, på hvilka isynnerhet Danmark är rikt, likna i mycket de nyss skildrade, men äro mindre fantastiska och barocka; vanligen går det i dessa qväden ganska blodigt till, och blodshämden är esomoftast själen af deras berättelser. Bland Danmarks historiska folkvisor träffar man äfven en localisering af stamsagan om Sigurds äfventyr; dock stå dessa, äfvensom visorna om Olger Danske m. fl., på den förra klassens gräns. Svenskt historiska visor saknas icke; en sådan är t. ex. den, som skildrar huru Folkungarne bortröfvade en dotter af Magnus Ladulås ur klostret i Wreta.

De skönaste, och för oss interessantaste, möta oss dock bland dem, som vi kalla egentliga Riddarvisor: Nordens romantiska Ballader, — i det hela enkla såsom de

förra, men mera själfulla, sinnrika, förfinade, ljufva. Riddar-bragden och riddar-kärleken äro visserligen, fastän i råare skick, äfven de nyss skildrade visornas vanligaste thema; men här möta de oss i sin skäraste nordiskt romantiska dag (hvari likväl några af de mera rent historiska, såsom t. ex. den om Danska drottningen Dagmar,' likna dem). Redan den äldsta Nordmanna-dikten besöng, näst intill guda-visdom och kämpamod, gerna älskog; denna nyare behöll kämpamod och älskog till sina poler, men med benägenhet att inrymma det främre rummet åt den sistnämnda, — änskönt med det villkor, att den alltid beledsagades af den förra. Gemenligen äro de hithörande visorna alltså kärleksqväden, stundom glada, ofta sorgliga; ofta sjunga de om magiska krafter, som på magiskt vis ingripa i personernas öden. I ett ej rikt, men omvexlande och lockande färgspel röra sig här om hvarandra skämt, gamman, mod, öfvermod, stilla längtan, trogen kärlek, saknad och högsta smärta, men derinnanföre, i djupet af en natur hvilken lefver såsom ett stort och oafbrutet sammanhang af lif, icke i döda (såkallade) naturkrafters, utan i verkliga natur-andars tjenst, äro hemligheter verkande, outforskliga för menniskoförstånd, ehuru icke alltid otillgängliga för menniskokonst; hemligheter, genom hvilka trolldomsförvandlingar (t. ex. prinsars till varulfvar eller ormar, prinsessors till fåglar o. s. v.) och andra olyckor ske, dem ståndaktig kärlek dock slutligen vanligtvis besegrar; hemligheter, genom hvilka ur klipporna, skogarna, vattnen, källorna framträda förborgade makter, ömsom till menniskornas skada och förderf, ömsom till deras hugnad och tröst. Ofta är magien en hvit, och består då endast i den allsmäktiga sympathi, hvarmed kärleken — när den är af rätta slaget — öfverlefver döden och spränger grafvarne; — såsom t. ex. när en moder står upp ur griften och nattetid besöker sina i en obarmhertig styfmoders våld råkade barn, för att trösta dem och näpsa henne; eller när älskaren går ur grafven till sin qvarlefvande

käresta, för att bedja henne sörja mindre häftigt, mindre bittert, emedan hennes omåttliga qval tillfogar honom lidande.

Hvilka likheter äfven häruti förefinnas mellan den fordna nordmanna-dikten och denna yngre, behöfver jag väl nu knappt erinra: så t. ex. möter oss i visan om "Liten Kerstin, som sörjer sin fästeman ur graf", äfvensom i den ej mindre bekanta om Åke och Elsa, alldeles samma föreställning, som ligger till grund för Edda-qvädet om Helge och Sigrun. Föröfrigt är, ehuru visserligen flertalet snarare lutar åt en öfvervigt af vemod eller melancholi — så i orden som i melodierna, — dock äfven för denna klassens visor ett lekande och humoristiskt element ingalunda främmande: se t. ex. visan om Herr Lager och Jon, om Båtsmansgossen som spelade gulltärning med prinsessan om hennes ära m. fl. Någongång begifva de sig äfven inom den religiösa legendens område, — och en och annan af detta slag har ett outsägligt behag: en sådan är den om den Hedniska Konungsdottren och Blomstermästarn (af hvilken jag har vågat en känd bearbetning), om Magdalena, om Resan till Österlandet, om Dufvans sång på Liljeqvist, och åtskilliga andra. Ganska sällan sker — men sker dock — att de till behandling upptaga personer af lägre eller oadliga stånd (såsom t. ex. "krämare"); vida oftare äro hufvudpersonerna troll eller andra dylika hemlighetsfulla naturväsen, af en i vissa afseenden öfvermensklig och i andra undermensklig beskaffenhet: elfvor, neckar, högspelare o. s. v. Mestadels tillhör dock den handlande personalen furste- och adels-ståndet, — består af konungar, prinsar, prinsessor, ridderliga herrar, ungersvenner, fruar, stolts-jungfrur m. m. De förhållanden, som målas, de seder, som skildras, äro derföre, i det hela, öfverallt den Nordiska Medeltidens hofviska och adliga, — troget genom traditionen, från århundrade till århundrade, bevarade i sitt dåvarande skick. Slott och borgar *) omtalas såsom ägan-

*) I de bevisligen Danska visorna säges någongång, karakteristiskt nog, att man färdas dit öfver fält, som brukas af "fattiga, usla, olyckliga bönder."

de höga murar, och omgifna af rosenlundar, der fruktträd finnas, der bäckar sorla och fiskdammar blänka mellan trädskuggor; dit gå de sköna att förlusta sig, vid fågelsång och harpoklang. Innanföre finnas fångatorn och vårdtorn, med lönkamrar, jungfruburar och ståtliga salar. Man ser konungen sitta vid bredan bord, der gullbeprydda dryckeshorn och bägare glimma; honom tjena riddare och svenner, som iskänka vin och mjöd. Stolar finnas icke; men bänkar, belagda med dyrbara hyenden (i visornas språk, "bolstrar"; hvadan ofta förekommer, att de sköna sitta på "bolstrarna blå"). Prinsessor och andra förnäma jungfrur bära kronor af guld eller silfver; till deras drägt höra broderadt eller silkessömmadt linne, guld- och silfverspända skor, guldringar, kostbara slöjor och bälten. De bo afsides från männerna, i högan loft, i frustuga eller bur; deras tärnor dela med dem rum, och ofta äfven säng. Från höga-lofts-bron se de riddaren komma; den beslägtade eller närbekante gå de stundom till möte vid borga-lid; men stillasittande i loftet varsna de, huru den främmande riddersmannen eller ungersvennen "axlar sin kappa eller (såsom det stundom heter) sitt skinn", och ordnar sig till besöket, — eller ock upptäcka de, skådande utåt hafvet, annalkande skepp, och igenkänna på de flaggor, som deras händer virkat, att en älskare eller en gemål är i antåg. De förnäma af båda könen uppträda esomoftast med krusadt hår och i drägter, smyckade med pelsverk af sobel, mård, hermelin; i allmänhet äro deras kläder af silke och skarlakan, — denna senare stundom röd, men stundom äfven grön eller blå; hvaraf skönjes, att skarlakan då var ett allmänt namn på finare och dyrare tyg, såsom motsatt vadmal, — de ringares klädnad. Både män och fruntimmer slå harpa, sjunga, tråda dans, leka gulltafvel och tärning; visan och äfventyrs-sagan äro deras gemensamma älsklings-tidsfördrif; emellanåt spinna jungfrurna silke och väfva bilder i duk, läsa böcker, skrifva runor; herrarne deremot förnöja sig oftast, vid lediga stunder, med jagt i skogen, eller på borggården med ridderliga öfningar. Karmar, förgyllda och

bebolstrade, nämnas såsom åkedon för fruntimmer; föröfrigt rida de; man ser, att bruket af dessa åkdon var tidigare i Danmark än i Sverige, emedan en Dansk prinsessa, som skall bli en Svensk konungs gemål, beklagar sig på Sveriges jord, att hon nu måste rida; hvarpå de hurtiga svenska fruarne genmälte: "j före oss hit inge jutske seder". Trolofningar uppgöras slägten emellan, — nämligen om allt går i sin ordning; men ofta nog förstör kärleken ordningen; blir då ej annat råd, så tager riddaren sin käresta på sadelknappen och bortför henne; råka dervid understundom än fader, än bröder, än bådadera att stupa, så får bruden finna sig i det ödet, — och tycks äfven vanligen finna sig deri snart nog. Öfverhufvud kan sägas, att våldsamma frierier, näfrätts-utbrott och blodshämd, stundom försonliga medelst böter, oftast dock oförsonliga, tillhöra ungefär ordningen för dagen. — Allt hänvisar på det trettonde, fjortonde, femtonde och till någon del äfven sextonde århundradet, — eller tiden från medlet af 1200-talet till medlet af 1500-talet, såsom rätta tiden för både de egentliga riddarvisornas och äfven de bägge förutnämnda klassernas uppkomst och blomstring. De äldsta äro synbarligen sådana, i hvilka mythiska minnen träffas; såsom den redan nämnda om Thor-Karl, Trolle-Tram, Loke Leve och Fröjenborg (Freya), der äfven bokstafsrim och assonanser på gammalt vis förekomma. Bland de yngsta är, lika ögonskenligt, den romantiskt historiska visan om Gustaf I:s son, hertig Magnus, och hans kärlekshandel med Vetterns hafsfru.

Många af dessa gamla visor äga i sitt framställningssätt tydligen en mimisk charakter. Också vet man, att de ofta söngos till dans och under lekar; — så sjungas än i dag på Färöarne urgamla qväden om Sigurd och Brynhild. De poetiska och musikaliska lekar från denna tid, hvilka ännu bibehålla sig bland allmogen (hvars kultur alltid följer de högre ståndens i spåren och länge förvarar hvarje hos dem förgången kulturform såsom en qvarlefva), äro derföre tydligen beslägtade med de gamla Riddarvisorna och tyckas ofta vara

fragmenter af sådana. — Föröfrigt är klart, i anledning af de förut angifna nationalförhållanden, under hvilka dessa visor först uppkommo, att man blott sällan kan bestämma, hvilketdera af de nordiska länderna varit hvarje sådan visas allraförsta hembygd. Någongång antydes visserligen detta af lokaliteter och rent historiska händelser; mera sällan i de svenska; oftare i de danska (liksom äfven i de engelska och tyska). Men öfverhufvud är ett dylikt bestämmande omöjligt; hvad inom den adeliga kretsen i det ena landet uppkom, tillegnade man sig, utan betänkande, såsom gemensam egendom, i det andra. Märkligt är, och ett nytt intyg från tidpunkten af dessa visors första upprinnelse i vår Nord, att i dem framsticker lika litet något folks-hat mellan Svenskar och Danskar, som något stånds-hat mellan samhällets högre och lägre klasser. Sådan frånvaro bevisar, att de (i allmänhet) uppkommo under en tid, då folket ännu betraktade adeln såsom den högsta och präktigaste manifestationen af sitt eget lif, och då hos Danskar och Svenskar den ursprungliga brödrakänslan ännu ej undanvikit för det ömsesidiga agg, som egentligen blef en frukt af den förolyckade Kalmar-Unionen. Så mycket ser man, att Sagokämpavisorna, som äro de allraäldsta, nästan uteslutande tillhöra den skandinaviska Norden; äfvenså, att de historiska kämpavisorna tillhöra den helt och hållet; och att, af bägge dessa slagen, flera tillhöra Danmark än Sverige, änskönt äfven Sverige kan tillerkänna sig många deribland (såsom t. ex. visan om Ramund, visorna om de bägge Klosterrofven, om konung Birger och hans Bröder, om Nunnan i Riseberga Kloster, om Per Tyrssons döttrar i Wänge, — o. fl. andra; hvarvid ock må nämnas, att en af de herrligaste bland de romantiskt-historiska visorna, den om Axel Thordson och Skön Valborg, kan med lika mycket skäl anses för svensk som för norsk). I de egentliga Riddarvisorna torde deremot Sverige äga en fullt lika andel, som Danmark.

Göra vi samtliga de näst beslägtade Nordfolkens ridderliga Medeltids-poesi till föremål för vår öfversigt: då kunna vi skönja, att de hithörande tyska utmärka sig genom mera finhet, vekhet, glädtighet, lekande naivetet och blomsterlif; de engelska åter genom en stark böjelse för svårmod, ögonskenlig både i ämne och behandling; äfvensom att denna böjelse uppnår sin höjd i de skottska, som helst dväljas i nattliga fasor, bland mord, spöksyner, gengångare; men att deremot de danska och svenska i sitt lynne, sin ton, sin sede- och natur-framställning intaga rummet midt emellan de tyska å ena sidan, samt de engelska och skottska å den andra, — likväl onekligen med en icke ringa lutning åt den sistnämnda sidan. Föröfrigt synes den skilnad mellan de danska och de svenska kunna uppvisas, att de underbara, i menniskolifvet ingripande naturmakterna uppträda i de danska oftare dels såsom hafsmän, dels såsom små ur och omkring gräskullarne dansande elfvor, men i de svenska oftare såsom bergtroll, strömkarlar och neckar. Anledningen härtill är för enhvar, som har någon kännedom om skiljaktigheterna mellan Danmarks och Sveriges natur, lätt att förklara.

En enda maktpåliggande sak återstår att om dessa gamla folkvisor anmärka: den, att man betraktar dem blott ensidigt, om man betraktar dem endast från ordens och versens sida. Deras upphofsmän fästade i allmänhet vid orden såsom ord, och versen såsom vers, en temligen ringa vigt: de voro ämnade att aldrig läsas, alltid sjungas och höras; versen i dem tänktes i oskiljaktigt samband med den musik, som på vida fullständigare vis, än orden, uttalade deras mening. Strängt taget, kan man säga, att i dessa qväden voro orden endast contourer, som sökte sin fyllnad i något annat än ord; och detta andra funno de i de melodier, med hvilka orden äro sammansmälta. Lätt skönjes, att i dessa melodier uttrycker sig deras innersta själ långt fullkomligare, än i de mestadels ganska löst hopfogade verserna. Man må ej förstå mitt yttrande så, som hade icke deras diktare och sångare

lagt hufvudvigten på den berättelse, som utgjorde just poemet; ej heller så, som vore det lösa, kring grundtanken eller grundkänslan genomskinligt sväfvande ord-draperiet egentligen blott en slarfvigt versificerad prosa: poesien ligger här tvifvelsutan hvarken blott i styckets uppfinning, eller blott i denna dess herrskande tanke eller känsla; utan äfven i hela tonen af dess utveckling, och i den naiva följden af alla momenterna deri. Men i det stilistiska och versifikatoriska af formen saknas ännu (esomoftast åtminstone) ganska mycket; hvilket visserligen å ena sidan är sjelft ett slags barndoms-behag, men ock å andra sidan påminner, att konsten här ännu är ett barn. Fogar man nu åter melodien dertill, eller låter orden sjungas, i stället för att läsas: så framstår det hela för oss såsom ett hel-gjutet, i en öfverraskande artistisk fulländning; och det kan ej nekas, att, hvad sjelfva det techniska utförandet beträffar, en större konstfärdighet röjer sig i musiken, än i verserna. Man kan ej undgå det erkännande, att tidens musik, i all sin enkelhet, hade uppnått en högre punkt af konstutbildning, än tidens skaldekonst; å andra sidan var dock denna musik, sådan den här möter oss, sjelf ingenting annat, än den rena, i melodier förkroppsligade omedelbarheten af ordens eller versernas poesi.

Åt hvilka bland dessa sånger företrädet af högsta skönhet bör tillkännas, må betraktas såsom en temligen öfverflödig fråga. Har man just som bäst studerat och hört "Jungfrun skulle sig åt Ottesången gå", eller Liten Karin, eller Liten Kerstin som så bittert sörjde sin fästeman, eller Riddar Tynne, eller de båda sångerna om Lilla Rosa, eller om Konungabarnen som lofvade hvarandra sin tro (en försvenskning af Leanders och Heros äfventyr), eller den djupt själsskakande om Sven i Rosengård (en hel lyrisk tragedi), eller så många, många flera som här vore berättigade att uppräknas: så är man lätt frestad att räcka priset åt den sista, med hvilken man varit sysselsatt; och det vissa är, att man i enhvar af dem förnimmer den "underba-

ra harpa", hvars historia, i en af de vackraste, utgör både ämnet och titeln.

Sådana äro dessa gamla — och dock evigt unga — sjelfbekännelser, lika melodiska som oskuldsfulla, af menniskohjertats enklaste, men också djupaste, erfarenheter. Det är med dessa sånger, som Svenska Vitterheten, betraktad såsom enkom eller särskildt Svensk, begynner. Edda-visheten och Edda-diktningen, betraktad i sitt stora hela, är en prophetia om en herrligare tid för svenska häfderna, än hittills blifvit uppnådd; — den är med detsamma en till dessa Asarnes ättlingar ställd uppmaning från deras urfäder att besinna sig på rätta medlen dertill. Men äfven de gamla folksånger, som vi nu betraktat, antyda en följande utveckling, som ännu är långt ifrån att hafva rigtigt motsvarat sådana antydningar; vi se i dem en vårknoppning, hvars motsvarande blommor och frukter först sent, och ännu på ett högst ofullständigt vis, blifvit synliga. Ingen kan alltså förebrå oss att hafva för lågt uppskattat dessa qvädens värde. För den äkta konstpoesien, då hon sväfvar i fara att förkonstlas eller bortkonstlas, skola de alla, äfvensom de bättre af deras närmaste fränder, de senare folkvisorna från 16:de, 17:de, 18:de århundradet, alltid tjena till medel att orientera sig vid och igenfinna rätta vägen. Ty de äga, om icke ordens poesi, dock sakens (med många prisade versfoster i våra dagar förhåller sig tvärtom). Också har knappt någonting mera djupt inverkat på Svenska Vitterhetens utvecklings gång efter den litterära brytning, som började år 1810, än deras återupptäckande.

Förtjusningen åt denna förnyade bekantskap var, bland den tidens ungdom, allmän; och så stor, att man nu näppligen kan föreställa sig den. I motsats till de då herrskande obegreppen eller halfbegreppen om poesi, vältalighet, smak, m. m., upplät sig här, ur minnets dvala, plötsligt en hel himlarymd af natursanning, oskuld, sagovår, hjeltekärlek, ljuf sorg och menlös glädje. Lifligt uppstråla härvid i min hågkomst de lyckliga dagar och stunder, då jag såg den Afzeliska sam-

lingen småningom uppstå, och af Afzelius och Geijer, bägge då unga magistrar, hörde den ene sjunga de vackraste af dessa qväden till gitarr, och den senare uppläsa sitt ypperliga företal.

Fästa vi oss lika enkom vid de gamla ridderliga folkvisornas förhållande till poesien såsom konst: då kunna vi ej annat säga, än att hela denna verld ändock visar oss en subjectivitet utan subjecter, en personlighet utan personer, en poesi utan poemer. Den är så mångfaldig, som menniskohjertat i sin enfald kan vara: men denna enfald har der, öfverallt, ungefär en och samma skepnad. Rik i sin mening, fattig på medel till dess uttryck, helsar den oss allestädes med ungefär samma anlete, samma blick, samma röst, samma åtbörd. Stämningar, belägenheter, böjelser, lidelser, betraktelser, framträda med en stor hjertlighet, ofta hög, alltid naiv och rörande; men de äro sommarfröjden, kärleken, skiljsmessan, sorgen, o. s. v. liksom i och för sig sjelfva, eller liksom allmänna och stående typer. Men det innersta villkoret för all fullständig skönhets uppenbaring är, att den uppenbarade kraften framstår såsom en fullständigt personlig — eller icke blott öfverhufvud såsom vissa menniskotidehvarfs och folks, utan jemväl särskildt såsom vissa menniskors och folk-medlemmars. Skönhetens urkraft är, likasom lifvets, personligheten; och hennes fulla sol kan i sin fullglans ej framstråla förr, än i och med dennas fullkraftiga — och således fullt sjelfmedvetna — närvaro. Det angifna vilkoret yttrar sig deri, att diktaren, i sitt förhållande till diktens föremål, känner sig såsom konstnär, behandlar och betraktar sin skapelse såsom sin, — om ock af högre makter ingifven (hvilket den tvifvelsutan, för att äga sann skönhet, alltid måste vara), och förmår låta ingifvelsen uttala eller utsjunga sig genom språkets egna tillgångar, eller språkets egen musik. Först i mån häraf blir skaldekonsten sjelfständig, — blir en verklig konst för sig. Det kan visserligen sedan ej falla henne in att försmå tonkonstens anbud af ett sällskap, hvarigenom bägges

verkningar ömsesidigt förhöjas; men dylikt beledsagande eller biträde har numera upphört vara ett ovilkorligen nödvändigt.

Folksångens eller Folkvisans dikt har sin skönhet af den naturfriska lifsverkan och den barna-oskuld, hvarmed den skapande urkraften är der tillstädes på ett grundläggande vis. Men en rikare och högre skönhet uppenbaras, när samma kraft visar sig kunna öfverstiga denna grundläggning, eller skapa såsom utvecklad och fullherrskande. Det yppar sig då slutligen, att också den från denna ståndpunkt utgående syftningen leder till enfald, ty enfald är all äkta bildnings mål och fulländning. Men denna enfald har en föregående stor konstrikhet till förutsättning; så att det högsta, hvarmed den äkta bildningen fullbordas, är inom det skönas område det samma, som inom det sannas: vishetens oskuld. — Vi få således ej beklaga, att i Sverige (liksom annorstädes) den omedvetna eller åtminstone knappt halfmedvetna fägring, som utmärker vår Medeltids menlösa natur-diktning, omsider nödgades lemna plats för en sträfvan, hvars alster länge illa — och i det längsta blott svagt — ersatte, hvad de undanträngt. Vi få ej glömma, att denna sträfvan ärligt syftade till konstdiktning, eller till en svensk poesi såsom konst; genom den förra var det stora steg taget, att lösgöra sig från den höglärda onaturen af de senare Islands-mästarnes tvångslagar, att bortkasta alla bojor och munkaflar af deras kärfva pedanteri, och att ett skaldskap hade uppkommit, som åter sjelfständigt lifvades af en ny sann verklighet, en ny personlig erfarenhet och innerlighet, en ny trodd helgd af diktens ingifvelse och innehåll. Alltjemt återstod likväl det än större steget, att denna verklighet och innerlighet skulle upplyftas ur sitt blotta allmänliga, eller (på visst sätt) abstrakta, tillstånd. Det är de första försöken dertill, som vi nu gå att betrakta.

Man måste anse för en fråga af ganska vansklig art, huru långt vi till sådana försök böra räkna vissa från vår Medeltid öfriga vitterhets-alster, som utgingo från den tidens

lärde. Af dylika ha vi redan nämnt drottning Euphemias Visor, och äfven våra Rim-krönikor; flera skulle kunna uppräknas från samma tid, af dels berättande, dels (religiöst och politiskt) moraliserande beskaffenhet. (En politiskt harmskrift är t. ex. En lustig liknelse om Svenskarne och konung Albrekt.) Deras manér är tydligen lånadt ifrån eller danadt efter de äldsta versifierade fransyska och tyska Riddar-romanernas.

XVIII.

Rimkrönikorna och deras tidehvarf.

Rimkrönikorna äro helt och hållet inhemska. Den stora har den pragmatiska och ädelt fosterländska afsigt, att inskärpa i Svenskarnes besinning, huru herrligt begåfvade Svenska landet och Svenska folket äro, men huru afund och egennytta, med sin splittrande och halsstarriga sjelfviskhet, varit dess alltid beledsagande och allt förderfvande hufvudlaster. Den förste af hennes flera författare, lefvande omkring år 1319, utgår i sin inledning från denna sats:

"Sveriges rike är det bästa land,
I hela verldene finnas kan";

och utbrister, sedan han i det följande prisat dess mångfaldiga andliga och lekamliga förmåner:

Gud Fader hafver Sverige skapat så,
Med berg, skogar, sjöar, stora och små,
Att ville Svenske hvarannan tro vara,
De torfte för utländskom aldrig fara.
Och om de dermed vore nöjde,
Som Herren Gud dem tillfögde,
Och beviste hvarandrom tro och ära:
Å huru sälla måtte de vara!
— — — — — — — — —
Jag hafver i många böcker lett,
Och ofta sjelf med ögon sett:
Då finner jag, både förr och nu,
Afund och giri, båda tu,
Hafva Sverige förderfvat så margalund,

Och qvälja det än alla stund,
Å hvar, som lyster det under att höra,
Då vill jag deraf redo göra."

Euphemia-samlingen har utländska originaler. Hos dessa och deras vederlikar inträffar mestadels, — äfven då ämnet är rikt på poetiskt innehåll, — att utförandets eller behandlingens poesi inskränkes till ställen, der den yttrar sig liksom i förbigående och blott tillfälligtvis, under det en prosaisk magerhet och långsläpighet emellanåt desto enväldigare herrskar. Behaget af en viss allmänlig stilens naivetet är, öfverhufvud, nästan deras enda. Läsaren af de svenska efterbildningarna måste, i följd af den blott halffärdiga Svenskans otymplighet, ännu snarare tröttna vid den entoniga versformens åtta- till tiostafviga rim-par, hvilkas ljudfall äga snarlikhet med oafbrutet på lika vis återvändande hammarslag, som förgäfves bearbeta språkets hårdhet. Ju mera ämnet var till natur och uppfattningssätt ett rent af krönik-artadt, — såsom just i Rimkrönikorna, — desto ögonskenligare måste det anmärkta förhållandet visa sig. Föga troligt är, att deras författare afsågo att frambringa egentligt poetiska alster, eller ansågo sig för hvad vi kalla vitterhets-idkare. De tyckte förmodligen sjelfve, att deras verk tillhörde mera historien, än poesien. Deremot kan vara möjligt, att hos de klerker eller hofmän, hvilkas verk drottning Euphemias diktsamling är, fanns en instinkt af någon vitter utbildnings nödvändighet, en skymt af uppsåt att tillvägabringa en mera lärd poesi, oberoende af folksångs-maneret och musikens biträde. De poemer, som i de såkallade drottning Euphemias Visor innefattas, höra dels till sagokretsen om den Britiske konungen Artus eller Arthur*), dels till sagokretsen om Karl den Store. De förra äro: en roman om Rundbords-riddaren hertig Fredrik af Normandie; vidare en dylik om ett vidtfrejdadt par af hans kamrater, Ivain och Gavin, eller (såsom de här heta) Ivan och

*) Hvilken äfven hos Saxo omnämnes såsom *rex Arturius*.

Gavian; derpå, såsom billigt, romanen om konung Artus sjelf. De senare: en om Karl den Store, och en om ett af Medeltidens käraste ämnen, det älskande paret Flores och Blanzeflor. Berättelsen om hertig Fredrik saknar ej omvexling och en viss lifligbet; än läsbarare är kanske den om Ivan och Gavian; i Flores och Blanzeflor genomskiner något af ämnets både ljufva och yppiga romantik. Men i allmänhet måste sägas om dessa Nordiska bearbetningar, att välmeningen var stor och förmågan liten. För nutiden äro de märkvärdigast i linguistiskt afseende, eller såsom tillhörande våra tidigaste språkmonumenter. Deras poesi ligger ojemnförligt mera i stoffet (materialet), än i behandlingen. Sådan den var, utöfvade den likväl på både sin samtid och närmaste eftertid en genom- och kring-gripande inverkan: ty många afskrifter togos af denna samling, den lästes flitigt under hela Medeltiden, och dymedelst bidrog den i hufvudsaklig måtto att i Sverige inympa den nya ridderligheten på den gamlas ännu ej förtorkade fornstam, eller sprida och stadfästa dessa det sydligare chevaleriets begrepp om riddarpligter, ära, kärlek och courtoisie, hvilka ock hädanefter hördes mera allmänt i de nyss skildrade Folkvisorna återklinga. Sturarne plägade åberopa dessa gamla vers-romaner, och sjelfve voro de — särdeles de båda senare — danade enligt de ridderliga fornmönstrens förebild. Allt detta var desto naturligare, som det är och förblir ett onekligt factum, att den christlige riddaren har den nordiske Asa-kämpen till far; — sådan nämligen, som denne framstår, icke i den sista hednatidens grymma och rofgiriga vikingar, utan i de gestalter, dem våra fornfäder sjelfve ansågo för det äkta hjeltelifvets idealer och representanter, en Sigurd, en Rolf, en Olof Tryggvason (som under sina senare lefnadsår blef christen, men redan förut var känd såsom ej mindre ädelmodig än tapper) *). Så väl de nu ifrå-

*) Sjelfva Bråvalla-slaget var ju, i hela sin tillställning, ej annat än ett ofantligt tornerspel med skarpa lansar och stridsyxor; och Sigurd Rings beteende mot sin fallne frände Harald är, på fullkomligaste vis, både

gavarande rimdikterna från vår Medeltid, som några andra närbeslägtade, hvilkas namn vi här förbigå, äfvenså de i samma stil och ton författade rimkrönikorna hafva med folkvisorna tre egenskaper gemensamma: föredragets naivetet, formens enkelhet och författarnes namnlöshet: men den första urartar här ofta till torrhet; den andra har här blifvit en nästan alldeles omusikalisk, — genom den klanglösa monotonien af det slags vers, som Tyskarne kalla knittelvers, och som egentligen var en fortsättning af den gamla Runhendan (sådan hon förekommer t. ex. hos Einar Skulason); och namnlösheten företer visserligen det vackra, att författarne i och vid sitt verk bortglömde sig sjelfva, men är tillika ett tecken, att konstnärs-medvetandet ännu ej hade vaknat. Poetiska drag och ställen träffas hos dem alla; med undantag af den yngre och mindre Rimkrönikan. Den äldre och större har deremot flera; och särdeles när hon förlustar sig med skildringar: såsom t. ex. af förberedelserna och uppbrottet till Birger Jarls Finlandståg, af festligheterna vid konung Birgers bröllopp o. s. v.

Jarlens affärd och landstigning är sålunda beskrifven:

Han redde sig då vapen och tyg,
Mången hjelte rask och oblyg,
Hjelmar och pansar, ju mer och mer,
De vordo då gäfva och gjordes fler.
Hvar redde sig då i sin stad,
Och gjorde gerna hvad konungen bad

---

i den nordiske kämpens och den senare riddarens art. — Vanligtvis uppdraga de gamla sagorna en ganska märkbar skilnad mellan kämparne af den ädlare klassen, och Berserkarne; som voro blott och bart slagskämpar, af omåttlig styrka och obändig vildhet. De mäktige höllo dylika i sin sold såsom ett högre slag af gårdshundar, dem de, vid behof, hussade på sina fiender; de sannskyldiga kämparne (se t. ex. Bodvar Bjarke i Rolf Krakes saga) nedsågo på dem med förakt. Understundom hände visserligen att vrede, eller stridsifver, jemväl hos dessa steg till berserks-raseri; men de ångrade detta efteråt, och blygdes deröfver; hvad de värderade, var det sansade modet, den sig i sin makt ägande styrkan.

Och sköto ut snäckor och löpaskutor;
Och många stora penninge-knutar
Vordo då lösta och gifna dem,
Då de skulle skiljas vid sitt hem,
Och visste ej, när de komma åter.
Vridna händer, och starker gråter,
Vardt då af många fruar sedder;
Dock gläddes dem, att det var Guds heder,
Som skulle meras af den färd!
Mångt ett gammalt fädernesvärd
Vardt då neder af väggen klängdt,
Der det hade många dagar hängt.
De följdes då fagerliga till strand,
Och helsades väl, och togos i hand;
Mång röder mund vardt då kysst,
Som aldrig kysstes sedan af hjertans lyst;
Somliga sågos aldrig mer:
Af dylik skilnad dylikt sker.
Dem blåste Bör, de seglade dädan:
De Hedna redde sig ock medan;
De visste väl, att de skulle komma
Till deras skada och ingen fromma.
De christne lade der till hamna:
Många otaliga förgylda stammar
Fingo hedna män der se,
Som mera måtte sörja än le.
Dem christne gick der väl i hand,
De togo sitt banér och gingo i land:
Deras sköldar låto de der skina
Öfver allt det land, och hjelmar sina.

Målningen af konung Birgers brölloppsståt, af den lysande hertig Erik, af riddarspelen m. m. är karakteristisk för tidens sedvänjor, drägter o. s. v.; men den är nog vidlyftig att nu anföra.

Det ena med det andra intygar, att detta verk, med afsigt att i främsta rummet vara historia, dock visserligen äfven ville i någon mån vara en vitter samqväms-läsning, liknande hvad till sådant bruk allmännast omtycktes; och all anledning är, att detta ändamål vanns.

På afgjordare sätt hör dock till den egentliga poesien den i samma skepnad rimmade Alexandri Magni Historia, som på den mäktige Bo Jonssons befallning blef omdiktad på Svenska efter ett latinskt original. Detta åter har synbarligen haft orientaliska traditioner till källor. Den grekiske Alexander igenkänner man der, och Curtii än mera; mest likväl den persiske, eller den, som lefde i Österländingarnes föreställning. Ehuru tynade eller mattade, förnimmas i denna rimsaga förirrade ljud från rymden af Tusen och en Natt, — flägtar ur de rosengårdar, i hvilka Firdusi och Hafis söngo. Sådana berättelser, som t. ex. om slaget vid Arbela, om Pori makalösa palats, praktlustgård och konstgjorda sångfåglar, om Brahminernes (här kallade Braghmanernes) vishet, om Solens och Månans borgar, parker och spådoms-träd, dit Alexander, sedan han stigit uppför ett diamant-berg på tretusen trappor, ledsagas af en i palatsets förnämsta sal på en hvilobädd liggande uråldrig vis, m. m. likna verkliga stycken ur Firdusis Schah-Nameh i allting, — utom i klumpigheten af språket och verserna.

Ur denna så föga kända rimsaga vill jag ock andraga en profbit, — men väljer dertill icke en af de flerahanda granna skildringarna, utan detta simpla och hjertliga slut af det bref, hvari Braghmanernes konung framställer för Alexander deras vishetslära och lefnadssätt. Sedan han sagt, att de aldrig glädja sig åt hvad som utgör verldsmenniskans vanliga skämtan och lekar, fortfar han:

Ändock det timar väl understundom,
Att vi se glädje margom lundom.
Det är detta oss gläder mest,
Då vi se Himlen all som bäst
Skina ren, fager och skär,

Med skinande stjernor han satter är;
Då solen skin fager och hvit,
Då hon gifver oss ljus och värma hit,
Då vänast hon skin i sin höga stad:
Då hafvom vi frygd och ärom glad.
Hon sprider af sig ljusa grena,
De skina öfver all verlden rena!
Så se vi ock hafvet fagert och klart,
Som bure det blomster, uppenbart; . . .
Det tager vårt land i sin blida famn,
Rätt som en syster, vid strand och hamn; . . .
Vi hafvom här hedar och stora mark,
Der växa blomster och örter stark,
Vi glädjom oss af deras lukt,
Af deras sötma och deras frukt;
Vi glädjom oss af våra skoga,
Der sjunga fåglar all med foga,
Med söte tono och fager sång,
Både nättrn och dagen lång;
Vi frygdom oss vid deras röst,
Vi ha ock sommar, vår och höst: —
Detta är vår högsta frygd;
Så är vår natur innantill byggd."

XIX.

Gryende inverkan af antikens studium och romerska kyrkosången.

Om dessa — och andra dylika — bemödanden syftade att tillvägabringa en högre och konstrikare poesi, än folksångens: då lemna de ock det afgjordaste bevis, huru omöjligt sådant var — före någon närmare och allmännare bekantskap med de forn-klassiska folkens språk och litteraturer. Der nämligen — och blott der — förefanns en vitterhet, i sitt slag utbildad till den högsta fulländning, hvars plastiska skönhet framställer, i afseende på sjelfva grundfordringarna för all skön form, ett mönster, lika allmängiltigt för poeternes konst, som för målarnes och bildhuggarnes. Derföre kunde ock endast umgänget med antikens vitterhet, i den mån det växte till ett förtroligt och nationligt, småningom väcka de klarare begrepp om vittra yrken, det lifligare sinne för oskiljaktigheten af innehåll och skönt språk-uttryck, hvilka omsider skulle förhöjas till fullständigt konstmedvetande. Första anledningen och påstöten till detta umgänges allmännare befrämjande gafs, i Sverige liksom i Tyskland, af Luthers reformation; fastän ur helt andra bevekelsegrunder, än ästhetiska. Hon behöfde de latinska och grekiska språkstudiernas uppblomstring; hon gjorde derföre de redan före hennes framträde vaknade, och redan af äldre kyrkan ganska liberalt skyddade, humaniora till sin vapenkamrat. Det kunde ej felslå, att denne, mer och mer, skulle draga vinst för sitt interesse af hvad reformationen befordrade blott ur theologiskt. Det kunde ej felslå, att, med den större och utspriddare kännedo-

men af antikens språk, äfven skulle följa någon motsvarande kännedom af dessa språks litteraturer; och således af den verldsåskådning, den poesi, den konst med all dithörande technik, hvars oförgängliga skepnader äro i dem förvarade.

Närmast tillhands, och derföre närmast användbar till medel för smak-rening och språk-förädling, var den Romerska. Äfven i Sverige blef hon fördenskull till sådant mål använd. Men af det anförda är klart, hvarför hennes allmännare användande dertill började först efter reformationens och Gustaf I:s tidskifte. Hennes egentliga ingripande i Svenska Vitterheten blir synbart vid *Stjernhjelms* uppträdande.

Sannt är likväl, att äfven i vårt fäderneslаnd hade aldrig — icke ens under de mörkaste af Medeltidens årshvarf — förbindelsen med henne varit fullt afbruten. Man har, öfverhufvud, gjort sig alltför öfverdrifna föreställningar om den beryktade "kunskaps- och sederåhet", för hvilken denna tid blifvit så vidt ut- och omskriken. Bekant är den ännu nästan allmänt hysta och likväl alldeles ohistoriska mening, att den äldre kyrkans gudstjenst (med undantag af de många ceremonierna) bestod endast i messande och bedjande på ett främmande språk, och att först med reformationen började det egentliga predikandet, samt i allmänhet det till undervisningen lämpade meddelandet och utläggandet af skriften och christendomslärorna på modersmålet. Ungefär likaså ohistoriskt inbillar man sig, att äfven i verldsliga ämnen herrskade idel obildning, och att undervisningen i språk och andra kunskaper var så godt som ingen; ehuru den stod på långt bättre fot före Gustaf I, än under och efter honom intill den ypperlige Carl IX, som blef både den nya kyrkans och den nya lärdomens upprättare. På en större lärdom bland vår Medeltids klerker, än den vanligtvis antagna, kunna många bevis framdragas. Men folkvisors, krönikors, diariers sammanstämmande vittsord förete oss äfven riddare, statsmän, konungar, som kunde latin och voro i alla "de sju fria konsterna" välförfarne; de omtala åtskilliga här och der i landet befintliga

läro-anstalter, af ingalunda föraktlig beskaffenhet, och från hvilka man reste till utländska universiteter, — oftast Paris; äfvensom de låta oss veta, att i nunneklostren, som voro den tidens pensions-inrättningar, — der de adliga jungfrurna inhemtade att spinna silke och gull, sy och väfva bilder i duk, jemte konsten att leka på harpa, — undervisades de ock att "läsa i Bibeln" och "lära sig Psaltaren", känna "böcker och runemål" (hvarmed här i allmänhet menas skrifkonst), ja, stundom till och med latin — när de befunnos särdeles vetgiriga.

Här är rätta stället att omnämna det på lika vacker svenska skrifna, som af sann och djup lidelse glödande kärleksbrefvet från Wadstena-Nunnan Ingrid Persdotter till riddarsvennen Axel Nilsson; ty det täflar, ej blott i osminkad hjertlighet, utan äfven i osminkad skönhet med de vidtberömda latinska brefven af Heloisa; och var hon — såsom nu synes uppdagadt — dotter af dåvarande borgmästaren i Wadstena Peder Jönson, så ger hennes bref ett ganska förmånligt begrepp om den grad af fruntimmersbildning, som då fanns hos de förnämligare äfven i medelklassen. Brefvet är skrifvet 1498; hon hade nödgats taga doket 1495, och dog 1524. Hon upplefde sålunda reformationen; men då voro både ungdomen och Axel Nilsson borta.

Konungar, som voro latinare och lärde, omtalas flera. En sådan var Norske konungen Sverre, som ej sällan sjelf messade och predikade för sin krigshär; en sådan var hans sonson, konung Håkan den gamle, Euphemia-samlingens förste upphofsman, som lät på sotsängen föreläsa sig, bredvid Bibeln och de då nyligen utkomna Sturlesonska Konungasagorna, äfven flerahanda latinska böcker; en sådan var hans sonson Håkan Magnusson (Euphemias gemål), känd för skicklig latintalare och som anslog 300 mark silfver åt klerker, som utmärkte sig för studier; en sådan var vår Karl Knutson, — likaledes latinare och mångkunnig; särdeles i mathematik och taktik (utfärdade en skriftlig anordning, huru en här borde

ordnas, tåga, uppställas m. m.). Bland Svenska herrar och statsmän förekomma åtskilliga med titeln "riksråd och magister"; hvilket visserligen bevisar, att magister-värdigheten då var sällsynt, men också, att den var högt aktad; i spetsen för adliga lärde från denna tid står Thorkel Knutson, och värdigt utgör Sten Sture den Yngre sista länken i kedjan.

Tvifvelsutan måste erkännas, att Roms inverkningar under denna tidsålder voro ändock hufvudsakligen det christna Roms, och att de fördenskull mestadels inskränkte sig till theologisk, scholastisk, öfverhufvud kyrklig beskaffenhet. Omedelbart poetisk blef derföre Roms inflytelse nu blott i en enda rigtning: den, som utgick från kyrkosången. Den romerska kyrkopoesien är — såsom alla kännare, äfven de ifrigast protestantiska, nödgas medgifva — den skönaste art af Tempelsång, som funnits alltsedan Davids tid, och hittills icke öfverträffad af någon senare. De verkningar hon utöfvade, jemväl utom sin egentliga omkrets, röjas bäst deraf, att en mängd af den ny-europeiska lyrikens vackraste versformer hafva just från dessa gamla latinska andaktssånger blifvit lånade. Och från henne medelade sig verkligen en väckelse till fortsättning på de egna eller inhemska tungomålen. Härigenom uppkommo, redan före Reformationen, på dessa språk utgjutelser af christlig lyrik, hvilkas poetiska värde, jemnhögt med deras religiösa, än i dag uppbygger och hänrycker oss. Så äfven på Svenska: och en och annan psalm från denna tid har med rätta befunnits värdig att bibehållas jemväl i vår nyaste Psalmbok. Till ex. "Den signade dag som vi nu här se, Från himmelen till oss nedkomma," m. m. Ja: sjelfva den mera verldsligt lyriska och didaktiska diktning, der vi se författarne vilja höja sig öfver folkvisans rymd, började på sitt entoniga rimmeri göra någon användning af den latinska kyrkosångens musikaliska skick och vexelrika versformer. De stycken, vi äga efter biskop Thomas i Strengnäs (död 1443), tyckas intyga en sträfvan till slikt benyttjande. Ur hans Sång om Engel-

brecht må dessa stropher anföras, — äfven för innehållets skull:

O! ädle Svensk, du statt nu fast,
Och bättra det, som förra brast;
Du låt dig ej omvända!
Du våga din hals och så din hand,
Att frälsa ditt eget fäderneslånd;
Gud må dig tröst väl sända.

En fågel han värjer sin egen bur,
Så göra ock alla villene djur;
Nu märk, hvad dig bör göra:
Gud hafver dig gifvit sinn och skäl,
Var heller fri än annans träl,
Så länge du kan dig röra.

Vill du vara dig sjelfver huld,
Du älske frihet mer än guld,
Ty frihet följer ära.
Frihet är det bästa ting,
Som sökas kan all land omkring, —
För den henne väl kan bära.

(Den sista vinken eller varningen uppreper han sedan flerstädes i åtskilliga vändningar; — öfvertygad på samma gång, att friheten är en herrlig sak, men att få förstå hvari hon rätteligen består.)

Dock måste likafullt sägas, att den romerska kyrkopoesien var, i sin höga och äfven artistiskt fullkomliga fägring, fastmera ett hinder, än ett befordringsmedel, för uppkomsten af en inhemsk konst. Ty oändligt lättare föll sig att i hennes anda och ton dikta på hennes eget språk, der styrkan, majestätet, böjligheten, välljudet kommo diktaren fullbildade till mötes, än att i det då ännu så gensträfviga modersmålet söka poetiskt uttryck för sin känsla; hvadan ock månget af de latinska qväden, som framkallades af den tidens gudstjenst,

befinnes vara författadt af Svenskar. Ett sådant är t. ex. den vackra "hymnen till S:t Birgittas ära", af den sjelf till helgon upphöjde Linköpings-biskopen Nils Hermansson (död 1391, sedan han med stor pomp infört den heliga sierskans qvarlefvor i deras förvaringsrum i Wadstena). Samme man har på Svenska, i Folkvisans både maner och anda, diktat en sång om Nunnan Elisif Eriksdotter och hennes bortröfvande ur Riseberga kloster genom en af konung Albrechts tyska gunstlingar. Detta svenska qväde är läsvärdt. Det delar äfven de äldsta folkvisornas lust för allitterationer och assonanser; och att denna lust var författarens egen, visar sig i det latinska, — der man likaledes genast igenkänner den; såsom t. ex. i följande stroph:

Rosa rorans bonitatem,
Stella stillans claritatem,
Brigitta, vas gratiæ!
Rora coeli pietatem,
Stilla vitæ sanctitatem,
In valle miseriæ!

Men hvem finner ej, att här framklingar en sann konstskönhet med sitt oförnekliga företräde. Och likväl — äfven om han hade ansett sig mäkta ur modersmålet framlocka någon ton ens på afstånd liknande denna, skulle — i det hela — följderna ej kunnat uteblifva deraf, att den katholska kyrkosången, ehuru visserligen romersk, ändock ej var det fordna Roms; ty klart är, att den således hvarken kunde eller ville vägvisa till den forn-klassiska vitterhet, konstbildning och språkbehandling, hvartill de gamla romerska profanförfattarne voro de egentliga ledarne. Dessas fostringsåtgärd, oumbärlig (såsom vi anmärkt) för möjligheten af någon inhemsk skön konst och litteratur, kunde alltså ej på sådan väg infinna sig. Mellertid ha vi sett, att den nu skildrade rigtningen ej blef utan all inflytelse på dåtidens inhemska vitterhet; och vi hade således ej orätt, när vi sade, att denna från romerska kyrkosången utgående inflytelse var en

omedelbart poetisk: ty den var det så till vida. Mera medelbart poetisk var den inverkan, som utgick från sjelfva den romerska kyrkoläran. Ett exempel må här tala för de öfriga. Det var hon, som, genom sitt ingripande i en snillrik och theosophiskt djupsinnig qvinnosjäl, — en christen Vala, — framkallade i dagen de märkvärdiga företeelser, hvilka under namn af S:t Birgittas Revelationer vunnit en stor ryktbarhet. De äro ett motstycke af svensk mystik från den katholska tiden till Swedenborgs från den protestantiska; och med detsamma är utsagdt, att de öfverflöda af poesi, — ehuru i den indirecta mening, som betecknar poesiens inneboende tillstädesvaro i hela (den föröfrigt religiöst-speculativa) arten af skådning och sinnesstämning. I allmänhet bör om dessa Revelationer sägas, att de från en sida — och en högst väsendtlig — karakterisera det innersta och bästa af sin tids anda. Men de äro icke ensamma derom. Detta innersta och bästa har karakteriserat sig äfven från en annan sida, och i ett annat lika märkvärdigt verk från samma tid: ett verk, som i det afseendet gör undantag från alla vår medeltids-litteraturs öfriga skrifter, att ett mer antik-artadt romarlynne har der sammansmält med både det ny-romerska och det fornsvenska till den vördnadsvärdaste förening. Det är en bok, der Svenskan första gången framträder med sina afgjorda anlag för en ädel, storartad och i sann betydelse vältalig prosa. Vi mena den frejdade boken "Om Konunga- och Höfdingastyrelse"; hvars onämnde författare är af somliga gissad vara Skara-Biskopen Brynolf I, men af mången annan just Thorkel Knutson sjelf, — eller, om icke han, åtminstone Matts Kettilmundson.

Med några närmare antydningar om dessa bägge sistnämnda verken ämna vi afsluta betraktandet af vår medeltids vitterhet.

XX.

Den heliga Birgitta.

S:t Birgittas (allmännare Brigittas) lefnadsomständigheter kan jag förutsätta såsom kända. Dotter af Uplands-Lagmannen Birger Pederson Brahe och dotterdotter af den för sin älskvärdhet allmänt firade Sigrid den Fagra, som var gemål till Birger Jarls broder Bengt, föddes hon år 1304, på Frustad, blef tidigt gift med riddaren Ulf Gudmarson till Ulfåsa, blef i sin medelålder enka, och började kort derefter erhålla sina syner och uppenbarelser; i hvilka hon tyckte sig hufvudsakligen se Christus och hans Moder, och genom samtal med dem upplysas om ting, för menniskorna i allmänhet fördolda. Ännu i dag visas på Vinnerstas gärde, i trakten af Ulfåsa, en grind, som säges befinna sig på det ställe, der hon, under en resa till häst, erfor den första himmelska synen. I sådana mottog hon ock befallningar, först att resa till Rom, och sedan jemväl att resa till Christi graf. Efter fullbordandet af denna pilgrimsfärd afled hon i Rom år 1373; och blef der sedermera, med högsta-ståt, canoniserad år 1391. Hos Fryxell träffas hennes vackra lefnadshistoria utförligare berättad. Skriftligen upptecknades hennes Revelationer omkring midten af 1300-talet; och det har för svenska litteraturen en synnerlig märklighet, att dessa uppenbarelser finnas äfven på svenskt mål eller i en svensk handskrift från samma tid, — ehuru denna handskrift icke i ett alldeles fullständigt skick kommit till efterverlden. Man antager vanligen, att hon förtäljde dem för sin confessor, magister Matthias, som derefter uppskref dem på Latin; men det är uttryckligen berättadt,

i dessa Revelationer sjelfva, att hon *ipsa statim scripsit in lingua sua, qvod translatavit confessor ejus in lingua litterali prout alios libros translatare solitus est.* — Deras svenska skepnad i den nyssnämnda handskriften är alltså troligen hennes egen; desto troligare, som man har bevis, att de i Sverige lästes helst på Sierskans modersmål, och äfven de utländske theologer, som förstodo detta (såsom t. ex. den med Gustaf I samtida dansken Paulus Heliæ), föredraga den svenska texten såsom fullkomligare och välskrifnare, än den latinska *).

Man har i den theosophiskt-philosopherande beståndsdelen af hennes verk tyckt sig skönja en viss sammansmältning af kyrkodogmatism och Nyplatonism; det säkra är, att andan i det hela är lika liberal, som på öfvervägande vis asketisk och sedligt-praktisk. Så t. ex. höra vi hos henne Christus, på frågan: "hvarföre låter du barn dö före den saliggörande döpelsen?" sålunda svara: "Orsaken kan ligga i en naturlig svaghet hos föräldrarne, eller i oaktsamhet hos modren, eller i annat dylikt; men frukta ej, att fördömelse mottager de späda. Liksom en sol, som med brutna strålar lyser in i ett rum, ej syns i rummets ljus, men på himmelens fäste, — så inстrålar jag i de odöpta barnen, så att de lysas af min barmhertighet, fast de ej sjelfva se mitt ansigte". Med lika fördomsfrihet och skönhet yttrar hon sig i afseende på de andra svåra frågorna, om hedningarnes salighet, om Uppståndelsen först på yttersta dagen (hon förklarar, att de i tron hemgångna själarne redan stå skärade och saliga inför Guds ansigte), och flera sådana. Många af hennes visioner täfla i poetisk uppfinning, åskådlighet och fägring med de vackraste af Swedenborgs, och äga stundom öfverraskande slägttycken af dessa. Men hon ägde jemväl en ganska klar öfverblick af den jordiska verld, som om-

*) De som önska vinna en närmare bekantskap med S:t Birgittas Skrifter, hänvisas till den af G. E. Klemming redigerade upplaga af "Heliga Birgittas Uppenbarelser", i Svenska Fornskrift-Sällskapets samlingar. Utg. anm.

gaf henne. Granskar man de politiska varningar, råd och förutsägelser, som hon gaf åt in- och utländske mäktige, men i synnerhet åt sin frände konung Magnus Smek, vid hvars hof hon en tid var drottningens öfverhofmästarinna; då kan man ej annat, än finna dem samtligen välgrundade och af sakens utgång tillfyllest bestyrkta. Så t. ex. i afseende på hans Ryss-lands-tåg, hans förhandlingar angående Skåne, hvars abalienation hon åsåg med den mest glödande patriotiska harm.

Märkliga äro äfven hennes Bibeltolkningar. Sjelf nitälskade hon mycket för Bibelns öfverflyttande på modersmålet. Flera försök till Bibelns försvenskning blefvo ock under vår Medeltid gjorda. — Att den själfulla och innerliga fromheten gick i arf till hennes dotter, den likaledes heliga Catharina, men utan modrens snille, visar dottrens hjertliga och uppbyggliga skrift "Sjælinna tröst."

XXI.

Boken om Konunga- och Höfdinga-Styrelsen.

Konunga- och Höfdinga-Styrelsen är skrifven — hvem än dess författare må vara — mellan åren 1300 och 1350. Den är icke, såsom man föregifvit, en blott öfversättning af Aegidii Romani de Columna skrift *de Regimine Principum*, ehuru den ofta citerar och åberopar Aegidius; men den citerar lika flitigt Salomo, Aristoteles och Seneca. I en manlig och kärnfull språkbehandling utvecklar författaren ur menniskans idé samhällets, och ur samhällets eller statens idé konungens: på ett sätt, för sin tid hedrande, och — i sitt väsendtliga — visserligen för alla tider giltigt. Några få drag deraf till prof.

Mannen, säger författaren — enligt många lärdas mening, den ädle riksmarsken Thorkel Knutson sjelf — "Mannen är skapader mit mällen Ängla ok värilzlik Diur. Deraf uppkommer mansins trefaldelika skipilser. Han har något gemensamt med englarne, något med djuren och något är dock hans mandom, eget, sjelfständigt. Ur denna skepelsernas trefaldighet har trigiahanda manna lifnadr uppstått i verlden. Englalefnaden skola de andlige framställa. Desse böra vedersaka ej blott det jordiska, som åtrås af sjelfva djuren; de måste äfven vedersaka sig sjelfve. De måste vara upphöjde till det att "tiäna Gudi allan tima i reen liwe sino ok huxa änkte utan Gudlik oc andelik ting." Till djurlefnaden hafva de sjunkit, som blott verka för det timliga lifvets behof och njutningar. Mellanlifvet är det verldsliga ståndets, hvilket lefver "i rätto hjonalagi ok

widr rätfangit godz ok vid rätta afling, ok skal vara almogans liwärne." Sedan visas, huru statslifvet uppkommer af familjlifvet, huru Stat måste sammanhållas och Styrelse bindas af lag. Företrädet gifves den monarchiska formen. Styrelsens hufvud vare konung! Arfrike föredrages valrike. Ty val "är wagat ok grympt ok ostadokt ok, ty är thet flästa stadi aflagt." Konung skall äfven ensam regera. Förträffligt vederlägges rådstyrelse med kunglig namnstämpel. Väl säger mången, att bättre draga flera män ett skepp än en man; men "visa mästara sägia ok med fullom skälom pröua, at mera är almogans gagn bawa en kunung envaldogan, then rada ma ok styra landom ok almoga till frid ok frälse ok sämio inbyrdis, häldär än flere rade thöm ok styre." Väl draga flera män ett skepp bättre än en; men en måste vara, som styr dragandet, annars slits skeppet sönder. En är ju Gud, som styr Skapelsen, en är husfadren, som styr familjen, en är medelpunkten i kroppsliga organismen — hjertat, en är öfverstyrelsen bland själsförmögenheterna — förståndet, ja i sjelfva bikupan är ju en vise, som styr bin. Och de menskliga lagarne, som vår vishet uttänker, förakte ej att i naturlagarne se Guds tankar. "Ther som ok flere rada utan ens mans styrilse, thär warder siällan väl radit. Ty at alle vilia rada ok fa väl göra ok engin ret tola, utan kif oc osemio." Vi se det i Roms öde. Nu framställes en konungs bild. Om dess religiositet heter det: Konungen skall förena både engla- och mannalifvet. Han skall lyda Gud och bäfva för att göra det ondt är; han skall styra lagligt och rätt efter gamla lagar och veta, att folket nog kan pröfva, om han rädes Gud eller ej, att det blott rädes honom om han rädes Gud, och att han annars anses ovärdig att styra och snart skall se sin makt försvinna. Ty Gud tillåter ofta folken störta sina regenter. Om dess humanistiska bildning säges: en konung skall vara vitter och hans högre sinnesodling framlysa både i ord och gerning. Konungen skall hafva trogna och vittra och hemliga rådgifvare, dem han må uppenbara hemligheter. De

böra ej vara månge. Men om riksens allmänna ärender må han rådfråga ju flera förståndiga män, desto bättre. Ty der är god råd att finna råd, der många vittra och rönta män åtspörjas. Men alla, som styra och som råd gifva, skola äga dygd: det är god och fager skepelse i mannens hug, vilja och åthäfvor, hvarigenom mannen väl och redliga lefver. Dygderna äro dels englalefnadens, dels mannalefnadens. De af förra slaget äro tre: Tro, Hopp, Kärlek. De af senare slaget tolf; och i spetsen för dessa följande fyra cardinal-dygder: förhugsan (d. ä. vishet); hug-starkhet (själsstyrka, viljekraft, hjeltemod); hofsämi (måtta); rättvisa. Sedan fursten förmanats till ett i hvarje hänsyn dygdesamt lefverne, framställas — och här med särskildt åberopande af Aristoteles — furstens offentliga pligter. Den regerande fursten bör vara: 1) vitter och rättvis; 2) hafva god regerings-skepelse (*tenor regiminis*) allmoganom till tarf; 3) god lagstiftare; 4) oveldig domare; 5) omgifven af vittra, trogna, rönta och rättvisa rådgifvare; 6) vara sitt rike till säker värn och värjo. I den allmänna hushållningen bör han vara rikeno till tröst och fromma, både sparsam och frikostig. Han bör icke af kronans ingäld gifva åt smickrare och slickrare, lekare och spejare, men anlägga vägar mellan landskaperna och städerna, samt hamnar. Slutligen inskärpes, att den lag han gifver bör alltid vara rättvis, nyttig och verkställbar; samt framförallt, att han bör sjelf vara "den lefvande lagen." — Denna tanke är hög och rik; för enhvar, som förstår hvad den gamle Författaren dermed velat säga.

Sådant är detta verk: och då vi med dess betraktande nu taga afsked från vår Medeltid, kunna vi anse för tillfyllest bestyrkt, att denna tidsålders svenska litteratur, ehuru fattig, likväl har en vida rikare halt, än den allmänt gängse föreställningen anar *).

---

*) Uti den 1863 utkomna tredje delen af Reuterdahls Kyrkohistoria är den åsigt framställd, att ofvannämnde skrift sannolikt är mycket yngre, än hittills allmännast varit antaget. Utg. anm.

XXII.

Reformationens inverkan på svenska vitterheten.

Om det nyss skildrade verket sades redan i förväg, att det genom sin mera antik-fostrade och antik-artade beskaffenhet gör från hela sin periods litteratur ett undantag. I allmänhet befann sig Svenska Vitterheten i en från Antikens verld ganska fjermad ställning; och sådan, att för möjligheten af hennes vidare utveckling ingenting var nödvändigare än att ju förr dess hellre förvärfva sig någon egentlig ästhetisk uppfostran och disciplin, — och att inhämta denna från det enda håll, der en sådan då fanns att tillgå: således den upplåtna sällskaperingen af Roms och Greklands vise och skalder. De förstnämnde af dessa innehafva, såsom bekant är, mellan Europas äldsta och nyaste bildning den förmedlande ställning, att vägen till de senare öppnades blott medelst dem. Men detta fostrande umgänge, och de uppdaganden i afseende på Vitterhetens betydelse, som deraf blefvo följden, stodo i Sverige (liksom i Tyskland och Holland) i närmaste sammanhang med reformationens allmänna verkningar. Länge dröjde derföre, innan den nya vittra rigtningen blef synlig i något bestämdt skick, eller i rak syftning på sitt mål. All dermed förenad traktan möttes af en större hårdhet i det andliga klimatet, än i det physiska; och kunde derföre blott sent yttra sig med någon växande och kraftig lifligbet. Sjelfva reformations-tidehvarfvet, skådadt i sina omedelbara och herrskande företeelser, var ett för vitterhet och konst ingalunda gynnsamt. Hade den gamla kyrkan — hvilket dock syn-

nerligen i det sydliga Europa blef synligt — lyktat med att för långt hängifva sig åt sinnlighet och skönhets-glädje, så beträdde åter den nya en bana af motsatt ytterlighet: hon bortsåg alldeles från sinnlighetens djupare mening, från skönhetsglädjens rätt att också gälla såsom en af det christliga samhällslifvets beståndsmakter. Att så skulle ske, var visst icke *Luthers* afsigt: hans bekanta musik-kärlek, och ännu bekantare dråpliga bibel-öfversättning, visa tillräckligt, att i hans egen natur var ett icke ringa ästhetiskt element. Men så skedde dock: af orsaker, som — en tid bortåt — voro rent af sjelfnödvändiga. Reformationens egna och omedelbara interessen uppfyllde helt och hållet dess tidehvarf: det blef derigenom, allmänneligen, ett mot behofvet af skönhet ganska vresigt; så att i de länder, der Protestantismens ande visade sig mest nitisk, öfverröstades och nedtystades detta behof ett helt århundrade framåt genom den theologiska polemik, som då utgjorde dessa länders nästan enda litteratur. Det våldsamma i Reformationens utbrott hade till en stor del framkallats af den hedniskt-antiqvariska rigtningen hos en i det sydliga Europa nyvaknad humanistisk verldsåsigt, som ville dermed undantränga det scholastiskt-romantiska tänkesättet, men snart nog började tillika undantränga sjelfva det christtrogna. Så inträdde ånyo en tidsålder af polemiskt barbari, ett nytt chaos af krafter, som kämpade ensidigt och vildt. Visserligen sväfvade jemväl nu en gudomlig ande öfver de upprörda vattnen. Men sköna kunde dess tidigaste företeelser ej vara.

Så äfven i Sverige. Reformationens tidehvarf blef der Gustaf I:s och hans söners: ett i sina följder nyttigt, men i sig sjelft endast oroligt och otrefligt. Det gaf hvarken utrymme eller uppmuntran att tänka på vittra bragder: ty dess egentliga bildnings-innehåll var alltjemt Protestantismens kamp för sin segers fullbordan. Det af ut- och inländska faror hotade fäderneslandets allmännaste samhälls-förhållanden; deribland, i främsta rummet, trons och kyrkans angelägenhe-

ter: se der de föremål, med hvilka den nya verldsskapelsen måste börja. Hvad kunde härvid uträttas genom benägenheten för diktens lekar, — kärlek till de fria konsterna och smak för deras verk, — läsning af vittra författare ur äldre och nyare tider?

Gustaf I var, i sitt enskilda lif, ingalunda utan ästhetisk bildning och smak för ästhetiska njutningar. Men i hans offentliga lif, såsom konung, förspordes ingen inflytelse häraf. Tvärtom, under hans regering förföllo i allmänhet de anstalter för undervisning och högre bildning, som före hans uppstigande på thronen funnos. Han klagade, knotade och bannade öfver den ständigt växande okunnigheten i sitt rike; men dervid stannade hans åtgärder till förbättring. Och detta är, tvifvelsutan, hans i så många afseenden förträffliga styrelses mörkaste skuggsida. — Man kan då ej heller undra, att detta tidehvarf i Sverige ägde ingen annan verklig poesi, än den gamla Folkvisans; hvilken, på egen hand, fortsatte sig bäst hon kunde. Lyckligtvis lefde hon, då ännu, med föga minskad styrka. Troligen kan det ådagaläggas, att äfven för de begynnelser i målning och annan plastik, som hade under vår senare Medeltid börjat uppspira på inhemsk grund, medförde Protestantismens första uppträdande en hämning.

Visst är, att vi ej sakna talande bevis på den ästhetiska skiljaktigheten i de gamla och de nya kyrkolärarnes sinnesstämning. Hos de senare herrskade en varm praktiskt-religiös känsla, parad med ett klart och nyktert förstånd; men fantasi, och hvad dertill hör, voro de nästan alldeles utan. Biskop Brask ansåg sig kunna uppbyggas äfven af Bojardo och Ariosto; derföre införskref han från Rom, vid sidan af Breviarier och Missaler, deras verk om kärleks-äfventyr; i hans reqvisition kallade "de nyligen utkomna *tractatus italici* på rim, som afhandla *Inamoramentum Caroli Magni, Renoldi vel Orlandi*". *Olaus Petri* deremot — såsom vi se af företalet till hans "Tobiæ Comedia" — ville blott så till vida gilla "poetiska dikter och spel", som de kunde vara ett

"sätt att låta then menige hopen förstå hvad goda seder och ett ärligt lefverne kräfva". Samma motsats yppar sig i deras olika sätt att betrakta och behandla Sveriges Historia. Ärkebiskopen *Johannes Magnus* har lidit mycken näpst och smälek — och visserligen, till det mesta, med rätta — för den fantastiska fosterlandskärlek, som hänförde honom till försöket att begåfva Sverige med (om möjligt) ännu diktskönare fornhäfder, än dem Danmark erhållit genom Saxo. Han var, i häfdforskning, det 16:de århundradets Rudbeck; och hade onekligen orätt i att utgifva för en verklig historia, hvad till kanske mer än hälften är en historisk roman. Många stycken deraf äro (sannolikt) ouppsåtliga sjelfbländningar; men så qvarstå dock många andra, der den uppsåtliga fictionen är alltför påtaglig. Det är alltid ett stort fel att ljuga; äfven då, när det sker af patriotism. Men så var ock Olaus Petri skyddad för all möjlighet att frestas dertill. Hans "Svenska Krönika" förtjenar, både för innehåll och skrifsätt, all aktning; men det är ogörligt att betrakta Nordens fornminnen och Göternes bragder med en mera prosaisk förståndighet, än som skett här.

Mellertid, och då vi nu tala om den vittra ofruktbarheten af Gustaf Wasas och hans söners tidehvarf, böra vi ej förgäta det verk från denna tid, för hvilket äfven vår Vitterhet står i evärdlig förbindelse hos dess upphofsmän: den bekanta Svenska Bibel-Öfversättningen, som hufvudsakligen från *Laurentius Petri* utgått. Det intager i afseende på Svenska skriftspråkets renande, förädlande och fixerande alldeles samma ställning, som Luthers Bibelöfversättning i afseende på den Tyska. Derför begynner ock egentligen från denna Svenska Bibels utgifvande den andra hufvudperiod af vårt språks historia, hvilken vi öfverhufvud må kalla den "gamla" Svenskans (när vi nämligen kalla Medeltidens Svenska fornsvenskan). Det bör aldrig glömmas, att genom detta verk och andra af bröderne Petri återställdes svenska språkets egendomlighet, ja, räddades det från att helt

och hållet gå under såsom svenskt. Det var, då desse män öfvertogo det, för det första förtyskadt, och för det andra fördanskadt till en grad, att näppligen många årtionden till hade behöfts för att utplåna det ur de sjelfständiga språkens antal. Man har det ögonskenligaste beviset derpå, när man ser, huru mödosamt konungen sjelf, med all sin ovilja mot Danmark, med all sin egen nitälskan för svenska språkets rykt, och med all sin egen vältalighet på detta språk, arbetade att frigöra sig från de danska inverkningarna. Olai Petri "Krönika" — till hvars författande han uppmanades af konungen, som likväl sedan med stor onåd upptog den frimodighet, hvarmed han förde sin historiska penna — är, äfven i denna hänsyn, skrifven med mycken omsorg och stor förtjenst. Väl kunna vi med skäl påstå, att man var både mera uppmärksam och mera lyckosam i bemödandet emot de danska inflytelserna, än emot de tyska; som, redan före Kalmar-Unionen i rikt mått spridda, tvifvelsutan både voro de äldsta och hade hunnit bli de djupast ingripande. Men denna anmärkning förminskar ej vår tacksamhet mot hvad de nämnde männen i alla fall gjort. — Det endast måste tilläggas, i sammanhang med hvad nyss förut blef visadt, att icke för vitterhetens, icke för skönhetens skull verkställdes dylika lofvärda bedrifter. De utgingo från patriotiska grunder: men dessa voro för det första religiösa, och för det andra politiska. — De senare bevekte sjelfve konungen på hans ålderdom att jemväl i rim strida mot "the Danske". (Een liten Crönike och skemtigh för the Danske, doch ganska alffuarligh, ynkeligh och gruffweligh för the Swenske; med motto: *Qui tacet consentire videtur.*) Denna stridskrift har fosterlandskänslans värma och värde; men ej poesiens. Skald var han icke. Att han var en stor vältalare, är nogsamt kunnigt.

De öfriga versmakarne i denna tid höllo sig mest till theatraliska framställningar: dels med bibliska och moraliska skådespel, dels med historiska; än med "sannfärdiga Comedier", än med

Tragedier, dem de sjelfve kallade "lustiga". För de historiska stod i spetsen riks-historikern och riks-grälmakarn Johan Messenius *): en man af stora förtjenster om Sveriges häfdforskning; men hvars dramer numera äro alldeles onjutbara. Bristande förmåga i afseende på all dramatisk uppfattning, plan-anläggning, karaktersteckning och annan individualisering, faller alltför starkt i ögonen för att af någon kunna förnekas. I allmänhet synes han eftersträfvat en noggrann natursanning; som skulle dermed uppnås, att personerne uttryckte sig precist i hans samtidas vanliga samtals-språk, och ej heller skydde för dess råaste hvardagsspråk. Föröfrigt uppträder i alla dessa skådespel en såkallad "Lustig Person", hvars pligt och yrke äro med detta namn tillkännagifna; men dess förlustande kraft har längesedan gått förlorad. Dock älskade han — deri afvikande från sin förebild Hans Sachs — att i sina dramer infläta sångstycken; och dessa, stundom bestående i äldre folkvisor, stundom diktade af honom sjelf i liknande art, äro — till större delen — ingalunda förkastliga. Hans plan var att författa hela Svenska Historien "eller Sveriges kyrko-ärender, alltifrån christendomens införande i Sverige till Reformationen." Huru han behandlat detta ämne, vore märkligt att se; ty han var alltigenom en krypto-katholik, och gjorde slutligen ingen hemlighet af sin religiösa öfvertygelse. Redan sjelfva titlarne på hans skådespel äro karakteristiska för tidens smak: jag vill derför för ro skull anföra ett par. "Svanhvita, thet är en lustig och sannfärdig comoedia, om then underlige, och berömlige trohet, the stormächtige och högborne herrar, herr Hunding, Sveriges och Götes, och herr Hading, Dannemarks konunger, såsom ock then stormächtigste furste, hertig Regner, och then högborne fröken Svanhvita, ved thet år efter verldenes upphof 2983, gunsteligen hvarannan beviste". — "Signill. Thet är en lustig och sanfärdig tragoedia, om then

---

*) Född i Wadstena 1579; professor i Upsala, slutligen hofrätts-assessor i Stockholm; död såsom statsfånge i Uleåborg 1637.

högborne, mycket berömde och manhaftige hertig Habor, konung Amunds son af Norrige och then högborne, sköne och trofaste fröken Signill, then stormächtigste herres, herr Sigars, Sveriges konungs endaste dotter, nämligh, hvad kärlighets trofasthet the hvarannan intill döden underligen beviste." Det förra af dessa skådespel uppfördes vid Eriksmesso-marknaden i Upsala 1612; men det senare på Stockholms slott den 4 Nov. samma år, till firande af hertig Johans af Östergöthlands biläger. Äfven Blanka Märeta blef uppförd i Stockholm, troligen på slottet. Öfverhufvud blefvo dessa och dylika dramer, så i Stockholm som i Upsala, uppförda af studenter. Man ser, att för Messenius sväfvade samma tanke att af sitt fäderneslands häfder bilda ett stort dramatiseradt Epos, som för Shakspear, med hvilken han var samtiding. Men — hvilket svalg emellan dessa bägge! och hvilken bedröflig påminnelse för oss Svenskar, att på samma tid, som Messenius i Sverige, lefde i England Shakspear och i Spanien Cervantes! — Mellertid hade han och hans medtäflare i dramaturgi, en Rondeletius (och hvad de vidare heta), den lycka, att åtminstone i ett afseende ingalunda förfela sitt ändamål; de interesserade sin tid ganska lifligt. Ännu på Carl XI:s theater lär Messenii Disa blifvit uppförd, hvarom mera nedanför.

XXIII.
Stjernhjelmska tidehvarfvet.
Tillägg:

Stjernhjelm förtjenar en större utförlighet; men i afseende derpå, får jag hänvisa till den i "Svenska Siare och Skalder" befintliga Minnesgärden, der han blifvit tecknad, först i sitt förhållande till språk och vetenskap, sedan såsom skald, och slutligen såsom enskild. Under sistnämnda öfverskrift träffas den biografiska skildringen af hans interessanta personlighet, hans mångskiftande lefnadsöden och ämbetsmannabefattningar, hans ställning till Christina, Carl Gustaf, Magnus de la Gardie o. s. v. Jag vill här deraf erinra blott, att han var född i Dalarne (byn Svartskär i Vika socken) 1598, såsom son af en ofrälse Bergsman; blef af Gustaf Adolf adlad till Stjernhjelm; var en tid drottning Christinas hofskald och synnerliga gunstling, men blef sedan undanträngd af hennes utländska favoriter och tillika misstänkt (såsom vän af Bengt Skytte och icke alldeles utan förbindelser med Messenierne) att tillhöra det anti-aristokratiska och för Carl Gustaf enthusiasmerade oppositions-partiet; fortfor, i mulna som i klara lefnadsdagar, att bibehålla en viljekraftig, mångverksam och glädtig själsförfattning; blef, sedan han innehaft flerahanda och till en del ganska olikartade embeten, krigsråd och tillika ordförande i Antiqvitets-collegium; samt afled, såsom sådan, i Stockholm, i stort anseende och stor fattigdom, den 22 April 1672.

I allmänhet bör om honom sägas, att han öfverträffade både sina föregångare och närmaste efterföljare i bestämdt

medvetande om hvad svensk vitterhet borde vara, och i kraftig sträfvan att ställa denna vitterhets utbildning på en sjelfständigt inhemsk grund. Med snillefyndighet och djup blick fästade han härvid sitt öga på tvenne hufvudsaker: å ena sidan, på sitt folks och sitt modersmåls egna skaplynne, med uppsökande af dess urförsta källor och begagnande af dess landskapsdialekter; å andra sidan, på den sinneshöghet, klarhet, mätta och enkla gedigenhet, som han älskade i den Grekiska och Romerska Antikens mästarverk. Väl intyga äfven hans skrifter, att han sjelf var beherrskad, mer än han trodde sig kunna undgå, af osvenska (och särdeles tyska) vidhängen. Men de vittna dock tillika om en verldsåsigt, en själshelsa, en stil och en verksamhet, hvari de antika och svenska beståndsdelarne ofta sammansmält till både enhet och skönhet.

Hans höga föreställning om det Svenska modersmålet, och hans nit för dess upplyftande till den förträfflighet, hvartill han ansåg det ämnadt, svarade fullkomligt mot hvarandra. Han ansåg den ursprungliga Svenskan för ett med den ursprungliga Götiskan, och denna för jordens uräldsta språk, ur hvilket alla andra voro uppkomna och kunde härledas. Allom är kunnigt, huru man i den tiden, för att om sådant öfvertyga sig och andra, begagnade och med några inhemska traditioner sammanband allt hvad man hos gamla skriftställare fann taladt om Gother, Geter, Scyther, Hyperboreer, o. s. v. Längre fram gaf Rudbeck, i sin "Atlantica", hufvudbevisningen. Men den väg, hvarpå Stjernhjelm förberedde denna, var enkannerligen den comparativa språkkunskapens och etymologiens, med slöseri af förvånande lärdom och fyndighet. (Man finner bland hans efterlemnade handskrifter, utom isländska, ulphilo-götiska, angel-sachsiska diktionarier, äfven finska, slavonska, cambriska, armeniska, — alla med samma synpunkt i sigte.) Ett så urgammalt modersmål syntes honom böra desto grundligare rensas från de utländska blandningar, med hvilka den tidens Svenska så ymnigt var späckad.

Samuel Columbus, död i sin ungdom 1679, var under Stjernhjelms sista dagar hans umgängesvän och omedelbara lärjunge; är denna tidsålders förste egentlige lyriske skald, och ännu, i de bästa af sina *Odæ Suethicæ* och öfriga sångstycken, ganska läsvärd. I dessa stycken, likasom i hans bekanta ljufva aftonpsalm "Nu hafver denna dag", är en stigande fullkomning i språk och vers omisskännlig; men tillika en religiöst-harmonisk själs både genom mildt allvar och mild glädtighet tilldragande stämning; ej stark i uppfinning, sällan hög i anda och ton, men i allmänhet älsklig genom ett naturligt, ofta sinnrikt, alltid ädelt behag.

Petrus Lagerlöf (poes. professor i Upsala, död 1699) kan betraktas såsom ett slags fortsättning af Columbus.

Grefvarne Gyllenborg (den äldre, Olof, landshöfding, död 1737; den yngre, Carl, riksråd, cancelli-president eller styrande premier-minister efter Arvid Horns undanträngande, död 1746) utmärkte sig bägge genom lyriska dikter, — särdeles till Carl XII:s lof: hos hvilken de ock bägge stodo synnerligen väl anskrifne. De upplefde bägge den Dalinska periodens början, då Carl Gyllenborg sökte upphjelpa Svenska Vitterheten genom dramatiska bemödanden.

Lasse Johansson Lucidor, död 1678, lefver hos efterverlden genom sina Helicons Blomster.

Haquin Spegel (ärkebiskop, död 1714), sin tids Wallin, är i vitterhetens häfder känd hufvudsakligen såsom Psalmskald af stor förtjenst, och dernäst för sin lärodikt Guds Verk och Hvila; der likväl endast hans vackra, ja sublima Hymn till Gud, diktad i rimmade hexametrer, och till en viss del äfven hans företal (ehuru på prosa skrifvet), äro genomandade af en sann skaldingifvelse.

Johan Runius, död 1713, sin tids Bellman, lefver i minnet genom sina Dudaim eller andliga och verldsliga Liljor.

Gunno Dahlstierna, öfverdirektör för landtmäteriet, död 1709, ville dels i sången upphöja Sveriges så väl fordna

som Carolinska kämpaverld, dels införa Italiens konstrikt yppiga och musikaliska sångkonst.

Härmed afsluta vi vår öfverblick af den fornskandinaviska vitterheten, sedan vi derjemte antydt hufvuddragen af den Svenskas utveckling intill Stjernhjelm; dess senare skiften finnas tecknade i "Svenska Siare och Skalder", till hvilket verk denna framställning alltså är att anse såsom en inledning. Såsom ett tillägg, hvilket omfattar ett ämne, som i mera än ett afseende för Svensk häfdeforskning bör vara af värde, vilja vi slutligen särskilt taga i betraktande Carl XII:s förhållande till och inflytande på vitterhet, vetenskap och skön konst.

Rättelse:

Sid. 60, rad. 4 och 5 nedifr., står: *Zenda-vesta,* läs: *Zend-Avesta.*

CARL DEN TOLFTE

BETRAKTAD I SITT FÖRHÅLLANDE TILL VITTERHET,

VETENSKAP OCH SKÖN KONST.

SUPPLEMENT

TILL

SVENSKA SIARE OCH SKALDER.

AF

P. D. A. ATTERBOM.

ÖREBRO,
N. M. LINDH, 1864.

INNEHÅLL.

I.
INLEDNING.

Carl XII:s ställning till Sveriges Vitterhet är egentligen en tvåfaldig: dels den, som han redan haft, i sin samtid och såsom det dåvarande Sveriges konung; dels den, som han ännu har eller åtminstone bör få, i egenskap af ämne för en kommande national-poetisk behandling. Lätt begripes, att ingendera kan rigtigt uppfattas utan rigtig synpunkt af sjelfva den personlighet, hvars lefvande enhet sammanbinder dem båda till ett helt. Men att just denna synpunkt än i dag saknas; eller att dess föremål, sådant det sväfvar för de flestes blickar, ännu alltjemt är insvept i en dimma af förvirrade, ofullständiga, ja grundfalska föreställningar: det håller man näppligen för möjligt; och minst vid all den bevågenhet, som det allmänna omdömet numera för hjelten synes hysa. Och likväl — huru många bland hans beundrare äro de, som hunnit göra den upptäckt, att hans sinnelag ingalunda var främmande för värdet af fredliga idrotter? att han nitälskade för kunskaplig odling? att han med kärlek för vetenskapens yrken förenade en lika liflig för vitterhetens och konsternas? Ser väl det stora flertalet ännu i honom någonting annat än den ohejdadt lössläppta "nordiska kämpakraften", krigaren, soldaten, soldat-kungen? Man må dervid tillerkänna honom, så rundligt man vill, alla en slik ensidighets dygder: på det viset är han dock, och förblifver, endast en konungslig viking, — visserligen ädlare än kanske alla hans föregångare, men i sitt väsendes plats och omfång inskränkt till samma gränsor, som de. Att han var något mera; att han endast såsom varande detta mera kan, så af historien, som af poesien, rätteligen

skildras; detta skall en kringsyntare häfdforskning, snart eller framdeles, i tillbörligt ljus framställa. Förberedande antydningar derom erbjudas på förevarande blad, och meddelas i sammanhang med åtskilliga hittills mindre bekanta drag till en sannare teckning af Lejonet från Norden.

Den sida af fosterländsk häfdforskning, som i följd af både böjelse och pligt står dessa blads författare närmast, är den vitterhets-historiska. Vi välja der, till utgångspunkt för våra betraktelser, frågan: Carl XII:s inverkan på Vitterhetens tillstånd i det med honom samtida Sverige, — var den ingen? en ringa? eller till och med skadlig?

Till ett rigtigt omdöme häröfver hade man längesedan kunnat komma, äfven om man blott behagat fästa behörig uppmärksamhet vid de grunddrag till en opartisk uppfattning deraf, som finnas i den gamle Lagerbrings bekanta förtjenstfulla "Sammandrag." Men man synes haft ögon och minne blott för vissa der förekommande utlåtelser, löaryckta från det hela: såsom t. ex. "Vetenskapernas tillstånd var sådant, som krig och vapnebrak kunde medgifva. . . . Konung Carls regering var ej särdeles uppmuntrande för Vetenskaper och Vitterhet. Man lärde sig mer att slåss än att tänka; då icke allenast okunnighet, utan ock förakt för vetenskaper måste uppkomma, emedan man utom dem kunde göra lycka, om man intet stupade i läro-åren. Det var då enskilda personers och herrars förtjenst, om vetenskaperne intet lågo alldeles under".

Äfven Wieselgren yttrar sig: "Om Carl XII har den föga att säga, som vill skildra den medborgerliga vitterheten. Han talade helst med kanonmynningarne, och Sveriges fiender kände visst kraften af dylika tal på blodet kring hjertkamrarne. Men under och med honom dog den protestantiska ridderlighetens tid. Billigtvis var den mållös på sin dödsbädd" *).

Likvisst höra vi Lagerbring också förtälja: "det är onekligt, att konungen hyste mycken bevågenhet för vett och Vit-

*) "Sveriges Sköna Litteratur", III. 216.

terhet. . . . Vett och lärdom älskades. . . . Man fäktade mot okunnighet med skälig framgång, äfven då riket sträfvade mot talrika fiender, penningbrist, fattigdom, olyckor och statsfel"; och både det ena och det andra bestyrkes nogsamt af de data, dem han i §§ 41—48 sammanställt.

Äfvenså framgifver Wieselgren en mängd bevis: dels att i Svenska Vitterheten rörde sig under Carl XII:s regeringstid en icke ringa liflighet, dels att konungen, af en ursprunglig böjelse, ehuruväl synnerligen efter hemkomsten från Turkiet, gynnade den med deltagande nitälskan; korteligen: att den "protestantiska ridderligheten", om ock närmande sig till sitt slut, ännu hvarken var blifven "mållös" eller utan målsman.

Hållom oss främst till vitterheten! Wieselgren sjelf nämner der Dahlstjerna, hvars historiska plats och betydelse han väl i det hela fattat blott halft, men hvars af Narvasegern inspirerade "Göta Kämpevisa" han dock ej synes ogilla; han nämner Runius, med en skonsamhet, oförmodad hos en puritansk Bellmans-hatare, och med skarpa bannor åt Hammarsköld för dennes alltför stränga omdöme; han nämner Frese, den han till och med (såsom rättvist är) anmäler som en verklig "skald" och berömmer för fromma "svanesånger"; han nämner bröderne Gyllenborg på ett sätt, som tillkännager aktning.

Se vi nu närmare efter: så möta oss genast, utom Dahlstjerna, grefvarne Gyllenborg, Spegel, m. fl. af dylik (om än större och mindre) verklig förtjenst, minst ett par dussin skribenter och skrifter, hvilka, — hurudana de än föröfrigt må vara, — åtminstone lända till intyg, dels att Svenska Sångmön under denna tid lefde, samt med lust och flit sökte åtfölja det Nordiska Lejonet, i med- och motgång, — dels åtminstone, att i allmänhet en mängd vittra pennor försattes af hans hjeltelif i en från år till år oafbruten rörelse; och detta ingalunda blott med lån af det fordna Roms tungomål, — utan ock än med episkt, oftare med lyriskt begagnande af det inhemska.

Så ett sin auctor blott medelst initial-bokstäfver betecknande qväde, *Narva triumphans*, både i latinska och svenska verser; ett "Fröjderop öfver den *victoria* för staden Narva", af Ekevall; ett "Drotteqvad öfver den store och ohörige seger vid Narva", af Wester; ett anonymt, kalladt "Carl den XII och Store i harnesk mot sina fiender"; flera ark på vers af en Widebeck, skildrande "i Vexiö Gymnasio", med anledning af drabbningen vid Pultusk och Thorns eröfrande, "Carols och Svea-Göta Rikes herrlighet"; en annan lofdikt öfver samma seger, af Lundh; ett 1710 författadt *carmen epicum*, af A. Stobæus, benämndt *Optatæ pacis spes rediviva*, och af sjelfve författaren öfversatt från de latinska verserna till svenska; tvenne "Elegier" öfver konungens vistande i Bender, af Linder (en läkare, sedan adlad till Lindestolpe); ytterligare "Svea Rikes klagan öfver sin store konungs bortovaro i Bender", af Björkman; ett glädjeqvad 1715 vid hans hemkomst, "Stjernan i Norden klarnad är vorden", af Daleen. En segersång öfver Narvaslaget, af Hedengrahn, stucken i koppar och stort folio-format, finnes (enligt Wieselgrens uppgift) ännu såsom prydnad i flera äldre kyrkor. Lätt vore, att öka förteckningen: t. ex. med Rudeen och Geisler (om hvilka vi annorstädes *) haft tillfälle att orda); med Olof Rudbeck den yngre, som likaledes besöng slaget vid Narva; med Holmström, som i verser firade, utom hjeltens hund Pompe **), äfven hjelten sjelf; med Werving, som plägade förse kongl. kapellet med ord till "Arierna öfver hans Victorier"; — och en Triewald, hvars beundran för hjelten dock oftast yttrade sig i att göra de andras lofqväden till föremål för satiriska aganden, dem han sedan utsträckte till tidens dåliga versifexer öfverhufvud, och dymedelst, under det han tillika åberopade Boileau, förberedde Dalins uppträdande. Mera

*) Se andra delen af "Svenska Siare och Skalder", sidd. 142—145, och 232, 233.

**) I det allbekanta grift-epigrammet: "Pompe, kungens trogne dräng" m. m.

underlig är dock Wieselgrens uraktlåtenhet att icke (om ock endast registermässigt) hafva ihågkommit Dahlstjernas "Hjelteqvad sammansatt öfver Carl XII:s margfallige dråpelige Segrar"; icke Gyllenborgarnes lofqväden; icke ens Freses, — änskönt hos denne, ganska rigtigt erkänd såsom "skalden" *par excellence* bland dem alla, den förtjusta tillgifvenheten för Carl XII är just ett af grund-elementerna. Påminna vi oss nu å ena sidan, att så väl Triewald, som den lärda och vittra fru Brenner, under hela Carl XII:s tid fortsatte sin, om icke just så särdeles poetiska, dock åtminstone vittra verksamhet; påminna vi oss å andra sidan, hvad nyss blifvit inskärpt i vår hågkomst, att en svensk skald, jemnlik i värde med Frese, näppligen hade tillförne funnits; påminna vi oss tillika alla denna tids (till en del ännu lärorika) arbeten af fosterländskt språknit, i och för svensk Språklära, Ordboksberedning, Rättskrifning, vid hvilka företrädesvis namnen Rudbeck den äldre *), Spegel, Svedberg, Hjärne, Tjällman framglänsa; kanske torde vi då våga uppställa den tvärt emot vanliga föreställningen stridande sats: att Sveriges Vitterhet, långt ifrån att under denna tid befinna sig i lägervall eller ett tynande tillstånd, fortgick på sin bana med en lifskraft, som, vid jemförelsen med Carl XI:s tidehvarf, synes fastmera ökad än minskad.

*) Samme Rudbeck lär ock varit bland Upsala professorer den förste, som tillät sig den i dåvarande tid oerhörda frihet, att skrifva Programmer på Svenska. I ett sådant af 1677 säger han, att han "väl hade nu, såsom åtskilliga gånger tillförne, ärnat bjuda de gode herrarne med ett latinskt anslag; men såsom han uti inga böcker ännu har funnit, att Aristoteles eller Cicero hafva gjort det Götiska eller Scythiska språket, som likväl är det äldsta, den äran, och den studerande ungdomen derigenom till några dygders öfning kallat, alltså ville han Aristoteli, Ciceroni och hela deras anhang den vanliga äran denna gång afbryta, och såsom de på sitt modersmål, nu på ren svenska inbjuda." Det var den tidens fel, i afseende på vördnad för Latinen, att fela *in excessu;* vår tids är, att fela *in defectu*. Båda felen hafva verkat, ehuru på olika vis, ungefär lika skadligt till befrämjande af ensidig bildning och till barbariserande af vårt sköna modersmål.

Andra må efterspana, huruvida ej ungefär samma förhållande gäller om vetenskaperna i allmänhet. Kanske torde dock äfven derom några ord i det följande kunna tilläggas; till bevis, att man har äfven i slik hänsigt alltför öfverflödigt beklagat Carl XII:s tidsålder. Men det nyss anmärkta leder oss in på ett besvarande af den frågan: hvilken var Carl XII:s personliga ställning, öfverhufvud till Vitterhet och Konst, och särskildt till den Svenska? — Man finner lätt, att svaret på denna fråga, hvilket möjligen utfaller helt annorlunda än det hittills plägat gifvas, är både för den vittra och för den allmänna Svenska historien af en vigt, som, vid steget in i det egentliga 18:de århundradets Sverige, rättfärdigar vårt dröjande vid försöket att gifva några antydningar till ett sådant svar.

Vi känna oss mellertid frestade till den tro, att man i slik hänsigt ej behöfver alltför mycket beklaga en tidsålder, som i de theologiska kunskapsarterna har att framvisa Gezelier och Benzelier, i de philosophiska en Rydelius, i de juridiska, historiska och archäologiska en Lundius, en E. Benzelius, en O. Celsius, en Peringsköld, en Palmsköld, en Dijkman, en Brenner, en Keder, i de naturvetenskapliga en Rudbeck fader och en Rudbeck son, en Hjärne, en Roberg, en Swedenborg, en Polhem, i romerska vältaligheten en Lagerlöf, en Upmark (Rosenadler) och en Bellman, hvars behagfulla och glänsande föredrag den oförliknelige Upmark sjelf omtalar, vid hans graf, med beundran *). En ännu större och mera europeisk rykt-

*) Denne Johan Arndt Bellman, eloquentiæ professor i Upsala, glad, ömsint, musikalisk, vältalig, i de moderna språken lika färdig som i de gamla, blef genom sin son, lagmannen i Stockholm Johan Arndt Bellman, skalden Carl Michael Bellmans farfader. Sjelf var han son af rådmannen i Stockholm Martin Bellman och den hedervärda matronan Barbara Klein, som, efter ett århundrade, upphöjdes af ättlingen Carl Michael till Par-Bricole-Ordens skyddshelgon. — Professor Bellman har, utom Orationer och Disputationer (en af dessa

barhet, än de flestes bland dessa, hade skolat tillfalla de af konungen från Turkiet utsända Österlands-fararne, en Loos, en Eneman, en Henr. Benzelius, om deras anteckningar och samlingar någonsin fått skåda dagsljuset; "då man" — säger Lagerbring — "kunnat af svenska åsyna-vittnen bekomma en grundlig och omständlig underrättelse, hvartill en Svensk Konung, äfven uti den vådligaste belägenhet, förskjutit kostnaden." Loos var den förste upptäckaren och afritaren af Palmyra; ritningarna lära ännu finnas qvar, och vara ypperliga: äfvenså har ett och annat försports om märkvärdigheten af Enemans materialier till sin "Orientaliska Resebeskrifning"; och hvilken förlust jemväl uteblifvandet af Benzelii var, intyga (såsom vi hört) de disputationer, dem han vid Lunds universitet, såsom professor i Oriental-språken, utgaf. Hvadan kom det missöde, att den carolinske fortifications-majoren blef beröfvad sin vederbörliga ära af Engelsmännen Wood och Dawkins, som vid pass fyratio år senare inbillade sig och Europa att ingen före dem gjort denna upptäckt, och understöddes till sitt praktverk *The Ruins of Palmyra*? Hvadan kom, att Enemans öfverlefvande vän uppsköt redigerandet af vännens papper och sina egna, intill de dagar, då hans kall såsom biskop och ärkebiskop invecklade honom i helt andra åligganden, för hvilka sjelfva Sinai och Tabor bleknade i hans hågkomst? — Behöfva vi länge spana efter orsaken? Den hjelte, som utskickat dem, den konungslige gynnaren, pådrifvaren och förläggaren, fanns icke mer. Han var lika tidigt, som plötsligt, skaffad ur vägen; och de, som gjorde sin marknad på hans undergång, tänkte väl minst af allt på Jerusalem, Thadmor och Pyramiderna.

Lagerbring utlåter sig på ett annat ställe: "Att Carl XII för egen person hade både håg och bevågenhet för vetenska-

---

handlar *de Antiquâ et Medii Aevi Musicâ)*, äfven författat både latinska och svenska Skaldestycken. Han var en utmärkt sångare och virtuos på flera instrumenter. Af sorg öfver sin makas (Elisabeth Daurers) frånfälle, dog han 1709, vid 45 års ålder, i Stockholm.

perna, är således onekligt. Men detta var verkeligen ett rön, som man intet rätt kände uti Sverige, förr än konungen kommit hem; och kunde således intet göra någon särdeles verkan, hvarken förut eller sedan. Vetenskaperna idkades fördenskull efter den gång och grund, som var lagd under de förra konungar, och i synnerhet af konung Carl XI." Sammanlägger man detta med de förut anförda yttranden, att hans "regering ej var särdeles uppmuntrande för vetenskaper och vitterhet", och att man då "lärde sig mer att slåss än att tänka", hvadan "icke allenast okunnighet utan ock förakt för vetenskaper måste uppkomma" (o. s. v.): så skulle häraf visst lätt kunna dragas den slutsats, att hans personliga inflytelse på Sveriges vetenskapliga och vittra odling var i sjelfva verket — ingen; och att förebyggandet af dennas fullständiga förfall då sannerligen var blott några få "enskilda personers och herrars förtjenst." Erinrar man sig nu tillika, att den generation, som omedelbart efter Carl XII:s bortgång framträdde i det offentliga, och som alltså hade uppvuxit och uppfostrats just under hans spira, ändock svårligen kan beskyllas för någon utmärkande stämpel af ett ringa kunskapsmått: då måste antagas, att de ifrågavarande "enskildas förtjenst" varit en alldeles ofantlig. Det låter likväl ej tänka sig, huru den skulle kunnat bära sådana frukter, om icke, alltigenom, ett visst allmännare interesse för dess syften hade trädt den till mötes, och (åtminstone i någon mån) uppburit dess ädla verksamhet. Säger man, att detta interesse allsicke lifvades af sjelfve konungen, utan fortsatte sig, så godt det förmådde, blott och bart genom sin egen eld och ifver: så visar dock redan mängden af de vittra pennor, dem hans hjeltebragder och hjeltemotgångar försatte i en från år till år oafbruten rörelse, att påståendet tål, åtminstone hvad vitterheten angår, ett betydligt afdrag; eller att han åtminstone der inverkade lifvande, genom sin personlighets hänryckande bild, sin egenskap att sjelf vara sitt folks högsta poetiska föremål. Men det är äfven svårt att begripa, huru i Sverige en så allmän

ovetenhet, som föregifves, kunde varit utbredd om hans verkliga sinnesstämning i afseende på vetenskapernas och de sköna konsternas yrken: så att man, vid den efter hans hemkomst började närmare bekantskapen med hans tänkesätt i detta fall, skulle ha rönt en häpnad, liksom öfver någonting till alla delar oförmodadt. Sannt är: han hade från fädernериket så tidigt dragit ut på sina kämpa-äfventyr, och så många år vistats i främmande länder, att han för flertalet af sina undersåtare föga kunde vara känd från någon annan sida, än den af en förvånande och ärorik krigare-höfding, som fyllde hela verlden med ryktet om sin tapperhet, sin rättrådighet, sin gudsfruktan, sin hårdnackenhet, sitt förakt för läckerheter, skökor och peruker, sin ädla ungdomliga kroppsgestalt, sin blå råck med messingsknapparna, hjortläders-handskarna, jättepampen och jernsporrarna. Sannt är också, att en stegring af kärlek för läsning, för vetenskap, för vitterhet hörde till de öfriga framsteg i själs-utveckling, som af hans långvariga vistelse i Turkiet blefvo den enda nyttiga följden. Intet är då naturligare, än att hans bevågenhet för dessa ämnen skulle först under och efter hans nyssnämnda vistelse bli mera allmänneligen synbara. Men otroligt förefaller oss likafullt, att alla menniskor i landet skulle hunnit glömma till tidpunkten af hans hemkomst, så väl, att en ynnest för bildning, för vetenskapliga, vittra och konstnärliga värf redan förut var af honom tillkännagifven genom konungsliga uppmuntringar och understöd (såsom t. ex. till de Peringsköldska verken), som att redan i hans barndom och ynglings-år flerfaldiga företeelser hade antydt på ett ingalunda obestämdt sätt, huru djupt denna ynnest var grundad i hans tidigaste känslor och tycken. Vid en gosse, hvars älsklings-studier voro Mathematik, Cäsar och Curtius, och hvars uppträde såsom kronprins i Upsalas Gustavianska lärosal helsades af en Lagerlöf med offentligt uttalande af de högspändaste förhoppningar, hade man (synes oss) bort fästa utsigter till helt andra furste-egenskaper, än obenägenhet eller liknöjdhet för kunskap och självodling. Sko-

la vi antaga det föga sannolika, att underrättelserna om dessa första lofvande tecken, då ännu, ej hunnit sprida sig till mången utom hofvets eller universitetets kretsar? Eller — kanske snarare — att mängden ansett Lagerlöfs oration för en smicker-ceremoni, och ej trott de nyssnämnda studierna förvissa om någon böjelse att sträcka täflingen med Alexander och Cäsar längre än inom blotta krigarbanan? Men också vid slikt antagande qvarstår någonting, som ej borde förfelat att allmänt bemärkas: hans val af ämbets- och tjenstemän, hans befordrings-system, hans utdelande af hedersbevisningar. Ty för enhvar med ögon begåfvad är här i alla rigtningar den traktan skönjelig, att framdraga och föredraga snille, flit, sakkännedom, ådagalagd skicklighet. Misstag begingos, — ja! men oftast inom den militäriska rymden; sällan inom den civila, kanske aldrig inom den litterära.

Icke dessmindre blef det — såsom det nu i halftannat århundrade varit — den gängse föreställningen, att Carl XII var en ensidig, nästan rå kämpenatur. Många omständigheter ha dertill bidragit; och bland dem icke minst den, att hans inhemska ovänner gerna ville hafva honom så betraktad. Ej underligt då, att man förvånas, när man — vid noggrannare skärskådning — träffar en mängd själsdrag, som allsicke med denna föreställning inpassa. Man öfverraskas, när man upptäcker en både för æsthetiska och vetenskapliga föremål öppen tillgifvenhet, hvari han tycks beslägtad långt mera med Gustaf Adolf och Christina, hos hvilka en sådan var rentaf personlig, än med sin fader, hos hvilken de njugga nådeprof mot dylika företeelser utgingo nästan blott från ett pligtbegrepp. Hvad som åtskilde honom (å ena sidan) från hans fader, äfvensom (å andra sidan) från hans moder, — tvenne sins emellan högst olikartade naturer, — är tillräckligen uppenbart. Väl brådde han på den förre i mycket: t. ex. i envetenhet och obegränsad sjelftillit; i nit för renlärig lutherdom; i ett måttlöst begrepp om konungamakt och om helgden af dess envälde; i denna samvetsgrannhet, som, under de strängaste afsigter att

handla rättvist, dock stundom ur Gamla Testamentet tog sina föresyner vid utöfvandet af af *jus majestatis* och *jus belli*; i obenägenheten att hålla tal; i oviljan att tala franska; i soldatiskhet *), jagtlust, öfverdådigt ridande **); i outtröttlighet att färdas (Carl XI reste ofta tjugu mil på en dag); och så

*) Bekant är, att denna egenskap kan finnas i ganska hög grad hos personer, som ändock äro långt från att vara egentliga krigare och fälthöfdingar; så, bland många exempel, äfven Fredrik den Stores fader.

**) I afseende på detta har blifvit förvaradt ett bref från hans hofstallmästare Gustaf Hård, hvilket här, för ro skull, må anföras, såsom karakteristiskt för både herren och tjenaren. Det är skrifvet den 29 Aug. 1697. "Stormäktigste Allernådigste Konung! E. K. M. beder jag underdånigst ville ej förtänka, emedan jag i dag hafver förnummit att E. K. M. hafver tvenne gånger fallit på Djurgården med hästen, hvilket allt är E. M:ts egen skuld, att han så dristig är och oförvägen; Och såsom först Gud och sedan Högstsalig Konungen och sedermera E. K. M. kallat mig ovärdigan, att undervisa allt det ringa jag förstår uti rytteri: då må jag bekänna, ej hafva kunnat sofva någon blund i natt för ängslan och olyckan jag vet E. K. M. förestår, så framt E. K. M. sig ej förändrar med dess dristighet och oförvägenhet uti ridande; ty Gud har nu visst och tvenne gånger varit nådig och bevarat, men kommer man flera gånger, så är den högste Guden excuserad; ty sannerligen för Gud jag har i min ungdom någon sett, som så oförväget rider; och påminner mig derhos, när E. K. M. ung var, körde E. M. på stora stenar, viljandes; hvilket är, med detta allt, förskräckeligt! Sal. konungen, högst glorvördigst i åminnelse, var aldrig så oförvägen; och bröt likvisst sitt ena ben af, och måste pinas länge. E. K. M. beder jag uti Jesu namn akta sig, rida varligt; eljest sannerligen mister icke E. K. M. sitt lif, först sig till en hastig bråd död, sedan oss fattiga undersåtare till största sorg, ängslan och bedröfvelse, och hela Sverige till en obotelig undergång. Copia af mitt enfaldiga bref lägger jag *ad acta* att svara inför Gud; ty jag säger sannerlig, sannerlig, huru det lärer gå, så framt Nådige Konung icke ändrar sitt hastiga och öfverdådiga ridande. Gud styre, bevare och uppehålle min Nådige Konung, att han tager sig till vara. Gud hafver skapt kreaturen oss menniskor till tjenst, och ej att bryta vår hals derför. Vakta, vakta, vakta sig Nådige Konung, uti Jesu namn! Jag skall bedja Gud derom i mina böner, och förblifver i döden

Stormäktigste Konungs

Allerunderdånigst trogne tjenare

G. Hård."

vidare, ned till smaken för "stadig mat" och smaken att kläda sig med eget hår och stor värja *). Likaså igenkänna vi sonen af Ulrika Eleonora i hans hjertas verkliga godsinthet och fromhet, hans enskilda umgänges blygsamhet, mildhet, fördragsamhet, och visserligen äfven i denna hans flödande böjelse för frikostighet, som (i likhet med alla hans dygder) snart nog utvecklade sig till ett förderfligt öfvermått. Men dessa egenskaper ingingo med andra, ärfda från farfadern och farmodren, en sällsam blandning: hvaraf omsider blef den egna förunderliga daning, som nu står framför oss såsom Carl XII:s personlighet. Från sin store farfader åtskildes han hufvudsakligt genom en sammansättning af snille och trånghet, en i afseende på egna handlingar obeveklig moralisk rigorism, och en i det hela fatalistisk (ehuru i christliga färgor klädd) grund-öfvertygelse; hvars melankoli, fastän djupt inåt hans innersta tillbakaträngd, förrådde sig i de stora, mörkblå, vackra ögonen oaktadt deras blixtrande eld, och i allmänhet spridde öfver anletsdragen ett visst — åtminstone för skarpsyntare betraktare märkbart — uttryck af blid sorglighet.

I sjelfva verket utgjorde den förstnämnda sammansättningen hans grundskillnad äfven från farmodren: men på det vis, att, liksom hos Carl Gustaf var snille utan trånghet, så var hos Hedvig Eleonora trånghet utan snille. Dock kan ändå hvarken sägas om farföräldrarne eller föräldrarne, att någon af dem var rentaf ovitter. Diktens och konstens gudomligheter, om än ömsom mer, ömsom mindre gynnade, funno likväl hos ingendera Svithiods konungaborg tillstängd. Öfverflödigt skulle här påminnas, huru rikt bildad Carl Gustaf var; huru högt han värderade Stjernhjelm; huru road han fann sig af de vid Christinas hof uppförda Stjernhjelmska "Balletterna"; huru lärodikten "Hercules" plägade medfölja honom un-

*) Carl XI nyttjade visserligen peruk: men icke (eller åtminstone högst sällan) förr, än under sina sista lefnadsår, då hans vackra bruna hår börjat något blekna. En stor hatare af alla fransyska moder, förbjöd han sina officerare att bära små värjor, och bar sjelf alltid en ganska ansenlig.

der hans resor. Ej mindre är kunnigt, huru läsning, vitterhet och skön konst älskades af den englalika Ulrika Eleonora, som jemväl sjelf (med talent) idkade måleri, och skall särdeles i portraiter hafva lyckats. Men till och med hennes (af hennes egna fromma läppar såkallade) "äktenskapsdjefvul", den gamla svärmodren, hade en ästhetisk sida. Fastän eljest i förstånd och bildning inskränkt, understödde hon Ehrenstrahl *) och påkostade icke litet för Architektur; vi äga henne att tacka för t. ex. det herrliga Drottningholm. Så är ock anmärkningsvärdt, att sjelfve Carl XI, ehuru kall, sparsam och till sitt lynne temligen prosaisk, ej blott unnade sitt hof då och då en carousell, ett mythico-allegoriskt "värdskap", en maskerad, utan dessutom syntes, för egen räkning, verkligt och enkannerligen fägnad af skådespel **). I sanning hos en hvar,

*) Med hennes och hennes omgifnings inflytande på denne konstnär är likväl den yngre Tessin föga belåten. Se Tessin och Tessiniana, sidd. 366, 367.

**) Också var under hans tid en "Kunglig Theater" inrättad. Undantager man likväl de representationer, som vid ett och annat festligt tillfälle gåfvos på sjelfva slottet af personer, som tillhörde hofvet och de förnäma: så tyckes den "Kungliga Theatern" icke varit någon annan, än den omkring slutet af 1680-talet i Stockholm befintliga skådebana, som kallades "den Svenska Theatern Lejonkulan", ofta äfven "Lejonkulan" rätt och slätt. Der uppfördes sorgespel, lustspel, samt "sorge- och fröjde-spel" (såsom t. ex. "Psyche", af en ung Bergman, som hade samma år — 1689 — responderat i Upsala, under Lagerlöf, om *Echo*). Dessa sista voro egentligen en större utbildning af "Balletterna", och motsvarade närmast våra Operor. Dock voro äfven tragedierna och komedierna ställvis beledsagade med musik; såsom deras flerfaldiga sångstycken utvisa. Det var i "Lejonkulan", som, vid sidan af äldre frejdade skådespel och balletter, den föröfrigt oss okände Börks dramatiska arbeten uppfördes. (Jemf. tredje delen af "Sv. Siare och Skalder", sid. 6). Det ser ut, som hade denna theater räckt i sex år, och som hade de agerande utgjorts af Studenter från Upsala; hvilka än från "våra skalder" lånat och förebragt, än jemväl sjelfve (åtminstone öfversättningsvis) tillverkat de stycken, som de inför hofvet spelade. Med uttrycket "våra skalder" betecknades förmodligen (bland flera numera obekanta) i främsta rummen Stjernhjelm och Lindsköld. Den senare, prisad för-

som känner dessa omständigheter, borde, vid uppblickandet till Carl XII:s bild, frånvaron af dylika frändskapsdrag väcka långt större undran, än närvaron.

---

fattare af balletten "Den store Genius", gynnade Börk (som ock hade firat hans namnsdag med en egen ballett kallad "Ärans oförvissneliga och lagerlikt grönskande Linder"), och uppmuntrade honom att vidare arbeta för theatern. Att Börk var kamrat och vän med Bergman, ser man af de lyckönsknings-vers, med hvilka han helsade denne i anledning af den ofvannämnda Disputationen. Allt, hvad vi eljest veta om hans lefnadsöden, inskränker sig dertill, att han sedermera innehade en secreterarebefattning i Narva. Troligen voro de båda, äfvensom sällskapets öfriga medlemmar, lärjungar af Lagerlöf; och antingen ännu studenter, måhända conditionerande i Stockholm, eller nyss i ämbetsverken ingångna tjenstemän. I en *Epilogus* vid sista afträdet, der de ursäkta sig att de "som ynglingar" dristat uppträda, säga de: att de väl hade behöft längre studera vid högskolan, men att enhvar fått något engagement i hufvudstaden; att de väl hade tagit betalning för biljetterna, men också lemnat dylika för goda ord; att afund och klander visst hade mött dem; men att äfven slika öfningar skulle lända fäderneslandet till heder och bevisa dess språks böjlighet. De unga från Upsala komna vitterhetsälskare, som voro hufvudmän för "Lejonkulan", synas varit telningar efter ett theatersällskap, som ungefär omkring 1660 stiftades i Upsala af den sedermera så ryktbare Urban Hjärne. Denne, som ansåg sig härstamma från den Danske skalden och konungen Hjarne, hvars drapa öfver Frode den Fredgode förvärfvade honom Danska kronan, röjde tidigt anlag för skaldskap, och särdeles för dramatiskt. Redan i föräldrahuset, hos en lärd fader (kyrkoherde och prost i Nyenskans, der Petersburg byggdes under sonens lifstid), hade han sett uppföras komedier af Terentius, och sjelf i dem agerat. Såsom student i Upsala föll han på den tanken, att förlusta sig och sina kamrater med dylika öfningar. Han förskaffade sig tillåtelse, att på slottet, "i den bästa salen", upprätta en skådebana; hvartill (såsom han sjelf i sina Memoirer förmäler) professor Olof Rudbeck den äldre, "som var en älskare af allt hvad qvickt och artigt var, med all allvar och flit bidrog och halp". Han utvalde bland studerande ungdomen de skickligaste ämnen till aktörer han kunde finna, inöfvade dem, målade sjelf decorationer, och uppförde så ett antal svenska skådespel: "hvarigenom han blef väl ansedd både i Upsala, der på trettio år inga Komedier uppförts, och i Stockholm". Somliga öfversatte han, andra författade han sjelf. Måhända anlitades äfven Messenii. Stjernhjelms Balletter fordrade väl alltför präktiga och kostbara tillställningar. Bland hans

Med få ord: ingen har öfver denne konung yttrat ett mera träffande omdöme, än Voltaire, då han kallar honom: *l'homme le plus extraordinaire qui ait jamais été sur la terre; qui a réuni en lui toutes les grandes qualités de ses ayeux, et qui n'a eu d'autre défaut, ni d'autre*

skådespelare voro bröderne Johan och Samuel Columbus de utmärktaste. Desse båda vänner åtföljde honom, som dessutom skref åtskilliga visor och andra skaldestycken, på en resa till Fahlun 1665. Der vaknade Hjärnes böjelse för Bergsvetenskap och Chemi. Men då den elfvaårige konungen besökte Upsala 1666, ställde Hjärne, på Rudbecks uppmaning, sin theater ånyo i ordning. Hans sällskap förstärktes nu genom sönerne af den bekante mystiske Upsala-apothekaren, Jacob och Anders Wolimhaus: den förre sedermera grefve Gyllenborg, fader till bröderne Olof och Carl; den andre sedermera grefve Lejonstedt (se, om dessa alla, "Svenska Siare och Skalder" Del. 2). Nu diktade Hjärne sjelf "en Tragoedia om Drottning Rosimunda och de Longobarders Konung Alboino; föreställd på Upsala Slott i Konungens närvaro". Ballett-drägter, brukade vid skådespelen i drottning Christinas tid, blefvo honom härvid till låns lemnade. Ännu ett halft år före sin död påminte sig konungen, i ett samtal med Hjärne, det nöje han vid denna Longobardiska "Tragoedia" erfarit. — Hjärnes skaldeförsök äro ytterst sällsynta; och för mig sjelf, ännu, blott genom andra beskrifningar kända *). I sina åsigter af lifvet och tingen var han en enthusiastisk Paracelsist, och (med undantag af Swedenborg) bland Sveriges Naturforskare den mest poetiske. — Ur Börks tragedi "Hippolitus" har Wieselgren framgifvit ett interessant utdrag. Vid dessa verser af Theseus, som försäkrar sig se sin sons sinneshöghet i sjelfva storheten af hans brott:

Ett högre blod, det plär ett högre lynne hafva.
Se! örnen svingar sig i solens klara ljus;
Men ugglan vistas bäst i mörka skogens hus.
Det Hippolit hör till, att ljusa dagen snafva —

anmärker Wieselgren rätt qvickt, att de, stämda i tonen af den nyaste poesiens **school satanic**, skulle, "till vår tids förtjusning", låta så här:

Se andens gudakraft, i brottets höjd;
Se själens solglans, i den öppna lasten!
Den store mannen tar, som örn, sitt rof
I dagens ljus; som ugglan, skyr en feg
Bedrifter, hvilka verlden slå med häpnad.

*) En upplaga af såväl Urban Hjärne's som åtskilliga hans fränders Vitterhets-arbeten har efter Atterboms död föranstaltats af den om utgifningen af våra äldre skalder högt förtjente P. Hanselli, Upsala 1856. Utg.

malheur, que de les avoir toutes outrées *). Hvarje grundligare kännedom af Sveriges häfder skall mer och mer bekräfta detta utlåtande, hvars hela sannings-innehåll Voltaire sjelf aldrig kom i tillfälle att inse.

---

*) Lika rigtigt tillägger han på ett annat ställe: *C'est peut-être le seul de tous les hommes, et jusqu'ici le seul de tous les rois, qui a vécu sans faiblesse; mais il a porté toutes les vertus des héros à un excès, où elles sont aussi dangereuses que les vices opposés.*

II.

Carl XII i sitt hof.

Jag stod, en yster pilt, i höga Norden.
GEIJER.

Mellertid bör framförallt besinnas, att den höga personlighet, som vi här betrakta, icke någonsin tilläts uppnå en fullständig, eller ens mer än högst fragmentarisk, utveckling. Orsakerna dertill måste sökas dels i de öden, som i hjeltens ynglings-år brådskyndande uppkastade honom på thronen och inkastade honom på krigarbanan, dels i den förtida död, som ryckte honom bort innan han från denna bana lyckats finna någon för hans och rikets ära lämplig utgång. Hans varelse hann aldrig helt genombryta sin första knoppnings omhöljen; aldrig, liksom Gustaf Adolfs, utslå i full blomning. Kanske ligger just häruti hemligheten af det gåtaktiga i detta ensliga hjelte-väsende, hvilket lika litet klarnade för hans eget medvetande, som för andras. Kanske begriper man endast härigenom detta väsendes många skarpa motsatser och det (till utseendet) alldeles oförmedlade sätt, hvarpå de vexelvis framträda.

Mången läsare torde studsa, om vi påstå, att Gustaf III bar inom sig ett icke så litet stycke af Carl XII; men visserligen studsa än flere, om vi tillägga, att Carl XII bar inom sig ett icke så litet stycke af Gustaf III. Förra hälften af denna vågsats lemna vi nu derhän *): den senare tro vi oss kunna utan uppskof bestyrka.

*) Påminnas må likväl om t. ex. beslutet och sättet att slå sig ut ur Viborgska viken; äfvensom det genast derefter fattade — och redan på

Enhvar, som sjelf i sina gosseår varit förtrogen med Curtii kämpasaga, vet, att det, som vid hennes läsning hänryckte honom, ingalunda bestod i blotta förtäljandet af tappra och förvånande bragder; utan i dessa bragders gemensamma själ, — den egendomliga och ofantliga poesi, som är sjelfva ämnets lif, och som med en skaldisk flägt genomandas hela den på romanens gränsor sväfvande berättelsen. Häraf kan slutas, huruvida det allbekanta faktum, att alltifrån barndomen *) Curtius och Alexander voro för Carl XII detsamma, som Homerus och Achilles voro för Alexander, bör anses endast för ett tidigt tecken af äregirig krigslystnad. I alla fall visade sig lika bittida, att hans hug kunde lockas äfven af fantasiens mildare och flygtigare nöjen. Redan före sitt uppstigande på thronen hade han, med en fröken De la Gardie, fört ett slags vitter brefvexling: ämnet var den sedermera så namnkunnig vordne hunden Pompe; brefven, skrifna af henne på vers (och i det längsta anonymt), af honom — med en ganska redig gosse-stil — på prosa, funnos i samlingen af de Gustavianska Papperen, och förvaras der. Denna barnlek skulle dock ej här blifvit nämnd, om den ej innebure ett förebud till den sinnesstämning, som i æsthetisk hänsigt är det första oss mötande efter hans thronbestigning: det i allmänhet glädtiga och poetiskt festliga skaplynnet af hans hof, innan det trolösa

---

sjette dagen efter slikt äfventyr verkställda — beslut, att vid Svenaksund inlåta sig i ny bardalek: bägge så fullkomligt *à la Charles XII*, som någonting i verlden kan vara.

*) Att redan under barnaåren Curtius var Carl XII:s älskling, nekas blott af Lundblad: enligt hvilken det, som derom blifvit berättadt, "saknar all trovärdighet." Och hvarföre? "Ty denne författare finnes ej upptagen ibland dem, hvilkas arbeten skulle begagnas vid prinsens undervisning, och det är ingalunda troligt, att läraren vågade öfverskrida Instruktionens innehåll, kännande Carl XI:s stränghet i afseende på efterlefnaden af sina föreskrifter". Skälet är nog besynnerligt. Kunde ej prinsen helt enkelt ha läst Curtius på samma vis, som t. ex. dessa blads auctor mellan sitt åttonde och tolfte år esomoftast läste och återläste honom: nämligen icke såsom skolbok, utan för sitt nöje, under lediga stunder?

grann-förbundet ännu låtit sin utmanande krigstrumpet skalla i hjelte-ynglingens öra.

Man har sorgfälligt berättat hvarjehanda om hans smak för halsbrytande lekar; man har ideligen återberättat hans ystra björnjagter, hans ej mindre vidunderliga slädpartier, hans gåsgalgs-ringränningar, hans ridter öfver timmerhögar och uppför slottstrappor. Deremot har en så djup tystnad höljt den andra sidan af detta njutningsrika fröjdelif, att om den äro, ännu, de fleste alldeles ovetande. Eller hur mången vet, att på befallning just af denne ofransyske konung införskrefs, år 1699, för första gången till Stockholm en fransysk skådespelar-tropp, hvars hufvudman hette Rosidor, och hvars medlem Duchemin sedermera gjorde uppseende och lycka i sjelfva Paris? Hur mången vet, att denna fransyska theater fortfor, *par commandement exprès de Sa Majesté*, ända till omkring 1706 *)? Hur mången vet, att ett annat af de första under hans regering fattade besluten var — uppbyggandet af Stockholms nuvarande konungaslott, i motsats till en af Carl XI på hushållning uppgjord slottsbyggnads-plan, och med lifligaste bifall till Tessins herrliga tanke, hvars verkställande ock genast tog sin början? Hur mången vet, att han sedan, under sina fälttåg, lät tillsända sig dithörande ritningar, och rådplägade om dem, granskande, stundom föreslående ändringar eller tillägg, — äfven under olyckornas dagar? Hur mången vet, att han för denne Nicodemus Tessin, som förstod att i samma person vara stor konstnär och stor statsman, alltifrån barnaåren hyste en vänskap, hvars förtrolighet fortsattes

---

*) Hvarefter *les temps, qui succedèrent, la disette d'argent, la réduction des depenses et les rèvers dissipèrent cette prémière trouppe* ("Tessiniana"). Jemf. "Sv. Siare och Skalder", III. 35. — Villkoren för dess hitkomst voro 20,000 daler silfvermynt såsom respenningar, samt 5000 rdr årligt underhåll. För denna lön skulle den spela "på kungens stora sal"; men dessutom, för särskild betalning, i Bollhuset.

intill hans sista stund *)? Hur mången vet, att föremålen för de bref, som emellan dem vexlades, voro, utom de egentligen politiska, än ämnen enkom ur de sköna konsternas krets, än jemväl tillhöriga den vidsträckta omkretsen af hvarje slags högre samhälls-odling: så att konungen ända från Turkiet meddelade honom förslager, ömsom till förskönungar af sin hufvudstad, ömsom till inrättandet af en Vetenskaps-Akademi? Hur mången vet, att han i sjelfva Bender påtänkte en bro, som skulle byggas "rakt ifrån Drottninggatan, förbi Rosenbad, till Helgeandsholmen"; äfvensom planterandet af "en grön skog" på det då ännu till en del qvarvarande Brunkeberg, i hvilken skog vidare skulle "sättas ett stort vakttorn, så byggdt, att det kunde sira hela staden"? Och med allt detta står i nogaste öfverensstämmelse andan af dèt slags hof-förlustelser från hans första ungdom, dem nästan ingen omtalat, änskönt det kan bevisas, att Carl XII öfverlät sig åt dem med åtminstone lika stark böjelse, som åt de vidtfrejdade oförvägenheterna och öfverdåden **).

En hufvud-andel i dessa mildare förlustelsers lynne, och i de nöjen, som deraf följde, hade tvifvelsutan hans företrädesvis älskade syster, Hedvig Sophia; om hvilken i *Tessiniana* förtäljes såsom "allmänt bekant", att hon var "en täck, angenäm, dygdig furstinna" ***). I fägring närmast lik sin moder,

*) Hvilket allt (äfvensom sin dermed sammanhängande orubbliga "konungskhet", nitiska samverkan med Görtz o. s. v.) Tessin, under det påföljande tidskiftet, fick dyrt nog umgälla.

**) Närmare, och ganska intressanta, upplysningar och bevis för riktigheten af denna Atterboms uppfattning af Carl XII finnas i den först efter A:s död utgifna märkliga brefvexlingen emellan presidenten friherre Casten Feif och kongl. rådet grefve Nicodemus Tessin, införd i "Brinkmanska Archivet", 1:a bandet. Utg. anm.

***) Härvid må ock ur *Tessiniana* anföras, såsom en curiositet: "hon hade på hvar hand två tummar, ifrån den första leden till och med nageln; hvilka hon behändigt visste att dölja, i det hon med sina eljest vackra händer handterade allting mycket vigt och fort; så att denna naturens öfverflödighet hafva få menniskor kunnat märka."

och i alla afseenden hvad med en modern benämning skulle heta "söt", förenade hon dermed ock någonting eldigt och ridderligt, hvarigenom hon blef sin broder desto mer behaglig; hon vågade sitt lif på hans beryktade slädfarter; — men så bäfvade ej heller han för hennes baler. Visserligen fingo de praktfester, som i denna tid gång efter gång tillställdes, i väsendtlig mått sin tillvarelse för hennes skull; men sjelf roade han sig vid dem rätt hjertligt: och en på säteriet Noor förvarad ljuskrona, som drabbades af hans hjessa vid ett hopp under en dans, bär än i dag en åminnelse efter det unga "jernhufvudet" och kämpakraften hos det då ännu blott dansande lejonet. Uppfinnaren och anordnaren af de förnämsta bland dessa festligheter var just Tessin; på sin konungs befallning, och i samråd med honom. Ett begrepp om dem, och i allmänhet om smaken vid hans hof, kort före fredsbrottet och hans utfärd att tukta sina fiender, torde vinnas, om vi här — enligt anteckningar, för hvilka vi stå i förbindelse hos sonen till Nicodemus Tessin — låta ett par utförligare skildringar intaga sitt ställe.

"År 1700, den 15 Januari: stor Maskerad i Stockholm. Den föreställde, i hvarjehanda klädedrägter, folkslag från alla verldens delar. Alla voro präktigt klädda. Man hade, enligt Kongl. Maj:ts befallning, dragit lott om costumerna; med förbindelse, att på det nogaste följa den anvisning man fått.

Alle maskerne samlades i det såkallade Creutziska huset — nu husgerådsmästaren Sterckys *) — på lilla Riddarholmstorget, uti väl illuminerade rum. Derifrån till kungshuset **), en längd af ungefär trehundrade alnar, var en gång af bräder belagd med blått kläde, till sex alnars bredd. På bägge sidor var kongl. lifgardet uppställdt *en haie*, hvarannan karl under gevär, och hvarannan med en fackla i handen. På den ne-

*) Det sedan såkallade Geijerska huset.

**) Det fordna, nu åt Svea Hofrätt (jemte andra collegier) inrymda Wrangelska Palatset; som efter det gamla slottets brand beboddes af de kongliga ända till 1754, då det nya slottet var fullfärdigt.

dra, så väl som på den öfra, borggården af kungshuset voro för åskådarne amphitheatrar med bänkar uppbyggda, ända till sidorne af trappan som bägge borggårdarne åtskiljer. Följande ordning iakttogs:

1:o Första flocken af masker bestod af tjugufem par, hvarje par af en cavalier och ett fruntimmer. Marschen började med pukor och trumpeter, och främst för hvar division gingo åtta hautboister: hvar *bande* uniformt maskerad.

2:o Efter denna flock följde en annan, äfvenledes under pukor och trumpet-klang, af femtio par masker; ibland hvilka voro hennes maj:t enke-drottningen, deras kongl. högheter bägge prinsessorna, samt deras durchl. prinsessorna af Meklenburg. Truppen slöts med trettiofyra små morianer.

3:o Åtta andra hautboister framför tjugusex par masker; ibland dem hans majestät konungen med hans durchl. hertigen af Holstein; samt efter dem, en hop Egyptiska gossar och flickor.

4:o Ånyo pukor och nio trumpetare, med vid pass hundrade par masker; ibland hvilka större delen af de främmande ministrarne.

En orchester af trettiofyra musikanter var upprättad i yttersta stora salen; jemte bord dukade för den under N:o 2 nämnda *banden* af femtio par, hvilka uppvaktades under måltiden af de morianer som medföljde. I en annan sal spisade vid stora bordet *en fer à cheval* åttiofyra masker; och vid borden längs väggarne sextio andra.

Uti rundeln voro bänkar (eller *gradins*) afdelta med förgyllda och decorerade thermer af tio fots höjd, som buro en balcon väl decorerad, hvilken intog öfre delen af rummet; hvar therm hade öfver sig en sittande pagoda (tolf till antalet), klädd i siden och lätta flor af blandade färgor, broderade med guld och silfver. Emellan dem var balconen beklädd med rikt broderade sammetstäcken. Taket var måladt *en baldaquin* i chinesisk smak, med förgyllda och couleurta ornamenter och figurer på en sattinerad hvit glänsande botten. Denna balda-

quin under taket var rörlig, och kunde höjas och fällas efter behag. Under densamma hängde en pyramidal ljusbärare af spegelglas i facetter, som gåfvo mångfaldt vedersken af ljusen, utom all den öfriga illumination som rummen upplyste och prydde. Emellan ofvannämnda thermer voro stora spegelglas med lampetter, under hvilka befunnos sirliga skänkar med vaser och kristaller af åtskilliga former.

Efter måltiden, som påstod vid pass halfannan timma, dansades i alla salar af de tre våningarne i kungshuset; och voro rundels-bänkarne, der öfverheten mest vistades, belagda med blå damast-hyenden med guldcrepiner; mellersta delen af rummet var afstängd för dem som dansade. Balen varade, under stor profusion af *rafraichissemens*, till gryningen andra dagen."

Denna glada och lysande fest åtföljdes kort derefter af en annan, som var än rikare på poesi — och det, såsom man skall strax få se, äfven i ordets allmännast gängse betydelse. Af bägge kan vår nuvarande vackra verld inhämta, att man i Carla-hofvet förstod att roa sig med besked; — hvadan ock, midt i smällkallaste vinter, den inre värmen tillät den tidens herrar och damer att under fri himmel lustvandra i maskerads-processioner, ja äfven stillasittande åskåda dem.

"Fête på hofvet den 9 Februari samma år. — Vid den maskeraden, som gafs den 15 Januari, voro vissa drägter determinerade: hvaremot vid denna lemnades till hvars och ens tycke, att förkläda sig efter behag. Denna friheten ökte maskernas antal till nära åttahundrade personer; hvaribland af alla upptänkliga förtoningar, allvarsamma och groteska. Dock distinguerades de, som af hans maj:t kallade voro, i fyra quadriller; som samlades i fyra salar, hvar quadrille för sig, att derifrån anträda marschen till stora komedi- (sedermera riks-) salen. Marschen öppnades af tre par pukor och trettiotre trumpeter; under hvilkas ständiga musik samma quadriller, som hofvet åtföljde, intogo sina tilldelta ställen.

Theatern var endast med fyra trappsteg skild från det upphöjda golfvet af parterren. Orchestern och de theatraliska dekorationerna hade man borttagit. På ena gafveln af salen var en lång läktare med bänkar för musiken, pukor och trumpeter. En *tenture* rika tapeter prydde väggarne; och på gafveln gent emot läktaren var målad imitation af ett blått sammets-tapisseri, rehausseradt med guld. På ömse sidor voro, i stället för de borttagna theatraliska scener, tre *gradins* och en stor balcon för den öfriga delen af orchestern. Taket var måladt med blått i guld. På ändan af theatern, vid väggen med det målade tapisseriet, var en amphitheater med tre bänkrader, och en större balcon öfver; bägge öfverdragna med guldbroderadt sammét. Bottnen af balconen, som formerade taket öfver amphitheatern, var målad med guld-arabesker på hvit botten. På bägge sidor voro dörrar till de rum, derifrån de machiner, som efteråt nämnas, skulle komma.

Tjugufyra stora ljuskronor, utom vida flera historierade försilfrade ljusarmar, upplyste rummet mer än tillräckligt. Omkring nedra platsen, eller parterren, voro stolar fasthäftade i deras ordning, att förekomma oredighet vid balletten och andra tillämnade lustbarheter.

Sedan hvar mask intagit sitt ställe, och allt var i ordning, tycktes en sofvande Bacchus och Pomona väckas af ouverturen, som speltes i orchestern; hvarefter Venus framkom i sin vagn, glimmande af guld och broderier, och släpad af slafvar, bundne och fångade af de *Cupidons* som vagnen omgåfvo. Prologen sjöngs, under musik blandad med dans. Ämnet var: alla i flera år insöfda, tillåtliga lustbarheters väckande ur sin dvala, under Carl XII:s lyckliga regering. Venus sjöng derefter en italiensk *air allégorique* öfver samma *sujet*.

Efter slutad prolog, speltes komedien *Le Bourgeois Gentilhomme* af kongl. maj:ts fransyska trupp, med alla dess intermeder och *agrémens*: hvarpå collationen började; till hvilken ouverturen gjordes af en Ariette, sjungen af Pomona, sittandes på ett decoreradt säte, omgifven af frukter af alla arter, och beledsagad af Nymfer och Fauner.

Efter denna machin följde fyrtio à femtio Morianer, i tvenne rader, en på hvar sida, alla rikt klädde; som utur korgar utdelte till maskerne en ymnig myckenhet af allahanda confiturer, till öfverflöds. Dernäst syntes Bacchus i sin vagn, hvars medfölje bestod af Bacchanter och Satyrer, belastade med likörer och *rafraichissemens;* hvilka likaledes utdeltes, under sång af åtskilliga dryckes-visor, sjungna af kongl. maj:ts kapell, sångare och sångerskor.

Sedan hela denna marschen var kommen ut ur salen, började ouverturen till stora balletten, dansad af de förnämare af bägge könen, klädda hvar och en efter den *caractère* som tilldelt var.

Maskerne delade sig sedan i flera salar till de för dem dukade och serverade bord, under det att komedisalen städades till balen; som genast efter slutad aftonmåltid tog sin början, och påstod till andra dagen efter solens uppgång. Flere af maskerne bytte om kläder tre till fyra gånger.

Vid dessa tillfällen visade Carl XII, att hans enda lust ej bestod i krigsförrättningar under eld och spjut. Tiderna nödgade honom till de senare: under fred hade han förmodeligen de förra återtagit. — Emellertid satte dessa maskerader våra prester i harnesk".

Det här gifna märkvärdiga intyget om Carl XII såsom yngling är de båda Tessinernes. Noggrannt instämmer dermed ett annat, ej mindre märkvärdigt, om Carl XII såsom man, och gifvet af Swedenborg. Mellertid kan frågas, — åtminstone så framt man bortser från den carolinska oömtåligheten för vinterköld, — om ej läsaren nu en stund trott sig förflyttad snarare till Gustaf III:s hof, än till Carl XII:s; om hvilket senare, i dessa och dylika målningar, vi eljest påminnas nästan blott genom den ansenliga massan af trumpeter och pukor. Tidens smak var martialisk, äfven i musik *).

---

*) Om kärleken för trumpeter och pukor vittnar ock accompagnementet i Rudbeck den äldres musik till Carl XI:s kröning. Atlantica-

Men Czar Peter, med sina värda medbröder, tillställde snart andra lekar. Den unge kämpen förundrade sig *): men åtlydde kallelsen gerna. Fienderna voro oväntade; icke ovälkomna. Med glad blick och mild röst sade han till franska ministern Guiscard, som stod bredvid honom när han öppnade skrifvelsen om Sachsarnes inbrott: "vi skola snart tvinga dem att taga samma väg de kommit". Afbrytande med dessa ord den sista af de ryktbara Kungsörs-jagter, der björnarne mottogos blott med nät och gaffelklufna påkar, ilade han till Stockholm, der han förklarade för sina råder: "Jag har föresatt mig att aldrig börja ett orättvist krig, men också aldrig sluta ett rättvist annorledes, än med mina fienders undergång". I allmänhet hade han redan såsom sju års gosse sålunda tillkännagifvit föresatserna för sitt blifvande lif: "man bör vara from som ett lam; men hafva hjerta i lifvet på sig; mot sina fiender skall man vara barsk som ett lejon" **). Vid samma tillfälle hade han på sin lärare Nordenhjelms fråga: "vet herrn, hvad tiden är för ett kostligt ting?" svarat: "ja men!" och på den ytterliga frågan, "hvad tiden duger till?" genmält: "ti-

---

författaren sjöng i egen person förnämsta sångstämman; och att i solo-arian öfverrösta de tolf trumpetarne, som blåste af alla krafter, var för honom en småsak. — Carl XI sjelf roade sig stundom att slå pukor; och detta var den enda musik han älskade.

*) "Det är besynnerligt", sade han om konungarne af Danmark och Polen, "att bägge mina cousiner vilja ha krig. Men — må så vara. De hafva brutit tro och lofven; vår sak är rättfärdig, och Gud *hjelper* oss nog; jag vill först afgöra med den ene, sedan får jag väl tala med den andre". Snart kom dertill den tredje, — sjelfve hufvud-anstiftaren, — den Ryske czaren; som blef (på längd) den svåraste att vidtala, emedan han, tyvärr! ej i rättan tid fick tillräckligt svar.

**) Voltaire berättar, att när den späde Carl XII såg på en charta öfver en ungersk stad, som Turkarne tagit från kejsarn, denna underskrift ur Job: "Herren gaf och Herren tog, välsignadt vare Herrans *namn*", skref han med blyerts genast inunder på en bredvid liggande charta öfver Riga: "Herren har gifvit mig den, och f—n skall icke taga den ifrån mig". F—n gjorde likväl sitt bästa — och behöll öfverhanden!

den duger att göra allahanda vackra saker på". Den bana, som nu begyntes — hela den återstående lefnadsbanan — blef en punktlig motsvarighet till detta tänkesätt. Med ens afskaffades den skimrande larv, som dittills, under brokiga lustbarheter och ynglings-upptåg, hade inför både Sverige och Europa förklädt den verklige Carl XII; ett ögonblick var nog att låta honom för den häpnande verlden framstå i på engång det inre och yttre skick, som derefter aldrig undergick förändring.

III.

Carl XII i fält.

Då drog jag mina stöflor på.
Geijer.

Vid landstigningen på Seland, under Danska tropparnes eld från strandbrädden, frågade den unge hjelten sin lärare i mathematiken och krigsvetenskapen, general Stuart, hvad det var för hväsande läten som han ständigt hörde kring sina öron? "Det är gnyet af kulorna i luften", svarade denne. "Godt!" genmälte konungen: "det skall hädanefter bli min musik". Han höll ord. Det visade sig dock sedan, och synnerligen under hans vistande i Turkiet, att han äfven hade smak för en annan.

Det skulle inleda oss i för stor vidlyftighet, att beledsaga honom under hans härfärder, för att der sammansöka alla de omständigheter, dem vi eljest kunde för vår afsigt begagna. För att dermed gå i ordning, borde vi börja med den heroiska Opera, hvarmed Stenbock, på Carlsdagen 1701, fägnade honom i vinterqvarteret Lais. Dess fullständiga titel är: "Glädjespel och Äresång, som uti en förträffelig Opera Hans Kongl. Maj:t till ära och hugnad, efter then emot Ryssarne erhållna oförlikneliga segren, uppå then stora och lyckliga Carols dag, som var then 28 Januarii, uti thess vinterqvarter vid Lais slott anställtes af kongl. maj:ts tro-man och general-major högvälborne herr grefve Stenbock". Den är af samma beskaffenhet som de äldre Balletterna; och troligtvis i Sveriges vitterhet det sista skådespelet af denna art, så framt ej det nya prakt-skådespel, hvilket samme fältherre sedermera gaf

till sin konungs ära, i Malmö 1711, är ett liknande; för Hammarsköld (såsom det synes) okändt, beskrifves det af Wieselgren, men högst ofullständigt *). Utan tvifvel utmärka hans polska fälttåg, och det senare ryska, — eller hans förehafvanden ifrån öfvergången af Düna intill Pultava-slaget, — det tidskifte af hans lefnad, då han var mest krigare, eller närmast var det på uteslutande vis. Likväl finner man, att han med välbehag tog kännedom t. ex. om de verser, dem Werving skref till de i det kongl. slotts-capellet i Stockholm ideligen afsungna Arierna öfver hans Victorier. Mindre uppmärksamhet syntes han fästa vid de utländska poeternes lofqväden; och minst vid grefvinnan Aurora Königsmarks, — hvilken, i sitt förhållande till honom lika fåfängt vitter som skön, firade honom i det ena lilla nätta poemet efter det andra. Dock saknades icke heller under dessa fälttåg exempel, der drag från de tidigare årens lynne röja sig. Ännu 1707, bivistande i Sachsen general Mejerfelts bröllopp med grefve Pipers svägerska (en fröken Tigerflycht), tillhöll han icke blott sin vapenbroder och älskling, den unge prinsen af Würtemberg, att flitigt dansa och språka med damerna, — utan dansade äfven sjelf — ehuru blott med bruden. Så tillät han sig ock ännu, i vinterqvarteren, en och annan gång dramatiska förlustelser; det hände till och med, att hans fransyska theatertropp efterskrefs, och roade honom med stycken af Molière. Det var nämligen icke i och för sig sjelft Frankrikes språk, som han hatade, och lika litet dess vittra smak; hans hat gällde blott bådas anspråk på ett allkufvande universal-välde; hvartill i främsta rummet hörde, att fransyskan skulle af Europas samtliga monarker och förnäma hyllas såsom det enda tungomål, som vore konungarne, hofven, diplomaterne och i allmänhet

*) Karakteristiskt är, att af de fyra stånden, som der föreställas, uppträder det fjerde till hälften i bonddrägt, till hälften i soldat-uniform, med denna (till punkt och pricka beviljade) önskan:

"Att sjelf till sin död
Få fäkta för sitt bröd".

de högre sällskaps-kretsarne värdigt. En fordran, som föreföll Carl XII oförskämd; hans svenska fosterlandskänsla väpnade sig deremot med hela hans personliga stolthet. Han frågade: "tala de Svenska i Frankrike?" och fortfor, efter det nekande svaret: "hvi skola vi då tala Fransöska?" Derföre måste Frankrikes egna ambassadörer, så vida de ej ville lära sig Svenska, alltid beqväma sig till att med honom samtala på latin; kunde de ej uttrycka sig på detta språk, så fingo de hjelpa sig bäst de förmådde, eller låta andra skickas i sitt ställe; komme deras konung sjelf, sade han engång, då skulle han med honom tala Franska *). Mera omisskännligt likväl, och på mera egendomligt vis, än i egenskapen att kunna roas af Molière, blottar sig hos Carl det under den hårda krigarytan förborgade poetiska sinnet genom hans förhållande till sin gamle taffeltäckare Hultman; då han, såsom vi genom dennes obärmeligt naiva "Annotationer och Anmärkningar" **)

---

*) Carl XII:s latin var flytande och begriplig, ehuruväl Cäsar och Cicero väl ofta nog skulle förundrat sig öfver den. Konung Stanislaus plägade förtälja, att han engång frågat hjelten om en Svensk officer (en öfverste Nieroth), som han icke kände, "hvem den der officeraren vore"? hvarpå Carl XII hade svarat: "*Est malhorosus ille Colonellus, cujus femina fecit mixtum fixtum cum multis aliis viris*". Mera klassisk var den sentens, som undföll honom i afseende på hans nedriga fiender:

Hoc scio pro certo, cum stercore dum certo,
Aut vinco aut vincor, certe ego maculor.

**) I de af Floderus utgifna "Handlingar hörande till Carl XII:s Historia"; för hvilken samling de med högsta skäl blifvit ställda i spetsen. Fullständiga titeln är: "J Jesu namn! Enfaldige, *dock* sannfärdige Annotationer och Anmärkningar öfver den stormäktigste och glorvyrdigste i åminnelse konung Carl XII:s för hela verlden namnkunnige hjeltebedrifter, under daglig uppvaktning och närvistan hos hans högstsalig kongl. maj:t uti dess långvarige krigståg alltifrån år 1707 intill dess högstbeklaglige dödsfall vid Fredrikshall år 1718; med noga flit under den tiden dagligen upptecknade, och uti djupaste underdånighet framgifne". Utgifvaren har öfver denna skrift yttrat det träffande *omdöme, att* den "kan i sanning anses för folks-opinionen om konung Carl XII af

veta, lät bemälte från sin fader ärfde trotjenare, under de sömnlösa nätterna och andra ensamma stunder näst före Pultava-slaget, sitta vid sin säng för att med förtäljande af riddar-romaner, götiska kämpasagor, féehistorier föra hans själ till en gladare verld från den värk, den ledsnad och väl äfven de oroliga tankar, hvilka då belägrade den ända dittills oöf-

dess Samtida." Vi tillägga: den är äfven i det hänseendet högst märkvärdig, att den visar, huru sjelfnödvändigt och ovilkorligt en verklig historia, berättad från denna ståndpunkt, öfvergår, än i det ena, än i det andra draget, till saga, — äfven om hon förtäljes af ett det ärligaste åsyna-vittne till de berättade händelserna; ja huru detta sker till och med desto snarare, ju ärligare vittnet är. — Sjelfva begynnelsen af inledningen, som derjemte är en tillegnan till konung Fredrik och drottning Ulrika Eleonora, antyder tillfyllest sagesmannens sätt att se föremålen. "Man hafver fuller öfverflödige och mångfaldige beskrifningar om den store monarken Alexandri Magni, så väl som månge andre konungars förda krig och berömmeliga segervinningar; men så tror jag näppeligen, att någon af dem varit i så många sinom tusende otaliga lifsfarligheter, som vår i lifstiden högstälskelige, glorvyrdigste, högstsalige konung Carl XII, för vårt fädernesland Sveriges beröm, igenom åtskilliga konungariken intill sin död för Fredrikshall utstått och igenomhärdat. Men hvad som förorsakat den nådige konungen till att föra ett så besvärligt och länge räckande krig, lärer visserligen varit fäderneslandets många öfverdådiga synder; som mer och mer, alltifrån glorvyrdigst i åminnelse högstsalig drottning Ulricæ Eleonoræ dödeliga frånfälle på Carlberg den 3 Juli 1693, och äfven sedermera glorvyrdigst i åminnelse högstsalig konung Carl XI:s död på Stockholms slott Påsketiden 1697, öfver stad och land så svåra förökades, alla Stockholms gator och landsorter, med *grassatim* natteskri, slagsmål, öfvervåld och orätt. Fast konungen då strängeligen lät förbjuda och publicera, det alla bibehålla måtte den gyllene freden: lät ändå ingen i de nästföregående åren intill 1700 rätta sig; utan Guds vrede öfver synden förorsakade då vår milde och nådige konung i harnesk sig att iklåda, och uti aderton års blodigt krig sig inveckla; vårt kära fädernesland till mycken gråt, elände och veklagan. Dock likväl tillät den högst rättvise, milde och nådige konungen icke de månge blodtörstige fiender in uti vårt syndiga fädernesland att inkomma; utan med Guds hjelp sin stora talrika armé ut i andra konungariken med sig kallade, och det under så många förenämnda år, med så många underbara skärmytslar, batáljer och segervinningar, dem jag icke tusendedels förmår anteckna, som alla rättsinte uti hjertans betänkande lemnas att öfverväga och eftersinna".

vervunne. Hans härnads- och riddare-tåg började nämligen — att närma sig till den utgång, som hufvudsakligen föranleddes af ett alltför hårdnackadt fasthängande vid de tvenne grundsatser, dem han flera gånger hördes upprepa: den ena, Alexanders yttrande hos Curtius: "jag minns mig vara Alexander och icke någon krämare"; den andra: "vi böre våga, så länge vi äro i lyckan". Såsom en sinnebild af denna undransvärda lycka ansåg man i Sverige den af flere den tidens vittre (t. ex. Runius och fru Brenner) besungna Aloen på Norr, som hösten 1708 slog ut blommor, hittills aldrig i Sverige skådade och hänryckande med allmän förtjusning: man slog deröfver en medalj: *stupendos debuit stupendo flores* (det är: åt den förvånande hjelten var hon skyldig förvånande blommor); och märkligt är, att blomstringen, fortsatt ända till sommaren 1709, upphörde just omkring tidpunkten af nederlaget vid Pultava.

Den nyssnämnde Hultman åter hade varit tillstädes vid hans föräldrars bröllopp; antagits i hoftjenst 1684, och från 1694 varit hans egen lakej; passat upp vid aftonmåltiden den 13 April 1700, efter hvilken Carl afreste från Stockholm i en slup till Carlberg, samt derifrån följande morgonen vidare till Kungsör och Carlscrona; sedermera följt honom i oräkneliga äfventyr; fick längre fram i Bender-Kalabaliken fäkta vid hans sida; och hade slutligen den nåden att "uppbära mat för h. m. uti Approcherna" vid Fredrikshall samma afton han blef skjuten, och nästan omedelbart före olyckshändelsen, — nämligen emellan kl. 8 och 9. Rörande är att läsa, huru hjelten, återkommande från en efter vanligheten segerrik skärmytsling, men med det i foten så högst olägligt erhållna sår, som vardt sista och afgörande orsaken till nederlaget vid Pultava, blef af samme gamle tjenare, hvars armar och knän ofta burit honom såsom barn, nu från hästen inburen i sin sängkammare och lagd på sjukbädden. Alltsedan, fortfar denne, "måste jag stadigt vara vid handen under dess sjukdom"; och nu vidtog

ånyo hans under furstens barnaår med ära beklädda sagoförtäljar-tjenst.

"Under en så svår värk", säger han bland annat, "befallte h. m. i nåder mig berätta beskrifningen om Vestgöta konung Götriks tvenne äkta söner, prins Asmund och Kettil: då kong Götrik efter en hjort jagade in uti Carls skogar så långt, att mörkret förtog vägen och konungen måste ge skall; råkandes så efter ett hundagäll till ett vidrigt torp uti Hålaskogen. Emot ett år derefter lät kong Götrik ifrån bemälta torp och utur den mörka skog hämta sin späda son, gifvandes honom namnet prins Roloff; och höll honom sedan tillika med sina äkta söner uti alla exercitier; den ock dem vida öfvergick uti strider och alla prinseliga öfningar. Vid åren anhöll han hos konungen i Upsala om dess dotter prinsessan Thorborg, som sig i karl-habit utgaf, och för en tapper prins uppå Carlskoga slott i Vestmanland; bekom ock fadrens ja, om han allena kunde vinna dottrens.

"Der blefvo nu prins Roloff med bröder och armée, under hennes vallar, med några stormningar bortbrände och afskållade: dock omsider bekom han med storm både vallar och slott, och med stor triumf lefvererade prinsessan till konungen dess fader i Upsala; som strax derpå lät göra för sin konglige måg och dotter ett kosteligt bröllop. Derefter antogo Vestgötarne Roloff, i dess fader Götriks ställe, till konung. Uppdragandes han till sin drottning Thorborg riket och regeringen, drog han med sina bröder uppå en skärgårdsflotta, upphissande seglen åt Ryssland; och der för sin broder prins Asmund värfvade en annan prinsessa. Under vägen i sjön, vid Rijtusara, förorsakade en oförliknelig stor rese och jätte en stark storm, som förskingrade kong Roloffs skeppsflotta; men honom, dess bröder, folk och skepp förde stormen, efter jättens vilja, till ön Rijtusara. Men der tog kong Roloff det namnkunniga, svåra, tunga svärdet Risanötet: dermed högg han den trollfulle jätten till döds, och sedan, efter mycket äfventyr och fångenskap, vann omsider prinsessan, sin bror till

czarinna och sig till svägerska; tagandes se'n med sitt Risanöt afsked; och på hemresan i sjön möter sin gemål drottning Thorborg med en stor hopsamlad skeppsflotta, i mening att revangera på Ryssarne den tappre sin allrakäraste kong Roloffs död; men der vändes hennes stora sorg i glädje hem igen. Derefter uträttade kong Roloff många, förträffeliga, manliga äfventyr med sitt Risanöt uti Danmark, och under de Danska öjarne intog och nedergjorde många skadeliga stora jättar; och äfven desslikes uti England gjorde sig så namnkunnig, att hela landet hållit honom uti hög vördnad. Blifvandes han omsider uti stiftet Bremen död; och äro ännu i dag hans bild, och hans svärd Risanöt, i uthuggen sten der att beskåda.

"Den här hos följande Roman måste jag ofta uti Pultava och Bender för h. m:t berätta: om den store prins Gideon af Maxibranda. Han drömde om en kostelig juvel, som betydde den sköna prinsessan Calista uti Arragonien. Än vidare såg prinsen i drömmen sin fader, kong Gubernus af Maxibranda, med en gyllene spira i handen; den han med mycken omsorg rosten afskrapade, och till beständig hög fägring för sin son upparbetade. Dervid sade han: Arragonien är mig öfver allt kär: men i verlden är en juvel, som kallas Calista; den är dig, min son, kärare än hela verlden. Fred har jag slutit i alla mina dagar; men du begynner ofred med många: ofred med röfvare och rebeller, med lejon och leoparder, med eld och vatten; ja, verlden lärer förundra sig öfver allt hvad du har att lida, hat, afund, förföljelse; och sist, när du lär tänka, att du visst kan fatta den juvel som du menar dig skall förnöja, så lägga sig ormar och drakar kring och emellan din del; men, efter stort arbete och möda, så får du ändteligen ditt nöje. Hvarföre prins Gideon sin klagan på så många ställen, uti Romanen, öfver den kosteliga juvelen, den sköna prinsessan, sin allrakäresta Calista, framtalar; nämligen:

Jag är nöjd, dock ej förnöjd;
Jag lider qval, dock hafver fröjd;

Jag döder är, dock lefver än;
Jag ingen har, har dock en vän. —

Dessa förnämliga namn äro uti Romanen antecknade: kong Gubernus af Maxibranda, prins Gideons fader; modren drottningen Christbora; kong Morandi af Arragonien, prinsessan Calistas far; modren drottningen Christina; gref Proseptus; Reder Svart; prins Toralder af Vadua, prinsessan Theodora; prins Amakilus, prinsessan Medina af Gurinto; prins Albertus, prinsessan Caranima; prins Novalder, prinsessan Sobosina (prins Gideons syster); prins Böreman, fröken Amadina; den starke kämpen Riddar Rast; general Olbanisum, riddaren af Damasco, fältmarskalken uti Arragonien; öfver-skattmästaren herr gref Lovisum; riddaren Proseptus; fröken Lovisa; gref Bardo och gref Rotring; dertill kongen af Romadonien, kongen af Solabonien, kongen af Aramunda. — Denna roman är mig på Svenska på hundrade ark bekant; men skall vara på Fransyska fem tomer vidlyftig.

"Skulle någon afundsjuk framkomma och säga: intet har konungen hört på så enfaldiga dikter! så kan ej annat svaras, än: det är sannt, allt hvad anfördt är.

"De lära vara all verlden bekanta, den tappre och högvise konungens mångfaldiga bedrifter: han uppfriskade sin armée med många exercitier, vann bataljer, intog mång land och fästningar. Förutan allt annat, som berättas bör, är det visserligen värdt att anföra, att den högstsalige konungen var en gudfruktig konung; en stor och hög *architecteur*, att på allt sätt anlägga fästningsverk, bastioner och defensioner; samt till sin armées conservation uti främmande länder, till evärdelig åminnelse, lät inrätta hela milslånga bryggor öfver djupa moraster och strömmar, och giek de vägar, som ingen potentat tillförene med så stor armée framkommit; allt till vårt kära fäderneslands, Sveriges, evärdeliga beröm och åminnelse. H. M:ts höga person gjorde allena fienden mera skräck, än som 10,000 tappre soldater med allart *) gevär. Vid högqvarteren

*) Alert.

lät h. m. bygga stora stenhus, med många ansenliga kostbart möblerade logementer: såsom uti Bender, staden Demotika, Stralsund och Lund i Skåne; med mera, som ens förstånd ej förmår rätteligen anföra och utgrunda, så om detta, som de mångtusende omsorger h. m. bar till vårt kära Sveriges beröm. Men icke dessmindre gaf h. m. sig i nåder tålamod, att tala, så väl med den fattige, som rike; ja, han befallte mig ej en, utan åtskilliga gånger berätta kong Roloffs historia och prins Gideons och prinsessåns Calistas roman. Min åldriga och darrande hand förmår ej tusendedelen anföra af hvad jag ville; men jag ändar nu detta, förfogandes mig till att vidare uppteckna det min' ögon sett och mina händer handterat; — som, ibland allt annat, var de svåra blessurer i h. m:ts vänstra fotblad, der så många ben af värk utpressades".

Dessa äro de bägge profstycken af den gamle kammartjenarns och taffeltäckarns berättelser, dem han sjelf, *utdragsvis*, meddelat. Den aktningsvärde utgifvaren af de Handlingar, ur hvilka vi här dem anfört, har beledsagat dem med ett par träffande anmärkningar. I afseende på sagan om Rolf Götrikson, och Carl XII:s nöje vid dess åhörande, säger han: "det är, måhända" (rättare: tvifvelsutan) "en märkelig underrättelse, som här lemnas läsaren; och stadgar betydligt, hos forskaren, öfvertygelsen om den höga harmoni" (rigtigare: om det innerliga och rika anlag till en hög harmoni), "som rådde i denna hjelte-natur; hvilken för sent utgick af moderlifvet, och var nu egentligen blott att anse för en flamma, *kort och klart* uppblossande ur fallaskan af Sagoåldern. Det föreföll åtminstone utgifvaren rätt angenämt att förnimma, *huruledes* Carl, långt skild från fäderneslandet, lät dess hjeltesagors språk dämpa sårens sveda och skingra de moln, som *verkliga* bekymmer och anade förluster hopat kring hans sjukläger". — Men han tillägger: "sjelfva sagans innehåll kunde på *rätt* ställe, bättre än här, inhämtas; icke destomindre har man bibehållit det anförda till prof af den gamle berättarens enkla och alluderande föredragningssätt". Det har dervid undfallit

denne utgifvares eljest skarpsynta blick, att i Hultmans sätt att förtälja Rolfs saga företer sig ännu en omständighet till, som för Sveriges vitterhet och sagohäfder är af icke ringa vigt. Det förråder nämligen, genom hela sin beskaffenhet, att i Hultmans barndom måste hafva funnits ett slags inhemsk redaction af denna saga, en muntligen fortplantad tradition, oberoende af den isländska uppteckningen eller ombildningen; hvilken senare tvifvelsutan är, hvad utgifvaren menat med "rätta stället". Kanske vill man erinra, att Verelii försvenskning af denna sistnämnda hade i tryck utkommit under Hultmans ungdomstid, samt att han derifrån, så godt han kunnat påminna sig och fyllande luckorna med egna uppfinningar, hämtat det hufvudsakliga af hvad han sedan på fri hand föredrog. Till svar länder, att just i sjelfva hufvudsakligheterna äro afvikelserna för många och för stora, för att ej låta oss skönja, eller åtminstone ana, ett upphof sådant vi det ofvanföre gissat. Detta kan ganska väl sammanbestå med det "alluderande", som ej kunnat undgå utgifvarens uppmärksamhet, och som likaledes röjer sig i berättelsen om prins Gideon; hvarom han ganska rigtigt yttrar: "tillika med den föregående, tyckes den med flit på flera ställen vara så förtäljd, att konungen, under åhörandet, nödvändigt måst göra tillämpning på sig sjelf; hvarigenom interesset derför naturligtvis skulle ökas". Ser man nogare efter, så skall man jemväl upptäcka, att den trogne tjenarens allegoriska anspelningar äro ingalunda blott smickrande; det framskymtar, att de voro lika mycket, om ej mera, af en rådande och varnande syftning. Förstod hjelten dem icke? eller låtsade han att icke förstå dem? Det sista är troligast. Vare dermed huru som helst: så är det dock (och förblifver alltid) ett skådespel, på engång vemodigt och gladt, att se honom, i solnedgången af sin segerlycka och under den följande skymningen, vid Pultava först och i Turkiet sedan, vända sig från sjelfva Curtius och Cäsar för att söka vederqvickelse i en förnyad barnsligt oskyldig uppfattning af den Sago-poesi, hvars verkl utgjorde hans sann-

skyldiga hembygd. Ty sjelf var han — huru han än föröfrigt må bedömas — "en flamma, kort, klart, väldigt uppblossande ur fallaskan af Nordens sagoålder". Den häpna samtiden, plötsligt öfverstrålad af hennes bländskens glans, sökte förgäfves begripa hennes art och ursprung.

Lyckans dag hade han fåviskt begagnat; vi kunna ej neka det, om vi än aldrig så gerna ville. Olyckans kom — med den dystra morgonrodnad, som den 27 Juni 1709 uppglänste öfver Pultava-fälten.

Venit summa dies et ineluctabile tempus
Dardaniæ. Fuimus Troes; fuit Ilium, et ingens
Gloria Teucrorum.

"Den djefvul, som hade rådt hittills" (Pipers ord om Rehnsköld), rådde äfven nu; och utgången blef derefter. Sedan han först tillrådt vågspelet af tåget åt Ukraine och derefter afrådt att invänta Lewenhaupt, samt derigenom, i det närmaste, förebyggt hvarje möjlighet till det bättre skick, som detta tåg ändock, oaktadt både konungens och Mazeppas sjelf-illusioner, kunnat erhålla: krönte han sitt verk med det ursinniga sätt, hvarpå han vid Pultava förde öfverbefälet; och hvarmed han ryckte ur Lewenhaupts händer den seger, som denne, i trots af hela hans tillställnings vanvett, ännu var på vägen att vinna. Knappast hafva Svenskarne någonsin ådagalagt så lysande rön af mod, ståndaktighet och personlig öfverlägsenhet, som just i den verldsberyktade drabbning, der Sverige störtades från sin i ett århundrade innehafda höjd af Nordens principal-makt. Den förvandlades till nederlag, på intet vis genom Czarens öfvervigt i manskap och artilleri, än mindre genom hans eller hans generalers krigskonst, utan endast derigenom, att konungen af sitt svåra fot-sår hindrades att sjelf anföra, och att en af de både tappraste och krigserfarnaste härar, som jorden burit, nödgades, i brist af allt förnuft hos tillförordnade öfverbefälhafvarn, slåss division för division, regemente för regemente, flock för flock, nästan man för man,

utan ledning, utan sammanhang. Hade de än samtligen "så gjort sin skyldighet, som den lille prinsen" *), — d. v. s. gjort lika öfvermenskliga under af tapperhet, som han (sådant hette på Carls språk helt enkelt, att "göra sin skyldighet", eller ock "göra sin flit"): näppligen skulle ändock, under slika förhållanden, någon seger i det hela kunnat vinnas; oaktadt den på nyssnämnda förutsättning grundade motförsäkringen af Carl sjelf, som i det längsta ej ville höra på det örat, att slaget förlorats genom den inbilska sjelfrådigheten eller orådigheten hos densamme Rehnsköld, för hvilken han i många år hyst ett oinskränkt förtroende **). Det vissa är mellertid, att ännu vid Perevoloczna hade ett ärorikt försvar varit möjligt; — så litet var Svenska hären förstörd vid Pultava, och så föga imponerande befanns den Ryska hären, vid närmare åsyn, just i det ögonblick då man för den sträckte gevär. Det visade sig ganska snart, att det skenbart förtviflansfullaste beslutet hade varit det klokaste. Temligen allmänt kommo de oädelmodigt behandlade qvarlefvorna af denna här till den öfvertygelse, som hystes af mången innan ännu allt sådant erkännande var försent: att i sista stunden ett segrande genombrott hade låtit sig verkställas; och att jemväl i värsta fallet ingenting värre kunde dem vederfarits, än dem sedermera vederfors. Ojemförligt lyckligare lott, att falla med ära! Och en strid, som kunde förskaffat rådrum till räddning, kanske till och med afgjort den, — var den verkligen blott dröm? Le-

*) Prins Max Emanuel af Würtemberg, Carls älskling och själstvillingsbroder, — af honom vanligtvis kallad "lille prinsen". Fången vid Pultava efter ett så utomordentligt, så Rolands-likt motstånd, att Ryssarne togo honom för Carl XII sjelf och förde honom såsom sådan till Czaren, dog han tre månader derefter, i en koja i Volhynien; vid en ålder af — tjugu år och sju månader!

**) Gyllenkrok sade honom likväl sanningen. — Efter konungens återkomst till Sverige hade grefvinnan Rehnsköld, känd för lika mycken högdragenhet som hennes man, den fräckheten att förebrå honom dennes fångenskap, och. tillade: "slaget vid Pultava har gjort Rehnsköld gråhårig". Carl svarade blott: "och mig flintskallig".

wenhaupt ansåg den så *): och var dessutom för litet populär bland de troppar, hos hvilka han nu befann sig. Hade denne vördnadsvärde man, i sedlig renhet så högt öfverträffande Banér, vid detta enda tillfälle ägt en Johan-Banérs-själ! Men lika säkert, som att Lewenhaupt hade varit rätte mannen att "föra våra runor" vid Pultava, är ock, att Stenbock hade varit mannen att föra dem vid Perevoloczna. Här, der vi ej skrifva Carl XII:s krigs-historia, vilja vi ej uppehålla oss vid detta sorgliga ämne vidare än med den anmärkning: det, som gjor-

*) Desto mindre förtänka vi Lagerbring, och alla med honom liktänkande, samma åsigt. Lagerbring yttrar: "De, som intet varit närvarande vid capitulationen, inbillade sig, att Lewenhaupt kunnat slå sig igenom. Men om så vore, hvart skulle de sedan tagit vägen, der Ryssarne intet kunnat hinna dem"? En motsatt åsigt är framställd *i den* ypperliga andra delen af "Lundblads Carl XII:s Historia" (en del, som i hvarje afseende är den förra öfverlägsen). Ingendera har likväl dragit sig till minnes följande (i "Gezelii Biographiska Lexikon" intagna) vittord af en bland de just vid capitulationen närvarande Carolinerne, en capitain Pilgren: "Vid Dnieper-strömmen stod den *öfverblefna* hopen, och deribland den yppersta kärnan af Sveriges ridderskap och adel; så stark och dryg, att den kunnat göra ett eftertryckeligt motstånd och med heder och seger ännu komma derifrån. Det hade ej behöfts många ord, att tända deras hjertan i låga och förmå dem att försöka taga segren ur sina fienders händer, eller ock, sedan de i fiendens *blod* hämnat sin död, med större heder för fäderneslandet och drygare saknad för fienden, dö uti sina vapen. Hären väntade befallning hvad den skulle *göra*, nöjd att våga allt i verlden för sin frihet: när, till allas förundran och obeskrifliga harm, utropades, att de voro krigsfångar. I Ryssarnes händer lemnades då öfverlefvorna af hela Sveriges dråpeliga krigshär, som under förra konungar var upprättad, och så utkorad, att Europa ägde den ej bättre. De kämpar, som under den segersamme Carl XII lagt *betsel* på en del af Europa, och voro för sina segrar vördade af alla de folk, som kände Sveriges namn, blefvo nu såsom slagtefår i ulfvamunnen *inkastade*, till död och träldom sålde". — Liknande omdömen af andra vittnen (t. ex. af G. A. Piper), hos Ennes, saknas icke. — Pilgren (efter hemkomsten major vid Östgöta fotfolk) tillbragte tretton år i Siberien, "kastade der på papper sina reflexioner öfver källorna till sitt fäderneslands iråkade olyckor, och samlade dem sedan till ett verk, som *han kallade*: Det i sitt nederfall lutande Sverige".

de för konungen tänkbart att öfvergifva sin här, var icke någon genom själs- och kropps-lidande förändrad sinnesart. Voltaire har påstått detta *); men med ogrund. Hade han icke nyss sett en batalj förloras oaktadt sin närvaro, hufvudsakligen i följd af sin oförmåga att, så svårt sårad som han var, sjelf omedelbart anföra sina "blå gullgossar"? Man må vara fullt förvissad: i annat fall hade han aldrig gifvit vika för Lewenhaupts knäfall och sina samtliga generalers böner, att han måtte i säkerhet sätta sin person såsom det enda, hvarpå hoppet om Sveriges — och om deras egen, änskönt dröjande — räddning kunde hvila. Huru skulle han icke eljest nu, med ändock någon liklighet af lycklig utgång, hafva äfventyrat det försök, som han längre fram, utan all sådan liklighet, äfventyrade vid Bender? Han påräknade, att Lewenhaupt skulle handla så; och hade derom tillkännagifvit sin mening.

Nog: i olyckan, som i lyckan, förblef Carl XII orubbligt — sig sjelf; och hans Hultman — likaledes. Man må ej undra, att denne här åternämnes: ty han är sjelf, i sin hjeltes enskildare historia, en högst poetisk figur, — icke allenast genom den lika lifligt underhållande, som fromma och naiva folksago-ton, hvari han berättar henne, utan ock genom den rol, som han sjelf spelar deri. Liksom förut, är han öfverallt på sin plats vid hjeltens sida, eller i hans fotspår. Än van-

*) *"Cependant les restes de cette armée étaient des Suédois, et ce roi était Charles XII. Presque tous les officiers croyaient qu'on attendrait là de pied ferme les Russes, et qu'on périrait ou qu'on vaincrait sur le bord de Boristhène. Charles eût pris sans doute cette résolution, s'il n'eût été accablé de faiblesse. Sa plaie suppurait, il avait la fièvre; et on a remarqué que la plupart des hommes les plus intrépides perdent dans la fièvre de la suppuration cet instinct de valeur, qui comme les autres vertus demandent une tête libre. Charles n'était pas lui-même. C'est ce qu'on m'a assuré, et qui est plus vraisemblable. On l'entraina comme un malade, qui ne se connait plus".*

drar han bakefter sin konungs bår "med medicamenterna och silfverbägaren" *) mellan hvinande kulor och svärmande Kalmucker, samt förskaffar sig en tredje häst, sedan två blifvit honom undanskjutna; än aftorkar han med sitt armkläde bloden af konungens fot och tillknyter dess lösgångna, "i oredligheten släpande" bindlar; än ihopbinder han med rep de sönderskjutna bår-karmarne **); än, då omsider båren måste "blifva midt uti moraset qvarstående" ***), lyfter han konungen från den upp på Carl XI:s frejdade häst Brandklipparen, och från denne åter i general Mejerfelts vagn, som ändtligen tillåtes bortföra honom ifrån slagfältet; än bär han honom ur vagnen på en tältstol, der han, efter att på sitt knä ånyo ha förbundit hjeltefoten, till sin hjerteglädje hör honom öppna munnen till de orden: "nu är det kl. 2 på eftermiddagen, skaffa mig något mat!" och lyckas upptäcka en frälsad köksvagn, ur hvars förråd han framsätter ett par assietter kall kyckling, tillika med silfverbägarn ifylld ur en springkälla; än, då konungen och Lewenhaupt under hela natten mellan den 30 Juni och 1 Juli studera en charta öfver trakterna mellan Pultava och Turkiet, fröjdar han sig att en utväg ur det fördömda Ryssland ännu

---

*) Denne (beskrifven såsom "en halfstops dricksbägare af silfver, förgylld") spelar i det Hultmanska Epos en stor role; hjelten tömmer honom flitigt, i med- och motgång; men annan dryck, än vatten, tillåts han aldrig innehålla. Nyss före begynnelsen af Pultava-slaget tömde han den i bottnen, och likaså strax ofvanpå slutet.

**) "Ja visserligen", säger han, "var det Gud, som beskyddade den salige konungen ifrån de många stycke-kulor, som flögo kringom H. Maj:ts bår, hvilka drabbade dem, som före, efter och kring båren voro; tagandes kulorna bort min hästs rygg och mina kläder; ja! jag blef öfverallt med blod sprutad af de döendes; dock gaf Gud mid friskt mod, ty jag såg icke utan hjertans rörelse, huru oförfäradt H. M. commenderade; tagandes Gud mig fri för de mångtusende fiendens kulor, så att jag, med helbregda kropp, fick uppvakta H. M. min allernådigste konung".

***) Den fick sedan smycka Czarens triumf-intåg i Moskwa. Bland åskådarne gjordes dervid den anmärkning, att "om czaren i ett lika tillstånd med konungen förlorat batalјen, så hade man aldrig funnit någon sönderskjuten bår efter honom".

finnes, och flyter dagen derpå — med silfverbägarn — öfver Dniepern i helt trösteliga tankar *); än rider han hurtigt, oftast väl halfva milen ensam, omkring på de "Saracenska hedarne, i en torr och torstig brännhetta, bland högt gräs, små körsbärsbuskar, många harar och inga brunnar, för att utur dammar och pussar, igenom en serviette, med bemälte silfverbägare uppösa vatten uti en silfverflaska om tre kannrum, så att H. M. med derhos varande excellencer och fältherren Mazeppa måtte dricka"; än förnimmer han i öcknen, af den mötande Europeiska och svenska posten, tidningen om hertiginnan Hedvig Sophias död, men sätter, liksom alla de andra, ett insegel på sin mun, att konungen ej deraf må oroas **); alltid och allestädes är han densamme, tillhands, påpasslig, rådig, och (med ett ord ur hans eget språk) allart. Mången af sällskapet stupar under vägen af hetta, törst, hunger, sjukdom — han begrafver dem; andra, dignande af matthet och stannande för länge att hvila, bli de efterjagande Ryssarnes fångar — han beklagar dem; sjelf följer han sin "Carol", oförtröttlig som han, i hälarne, lik en välgörande tjensteande. Ändtligen ser han honom räddad på Turkiska området, mottagen af dess förunderliga folk och paschar med den djupaste vördnad, ja, med allmännelig hänryckning; anlända till "den

*) Till och med utbristande i vers:

En dunkel dag ibland vår sol betäcker;
Dock, efter dimma, klarnar åter upp.
Si, Himlen blid sin nåd oss åter räcker:
Vår Himla-kung ses ha till honom hopp.

Du, som hans fiender förjagat,
Hjelp, att han än den nåden får!
O Himlens Gud, som allting lagat,
Stå Carol bi i detta år!

**) Enligt andra underrättelser, var denna tidning ankommen redan till Pultava nyss före slaget; men, å Pipers inrådan, i dåvarande belägenhet icke framförd.

namnkunniga staden och fästningen Bender" *); uppslå sitt läger derutanför vid "den stora, breda Dniesterströmmen, uppå en skön och ljuflig ängd och lusteplats, derest öfverallt var icke allenast mycket högt gräs och blommor, utan ock allehanda frukter, med stora, höga, hvita och svarta mullbärsträn".

Der syntes allom — till en början — godt att vara. H. M:t, "fastän hans vänstra fot ännu icke var rätt färdig", lät i sitt läger dagligen, helst morgon och afton, "några och trettio personer med lutor, anschalier (?), violiner, oboer, allahanda andra instrumenter samt pukor och trumpeter, en angenäm, ljuflig och skön musik tillsamman uppstämma"; Turkarne svarade med sin "musulmanska musik", som befanns "göra en hög och stark harmoni" **); emellanåt bivistade de Svenskarnes gudstjenster och bönestunder, med mycken nyfikenhet och andakt. I September, var ock H. M. "frisk i sin fot, och begynte gå ut ikring; hafvande omkring och efter sig en stor svit af generaler, öfverstar, drabanter, officerare, lifknektar, pager och lakejer", samt dessutom af "elgar, hjortar och små rådjur" ***). Audienser gåfvos nästan dagligen åt ambassadö-

*) Hvars "Pascha Achmet, på sin kejsares vägnar, sig mycket inför H. M. ödmjukade".

**) Turkiska musiken beskrifves sålunda: "de höllo den uppå tolf höga trummor, som gjorde, alla tolf i ett slag, högt dån; dessemellan drillningar med små käppar på andra trummändan; derjemte voro tolf messingsmusikanter, som hvardera hade två stora runda messings-assietter med tolf lösa messingsringar uti hvardera assietten, slogo så upp och neder och gåfvo en hög klang; dervid instämde ock tolf alnslånga skallmejor, äfven ock tvenne mycket små pukor, som slogos med täta hvirflar, till den musulmanska musikens fullkomlighet: hvilket allt tillsammans gjorde en stark och hög harmoni".

***) "Då H. M. gick ut, trängde ock desse djur sig fram och följde tätt efter; och då H. M. stannade, stannade ock desse med; följandes åter efter tilldess H. M. gick in uti sin kammare, då de lade sig vid dörren så länge och tilldess H. M. åter utkom; då de H. M på samma sätt uppvaktade. Der var ock en liten gris: densamme gåfvo Turkarne plats och lupo för honom; ty för svin-kreatur äro de temligen rädde."

rer från Turkiske kejsarn och christna potentater, Tartar-Chan med dess söner, de förnämsta män utur Polen, Holstein, England, Frankrike, Holland, Österrike, jemte desslikes de "förnämsta Turkar och Tartarer". Ytterligare uppvaktades konungen, "i den sköna lund och blomsteräng der hans *logement* var", alla dagar af sex Janitschar-compagnier, af hvilkas capitainer en hvarje dag, både för- och eftermiddagarna, åtföljde konungen till häst, ofta "hela två à tre milen kring fälten". H. M. gaf nu samtliga sina tjenare, och hela sitt manskap, nya "sköna beklädningar." Fågel och annat villebråd, fisk, drufvor och vin, arbuser och meloner, det yppersta hvete- och rågbröd *), fanns i öfverflöd och kunde ej nog berömmas. Till råga på allt, blef i "det herrliga landet" ändock, ehuru blott under en månad, så stark vinter, att Svenskarne fingo "förlusta sig på is med slängkälka" och äfven locka Turkarne dertill, som snart åkte med "så att turbanerne flögo af, hvilket de mycket beklagade, emedan det var emot deras religion att blotta hufvudet". Ja, året derpå uppbyggde konungen, ett stycke derifrån vid Varnitza, en hel "liten väl ordinerad stad", med ett "kongligt *palais*" i midten **); och lät — emot sin vana eljest — inreda och möblera det med en alldeles österländsk yppighet. Öfverhufvud märkes i hela hans sätt, att med Turkarne umgås och inför dem representera, en ständigt fortsatt blandning af instinkt och beräkning; dit hör den afsigtliga motsatsen mellan hans personligt bibehållna enkelhet och den prakt, den halft vester-, halft öster-ländska ståt, hvaraf han här, med sorgfällig noggrannhet om etikett och cere-

*) "Der var lika godt efter fint hvetebröd, som det var i Norrige ondt efter hafrebröd." — Öfverhufvud har Hultmans skildring af Turkarnes land och seder, äfvensom af konungens och Svenskarnes hela lefnadsförlopp under de i Turkiet tillbragta åren, i högsta grad förtjensten af en sådan det lillas och minstas åskådlighet, genom hvilken åskådligheten af det stora framträder fullklar.

**) I det dithörande stallet stod den gamle "Brandklipparen" främst, anförande 100 Arabiska, Turkiska och Tartariska hästar.

moniell, älskade att omgifvas. Det bör ock nämnas, att det lilla palatset vid Varnitza byggdes och inreddes enligt en af honom sjelf gjord grundritning. Silfver, guld, präktiga vapen och ridtyg, klenoder och kostbarheter af alla slag fyllde vinden, salarne, kamrarne; den första blef äfven rikligt försedd med "proviant, matsäckar, bränvin, dricka och vin, samt ammunition med krut och kulor". Och i sitt nya cancelli-hus, der H. M. "var merändels för- och eftermiddagarne" *), upphöjde han sin trogne Hultman till värdighet af ordinarie taffeltäckare, sägande i många herrars närvaro till sin kammarherre baron von Düben: "Anders Düben, se! Hultman har icke allenast under vår sjukdom flitigt uppvaktat, utan äfven, alla åren, skaffat oss godt vatten, färskt smör, och gäsmjölk; för sådant allt bör han komma i nådig åtanka"!

I allmänhet synes konungens följe, en tid framåt, varit vid gladt lynne. Troligen var konungen det sjelf, innan den första — och tillförlitligaste — af de förhoppningar, för hvilka han tyvärr öfvergaf sin i begynnelsen hysta plan att genast hemfara till Sverige, hade vid Pruth så snöpligen felslagit. Likväl mötte honom kort efter ditkomsten två hjertfrätande sorgebudskap, hvilkas intryck han länge kämpade att besegra. Det ena var det omsider ej längre fördöljeliga, om systern Hedvig Sophias frånfälle: af Hultman med desto större skäl kalladt ett "för fäderneslandet högst sorgeligt dödsfall", som hon i sina bref hade stundom dristat begagna sin broders ynnest att stämma honom till försonlighet och tillråda honom en fred, den han då ännu kunde, när som helst, föreskrifva på de ärofullaste villkor. Hans omgifning, ehuru den hade förmodat att underrättelsen skulle särdeles gå honom till sinnes, förvånades nästan öfver dess häftiga och långvariga verkan: tårar störtade ur hjelteögonen under höga utrop: "Ack,

*) "Dessemellan var H. M. ute till häst." Hans trägna vistande och arbetande i cancelliet under denna tid är en omständighet, som ej bör lemnas obemärkt.

min syster! Ack, min syster"! *) och ett svårmod, emot vanan äfven utvärtes märkbart, förblef länge utbredt öfver hela hans väsende. Den andra sorgeposten, erhållen några veckor längre fram, var den om "lille prinsens" död; tidningen derom, väckande med ens hela minnet af allt hvad denne späde hjelte för honom varit, beledsagades ock af den döendes afskedshelsning, uttryckt i de mest rörande ordalag. Länge stum, yttrade han ändtligen med djup smärta: "han var min bäste vän"! och försönk derefter ånyo i samma dystra tystnad. Det tyckes i sjelfva verket, som hade Carl, näst intill sin äldre syster, hållit ingen varelse så kär, som denne unge furste. Lemnande sina universitets-studier af längtan att få personligen känna och tjena Nordens hjelte, vid fjorton års ålder inträdande i Carls tjenst, och vid tjugu års redan lyktande sin stjernskotts-bana, var han af naturen, ehuru de icke blifvit samma föräldrars barn, gjord till Carls yngre broder; och så

---

*) Enligt Hultman; som säger, att underrättelsen frambars af hofmarskalken von Düben. Enligt Nordberg (D. II. s. 9) ville "ingen *directe* frambära den; utan det skedde liksom oförtänkt och i hastighet, att man ibland annat tal nämnde det ordet: saliga hertiginnan. Konungen fattade det strax, och så var det intet vidare att dölja. Hvad dessa tidender gingo den ädelmodige herren till sinnes, är nästan obeskrifligt och otroligt. Ty der man tillförene trott, antingen att fältlefvernet gjort honom känslolös, så att han intet skulle bry sig om hvem som dödde, eller, att han, genom de ifrån barndomen inplantade goda principer och sin egen sedermera mognade eftertanka, var alldeles mästare af sina affecter (så mycket mera, som ingen af de närmaste omkring H. M. någonsin märkt hos honom vrede, begärelse, glädje eller sorg, icke ens den minsta sinnes-ändring, hvarken öfver sin blessure eller öfver olyckan vid Pultava, utan den ena dagen lika till mods som den andra): der rörde nu. denna förlusten så det ömma hjertat, som H. M. alltid haft och hade, att både ögon, händer och tal visade det H. M. hjertligen sörjde, och det en ganska lång tid; att de, som dageligen voro H. M. i dess höga sysslor till hands, tordes intet nämna det minsta ord om något dylikt, som kunde röra H. M:ts ömma sinne". — Hultmans och Nordbergs uppgifter om sjelfva "frambärandet" kunna lätt sålunda förlikas, att det just var Düben som först lät det anmärkta "salig" undfalla sig.

blef han af sin urbild, efter hvilken han i allo sökte forma sig, äfven till alla delar behandlad. Också var han honom omsider så lik (jemväl i bruket af sitt eget, kortklippta och uppkammade hår, som ock hade samma färg med konungens), att han ofta — fastän mindre till växten — ansågs för konungen sjelf. Det var ett förhållande, som emellan Patroclus och Achilles *). Men — lifvet och nödvändigheten uttogo sin

*) Vi, för vår del, hafva ej läst mången så interessant biographi, som den af en Sigmund Schott utgifna: "Max Emannel, Prinz von Würtemberg, und sein Freund Karl XII, König von Schweden" (Stuttgart 1839; med bägge hjeltarnes portraiter, och till motto Carls utrop: "Er war mein bester Freund!") — Den är ett bildgalleri af de egnaste förhållanden och uppträden, de mest halsbrytande (ofta visserligen pojkaktigt oförvägna) äfventyr, de ridderligaste drag af alla slags hjelte-täflan, med en fullkomligt ömsesidig hängifvenhet, ömhet och sjelfförsakelse. Äfven komiska scener felas icke. Till sådana höra på visst sätt äfven de ifriga medicinska ordinationer, som från den för egen räkning så medicinhatande Carl XII utgå, hvarje gång prinsen råkat skada sig genom någon — vanligtvis af konungen sjelf förorsakad — olycka (en af de oftast förekommande var att störta med hästar; såsom t. ex. att, under kolsvart midnatt ridande i fullaste sporrsträck, tumla ner i en graf, der Prinsen, som hade försprång, kom innunder och Carl XII med sin häst ofvanpå, — hvarefter dock Max likafullt, ehuru mållös och sedan i ett par dagar krank, genast med honom red de återstående fyra milen); vid dylika tillfällen ropar han ideligen på läkare och läkemedel, — sjelf likväl framförallt tillstyrkande åderlåtning, — hjelper till vid förbindningar, vakar vid patientens säng, gifver honom in o. s. v. Men också rent af löjliga uppträden vankas: såsom vid inqvarterandet i den podlachiska byn Poplavie, der de bägge kämparne, ehuru dess invånare voro "eitel Edelleute", ha yttersta möda att erhålla rum som ej beboddes af svin. Prinsen måste i sitt qvarter hålla en ordentlig bardalek med husets adeliga fru, som förklarade, att hon väl kunde öfverlåta honom sin sängkammare, men omöjligen samtycka, att en sugga med flera grisar, som bodde der med henne, finge utdrifvas. Carl XII sjelf måste göra slag i saken. — Vid Pultava fallen i rysk fångenskap, sjuknad af ansträngningar och sorg, hemskickades han af den eljest så sällan ädelmodige Czaren till sin moder; men dog under vägen, i Volhynien. Hans lefnadsslut må här, med Författarens egna ord, förtäljas: "Noch liess sich der Prinz auf einem Tragsessel nach Dubno bringen, wo vor drei Jahren die Schweden

rätt; hjelte-önskningarna hade ännu många syften och stora utsigter; man måste fatta sig, eller — att vi må nyttja ett af vår gamle vän Häffners tysk-svenska (och här icke olämpliga) kraftuttryck, "man måste rappa sig tillsamman"; och Carl var, framför alla, en mästare deri. Oss angår likväl icke här den rastlösa verksamhet, hvarmed han nu öfverlät sig åt politiska, militäriska, administrativa planer och åtgärder. Vår uppmärksamhet får, för denna gång, endast dröja vid de, med de nämnda sysselsättningarna omvexlande, litterära: om hvilka Voltaire säger, att hans smak för dem nu först började; vi åter, att den nu först blef mera i ögonen fallande, än förut.

---

gestanden. Ein trauriges Wiedersehen! Damals an der Seite eines königlichen Helden, mit dreissigtausend Siegern, eine glänzende Laufbahn vor sich; nun allein, verlassen, das Heer todt, der König flüchtig; sechs Jahre, eine Kette von Triumphen, zerbrochen durch einen Schlag. Seine Kameraden waren gefallen an der Weichsel, an der Oder, am Bug, an der Berezina, am Dnjeper, erfroren in den Winternächten Ukraine's, an langsamen Hungertode verkommen, oder jetzt auf dem Weg nach Sibirien. Da lag er in dem einsamen Orte; Niemand bei ihm, als seine treuen Waffengenossen Wrangel und Hård, sein guter alter Bardili" (hans huspredikant och secreterare, som uppsatt Memoirer öfver hans "Reisen und Campagnen"), "und jetzt nahte sich ein Vierter, welchem er oft schon begegnet war, — der Todesengel. Vor der Schlacht bei Pultawa hatte der Prinz mit dem Heere das Abendmahl genommen. Noch einmal that er es jetzt; und als der Beichtvater ihn fragte: ob er auch nach Gottes Willen zu sterben bereit sei, antwortete er: "Ich sterbe gern; es ist doch in dieser Welt Alles vergänglich und eitel, und ein Geringes, ob man einige Jahre später oder früher stirbt". Dann wandte er sich zu Wrangel, und bat ihn, "seinem König Karl tausend Dank zu sagen für so viele erwiesene Gnade, und ihn zu versichern, dass, wenn ihm Gott das Leben länger gefristet hätte, es ihm eine Freude gewesen wäre, solches zu des Königs Dienst anzuwenden". Ebenso bat er ihn, "seiner (des Prinzen) Mutter für all ihre Treue zu danken, und ihr zu sagen: dass ihm nichts abgegangen, und er willig in Gott und selig gestorben sei". — Einige Stunden vor seinem Tod fiel er in Phantasieen, worin er stets und lebhaft mit dem König Karl umgieng. "Ach Jesu, mach ein Ende!" rief er zuletzt, und verhauchte. Er starb am 25 Sept. 1709, Morgens zwischen drei und vier Uhr, zwanzig Jahre und sieben Monate alt".

Roligt är att äfven i dessa sysselsättningar se Hultman tjenstgöra såsom biträde. Sedan de resande, "dem H. M. år 1710 skickade igenom Constantinopel, Jerusalem och, öfver sex dagsresors sandhaf, in uti Egypten, Babylon och till de sju Egyptiska stoder, kommit åter till H. M. uti Bendern igen, framviste de en sannfärdig berättelse om allt det de ögonskenligen sett vid Jerusalem och Christi graf, Oljoberget, Kidrons bäck med mera; desslikes om de Mumier, som i sandhafvet finnas, samt de sju stoder uti Egypten, och Babylons torns utseende". Särdeles måste Eneman, "en timma hvar dag i tvenne månader, inför H. M. beskrifva; hvarvid han ock, ibland allt annat, framhade tvenne egyptiska krokodiler, förvarade uti hvar sin flaska vatten, och till H. M. lefvererade". Med dessa krokodiler anställdes sedermera rön, vid hvilka Hultman var amanuens eller *famulus*. Konungen befallde Eneman, den han utnämnde till professor i Upsala och hemsände genom Italien och Rom, att efter ankomsten till Upsala "inrätta allt det, som han under sin resa erfarit" *). — Många intyg sammanstämma i förtäljandet om hans under dessa år ökade sysselsättning med läsning. För den bekante chevalier de Folard hade han (enligt Voltaire) sedermera bekänt, att han före sin *loisir chez les Turcs* hade **) på rätt allvar föga läst något annat, än Cäsars commentarier och Curtii historia om Alexander (hvarvid han tillika sagt det märkliga, att han skrifvit några reflexioner öfver kriget och sina fälttåg från 1700 till 1709, men hvilka på olycksdagen vid Pultava gått förlorade). För mathematiska ämnen hade han redan såsom gosse röjt fallenhet: men huru mycket hans tankar, i lediga stunder, nu rigtade sig ej blott på dem, utan till och med

*) Eneman hann knappt i Upsala bosätta sig, förrän döden afbröt hans förehafvande att ordna sina papper till utgifning. Hultman säger: "hans passion har varit lungsota; hvilken han ock hade, då han tog sitt afsked från H. M. uti Timurtasch".

**) Dock väl med undantag af Bibeln; hvarom man vet, att han med dess läsning började alla sina dagar.

(hvem skulle förmodat det?) på philosophiska, det blef efter hans hemkomst uppenbart. Likaledes var det under denna tid, som planen till en Svensk Vetenskaps-Akademi lifligt föresväfvade hans själ. Men hvad som rör vårt egentliga ämne närmast, är det nu inträffade utvidgandet af hans bekantskap med vittra författare, och hans njutning att låta sig föreläsas de yppersta verken af hans samtids skaldekonst. Hvad härom — särdeles genom Fabricius och Voltaire — blifvit kunnigt, är af stor vigt för enhvar, som vill intränga i det innersta af Carl XII:s personlighet.

Med den anmärkning, att det långa vistandet i Turkiet, så fantastiskt det ock föröfrigt måste synas, var för hans inre utveckling gagneligt och af genomgripande följder, står i omedelbart sammanhang den, att de personer, som nu blefvo hans gunstlingar eller närmast omgåfvo honom (Fabricius, Grothusen, Poniatowski m. fl.), voro män af ej mindre utmärkt själsodling, än af redlig och varm tillgifvenhet för honom. Sjelfve — till större delen — varande på sitt vis äfventyrare, förtjena de det vitsord, att icke blott de sannskyldiga "Carolinerne", utan äfven desse lyckoriddare, som visserligen ville begagna honom till medel för sina ändamål, menade honom ärligt; åtminstone så till vida, att de, med outtröttlig ansträngning af skarpsinne och fintlighet, sökte reda honom ut ur hans brydsamma ställning och förhjelpa honom till en ärofull utgång. Det är bland Carls egenheter icke den minst märkvärdiga, icke den minst talande mot den allmänneligen föregifna inskränktheten af hans karakters- och begrepps-vidd *),

*) Här må äfven en plats inrymmas åt ett annat — och till ett helt annat slag hörande — motbevis. Lagerbring har, i afseende på de under konungens frånvaro vidtagna stränga åtgärder mot "pietistiska" läror och sammankomster, ganska rättmätigt utlåtit sig: "Det kunde förekomma en välmenande nog obehagligt, att, när folk samlades till att supa, svärma och sjunga liderliga visor, lemnades det merändels opåtalt, åtminstone onäpst, utropades ock af religions-begabbare för bevis af renlärighet; men när några samlades till att göra bön och sjunga psalmer, an-

att han nu visade sig kunna både fatta förtroende till och förtroligt umgås med personer, hvilka dock i så ganska mycket voro honom olika till lynne, grundsatser, lefnadssätt. En bland dessa var det Holsteinska sändebudet baron **Fabricius**; liksom flere af de öfriga, en lustig sälle, en afgjord älskare af fruntimmer och vin, men i sina seder lika intagande som jovial; öppen för allt skönt och stort, älskare af poesien och konsterna, beundrare af Carl utan att vara blind för hans fel, använde han sin enskilda ställning hos den ännu unge hjelten lika nitiskt till hans nöje och uppfostran, som sin offentliga till att med den finaste förslagenhet arbeta för hans räddning. Denne Fabricius blef nu hans poetiske föreläsare, hans *rhapsod*. Lätt kunde väntas, att tragedier skulle snarast och starkast anslå en sådan åhörare: Fabricius, bildad enligt den tidens högsta smak, föreläste **Corneille's** och **Racine's**. Ur ganska begripliga skäl, behagade ingen tragedi så *mycket*, som Racine's *Mithridate*. Utan att säga något, pekade han

sågs det för misstänkt, och underkastades vid tillfälle obehagliga förhör och förklenliga ransakningar". Nu har man, i tredje delen (sid. 289) af "Handlingarna till Carl XII:s Historia", erhållit följande vitsord ur en anonym författares handskrift, kallad "Tankar om Pietisteriet": — "Jag kan inför Gud betyga, att konung Carl XII i Norrige *yttrade* sådant missnöje öfver en af våra prester, som fjerdedag Pingst predikade på chorum, derföre att han stod och inveherade på de såkallade Pietister, *tillläggande* dem det de hvarken statuerat eller lärt (tvärt emot deras skrifter), att han förböd den presten mer predika för honom, och sade rent ut, att han stod med lögn och drafvel; så att om salig herren nu lefvat, hade näppeligen de placater med det ordet "Pietisteri" någonsin mera kommit ut i dagsljuset. Är ock säker berättelse, att h. excellence sal. *grefve* Piper, i sin fångenskap, mycken ånger haft öfver de placater". — Att Carl XII under sitt vistande i Turkiet antagit friare tänkesätt i *theologiska* ämnen, försäkrar Voltaire, som i främsta rummet åberopar hvad han derom hört berättas af Fabricius; men med tillägg, att ett samtal med Leibniz, i Leipzig 1707, skulle varit första anledningen till denna förändring. Man hade påstått för Voltaire, att Leibniz hade ingifvit konungen *de l'indifférence pour le Luthéranisme*; men detta säger Voltaire sig icke tro (fastän Lagerbring synes fattat hans mening tvärtom).

för Fabricius ofta på de ställen der, som han mest tyckte om; denne uppläste dem då ånyo. Man har icke angifvit dessa ställen; men de kunna utan möda igenkännas. Bland dem voro säkerligen t. ex. följande ord från Mithridates läppar till hans brud:

Je suis vaincu! . . . .
Que pouvait la valeur dans ce trouble funeste?
Les uns sont morts, la fuit a sauvé tout le reste;
Mais je rends grace au Ciel, qui nous a rassemblés!
. . . .
Tout vaincu que je suis, et voisin du naufrage,
Je médite un dessein digne de mon courage.
. . . .
Mes malheurs, en un mot, me font ils mépriser?
Ah! pour tenter encore de nouvelles conquêtes
Quand je ne verrais pas des routes toutes prêtes,
Quand le sort ennemi m'aurait jeté plus bas,
Vaincu, persécuté, sans sécours, sans états,
Errant des mers en mers, et moins roi que pirate,
Conservant pour tous biens le nom de Mithridate,—
Apprénez que, suivi d'un nom si glorieux,
Par-tout de l'univers j'attacherais les yeux;
Et qu'il n'est point de rois, s'ils sont dignes de l'être,
Qui, sur le thrône assis, n'enviassent peut-etre
Audessus de leur gloire un naufrage élevé,
Que Rome et quarante ans ont a peine achévé.

Äfvenså detta stycke ur hans tal till sina söner:

Je fuis: aussi le veut la fortune ennemie.
Mais vous savez trop bien l'histoire de ma vie,
Pour croire que long temps, soigneux de me cacher,
J'attende en ces déserts qu'on me vienne chercher.
La guerre a ses faveurs, aussi que ses disgraces:
Déja plus d'une fois, rétournant sur mes traces,
Le Bosphore m'a vu, pour de nouveaux apprêts,

Ramener la terreur du fond de ses marais,
Et, chassant les Romains de l'Asie etonnée,
Renverser en un jour l'ouvrage d'une année.

. . . .

Moi seul, je leur résiste! . . . .
C'est à Rome, mes fils, que je prétends marcher.
Ce dessein vous surprend; et vous croyez peut-être
Que le seul desespoir aujourd'hui le fait naître.
J'excuse votre erreur: pour être approuvés,
De semblables projets veulent être achévés.

Sannolikt glömdes väl ej heller, i den döende Mithridates afskedstal, ord sådana som dessa:

Mon sort . . . . . *de votre amitié*
Veut d'autres sentiments, que ceux de la pitié;
Et ma gloire, plutôt digne d'être admirée,
Ne doit point par des pleurs être déshonorée.
J'ai vengé l'univers autant que je l'ai pu:
La mort dans ce projet m'a seule interrompu.

. . . .

Le Ciel n'a pas voulu, qu'achevant mon dessein
Rome en cendre me vît expirer dans son sein:
Mais au moins quelque joie, en mourant, me console;
J'expire environné d'ennemis que j'immole;
Dans leur sang odieux j'ai pu tremper mes mains;
Et mes derniers régards ont vu fuir les Romains.

Uppmuntrad af sin framgång med de bägge tragiska skalderne, ville Fabricius äfven införa hjelten i den "goda smakens" allraheligaste; och började föreläsa Boileau. Carl XII hörde på, och syntes road, ända tills de kommo till Satirerna. Länge tillkännagaf han dock hvarken bifall eller missnöje. Men när de hunnit till det ställe i Åttonde Satiren, der Alexander stämplas till en *fou* och *enragé*, ryckte han — också nu stillatigande — boken ur föreläsarens hand, och ref sönder den. Boileau förblef sedan lagd *ad acta*. Man vände åter till Cor-

neille och Racine; och i Varnitza, i Demotika, i Timurtasch; hvilka genljud skulle ej toner, sådana som de Mithridatiska, väcka inom denna obetvingliga själ, — nu sjelf utan rast hvälfvande planer, djerfvare, vidsträcktare än någonsin, till sin segerbanas återställande och sina fienders undergång!

Men man tröttnar här i verlden vid allt, såsnart man får förmycket deraf; och så gick det med vistandet i det "herrliga landet" Turkiet. Storvizirens fredsslut vid Pruth var svårt att smälta. De sedan, i det hela, blott till Sveriges förderf ledande fram- och tillbaka-vinglerierna vid seralj-hofvet; den paladins-mässiga Kalabaliken ("lejonjagten"), — som kanske dock för Carl och hans sällskap medförde följder, nyttigare än hittills blifvit erkändt *); — den derefter från Turkiska styrel-

*) Man har i allmänhet uppfattat anledningen till denna "lejonjagt" endast såsom en blandning af förolämpad stolthet och af romantisk lust efter ett rätt verldsförvånande riddaräfventyr. Men en tredje bevekelsegrund — och visserligen den företrädesvis bestämmande — var konungens misstanka, att den höga Porten ville förvisa honom från sitt område, blott för att förråda honom åt Czaren, eller på något lämpligt sätt spela honom i dennes händer. "Hans Majestät", säger Hultman, "förstod Czarens och Grosvizirens sammanlagda råd, att till hvilken ort i christenheten" (d. ä utom Turkiets gränsor) "H. M. skulle anlända, så skulle strax Grosviziren sådant Czaren kunnogt göra; att då så mycket lättare, sedan han först bortslagit den convoy, som H. M. af Turken ämnad blef, antasta H. M. och dess *suite.*" Och var väl den farhågan så alldeles orimlig? Att Hultman delade den, och förmodligen flere af sällskapet med honom, torde man föga akta; men Tessinerne hade samma öfvertygelse, och i *Tessiniana* har man af den yngre detta minnesvärda utlåtande: *La calabalique de Bender, loin de me paraître une entreprise insensée, me semble, le Christianisme et ses principes à part, la plus glorieuse ainsi que la plus singulière action de Charles XII; qui n'avait pas balancé sur la resolution générale de préférer la mort à la honte d'être livré et vendu au Czar, ou à l'ignominie d'être amené captif dans son royaume.* Säkert är åtminstone, att efter det förstorade interesse, den mångfaldt förhöjda popularitet, som han nu hos Turkarne vann, kunde om sådant aldrig mer bli fråga, utan äfventyr af uppror eller thronförändring; ehuru "otrogen", var han i deras ögon, utan nå-

sens sida nybörjade högst aktningsfulla och artiga, men likväl till fångenskap närgränsande behandlingen: detta allt, tillsammantaget med längtan efter fäderneslandet och städse derifrån ankommande bedröfliga tidender, kunde ej lända till muntra af de nedstämda sinnen. Öfver konungens eget låg en förtrögande (fastän eljest förborgad) tyngd, under den förlägenhet, som med uppbrottets dröjsmål alltmera växte. Nekas kunde ju icke, att i och med detta uppbrott förklarades egentligen hela det femåriga gästandet hos muselmännen för hvad det var — ett ofantligt misstag! Men — det måste engång ske

---

got slags "om" och "men", utan ringaste afprutning genom europeisk reflexion, det lifslefvande mönstret af alla en konungs, en hjeltes och en dygdig mans fullkomligheter. Den minsta bland dessa var icke hans frikostighet. Enligt Hultman, lemnade han "allt det, som uti Kalabaliken bortplundrades, såsom sölfver, guld, silfver-service och rustkammare med all annan dyrbar egendom, Turkarne till delning, fastän de det återbödo; befallandes dem endast igen-lefverera en sin salig herr faders, konung Carl XI:s värja, med stuckatfäste och klinga." En ständigt fortsatt blandning af instinkt och beräkning märkes öfverhufvud i hela hans sätt att med Turkarne umgås och inför dem representera: dit hör den afsigtliga motsatsen mellan hans personligt bibehållna enkelhet och den prakt, den halft vester- halft österländska ståt, hvaraf han här, med sorgfällig noggrannhet om etikett och ceremoniell, älskade att omgifvas. — I afseende på sjelfva "lejonjagten" berättar Hultman (som efter dess slut fick uppbära äfven sitt dryga mått af fångarnes — ansiktöont blott kortvariga — misshandling) en egen och besynnerlig, men i sig sjelf icke otrolig, omständighet. Konungen (säger han), vandrande genom rummen och uppmuntrande sitt manskap, ropade dervid: "om vi håller fienden ifrån oss till kl. 4 i morgon, så skall vi få en sådan fred, att det skall blifva alla Svenskar till stor heder, och alla andra sig deröfver förundra"; samt yttrade efteråt, sedan fiendens fyrkulor och eldsvärmare antändt taket: "om vi allenast förmåtte hålla elden och fienden ifrån de undre våningarne till i morgon kl. 4, så skulle blifva för Sverige en oförliknelig stor heder"! — De dödades antal uppgifver han, enligt en dagen derpå "framvisad lista eller förteckning", till 433 Turkar och 31 Svenskar. Äfven detta torde med verkliga sanningen, åtminstone nära nog, öfverensstämma. Deremot inträder han (såsom det synes, alldeles medvetslöst) på sagans fält, när han på följande sätt skildrar Kalabalikens utgång: "Sedan de afbrän-

(Liewens ankomst och meddelanden visade förmycket solklart nödvändigheten); och det skedde i Carls vanliga stil, d. v. s. i en högst ovanlig. Alltifrån Demotika och Adrianopel, längs efter alla vägar, hvimlade Turkar och beslöjade Turkinnor, som än stillastående, än gående med, till Hultmans innerliga förnöjelse oupphörligt ropade "med hög röst: *Alla versina Krall Svet*, det är: Gud bevare den Svenske konungen! hvarpå H.

---

da sparrarne och panelningen begynt falla neder på våra hufvuden, vid hvilket tillfälle H. M. tillfrågade oss: Barn! hvad tycken j? Skolom vi retirera oss ut? då vi svarade: Efter E. M:ts nådiga behag; men väl är att befrukta, att eljest ingen utkommer: gick H. M. alltså, för eldens skull, utur dess välbyggda sköna *palats*, igenom gallropper-porten, der Turkarne ingen hand kommo vid H. M., men starkt svärmade omkring; utan gick H. M., med värjan i handen, fri och ledig, upp ikring dess cancelli-hus, som ock då stod i full brand. Och då jag såg Turkarne så svärma kring H. M., tänkte jag vid mig sjelf: "Tu skall icke komma tin hand vid Herrans Smorda". Också, efter Juden Markus Dolmetscherns berättelse, har Pascha Ismael, då han sett H. M. komma fri och ledig med värjan i handen, bugat sig till jorden och sagt: *Alla versina Buguk Krall Svet*, det är: Gud välsigne den store Svenske konungen! då H. M. lät igenom Dolmetschern säga: "säg till, att paschan ger mig strax en häst och sadel; jag skall rida upp i hans hus i Bendern". — Till samma slag hör måhända äfven denna tilldragelse under hans bekanta långa sängliggande i Timurtasch: "som Turkarne voro mycket begärlige att få se H. M., tilläts omsider, att insläppa en eller högst två i sender, ungefär två steg från dörren, bakom en skärm, der de genast sågo H. M. men strax ut igen; hvaribland jag såg Turkiske kejsaren den 12 Juni och 14 Juli uti Janitscharisk habit . . . . Och som jag tvenne fredagar å rad såg kejsaren rida ifrån seraljen till sin stora kyrka uti Adrianopel, kände jag honom sedermera igen, då han sålunda tvenne gånger uti janitschar-habit kom in bakom bemälte skärm att bese H. M., men gick strax ut igen, sedan han åskådat den Nordiske konungens anseende". Saken innehåller dock i sig sjelf ingen omöjlighet. — Under de 43 veckor, som han tillbragte i sängen, var sängens ställning sådan, att under dagens mellersta timmar föllo på hans hufvud, nästan ständigt, de hetaste solstrålar. Preussiske fältmarskalken v. Schwerin, hvilken då såsom ung officer befann sig i hans tjenst, har berättat det. Fåfängt sökte man öfvertala honom att låta förändra sängens ställning. Han lät solen bränna på hjessan bäst hon ville; — och mådde lika bra.

M. svarade: *Berikat versina*, det är: stor tack"! Den pompösa artighet, hvarmed sultanen lät beledsaga honom till gränsen, blef en högtidlig infattning till putslustigheter, till ideliga spratt, som han tillät sig med det gravitetiska och makliga hedersföljet; hvilket han förunnade ingen rast, utan ofta lät midt i natten uppväcka till fackelmarscher genom bergpass, moras och skogar. Man märker, att hans fordna lynne nu var återvaknadt; att han nu igen var blifven "Carl Kung hin Unge". Allbekant är, huru han, sålunda ändtligen ånyo försatt i rörelse, flög till sitt mål genom halfva Europa som en pil, och slog ned i Stralsund som en sådan, eller (om man här föredrager en Napoleons-liknelse) som en bomb. I hans väldiga kämparidt, der 280 mil tillryggalades på fjorton dagar, kunde naturligtvis ej hans svit och manskap deltaga. De hunno fram till Stralsund först fyra månader efter honom. Med dem reste Hultman; och har berättat om de märkvärdigheter, som under resan fästade hans betraktelse. Främst bland dessa var det intill Turkiet gränsande besynnerliga landet "Börseland" eller "Bärtseland", ur hvilket man kommer in i Siebenbürgen och Ungern. I det landet ligger "staden Hammel, hvarutur äro försvunne mer än tvåhundrade barn in uti ett sandberg, såsom den bekanta historien förmäler". Till yttermera visso, förtäljer han dervid helt utförligt denna historia. Vid "kejserliga residenset Wiens" herrligheter uppehåller han sig länge. "Uti Churfurstendömet Bäyern var ett tolf mils långt land, hvars jord var röd som skarlakan. I staden Ingolstadts konstkammar finnes den förnäme högstsalig konung Gustavi Adolphi bild, till alla delar utseendes så, som konungen fordom i verlden varit; sittande i länstol, med krona på hufvudet, spira och landsätt (?) i händren; enär man kom i dörren, steg bilden upp ur länstolen, med samma anseende som hade han varit lefvande, sättandes sig sedermera af sig sjelf neder". Vid intågandet i Bäyern skedde eljest den olycka, att tvenne "Cammenjunker" dogo, dem konungen hade "i underdånighet fått till skänks af magister Eneman". Näppeli-

gen skulle läsaren kunna gissa, hvad slags varelser dessa "cammaenjunker" voro, om ej den bifogade beskrifningen tillkännagåfve, att namnet är en förvridning af chamäleonter. — Omsider anlände hela skaran till Stralsund, och återförenades med sin konung.

Der "träffades H. M., Gudi ske äran! vid en en god helsa", och midt i arbete att "än vidare fortificera sin stad med grafvar, vallar, skansar, redouter och contrecharper". Hultman fick nu genast återbörja sin taffeltäckar-tjenst; och det vid måltider af en beskaffenhet, för hvarje annan hofbetjening ganska brydsam. Så till middag, som afton, dukades nämligen, än på hofmarskalken v. Dübens ordres, än på konungens omedelbart gifna, ömsom "i corps de garde, der åtskillige af våra, under måltiden, blefvo af fienden dödskjutne", ömsom "i stadens porthvalf, der också under måltiden åtskilliga af våra blefvo af fienden skjutne". Men sådant läto hvarken de spisande, eller de uppassande, det ringaste bekomma sig. Man åt med lika god aptit; åtminstone föll det konungen sjelf ej in, att dylika ting kunde menligt inverka på matlusten. Så gick det äfven till i hans Cancelli, eller öfverhufvud bland de honom medföljande civila tjenstemännen. I ett åminnelse-tal öfver en af dessa, den sedermera riksråd och akademi-canceller vordne Ehrenpreus, yttrar Dalins vän Carleson: "Med hvad hjeltemod de Svenska krigsmännen mottogo och delte ödet med deras älskade konung, är i hela verlden så kunnigt, som berömdt. Men de, som egentligen icke hörde till krigsståndet, hade, genom öfningen, förskaffat sig lika färdighet. Styckens knallande, kulors hväsande kring öronen, eldars skimrande för ögonen, hade blifvit deras hvardags-ro; ja, döden blef dem icke mera förskräcklig, sedan han stundligen fick vara i deras sällskap. Ehrenpreus gick dagligen till sin konung med expeditioner och underskrifter. I retranchementer och på vallarne dvaldes konungen; på trumman skref han sitt namn. Ett oförskräckt mod och hug för sin tjenst fordras, att vid sådana tillfällen göra sitt ämbete med nöje; hvilket mången under all

säkerhet makligen gör" *). — Mellertid blef vistandet i Stralsund mer och mer snarlikt en ny kalabalik. Förgäfves öfverträffade (om möjligt) både Carl och hans folk sig sjelfva i tapperhet; förgäfves stridde borgerskapet, obekymradt om sina redan mestadels till grushögar förvandlade hus, lika modigt som hans soldater; förgäfves stupade på Rügen, vid hans försök att öfverrumpla fursten af Anhalt Dessau, de trofaste vännerne Grothusen och Dahldorf; förgäfves, kort derefter, likaledes vid hans sida, densamme Düring, som, på ridten från Turkiet, ensam hade mäktat följa honom. De från alla håll omhvärfvande fiendernas materiella och numerära öfvermakt var alltför ofantlig. Liksom eldens andar hade vid kalabaliken nödgat honom ut ur hans lilla palats vid Varnitza, uppreste sig nu emot honom vattnets. Desse lättade fiendens inträngande vid strand-

*) Ehrenpreus hade förut fäktat med i kalabaliken, följt konungen troget ur rum i rum, och kämpat så väldeligen, att denne, som bemärkt det, erbjöd honom från cancellist bli öfverste-lieutenant; men han undanbad sig detta nåderön, förebärande sin närsynthet. — I Polen ville Carl vid sin armé behålla och till öfverste utnämna den Württembergske prälaten Osiander, en man af tappert lynne och krigiskt utseende, som hade fört "lille prinsen" till honom, i egenskap af dennes ungdomslärare och quasi-guvernör. Med stor fägnad återsåg han honom i Altranstadt, der Prälaten i resdrägt, med stöflor och sporrar, uppvaktade den i vinterqvarter derstädes qvardröjande monarken. Här upptäckte likväl Carl, att någonting ännu felades i mannens svenskhet. "Es war gerade sehr kalt: Osiander zitterte vor Frost und stellte sich an den Ofen. Karl kam ihm aber während der Unterredung so nahe, dass der Prälat sich bemüssigt sah, immer mehr nach dem Fenster zurückzuweichen. Karl, dem es heiss war, öffnete jenes, und setzte das Gespräch lebhaft fort; bis er plötzlich sah, dass Osiander vor Erstarrung kaum mehr reden konnte. Der König lachte: "er sei noch kein rechter Schwede"; schloss aber das Fenster" (Schott). — Sitt första intryck af hjelten, då han i Krakau såg honom allraförsta gången, hos Stenbock (af hvilken han var inbjuden till aftonmåltid), har Osiander beskrifvit så: "Eben sassen wir beim Abendessen, als ein Fremder eintrat, von ansehnlicher Gestalt, schöngewölbter Stirne, sanftem Gesichtsausdruch, grossen blauen Augen, kurzen aufgerichteten Haaren, im blauen Rock, mit Reiterstiefeln und Handegen — es war Karl, der ohne Umstände eintrat".

sidan åt Franken-Thor *), och voro sedan nära att under öfverfarten från Stralsund till Trelleborg, försänka honom i hafsdjupet.

Dock — på Sveriges jord satte han sin fot; vid Stafsten, i Trelleborgs grannskap; hvarifrån han "strax samma dag red till Ystad, och in till sitt förra kongl. logement uti borgmästarens hus". Huru voro ej tiderna förändrade, sedan han bodde der sist! Men ett elektriskt slag genomflög nationen; och ett nytt lif började röra sig. I Ystad, der han någon tid förblef, helsades han af en deputation med det outsägligt sköna och hjertgripande, redan i andra delen af "Svenska Siare och Skalder" **) meddelade qväde, hvari svanesångarn Frese, på sin sjukbädd, tolkade alla trogna Svenskars känslor. Hit kom honom till mötes hans älskade Hedvig Sophias son, den unge hertigen af Holstein, tryckt med djup innerlighet i hans armar; hit kom den fordne vapenbrodern Arvid Horn, nu af Carl mottagen med stränga, forskande blickar; hit, — liksom snart derefter till hans nya hofläger i Lund, — strömmade "dagligen ifrån hela riket herrar generaler, öfverstar och officerare, excellencer af de kongliga råden, högförnäma grefvar och grefvinnor, herrar och fruntimmer, guvernörer, landshöfdingar och biskopar från allahanda provincer och stift, Fransyske ambassadören ***) och drabant-corpsen, Tyske officerare som sökte tjenst, — *in summa:* mycket främmande; deribland

*) Utanför denna port visades länge (och visas kanske ännu) en sten, hvilken Carl, insvept i kappa, mången natt begagnade till hufvudgärd.

**) Sid. 250—252.

***) Denne var likväl icke den grefve de Croissy, hvilken såsom ambassadör från Frankrike var med Carl inspärrad i Stralsund, och der stod hos honom i en gunst, liknande den, hvarmed hans farfader hade omfattat Terlon. Med Croissy, som esomoftast var vid hans sida under belägringens faror, och ej sällan hvilade bredvid honom på hans kappa, plägade han hela timmar språka i stats- och krigs-saker, i litteratur, i theologi; vanligen på platser, som för styckekulor och bomber voro de mest blottställda. Ministern lät ej förmärka, att lämpligare och trefligare ställen för dessa samtal kunde finnas: han visste, att, såsom Voltaire uttryc-

ock tvenne dala-bönder, dem H. M. lät skänka hvardera en förgylld silfver-kannbägare, full med rhen-vin och socker. Landtfolk skockades från alla orter att se konungen; trupper sammandrogos, mönstrades, inöfvades, krigsmusik skallade när och fjerran. De visserligen icke få personer i detta hvimmel, hvilkas tänkesätt var honom afvogt och redan gick drägtigt med den instundande "Frihets-tiden", tego, eller rättade ord, åthäfvor och offentliga handlingar efter omständigheterna. Den egentliga nationens sinnesstämning var dock sådan, som yttrade sig i dessa Freses verser:

Låt eld med åska åka fram,
Så firmamentet ryser:
Vårt skepp bär lika lycklig stam
Så länge solen lyser.

Låt ovän sin bestämda tid
Vårt rikes gränsor skaka:
När Carl han skaffar Sverige frid,
Så kommer allt tillbaka.

Rätt så! far fort, vår underskung,
Dit Gud din vilja leder!
Den, som dig rådfört späd och ung,
Ännu sin arm utbreder.

---

ker det, *envoyer un homme à la tranchée, ou en ambassade auprès de Charles XII, c'était presque la même chose.* Men så hade han ock förvärfvat sig den rättighet, som Carl gerna inrymde åt sådana män, att säga honom rent ut sina tankar. Han dolde således alls icke, att både han, och andra, funno hjeltens beteende, i många stycken, vidunderligen egensinnigt. Carl XII tyckte så om denna uppriktighet, att han åtskilliga gånger ropade honom till sig med de orden: *veni, veni, maledicamus de rege.* — Bland de utländingar, som gingo i hans tjenst, voro äfven Folard och Theodor v. Neuhoff (*sedermera konungen af Corsika*).

Vi följa med, hvar på sitt sätt,
Vårt glada echo klingar;
Ty kärlek gör oss vägen lätt,
Och trohet skaffar vingar*).

De åtgärder, som nu vidtogos, de nya bördor, som deraf uppkommo, kändes tvifvelsutan tunga och tryckande: men flertalet af de bärande uthärdade villigt; lifvadt genom nya solstrålar af hopp, och genom närvaron af konungens personliga föredöme**). Dessutom var, numera, ingen hederlig fred åtkomlig på andra vilkor.

Vid residenset i Lund såg det ock ut derefter. Carl fortsatte der, i det hela oförändradt, sin fältlefnad. Han gaf sina audienser helst kl. 2 och 3 på morgonstunderna; arbetade i sitt cancelli; red ut, liksom förr med den lille prinsen, så nu med den unge systersonen; öfvade sin nya här och sin ridderliga nu till "lifsquadron" förvandlade drabant-corps; samt uppfriskade sig då och då med någon liten hals- eller fot-brytande lifsfara, — så att hof-chirurgen Rolfus ännu engång må-

*) Jemför härmed Freses "Echo å Sveriges Fröjdeqväden" ("Svenska Siare och Skalder", D. II sidd. 246—250). Hvad man tänkte om konungens både in- och utländska fiender, är här synbart: t. ex. i dessa ord:

Man länge allmänt hört af etter-tungor tuggas,
Att Svenske Gideon "sin ögon lagt igen."
Af edra ögnahvarf lär sömnen nu snart gnuggas,
J, olycks-fåglar J, och samvetshårde män!
Ty fåfängt nu J anlagt all er möda;
Gud vare evigt lof! Kung Carl — han lefver än.

**) Det heter derom hos Voltaire: "*Il croyait que tous ses sujets n'étaient nés que pour le suivre à la guerre, et il les avait accoutumés à le croire aussi. Le peuple, accablé d'exactions, se fût révolté sous tout autre roi; mais le paysan le plus malheureux de la Suède savait, que son maître ménait une vie encore plus dure et plus frugale que lui. Ainsi tout se soumettait sans murmure à des rigueurs, que le roi endurait le prémier.*"

ste anlitas. Väl lät han, enligt Hultmans berättelse, "till sitt högqvarter kostligen uppreparera professor Hegarts hus, med dervarande stora trägård" *) (o. s. v.): men balernas, maskeradernas, de praktfulla decorationernas, de prunkande taffiarnes, Pomonas och Bacchanternas dagar voro icke mer. Antecknadt är, att i konungens boning ännu syntes taflor af stort värde; föröfrigt skimrade rummen endast af "allehanda dyra och kostbara gevär". Man spisade på, man drack utur — jern: Polhem, som vid denna tid ankom till Lund med Swedenborg i sällskap, hade deraf åt det nordiska kämpahofvet förfärdigat en service, som passade till dess och tidens omständigheter **). Men vid den tarfliga taffeln, i de vapenfyllda maken, sågos nu omkring konungen ej blott krigare, statsmän, personer af rikets högsta värdigheter. Äfven utmärkta lärde, från Lund och annorstädes, hörde der till ordningen för dagen, och hedrades med den nådigaste mottagning. Han lånade böcker från Universitets-bibliotheket; — bland andra (betydningsfullt nog) Pfeifferi "Anti-Melancholia"; — och föregick häruti sina kämpar med ett exempel, som följdes ***). Ofta besökte han professorernes föreläsningar, tal och disputationer, visade sig älska samtal med snillrika litteratörer och vetenskapsmän, och för-

---

*) Förmodligen efter sin "egen grundritning": så hade han byggt sitt palats vid Varnitsa.

**) "Polhammar förfärdigade några bläck- och förtenta jern-serviser, som bestodo af större och mindre fat, tallrikar, skedar, knifvar, gafflar, olje- och ättike-pottor, sockerdosor, ljusstakar och saxar, större och mindre dricksbägare; och sedan han det allt uti H. M:ts stora matsal burit, befallte H. M. hr baron och hofmarskalken detta allt till mig lefverera; då detsamma, ifrån d. 1 Juni 1717, uppå H. M:ts taffel dukades och brukades". Denna service medfördes äfven, genom Hultman, — som nu erhöll "i nåder" köke-mästare-titel, — till Norge. Blott till Christinehamn, till mötet med Ulrika Eleonora och Stockholms-hofvet, lät Carl den icke medfölja.

***) Desse (såsom fältmarskalken Gyllenstjerna, krigsrådet Reuterholm o. s. v.) lånade helst sagorna om Thorsten Vikingsson, Rolf, Herröd och Bose m. fl. Svågern, prins Fredrik, lånade likväl för sin räkning "*le parfait capitaine*".

rådde dels interesse för ämnen, hvilka desse trott vara honom likgiltiga, dels — i samma ämnen — jemväl kunskaper, lika oförmodade. Vi äga derom enhälliga vittnesbörd af just dessa män sjelfva: bland hvilka må nämnas en Rydelius, en Rudbeck (den yngre), en Svedberg, en Hjärne, en von Heyn; Polhem och Swedenborg äro redan nämnda. Särdeles var han af Rydelii föreläsningar en flitig åhörare. Till denne vältalige philosoph (som ock hade med en skaldesång firat Stanislai kröning, och med en annan hans egen hemkomst 1715) ställde han engång, vid utgåendet ur hans hörsal, den fråga: om ej "äfven på vårt svenska modersmål någonting philosophiskt kunde föredragas och utgifvas"? Frågan beledsagades af en konungslig önskan; och svaret gafs genom Rydelii berömda, redan 1718 tryckta, "Förnufts-Öfningar". Med honom, med Hjärne, med von Heyn talade han gerna i physiologi och psychologi; ja! hos Lagerbring och Wieselgren finnes aftryckt en liten uppsats, som konungen egenhändigt, i anledning af dessa samtal, författat. Den har i sitt hela ett slags theosophiskt-physikalisk karakter, märkvärdig i afseende så väl på författarens eget inre, som på rigtningen af hans speculativa sympathier och på arten af de inflytelser han mottagit. Lika märkliga äro underrättelserna om hans trägna umgänge med Polhem och Swedenborg, dem han bägge, uppgörande i deras samråd stora mechaniska riks-företag (t. ex. Göta canal), äfven gynnade med högsta enskilda bevågenhet, och ville genom slägtskapsband ännu innerligare sins emellan förena *). Ett bref från den sistnämnde till Nordberg, infördt i senare delen af dennes historiska verk, har åt efterverlden bevarat desse mäns förundran öfver hans mechaniska, mathematiska, arithmetiska snillegåfvor; öfver hans skarpsinniga, hela vårt vanliga räknesätt omskapande uppfinning af en *calculus novus sexagenarius*, den han med yttersta klarhet sjelf på ett ark uppsatte;

*) Konungen ville, att Polhem skulle gifva Swedenborg sin dotter till äkta. Både Polhem och Swedenborg samtyckte; men flickan hade redan bortskänkt sitt hjerta åt en annan.

samt i allmänhet öfver den upptäckt, att hans egenskaper syntes bebåda jemväl för vetenskaperna en den skönaste framtid. Detta Swedenborgs utlåtande, hvilket vi ämna i sin helhet meddela efteråt såsom bilaga, lyktar med följande ord: "Jag kunde intet annat än erkänna honom för en herre af större djupsinnighet och penetration, än någon sig det kunnat eller kan föreställa; och att han ville och kunde ock härutinnan ibland sina undersåtare vara eller förblifva den förnämste, — åtminstone så snart som någon annan bekomma den *laurum*, som de lärde eftersträfva. Det gaf mig ock tillfälle att tänka och tro, att han i allt öfrigt måst äga större förstånd, än han lät utvärtes förspörja; helst som han i allt sitt umgänge visade, att han höll för nedrigt att göra sig *air* och visa någon mine af högt och lärdt, för dem, som ansågo (och ännu anse) det superficiella och utvärtes för klokt, men det reella och invärtes för oklokt. Han betygade ock all nåd och ömhet för allom dem, som han fann vara ämnen, att bringa sig till någon fullkomlighet i en nyttig *science*. Så att, om den Högste Gudens nådiga försyn varit, att han i frid och ro fått styra sitt rike, hade han förmodeligen bragt studier och sciencer i högre grad och större flor, än de i Sveriges rike tillförene varit, eller hädanefter förmodas att komma; då han, i egen person, tycktes likasom sjelf hafva lust att sätta sig i spetsen för den lärda troppen, och uppmuntra hvar och en med egen insigt, att bringa sig upp nog högt deruti, för att kunna erkännas hafva inlagt någon merit och förtjent beröm".

Icke heller hade vitterheten — särskildt betraktad — härvid blifvit lottlös. Redan hans till Rydelius yttrade önskan intygar det. På hans bord lågo, bredvid Svedbergs "Schibboleth, eller Svenska Språkets rykt och rigtighet", Triewalds "Satirer". För den förre förklarade han sig vara "mycket öm om modersmålet, samt att man borde undfly alla främmande ord, tala och skrifva ren Svenska", och gillade lifligt

Svedbergs nit, att Sveriges ungdom, "som så många penningar på främmande språk bekostade, skulle ock sitt eget ädla språk utaf grunden lära". Han jemförde Svedbergs satser med Hjärnes; Svedberg fick låna konungens eget exemplar af denne sin motståndares *"Orthographia Svecana* i Samtal", med tillåtelse att från universitetets katheder vederlägga både Hjärne och alla, som ville på hans Schibboleth opponera; hvilket han, i ett svenskt programm, uppmanade dem att försöka den 4 Jan. 1718, "emedan han nu är hitkommen, ther konungen och the kloke män äro församlade". Af Triewalds dikter fann Carl sig så road, att författaren belöntes med en särskild nådeskänk. Sannolikt underskref han ock denna Triewalds utlåtelse af allt hjerta:

En Alexanders bild bör en Apelles måla;
Augusti ros kan ej en bönhas-penna tåla:
Men narrar, till ditt pris, mer verser ha förgjort,
Än, CAROL! för ditt svärd man Saxar falla sport.

Dock fann honom äfven den lyriska sångdikten ej känslolös. Wervings Arier öfver hans "Victorier", under hans frånvaro afsjungna i kongl. capellet, hade behagat honom; gerna såg han sig, vid sin hemkomst, hyllad af den älskvärde Frese; och de tvenne Gyllenborgarne, hvilkas lofqväden åtföljde hans bana från Narva intill Fredrikshall, stodo i hans synnerliga ynnest. Det var Olof Gyllenborg, som vid hans hof invigde det så bedröfligt lyktande året 1718 med en "Nyårs-Lyckönskan", hvars glädtiga slut-vändning allmänt prisades:

Ert hjeltemod, det har odödligt minne vunnit,
Ej genom lyckans gunst, men genom stort besvär;
Er dygd har högre gått, än någons önskan hunnit:
Ty vet jag intet, hvad som mer att önska är.
Dock önskar jag: att, som er verlden måste kalla
En ojemförlig kung, i nåd, i vett, i strid, —
Ert läger må i krig bli makalöst bland alla,
Men att Ert läger ej blir makalöst i frid.

Kanske torde här ej böra nämnas, att han af en dvärg, kallad Luxenburg (tillhörig hans fältmarskalk Mörner), lät sig esomoftast föresjungas "fransyska och italienska visor": dock synes äfven deruti hans sinne för poesi vara yppadt. — Mellertid har man påstått, att åtminstone för Sveriges poesi voro hans egenskaper och öden alldeles ofruktbara. Han besöngs, heter det, endast af släta rimmare. Gyllenborgarnes qväden, och framför alla Freses, intyga motsatsen. Och för hvilken, som har i bröstet ett svenskt hjerta, bör den herrliga, af hans ännu friska minne framkallade visan om "Malcolm Sinclair" vara obekant?

I Christinehamn, der han af sitt sista lefnads-år tillbragte några veckor med systern Ulrika Eleonora och hennes hof, syntes äfven den fordna lusten för fruntimmers umgänge, sällskapslekar och dans återvakna. Den medelpunkt i dessa nöjen, som Hedvig Sophia hade varit, var nu — för honom — hennes son. Aftnarne voro åt dem egnade. Det är antecknadt, att konungen sjelf deltog i lekarne: men att der ofta gick något hårdhändt till; så att damerna, ja sjelfva prinsessan, stundom fingo hålla till godo blånader på sina vackra armar och händer. Sammanlägga vi detta med de mångfaldiga (af Dalin berättade) upptåg, som han i Lund, i Strömstad, vid Fredrikshall, ännu i tranchéen dagen före sin död, tillät sig med dvärgen Luxenburg; så tyckes deraf, att han, om han än (såsom Geijer sagt) gick sitt öde till mötes med förkänslan af en "slutad lefnad", likväl mäktade dölja den under ett utvärtes, som mer än någonsin påminte om hans ynglingstid. — Det vissa är, att hans lefnad var slutad. Hans sista resor och händelser, i Göta rikes vestliga landskaper, förete, äfvensom lägret vid Fredrikshall, åtskilliga ytterligare drag af en art, hvarvid man dröjer med ett sorgligt nöje. Så t. ex. hans midsommarnatts-båtfärd med några få personer på sjön Lelången, vid vestra Ed, emellan det Svenska och det Norska landet; hvarvid de på norska stranden utställda Danska posterne togo skräck och lupo sin kos; under det konungen, glad och

vänlig, på en blomsterrik holme lät sig undfägnas med dessa hans älsklings-läckerheter, som ej lätteligen i Sverige kunna tryta. Men sedan han genombrutit den lockande norska gränsen, — emot alla trägna föreställningar af Görtz, som ville hålla svärdet i skidan tills den mäktige czaren vore blifven vän och bundsförvandt, — lät hans öde ej länge vänta sig. Snart kom morgonen af den Söndag, som blef hans dödsdag. Hans aningsfulla beteende under denna dag är bekant. Här må blott tilläggas (ur Hultmans berättelse), att han den morgonen "lät kläda sig uti helt nya rena blå kläder, hatt, handskar, stöflar och sporrar"; och att han i denna nya drägt, sedan han hört predikas öfver evangeliet om Frälsarens inridande i Jerusalem och på eftermiddagen bivistat aftonsången, red om aftonen, på "hästen Engländaren", upp uti approcheringen. Påminner man sig härvid de kända omständigheter, att han då nyss hade kastat på elden några af fältmarskalken Mörner mottagna (och troligen angifvelser eller varningar innehållande) papper, dem han på morgonstunden genomögnat; att han under de båda gudstjensterna, och emellan dem, syntes mer än vanligt försänkt i tankar, till och med något orolig, men emot alla utmärkt vänlig; att han, vid sin uppridt till tranchéen, behöll i fickan, der de olycksbådande papperen dittills legat, blott Gustaf Adolfs bönbok och porträtt: så tyckas äfven de "nya, rena kläderna" få en viss sinnbildlig betydelse. Anländ till stället, njöt han der — senare på qvällen — ännu engång en af sin gamle tjenare framburen vederqvickelse, och återskickade denne med några nådiga ord; — kanske de sista, som hördes från hans läppar *). Genast efter Hultmans bort-

*) "Sedan jag emellan kl. 8 och 9 uppburit mat för H. M. uti Approcherna, tog H. M. mig i min råck-knapp och i nåder sade till mig: "Nu skall du vara (ordinarie) kökemästare"; hvarvid jag i underdånighet bad, att H. M. ville benåda mig med skriftelig fullmakt; hvarpå H. M. svarade: "ja, strax vi komma hem till Tistedal." Men, Gudi klagadt! rätt som de hinte skrifva halfva fullmakten, kom lakejen med den bedröfliga posten, att en kula hade träffat H. M. vid dess vänstra tinning och utgått igenom dess högra."

gång drabbades han — lemnad allena, med hvilka? eller hvilken? *) — i sin tinning af det vapen, som (enligt all sannolikhet) begagnade ett länge afbidadt tillfälle.

*) Såsom det synes, antingen med de båda tvetydiga Fransmännen Maigret och Sicre, eller — hvilket är sannolikast — med den sistnämnde ensam. Det förra försäkras uttryckligt af Voltaire, som personligen känt Sicre och säger sig (naturligtvis genom honom) veta sanna förloppet. Allmänna rösten höll, under flera årtionden efter hjeltens frånfälle, Sicre för hans mördare — och misstänker ännu, om icke både svägern och systern, åtminstone den förre att hafva stått bakom tillställningen. Eftertänkligt måste alltid befinnas, att denne general-adjutant Sicre, en gunstling hos bemälte svåger, märktes brydd, när han vid sin ankomst till tranchéen (der han för den aftonen ägde intet att göra) blef af någon tillfrågad, hvad han der hade att syssla; att han (af egna och andras uppgifter) omnämnes såsom närvarande vid konungens död, men icke bland de officerare, som i det ögonblicket stodo nedanför bröstvärnet af den gamla tranchéen, mot hvilket konungen lutade sig; att han alltså tycks ha stått ofvanför bröstvärnet eller innanom det, omedelbart hos eller bredvid konungen; att både Maigret (i sitt bref från Paris till Svenske envoyéen Gedda)- och Sicre (i sin berättelse för Voltaire) bevisligen falskt angifvit konungens ställning mot bröstvärnet och den honom dödande kulans storlek, i ögonskenlig afsigt att förebygga eller undanrödja tviflet om han fallit för ett skott från fästningen; att Maigrets uppgift, enligt hvilken det gevär, som skjutit kulan, ej kunnat bäras af någon menniska (äfven den starkaste), och Voltaires, enligt hvilken Sicre ej hade kunnat skjuta honom annorlunda än med en under sin kappa gömd pistol, då likväl den dödande kulan vägde ett halft skålpund och gjorde en öppning hvari man kunde insticka tre fingrar, vederlägges genom likets besigtning 1746 af Hårleman, Ekeblad och Höpken, hvarvid sårets dimensioner utröntes vara så små, att det näppeligen kunnat härröra ens från en muskötkula; att den trogne Carlberg, skickad af general Schwerin till konungens högqvarter för att af vakten derstädes anskaffa bår för en skjuten officer, der möttes genast af en öfverste-löjtnant Posse med den frågan: "är kungen skjuten?" (en fråga, som ej illa passar till den från en förnäm officer, några dagar förut, i lägret vid Fredrikshall hörda förutsägelsen af konungens dödsdag); att Sicre var den, som framförde dödstidningen till prins Fredriks tre fjerdedels mil derifrån belägna högqvarter Torpum, der denne då med några generaler och officerare satt till bords, — och der man på det vis mottog budskapet, att det, sedan det först hviskats till prinsen,

Om de icke i sammansvärjningen deltagande generalernes beteende vid tillfället, är ej mycket att säga. De voro subaltern-själar: bedersmän, men uttröttade, och tyckande att "gärdet nu var uppgifvet". De ypperste af Carls generaler voro dels döda, dels fångna. Bland de närvarande fanns ingen personlighet, som, lik Bernhards af Weimar vid Lützen, kunde besluta, uppelda, medrycka, leda. Härens och folkets känsla tolkar den gamle taffeltäckaren, i dessa slutverser:

Nu faller min penna till jorden ur näfvan,
Nu darrar och skälfver mitt hjerta, min kropp;
Nu är jag helt omlagd med skräck och med bäfvan,
Ty jag, som den ringste, förlorat allt hopp!
Jag kan icke mera, än sucka och qvida;
Jag vrider min' händer med ynkelig gråt.
Oändelig ängslan jag ständigt måst lida.
Tvi vare den kulan, som ställde försåt
För Sveriges dyre och tappraste hjelte,
Hvars stora bedrifter med ögon jag sett,
Hur oförskräckt han i sitt lif spände bälte
Med hvem som i väpning mot honom sig redt!
De dråpliga dater han hafver bedrifvit,
Med stora triumfer i riken och land,
Jag här uti ödmjuk enfaldighet skrifvit
Och gifver hvar redelig Svensk uti hand.

---

hviskades från man till man kring hela laget (utan ett enda utrop af smärta, bestörtning, öfverraskning), hvarpå alla, efter i detsamma slutad måltid, stego till häst och ordres om ett interims-tillspärrande af alla vägar till Sverige blefvo utfärdade; att Sicre sjelf, under en sjukdom i Stockholm 1722, angifvit sig vara konungens baneman; att han (såsom Lagerbring hört försäkras) äfven efteråt, tillfrisknad och sedan han "till sin helsas stärkande brukat Medevi", ändock förmärkts plågad af samma föreställning; att de hos Voltaire andragna skälen till Sicres rättfärdigande äro samtligen ytterst svaga, och derför utan möda vederlagda af Lagerbring (som låtsar ändock vilja frikänna honom, men sjelf anför nya grunder till hans fällande).

Dock — originalets sista rad låter det gifvas "i konungens och drottningens hand". För den sörjande trotjenaren, som icke sagt ett ord om hvarifrån kulan kom, var sådant förmodligen det bästa råd, om ej slik tystnad skulle uttydas illa. Ty officiellt hette det i den tiden ständigt, att hjelten fallit för ett skott från fästningen. "Det var", säger Lagerbring, "ett statsbrott att yttra, att han ej stupat för en Dansk kula". Endast archiatern Rudbeck tillät sig, och det i ett tal på andra dagen af sjelfva Ulrika Eleonoras krönings-högtid, ja i hennes närvaro, att påstå motsatsen; deraf uppkom ett "mummel", som dock "dämpades genom ett slags förklaring". Denna måste varit kinkig nog. Arten af det ömma intryck, som vid underrättelsen om det "danska skottet" satte svågerns och systerns hjertan i rörelse, framlyser omedelbarast i de tvenne genom dödsfallet föranledda bref, af hvilka det ena är hans notification, och det andra hennes svar derpå *). Jemnför

*) Det förra, öfversändt med general-majoren Bennet, låter sålunda: "*Madame ma très chère Épouse! Je dois réprésenter à V. A. R. que nous avons fait une très grande perte en perdant la Personne Sacrée de Sa Majesté nôtre cher Roi; mais vous devez en bonne Chrétienne vous être tout à fait preparé à cette perte, nôtre cher Roi s'exposant tous les jours aux perils. De grâce, ma chère, rendez vous en tout à la volonté de Dieu et soyez persuadé, que si ma personne vous est un peu cher, ménagez votre santé et ne tirez pas tant à coeur cette grande perte. Soyez persuadé, que je verserai à la dernière goutte de mon sang pour votre service. Je trouve ici toute l'armée, qui est de tres bonne intention pour vous; et moi, je suis jusqu'au tombeau tout à vous.* FREDR. *P. D.* HESSE. — *Pardonnez que j'écris si à la hate; mais je suis accablé d'affaires. Vous ferez bien d'écrire aux Landshoffting, aux Évèques et au prémier (?) du pays, pour les assurer de vos grâces. Aussi sera-t'-il bon d'écrire aux Rois et quelques Princesses pour leur montrer la volonté que vous avez à faire la paix* (såsom följden visade, för hvilket pris som helst). Svaret är — motsvarigt: *Mon très cher Époux! Parmis nos tristes conjonctures, je me puis consoler de recevoir vos*

man dessa med hela den öfriga brefvexlingen, äfvensom med allt hvad man nu vet om deras och det segrande partiets enskilda och offentliga beteenden: då måste erkännas, att, i fall

---

aimables lettres, une du Général Bennet, et les deux autres avec votre chasseur. Tous vos conseils salutaires envers votre fidèle moitiée sont déja executés, outre quelques petites choses, que je ne manquerai point de faire, d'autant plus, quand la Diète doit commencer, à cause, que je veux, si j'ose dire, un peu ménayer au commencement la memoire de celui, que j'ai de la peine à nommer, par les sensibles douleurs, que je ressens au premier abord. (Man märke detta — lindrigast sagdt — iskalla ställe; hennes enda känslo-utgjutelse i anledning af den nyss skjutne broderns minne!) *Je n'ai jamais douté à la fidelité de l'armée, qui fait établir ma Souveraineté; mais j'ai sujet à rendre grâce, après la merveilleuse direction de Dieu, à vous, mon bien aimé, à qui je suis prêt à partager la couronne chaque moment, qu'il vous plait que je vous nomme mon Roi et Souverain . . . U. E. — De grâce, continuez dans vôtre familiarité, en m'appellant vôtre Ehekatze. Vous voyez, comme j'ai pris du coeur contre toute attente, et V. A. R. a, à cette heure, le pas devant le Duc* (den arme systersonen). — Bland de följande brefven förekommer ett, som, dateradt Tistedal d. 2 Dec. 1718, troligen är det ena af de tvenne med jägaren afsända; här talas rent språk: *Ma très chère Epouse! Je vous envois ici un General-Major, qui est de confiance et honnête homme, et à qui vous fiez hardiment. Je crois à mon advis que V. A. R. se doit faire declarer Reine et de ne pas perdre du temps. Elle aura la bonté aussi d'écrire ici aux Generaux, qu'elle s'est declaré Reine, et qu'elle ne doute nullement, que toute l'armée fera de même. Car tous les braves gens sont de ce sentiment; ainsi ne perdez pas du temps, ma chère! . . .* Föröfrigt fortgår brefvexlingen, å hans sida med stigande artighet, å båda sidorna med stigande förtjusning; "äktenskaps-kattan" strykes och spinner. Dessemellan vinkar, från honom, om souverainetetens afsägande; om sättet att vinna allahanda personer; utlåtelser om Görtz, sådana som dessa: *J'espère que l'empoissonneur Goertz est arrivé. Votre Majesté aura la bonté de le faire garder rigoureusement, et de le traiter suivant ses mérites. — J'espère que Goertz et tous les messieurs de l'aufhandlung seront aux arréts sur vos ordres.*

Carl verkligen stupade för en utländsk fiendekula, de åtminstone icke försummade någon enda omständighet, som kunde bidraga att inför efterverlden göra dem saker till det brott,

---

Cela fera un bon effet auprès du peuple. — Goertz est arrêté! Amen. Hvad man borde göra för att ställa sig in hos nationen, arméen, grannarne, derom talas öfverallt; hvad man borde göra för Sveriges ära och välfärd, derpå var ingen tid att tänka. Det enda dithörande är en till prinsen inlemnad och vid ett af hans bref bifogad "Memoire" af Fransyske ambassadören De la Marque: hvaraf väl första hälften likaledes handlar blott om inställnings-medel, men den senare inråder, att — sist göra fred med czaren, som fordrade största afträdelserna, och först med de öfriga fienderna, som fordrade mindre; hvarefter man skulle kunna, med bistånd af England, Preussen, Polen samt tillika Frankrike och Holland, tvinga czaren att krypa till korset, återtaga Estland och Lifland m. m. De hägringsbilder, som här förespeglas, gå till det otroliga; sitt *maximum* uppnå de i detta profstycke: *Le Roi de Pologne, pour obtenir la tranquillité et le répos, pourrait peut être* (!) *se laisser porter à ceder la Curlande à la Suède, et certainement pourrait servir à attaquer le Czar d'un coté, en se joignant avec les troupes d'Hannover et de Hesse, pendant que les flottes Anglaises et Suèdoises l'attaqueront d'un autre coté et que l'armée de Suède pourra aussi agir, soit du coté de la Finlande, soit en Livonie par des transports de troupes, à quoi les sommes qu'on pourra tirer d'Angleterre, de Prusse et même de la France (qui entrera dans les mêmes mésures) pourront suffir, sans rien tirer dorénavant de la Suède, dont les révénues pourront servir à commencer dès à présent à quitter les dettes contractées pendant la dernière guerre. Enfin l'on peut même compter, que la guerre avec le Czar sera bien courte, et peut-être même qu'il n'y en aura pas, et que ce Prince sera le prémier à éviter la guerre et à chercher la paix, lorsqu'il verra un accommodement fait avec les trois Rois susdits, et que d'ailleurs il verra les principales puissances de l'Europe, telle que la France, l'Angleterre et la Hollande, prendre vivement à coeur les interêts de la Suède.* (Jå väl, om ett dylikt *prendre vivement à coeur* någonsin hade varit någonderas allvar!) — Sådant kan man kalla "politisk poesi." Den Görtsiska politiken anklagades för utsväfvande, fantastiska, chimeriska förslagsmakerier. Man jemnföre — och dömme.

eller till det medvetande derom, för hvilket de i alla tider komma att — beskyllas.

Till hvad vi ofvanför om Carl XII framställt, må nu tilläggas några betraktelser öfver hans ställning till central-ideen för Svenska konungarnes och nationens gemensamma sträfvanden: Sverige såsom skandinaviskt Östersjövälde och protestantismens skyddande hufvudmakt. Ty genom dessa betraktelser blottar sig desto mer det brydsamma behof, som uppkom för det nya tidehvarfvets både icke-vittra och vittra sträfvanden, att finna någon annan, till sakernas förändrade läge passande, men lika centraliserande folks-idé, samt dymedelst ånyo en lefvande rot och ett starkt fotfäste.

De näst föregående stora konungarnes politiska system var en i sjelfmedvetenhet stigande utveckling af den rigtning åt samma håll, som hos de flesta Sveriges styresmän förspörjes redan i dess äldre och äldsta tider: Mer och mer klarnande, alltifrån sin första tydliga framblick hos Erik XIV, lifvade en och samma grundtanke — Östersjö-väldets fullbordan till lands och sjös — alla hans efterträdare *) i halftannat århundrade; med undantag af Christina, som näppligen hade något system, och Carl XI, hvars system var att nöja sig med consoliderandet och det invändiga förkofrandet af hvad man ägde. Det ser föröfrigt ut, som hade Axel Oxenstjerna, den visaste och ädlaste statsman Sverige haft, äfven — och just derföre — varit bland dess regenter den, hvilken klarast insåg, både i afseende på utvärtes eröfringar och invärtes organisering, hvad det Gustavo-Carolinska systemets uppnående kräfde. Till grundbegreppet af ett sådant rike hörde nämligen att med en stark konungamakt och en oförtryckt folkfrihet förena en adel, rik på jord, liksom på hugstorhet, kunskaper och talanger. Dock var detta, i grunden, jemväl Gustaf Adolfs öfvertygelse;

*) Till och med Johan III fuskade med detta, liksom med allt annat. (Sigismund kommer, naturligtvis, ej med i räkningen.)

och flerfaldiga utlåtelser af Carl Gustaf intyga, jemte hans bekanta åsigt af reductions-väsendet, att en harmonisk temperatur af de monarkiska och de aristokratiska elementernas vexelförhållanden syntes också honom lika nödvändig, som rättvis. Nekom emellertid, vid betraktandet af den Elfte Carl, hvarken berömligheten af hans afsigter, eller af det myckna goda, som för dem blef uträttadt! Den likhet hade han ock, på vägen till sitt mål, med Oxenstjerna, att aldrig låta ärelystnadens retelser locka sig ett steg derifrån till höger eller venster. Men olyckan var, att det Sverige, som han mottog efter Gustaf Adolf, Oxenstjerna, Carl Gustaf, behöfde, om det skulle såsom sådant fortsättas, en annan art af storhet, än hans; en närmare beslägtad med deras. Ett välde, skapadt endast genom verldsgenomgripande, eviga snilletankar, kunde ock upprätthållas endast genom dem och medel, som från samma tänkesättens högsinnighet ledde sitt upphof. Carl XI satte ungefär allt i envälde, administration, hushållning, penningar, soldater, flotta; förträffliga ting med en så beskaffad anda; hvad de äro utan den, blef snart synligt. Det är bristen af denna anda, som, i förening med ett på samma gång häftigt och kyligt, hjertligt och slutet, rättrådigt och obarmhertigt lynne, vid sidan af den redligaste vilja och oförtrutenhet, gifver åt taflan af nyssnämnde monarks regering det dystra uttryck, hvilket man (sällsamt nog!) ännu i allmänhet knappt har blifvit varse. Derföre återstår ock, för det rigtiga uppfattandet af hans personlighet och historia, än i dag just det mesta och vigtigaste att utreda. Till exempel: om och huru långt han beherrskade Reductionen, eller Reductionen honom? Det vissa är, att, såsom Secreta-Utskottet vid riksdagen 1723 tillät sig yttra, — "välsignelsen bortvek med rättvisan". Måhända kan, i få ord, ingen mera träffande skildra det hela af hans styrelse, än Gustaf III det gjort i följande*):

*) Se, i begynnelsen af de "Gustavianska Papperen", fragmentet af en hans tillämnade Vasa-ättens Historia.

"Denne Prins med utmärkta egenskaper hade hvarken sin faders mildhet eller ädelmod. Han lemnade, det är sannt, vid sin död en ofantlig skatt; men adeln var fattig — och folket var fattigt. Denna tappra adel, som, under hans företrädare, ensam så mycket bidragit till Sveriges lysande framgångar, hade — man måste erkänna det — beröfvat kronan dess vackraste domäner; men den hade också förvärfvat henne provinser, för priset af sitt blod. Det var rättvist att återtaga statens egendomar, men icke att gå längre och äfven taga adelns egna *). Denna förhatliga orättvisa blef genom sina följder förderfligare för Sverige, än Pultava och Tönningen". Med detta omdöme har den krönte häfdatecknaren tillika utsagt, att icke Carl XII bör ensam anklagas för Sveriges störtning från sin politiska höjd. Väl är troligt, att om Carl XII förhållit sig till Carl XI, som Gustaf Adolf till Carl IX, hade ett lagom af rådets, adelns och ofrälse-ståndens ställning ännu kunnat tillvägabringas. Men derpå kunde hos honom, uppfostrad som han var, ej tänkas. Samma Secreta-Utskott, som gaf en vink om skuggsidan af Carl XI:s regering, beledsagade den med en dylik om sonens: i det utlåtande, att "förvägen egensinnighet förde verket i djupare villervalla och förderf, än att det med menskohand och förnuft kunnat bringas till rätta igen". Om senare hälften af påståendet kan tvistas; men den factiska sanningen af "villervallan och förderfvet" är onekligt. Vida längre hänförd af hjeltelifvets berusande fröjd, än både farfaderns morbroder och farfadern sjelf, gaf den unge Carl stöten åt den lavin, som begrof Sveriges storhet. Men en annan hade förberedt lossandet och undanröjt hvarje möjligt motvärn. Denne andre var — hans fader.

Vi komma nu till Carl XII:s politiska system; — och att derom tala, är både lätt och vanskligt. Då här allt står på rentaf personlig grund, torde tjenligaste utgångspunkten

---

*) Månne man, slutligen, stannade ens dervid?

gifvas oss af en jemnförelse mellan hans personlighet och de monarkers, hvilka med honom voro samtida.

Med undantag af kejsar Joseph och Englands konung Wilhelm, — som snart bortgick, och till hvilken Georg I blef en desto snödare motsats, — fanns ibland dem alla ingen, som kunde ingifva en konunga-yngling af Carls lynne den ringaste moraliska aktning. De utmärktaste ibland dem voro mellertid, hvar på sitt vis, de två, som invecklade honom i det omsider med hans undergång lyktande kriget: August II och Peter I. I allmänhet bör märkas, att de böjelser, åsigter och bemödanden, som under det adertonde århundradets första decennier verkade med herrskarmakt, representeras åskådligast genom de tre monarkerne August II, Peter I och Carl XII — äfvensom genom de tre ministrarne *Dubois*, Alberoni och Görtz. Skilnaden är, att de två förstnämnde monarkerna, och de två förstnämnde ministrarne, *till alla* delar representerade det nya århundradets egna tendenser; då deremot Carl XII der uppträdde såsom en föryngrad *forngestalt* från andra tider, och Görtz ansträngde sin spetsfundighet på det problem, huru denna forngestalts vilja och *verkningssätt* skulle kunna bringas i möjligast förnuftiga sammanhang med det skick, som sakerna i hans samtid omot*ståndligt antogo*.

August hade valt Ludvig XIV till mönster, *och ville* gälla för en fortsättning eller ny upplaga af honom. Han älskade att framställa sig i högsta skimmer af prakt *och ceremoniell*, majestätiskt nedlåtande, ståtligt artig; hängifven åt yppighet och alla njutningar af sinnlig vällust, *gynnade han* de sköna konsterna såsom ett förfinadt slag deraf och dessutom tillhörigt en fullständig hof-hållning; bevär*digade konstnärer* och författare med nådebevisningar; ville polera sitt Sachsen (som nu också blef kalladt "das galan*te"), och sitt* Polen äfvenså. Anseende sig sjelf såsom en Orpheus för dessa länder, köpte han ej blott målningar för ofantliga *summor* (och grundlade dermed Dresdner-Galleriet), utan höll ock en för-

träfflig orchester och införde i sin hufvudstad en italiensk opera; till hvilken, ehuru den yppersta dåvarande i Europa, han i begynnelsen måste locka sin adel genom enorma gästabud, emedan eljest ingen kom för att se och höra den. Än mer: han ville vara lagstiftare, mediterade öfver en tillämnad codex, utfärdade förordning på förordning, under det ingen i hans riken så litet rättade sig efter någon (gudomlig eller mensklig) lag, som han. Öfverhufvud var han en sinnebild af sitt tidehvarf från den materiellast sinnliga, men med allt slags theaterprål utstofferade sidan; stark alltså i den klokhet, som tillhör en tygellös sinnlighets egoism, och i det dermed förenade såkallade fritänkeri, som inbillar sig vara fördomsfrihet och upplysning. För Polens krona genast redebogen att bli katholik, skulle han för Turkiets lika lätt blifvit muselman. Ostadig, oefterrättlig, städse vexlande älskarinnor och gunstlingar, mot de fallna hjertlös, till och med grym, moquerade han sig i alla sina förhållanden öfver den svaghet att anse sig bunden genom någon tro och lofven, enskild eller offentlig. Dock omgaf han sig alltid med ett sken af chevaleri; hvarvid han gynnades af en vacker figur och en utomordentlig physisk mannakraft. I sin klädsel var han alla eleganters högsta förebild, bar råckar med diamant-knappar och nipper af millioners värde, samt efterfikte allahanda (nu i Dresdens "Grüne Gewölbe" förvarade) *pretiosa* med sådant nit, att han för tolf porcellain-vaser bortskänkte åt sin granne Fredrik Wilhelm ett regemente dragoner. Likväl var han icke utan personligt krigarmod. Men när han till äran af en Orpheus och Numa äfven ville foga den af en Sesostris, och åtminstone eröfra Lifland, råkade han ut för en krigare af profession, som snart gjorde honom ångerköpt; och försöket lyktade jemväl i det afseendet snöpligt, att bundsförvandten Peter, slugare än båda, behöll det läckra Eris-äpplet för egen räkning. — En af de mest i ögonen fallande jemnförelsepunkterna mellan August och Carl XII är bådas sätt att behandla Patkull. Man har skarpt klandrat Carl för hans grymhet mot denne statsbrotts-

ling. Väl var då en dylik dom mindre afvikande från tidens lynne, än den vore nu: men visserligen kan på den tillämpas ordspråket *summum jus, summa injuria*. Carl hade dock *summum jus*; hans fel var att obevekligt hålla sig dervid. Men hvad skall man säga om August, som bedrog och förrådde Patkull, åt hvilken han, efter alla mottagna tjenster, alla upprepade gunstförsäkringar, så ganska lätt kunnat skaffa tillfälle att undanfly? Ej bättre lönade han sina trogna ämbetsmän von Imhoff och von Pfingsten; de fingo med sina ämbetens förlust och lifstidsfängelse plikta för freden i Altranstadt, fastän de hade slutit den på hans egen befallning. — Noga taget, och allt sammanräknadt, torde väl om denne furste det omdöme böra fällas, att knappast en föraktligare karakter, och icke mången lika föraktlig, har sutit på en konungathron.

Peter var, till skaplynne och afsigter, egentligen den förste af de liberala despoter, hvilka det adertonde århundradet ansåg för de förnämsta segertecknen af sin "upplysnings" framsteg; en Fredrik II, en Catharina II, en Joseph II o. s. v. Sjelf ännu till mer än hälften barbar, var Peter också mera originell och skoningslöst resolut, än någon af dessa. Deras föregångare var han deruti, att han sysslade med idel reformer och civilisations-planer, dem han bragte i verkställighet genom och till ett system af den mest fullkomnade despotism. Det var denna despotiska forms inre missförhållande till ett verkligen menniskoälskande sinne, som gjorde Josephs olycka. Men i Peter var hela den vilda energien, hela den ingenting aktande raserings- och omstöpnings-lusten af ett terroristiskt national-convent eller välfärds-utskott concentrerad till ett enda individuum, — som tillika troget bibehöll en i betydlig måtto mongoliskt-asiatisk prägel. Hans folk skulle, genom hvilka medel och för hvad pris som helst, tillskäras efter europeisk läst, bli en europeisk makt, och han, såsom denna makts oinskränkte sjelfherrskare, inträda i kretsen af Europas monarker såsom (slutligen) deras dictator. Detta var hans mål;

allt annat, honom likgiltigt. Ett stort praktiskt snille kan ej honom frånkännas. För det nyttiga (ur hans synpunkt sedt) verkade Peter lika oafbrutet, som August för det angenäma och vällustiga. Inom denna krets är han beundransvärd; hans diktan och traktan utmärkt af genialitet, slughet, följdrigtighet, ihärdighet, outtröttlighet. Sinnlighetens njutningar försmådde han lika litet som August, men föredrog sådana, hvilkas gröfre art och skepnad lättade beslutet att åt dem inrymma en underordnad plats, eller öfverlåta sig blott vid lediga stunder. Sjelfva brännvinet spelade vid dylika förlustelser en hufvudrol: alltifrån de dagar, då han med egen hand och stor skicklighet halshögg Strelitzer, samt vid deras dödande anställde anatomiska betraktelser, ända till de ytterst råa hofnöjen, med hvilka han ännu täcktes muntra de sista åren af sin lefnad. Till sitt utvärtes, liksom August, en vacker karl (åtminstone i sin ungdom), var han i flärdlöshet och en drägt, ofta intill löjlighet ovårdad och vidunderlig, den fullkomligaste motsatsen till denne. Men allt, som i lifvet är religiöst, moraliskt, humanistiskt och (i högre mening) historiskt, förblef honom alltid främmande. Religionen var äfven i hans ögon ett gagneligt betsel, en för hopen nödvändig tygel; och dertill skickade sig ypperligt just den, som i hans land förefanns. Poesi var något för honom icke tillvarande. För folkundervisningen inskränkte sig hans åtgärder till ukaser, der undersåtarne befalldes att så väl andligt, som lekamligt, anlägga den uniform han föreskref. I allmänhet syntes han knappt förmoda, att en annan folkuppfostran finnes, än dressur; för denna gjordes allt, för den förra intet; ty man lär väl ej påstå, att någonting för den blef gjordt med att t. ex. i Petersburg inrätta en — Vetenskaps-Akademi. Likväl var han, på sitt vis, en tänkare. Det kan — till en viss grad — sägas, att han befattade sig med philosophi. Han begärde råd af Leibniz; och plägade i sina tractater, i manifester, i skrifvelser till August och Polska Republiken (dem han bägge två drog vid näsan), stödja sina kraf och förmaningar på

grundsatser af en samhällslära, som (alltefter omständigheterna) än åberopade naturens och frihetens fundamental-lag, än monarkernes af Gud gifna och oinskränkt helgade rättigheter. Bref ifrån honom till August förekomma, i hvilka han ordar med mycken salfvelse, ja nästan sentimental ömhet, om christliga herrskares pligter i afseende på en allmän europeisk fred och menskliga samhälls-inrättningens sanna bestämmelse. Sådant hindrade honom aldrig att, i likhet med denne hedersvän, men med större klokhet och profit, bryta förbund, löften, öfverenskommelser, så ofta det föll sig beqvämast att icke hålla dem. Denna blandning af mongolisk tyrann med europeisk räsonnör och sophist formade han till en stämpel, hvilken han, för långliga tider, intryckte på sin czar-stat. I hans sällsamt danade karakter framblänka då och då enstaka drag af naiv godsinthet, stundom af ädelmodighet, någongång af aning om en sedlig själshöghet; t. ex. af en viss enskild välvilja för "sin broder Carl", såsom han kallade Carl XII. Den yttrade sig vid flera tillfällen *); — omsider vid underrättelsen om hjeltens död, då han rörd utropade, på det språk han talade helst: "Ach, Karl, mein Bruder, wie jammerst du mich"! — och sist i den ynnest, hvarmed han omfattade Carls af Svenskarne förskjutne systerson. Men under hela det långa kriget mot samme Carl torde näppligen finnas ett prof, att han eller hans generaler någonsin höllo en capitulation, ett fördrag, — om än så högtidligt; och hans behandling af de svenska fångarne, så högre som lägre, röjer, i allmänhet, ett det allrastörsta oädelmod.

Mot sådana grannar och medtäflare stod nu Carl den Tolfte — så beskaffad, som vi känna honom: med ett till halt och ton alldeles forn-nordiskt lynne; uppvuxen med själen full af isländska kämpasagor och Curtius; med minnet eldadt af äldre och nyare Göta-hjeltar, bland hvilka de nyaste voro

*) Denna välvilja, i förening med hans förakt för sina bundsförvandter, utgjorde den grund, hvarpå Görtz byggde sina förhoppningar att vinna honom till ett medel för Carls räddning.

hans egna närmaste förfäder, och den allrasiste hans farfar; med Alexander till föresyn bland hedendomens konungar och Gustaf Adolf bland christendomens; med det rätta till sitt ideal, eller med ett oinskränkt begrepp om rätt och rättvisa, som för honom klädde sig i ärans, och enkannerligen krigarärans, mest lysande skepelse. Förenade sig med allt detta en viljans oböjlighet, som aldrig haft sin like, och medvetandet att vara souverän konung öfver en krigisk, segerrik, då ännu för mäktig gällande nation — — huru kunde han, trolöst anfallen af nyss skildrade grannar och lika trolöst af Danmarks konung dessutom, vid aderton års ålder invecklad i den långa striden, och yngling under större delen deraf, blifva en annan historisk personlighet, än han blef? Med August och Peter hade han den enda likhet, att vara vacker och stark: — förtjenster, hvilka ock (jemte hans öfriga, förstås) vitsordades af kännarinnan Aurora Königsmark, som, i ett af sina obelönta fransyska lofqväden öfver den unge oöfvervinnlige, uttryckligen prisade äfven hans *bel oeil* och *taille divine* *). Peter särskildt liknade han i den egenskap, att i skick och klädsel vara flärdlös; men, i bäggedera, med alltid bevarad ädel-

---

*) Det lilla poemet i sin helhet lyder så:

Charles! Votre constance, à qui tout est possible,
Vient d'achéver mille faits inouis;
Pour Vous ravir le nom de guerrier invincible,
Mille projets se sont évanouis.
Mais d'où vient, jeune Roi, qu'avec tant de mérite
Vous avez peu de vrai bonheur?
Partout environné d'honneur,
Aucun plaisir ne marche en Votre suite?
Certes, Votre bel oeil, Votre taille divine
Mérite un prix plus doux et plus charmant.
Pardonnez mon audace! en sécret je dévine,
Qu'un tel Héros doit dévénir Amant.
S'il est une beauté, qui peut par sa tendresse
Charmer le plus grand des mortels:
Nous lui dresserons des autels;
Ouvrez les bras, récévez la déesse!

het af smak och hållning. — Den sinnesstämning, hvarmed han uppträdde på sin hjeltebana, har ingen mera träffande uttryckt, än Geijer i det bekanta qväde, der han lägger dessa ord i Carls mun:

Jag stod, en yster pilt, i höga Norden.
Då slog mitt bröst en harm, lik ljungelds-strålar,
När jag mitt öga vände öfver jorden,

Och såg den ömklighet, som uppblåst prålar,
Den usla list, som djerfs sig vishet nämna,
Och nedrig vinst i fagra färgor målar.

Då drog jag mina stöflar på. Att hämna
Jag utfor, Gudasänd, med Svenska gossar,
Som ej i striden ärans fana lemna.

Härmed är väl ock hans politiska system, sådant det var i sin början, närmast betecknadt. Lätt skulle man kunna tro, att det, före hans motgångar och vistandet i Turkiet, ej hann bli något annat, än att i grund straffa sina fiender, samt derunder i fullaste mått njuta krigets, segrarnas och framförallt äfventyrens nöjen. Man kunde betvifla, att han bortom dem tänkte sig något vidare, än återställandet af sitt rikes ärfda *status quo;* måhända med tillägg af ett välbeläget landstycke, till varnagel och krigs-kostnadernas ersättning. I det längsta lemnade han målet derhän. Tänkande: "kommer dag, kommer råd", gladde han sig åt kriget som åt en hjeltedikt, hvars författande behagade honom dess mer, ju längre han fördjupade sig deri. Om det verkliga målet, och således om den vigtigaste, den farligaste fienden, felades icke påminnelser. Sådana fick han, trogna och trägna, från Bengt Oxenstjerna, från Piper, från Stenbock, från Lewenhaupt: ja, snart nog äfven från August och den såkallade "Polska Republiken" sjelfva, som erbjödo honom, tillika med Kurland och millioner riksdalrar, förbund mot Czaren med förenad härsmakt, till Sveriges och Polens gemensamma bästa. Allt förgäfves! — Ett

i sin art besynnerligare skådespel företer ej historien, än å ena sidan den siaretrygghet, hvarmed Peter genast börjar bygga sin nya hufvudstad i en ännu alltjemt segerrik, ännu alltjemt af honom sjelf högligen fruktad motståndares land, och å andra sidan den heroiska sorglöshet, hvarmed Carl tillåter det ske, utan att af Östersjö-ländernas sköfling och borttagande störas ett ögonblick, eller det minsta hämmas i sin lustjagt efter bardalekar på de polska slätterna. Huru mycket Peter fortfor att frukta Carl, synes bäst af de tankar på freds-anbud, som vid dennes uppbrott från Sachsen och inryckande i Ryssland hos honom uppstego; han ville då afstå från alla andra anspråk, blott han finge behålla sina nya anläggningar Petersburg och Cronstadt. Detta åter kunde Carl omöjligt bevilja. Kort före slaget vid Holofzin lät han tillkännage, att om fred på andra vilkor, än Petersburgs nedrifvande och Ingermanlands återställande, vore ej att tänka; och ingalunda otroligt är, att han, i alla fall, ämnade åt Peter samma förödmjukelse, som nyss vederfarits August. Icke mindre säker, än Peter om sin saks utgång, var Carl om utgången af sin. Åtminstone visade han sig så: ännu i Turkiet, ännu 1714, då han, i ett af de bekanta samtalen med den trogne Liewen, skänkte åt denne starostien Marienburg, belägen i Lifland och längese'n, med hela detta landskap, af Ryssarne eröfrad. Men emellertid hade hans och Sveriges olycksstjerna velat, att hans egentliga förtroende mer och mer gifvits åt personer, som lockade honom genom en hos några verklig, hos andra skenbar sympathi med hans sinnesstämning: öfverdådiga sällar, dels med sannt, dels med låtsadt berserkslynne; bland hvilka somlige blott åsyftade att för hvarje pris vinna och bibehålla hans närmaste ynnest, men andre med berådt mod befrämjade alla vidtsväfvande och halsbrytande företag, i den hemliga tanken "je toller, je besser", och sigtande åt den förändring i regeringssätt, med mera, hvartill ändtligen skottet vid Fredrikshall öppnade utrymme. Sådane män förde hjelteynglingen i förderfvet. Sjelf var han, under första hälf-

ten af sin bana, helt och hållet en i den nya tiden inkastad kämpe ur nordiska fornverlden; hans fälttåg bevittna det i allt *). Också följde honom ända till intåget i Ukraine den oafbrutnaste, den gränslösaste lycka. Icke blott hvarje drabbning vanns, under hvilka förhållanden den än företogs: han kunde ströfva på ridderliga irrfärder nästan ensam, genom hela landsträckor hvimlande af fiender, utan att ett hår kröktes på hans hufvud; vid anblicken af hans blotta person togo stora härskaror till fötterna; de otroligaste bedrifter utfördes **); ehvar det unga "lejonet från Norden" befann sig, var Richard Lejonhjertas tid till punkt och pricka återkommen. Honom sjelf försatte hvarje åsyn af någon fiendtlig flock eller massa i jubel; det berättas, att han ofta, när han såg en sådan anrycka, spratt högt af glädje, klappade händerna och ropade: "ack, se nu komma de!" Dock bör man lika litet, som att han var en blott soldat, föreställa sig, att han var en blott batalj-vinnare, en länge af spelarlycka gynnad våghals. Han kunde äfven vara fältherre. Vill man (på det exempel må anföras) invända, att han vid gången öfver Düna egentligen förhöll sig endast såsom en ypperlig verkställare af Dahlbergs ypperliga plan: så svara vi, att deremot segern vid Klissow vanns genom hans egen anordning, och det öfver den vidtberömde taktikern Schulenburg ***); äfvenså var planen till slaget vid Holofzin helt och hållet uppgjord af honom sjelf, och lika genialiskt uttänkt, som af oförliknelig tapperhet utförd. Visserli-

*) Fullkomlig sinnebild af sitt folks urlynne, företedde han äfven i sitt krigarlif både dess tröghet och dess hetsighet. Så t. ex. ser man, att brådstörtande, alla hinder, alla omöjligheter trotsande *il-marscher* ej sällan omvexlades med månaders dvalor.

**) T. ex. Krakaus eröfrande genom ett af Carl (som denna gång talte fransyska) med thordönsröst utropadt *ouvrez la porte!* samt ett dervid utdeladt ridspö-hugg öfver den på fästnings-porten nyfiket gläntande commendantens ansigte; hvarefter Carl, åtföljd blott af Stenbock och några få man, egenhändigt uppryckte porten och inred midt igenom den handfallna besättningen.

***) Augusts anförarskap var här blott skenbart.

gen var den ock beräknad blott på en sådan; i samverkan af dess instinkt och geniets. Man vet, att sistnämnda drabbning var bland Carls alla segrar den, på hvilken han sjelf satte mesta värdet, och för hvilken han helst hörde sig berömmas. Men just denna omständighet intygar, att han skattade snillet i förening med kämpamodet och kämpastyrkan vida högre, än dessa bägge det förutan. Väl kan ej nekas, att han oftare och längre hängaf sig åt sin äfventyrslust, än en fullkomnad fältherre höfdes; och i dylika företag, som t. ex. stormningen af Viprek, var tvifvelsutan mera olynne än förstånd. Men har det ej ofta nog händt äfven de allmännast erkända stora fältherrar både att för den förra frestelsen duka under, och att likaså, vid dåligt lynne, i hettan begå till och med grofva misstag? Erinrom oss Fredrik den Store *) och Napoleon! Hvad som dock för Carl (liksom för Napoleon) blef den största olyckan, var — hans lycka; eller dennas nästan öfvernaturliga mått och långa varaktighet. Hon syntes in i det allrayttersta vilja förblifva honom trogen. Sjelfva det klandrade Ukrainska tåget (hvilket dock hade mycket som talade för sig) skulle troligen, oaktadt alla okloka råd af den inbilske Rehnsköld **), oaktadt alla felslagna beräkningar på

*) Huru många fel gjorde ej denne i det (likafullt ärorika) sjuåriga kriget! Så säger den Loebell-Beckerska Verldshistorien t. ex. om hans belägenhet i Sachsen vid slutet af år 1759: "Man gjorde invändningar; men Fredrik mottog ej råd. Således var en ny olycka oundviklig. . . . Fredrik var här alldeles i samma ställning, som en olycklig spelare. Ju mer han förlorade, desto mer vågade han, och desto förhatligare blefvo honom alla kallare spelare. Det "invigda kreaturet" (Daun) till trots, camperade han i hela sex veckor vid Wilsdruf i den förfärligaste köld under islupna tält, i hvilka soldaterne packade sig på hvarandra för att värma sig, men likväl sjuknade och dogo tusentals". O. s. v.

**) Med detta biord är väl den mannens karakter egentligen betecknad. Mycket af hans vidunderliga beteende vid Pultava, hvilket redan i Carls tid klandrades allmänt, torde kunna förklaras såsom en följd af hans seger vid Frauenstadt. Sedan äfven han (på egen hand) lyckats slå Schulenburg, höll han sig tvifvelsutan — och särdeles i förhållande till Ryska generaler — för oöfvervinnerlig.

Lybecker, Lagerkrona och Mazeppa, ändock hafva fört honom till Moskwa: om han vid Pultava hade kunnat sjelf anföra, eller om Lewenhaupt fått anföra der; ja, kanske till och med, om Stenbock funnits att anföra vid Perewoloczna. Hvad mera är: på ett hårsmån nära — eller om Peter ej tagit med sig till Pruth den slugaste af frillor och denna ej påträffat just den fånigaste af stor-vizirer — hade det mer än roman-lika, det fabelaktiga verkligen inträffat, att i spetsen för en armé af Turkar förkrossa czaren och midt igenom Ryssland segrande hemtåga, spillrande den nyuppstigna verldsmakten, eller tvingande den att för framtiden bli mera asiatisk än europeisk. Icke vid Pultava störtades Sverige, icke genom Ryssarnes tapperhet; det skedde vid Pruth, genom Turkarnes dumhet. Dertill kom, för att fullborda verket, Carls envetna qvarvistelse i Turkiet. Men så skadlig än denna långa vistelse blef för både konung och rike, måste man dock förlåta en hjelte med Carls lynne, att han i det längsta ej ville släppa den glänsande dröm, som engång varit så nära att öfvergå till sanning. Han kunde knappt upphöra att vagga sig i förespeglingar af nya möjligheter dertill; men man bör ej glömma, att en lång tid framåt voro dessa utsigter ej alldeles osannolika.

Likväl skönjer man, vid närmare påseende, redan tidigt i hans diktan och traktan tre bestämda drag af ett verkligt system, hvars medvetenhet mer och mer klarnade under loppet af hans nioåriga segerbana. Det ena: att genom Augusts afsättande och Stanislai upphöjelse förvärfva, i den ädlaste och dygdigaste af dåtidens Polackar, en i allo tillförlitlig bundsförvandt. Det andra: att derefter, med ryggen sålunda tryggad och Polens nye konung vid sin sida, lika grundligt tillintetgöra Peters planer och hämma Rysslands öfvermodiga framsteg. Det tredje: att i Gustaf Adolfs fotspår vara protestantismens beskyddare; — en egenskap, hvari han ock gick de Tyska protestant-folkens åsigt och förhoppningar till mötes. Den fleråriga gästningen i Turkiet var, under allt sitt fantastiska utseende, för Carls egen utveckling gagnelig och öf-

verhufvud af genomgripande följder. Det är en sanning, den jag sökt på sitt ställe ådagalägga. Huru inverkade dessa följder på nyssnämnda system, till dess vidare utbildning? Det kan man, till en del, inse; om än, till en större del, blott ana.

Synbart är, att han efter hemkomsten var, väl i bottnen samme Carl XII, men tillika, i mången hänsigt, en ny. Minst hade hans motgångar dertill bidragit, — ty han var den oböjligaste af menniskor; mera, att han upphört vara yngling, lefvat i flerårig förtrolighet med snillrika, klyftiga, fint bildade personer, och ställt en sådan — den ryktbare Görtz — bredvid sig såsom sin minister, sina inre och yttre statssakers allt i alla. Man skönjer mera sinne för både strategiska och politiska combinationer, äfvensom en åt cultur och rikets inre organisation mer än tillförne skänkt uppmärksamhet. Blott i afseende på allt, hvad till penninge-väsendet hörde, stod han ännu lika långt från något rigtigt begrepp; de egenmäktiga åtgärder, genom hvilka han i sin gunstlings frånvaro störde dennes regleringar, äro derpå ett nogsamt bevis. Öfver åtskilliga hårda och för ögonblicket tryckande mått och steg, som utgingo från båda samfäldt, kunde föröfrigt, i den tiden, mången ursäktligt klaga. Men de voro nu enda medlen till Sveriges frälsning; åtminstone till en frälsning med ersättningar och ära. Ur de förehafvanden, med hvilka han vid slutet af sin lefnad umgicks, framstår ögonskenligt det tillägg till det förut angifna systemet, att åt Danska sidan fullfölja farfaderns eröfringar. Svårt är deremot att gissa, huru han, numera, egentligen tänkte sig förhållandet åt Ryska sidan. Såsom bekant är, ville Görtz beveka honom att nöja sig med den från Peter erbjudna återfångsten af Finland med Viborg, jemte Peters bundsförvandtskap mot alla hans öfriga fiender, till Stanislai återuppsättning, Norges eröfring, samt de förlorade Tyska landskapens igentagande. Tvifvelsutan var detta fredsförslag ett af de ämnen, som i de omnämnda förtrogna samtalen mellan Carl och Görtz oftast förekommo. Peter lyckades han öfvertala; den större svårigheten var att öfvertala Carl. Säkert

är, att i dennes tanka voro aldrig Ingermanland, Estland och Lifland för **alltid** skilda från Sveriges krona. Sannolikt förehöll honom Görtz, att här vore frågan blott om ett afträdande för någon tid; att Peter, enligt **sin** karakter, näppligen skulle länge underlåta handlingar, som kunde rättmätigt föranleda, under förbättrade omständigheter, ett återvinnings-försök; att lägligaste tillfället alltredan närmade sig, emedan Peter, ytterst utsväfvande och redan sjuklig, ej kunde förmodas bli långlifvad*). Men knuten var att förmå Carl *till* någonting, som — äfven blott för den minsta tid — såge ut som en aftvungen eftergift, ett tillbakasteg. Det var *sista* försöket till denna knuts lösning, som Görtz ville våga, då han afreste till lägret vid Fredrikshall. Om utgången var han *måhända* sjelf oviss. Carls förhoppningar, då han nu ånyo såg sig i spetsen för en ansenlig, krigisk och präktigt *utrustad här*, växte åt höjden med jättefart; och antydningar lära dessutom finnas, att han vid denna tidpunkt börjat lyssna till *en* annan politisk combination, hopspunnen af de makter, hvilkas råd och fordringar man efter hjeltens död alltför mycket *hörsammade*. Troligt är, att Görtz antingen skulle ha besegrat denna nya anläggning, eller, med sin utomordentliga förslagenhet och smidighet, förstått begagna äfven **den** till sin herres räddning. Men **icke** troligt är hans ovänners föregifvande under den skändliga, på Carls fall omedelbart följande rättegången, att konungen hade sjelf ämnat låta fängsla honom vid hans ankomst. Med Carls allbekanta långmodighet stämde hvarken öfverens att så hastigt fatta onåd för en person, nyss hedrad med hans oinskränktaste förtroende, eller att med så brådskadt sätt och i så hård form gifva denna plötsliga onåd tillkänna.

Det var en förunderlig politik af alla det nordliga Europas stater, att samna sina krafter till Sveriges förkrossning och Rysslands upphöjning. Redan Lagerbring fann den häp-

*) Också öfverlefde han Carl blott i sex år!

nadsvärd *). Den tillhörde dock det ingalunda ovanliga slag, der enhvar tänker blott på sig och den närvarande stunden; hvars fördel, lumpen eller ingen, äfven såsom störst var för liten att urskulda så mycken kortsynthet. Särdeles hvilar på Hollands, och i förnämsta rummet på Danmarks ansvar, att czaren omsider kunde äfven genom en flotta betrygga sina eröfringar och uppnå ett välde i Östersjön, utan hvilket hans landvinningar och hans Petersburg ännu föga betydde. Odödlig heder åt de hjeltar, en Wachtmeister, en Ehrensköld, med flera, som, i trots af hela denna fiende-liga, äfven på sjön och in i det yttersta upprätthöllo Sveriges vapenära; slutligen genom olyckor, ärofullare än segrar! Men tack och vördnad må jemväl egnas åt de få Danskar, en Lente och de bägge hedersmännen Holsteen, hvilka ensamme i sin konungs omgifning afrådde honom från detta nya krig, förutsade, att czarens Östersjö-makt skulle en dag blifva mycket vådligare än Sveriges, och yttrade, att ingen Ryss borde vid Östersjön äga en bostad. Hade dessa röster blifvit förstådda; hade Danmark och Sverige begripit hvarandras interessen och sammanslutit sina — då ännu å ömse sidor **) mäktiga — flottor: då såge Europas Nord i dag annorlunda ut; då skulle öfver Östersjön och dess kuster, om icke ett enkom Svenskt rike, dock ett Skandinaviskt trillingsrike herrska; då vore hvarken Ryss-

---

*) "Uti de flesta hofven spökade denna tid ett underligt djur, som kallades Balancen i Europa, och brukades endast att sätta folk i synvilla. Om man allvarligen tänkt derpå, hade väl aldrig konungarne i Danmark, Preussen, England och Hannoverska huset förenat sig, att upplyfta Ryska makten utom alla skrankor". (Holland är här uteglömdt.) "På konung August och Polackarne kan mindre undras (???). En del af dessa makter hafva redan smakat frukten häraf. Det andra hör till framtiden". (Sammandrag af Svea Rikes Historia, Carl XII, sid. 50.)

**) Man förvånas, när man ser, hvad under sjelfva olycks-åren ännu Sveriges krigsflotta var. Ännu 1710 kunde den från Carlscrona utlöpa med 44 örlogsskepp; hvaraf ett af 110 kanoner, trettiosex af mellan 96 och 50, ett af 48, och sex af mellan 28 och 22.

land eller England, hvad de äro nu. Men förblindelsen ägde på sin sida alla egoismens bevekelsegrunder. Vinsten tillföll — de bägge nyssnämda makterna; hvilka, bland alla de mot Sverige sammangaddade, blefvo de enda, som egentligen, och i stort, skördade fördel af dess ofärd.

Slutligen kan tilläggas, att Carls ställning under de sista åren var fördelaktig i ett afseende, som visserligen skulle i vår tid gälla vida mer, än i hans, — men dock redan då ej gällde så alldeles litet. I samma stigande grad, som han förföljdes af konungarne, omfattades han med kärlek af folken. Populär, tillförne, genom det utomordentliga i karakter, bragder, dygder, var han det, efter sin återkomst till Stralsund och Sverige, i ojemnförligt högre mån genom sina olyckor och det mod, hvarmed han, ännu stadd blott i blomman af sin ålder, ensam kämpade mot en hel verld, i orygglig förtröstan på Gud, sin sak, sina Svenskar och sin värja. Af den förtjusning, med hvilken han — särdeles i Tyskland — allmänt välkomnades, erhöll han dagligen de utmärktaste rön. Det var ej blott Stralsunds borgerskap, som i sin magistrats helsningstal uttryckte en den mest rörande tillgifvenhet. Äfven Nürnbergs magistrat sände till hans möte en skrifvelse, der, med den hänrycktaste och öppenhjertigaste utförlighet, den önskan yttrades utan omsvep, att han, Gustaf Adolfs efterträdare och like, måtte hugnas med lång lefnad och fullständig seger öfver alla sina fiender. Likaså talande äro de medaljer, som nu i mängd slogos med hans bild, och på det oförställdaste vis tolkade folkens känslor. Så t. ex. en öfver hans belägenhet i det af fiendehärar omhvärfda Stralsund, med inskrift:

Was sorget ihr doch?
Gott und Ich leben ja noch!

eller en annan, med dessa än vackrare, ja sublima, och Carls hela karakter fullt betecknande verser:

Gott ist allein mit Mir, und Ich allein mit Gott;
Weil der mein Schild allhier, so acht' ich keine Noth.

Detta trohjertliga mottagande erfor den store olycklige ingalunda minst hos det folk, ur hvars sköte han framgått; det folk, som närmast blödde och led af hans ära. Hvem kan förtänka det, att, under de senare åren af hans frånvaro, dess allmänna stämning var lika dyster som dess allmänna ställning? Intet underverk skulle varit mera underbart, än om icke, synnerligen från den tidpunkt då han uppslog sina bopålar i Turkiet, antalet af de obelåtna i Sverige hade betydligt ökat sig. Till missnöje hos många, till misslynne och nedslagenhet hos flera, till mörka utsigter hos de flesta, hade han, tyvärr! gifvit alltför grundade anledningar. Det vore dock orättvist att räkna samtliga de suckande till det åt en aristokratisk republik syftande parti, hvars tillvarelse redan började bli synlig. Vi tro, att icke ens samtliga de knotande böra diträknas. Vi gå än längre; vi begripa rätt väl, huru bland sjelfva det nyssnämnda partiets medlemmar kunde helt oegennyttigt befinna sig mången verklig fosterlandsvän, på samma gång bländad af dess hufvudmäns theorier och tröstlös öfver konungens sätt att leda Sveriges öden. Föröfrigt bör märkas, att ovänner, dels hemliga, dels halft uppenbara, hade Carl bland både adel och oadel; men också, på båda hållen, de trognaste vänner. I alla fall var det ej nationens flertal, som kunde anklagas för brist på trohet. Hjelten gjorde det ej heller. Han hade ställt denna trohet på nästan öfvermenskliga prof; och den genomgick dem utan vank, med en ännu vid hans hemkomst oförlamad spänstighet till de kraftigaste ansträngningar. Såsnart han ånyo stod på svenska jorden, omedelbart åskådlig och förnimmelig i sin personlighets hela trollkraft, genomflögs hela Sverige af en elektrisk väckelse, och ett nytt lif började öfverallt röra sig. De än i dag hjertgripande qväden af Frese, hvilka jag meddelat, och af hvilka ett välkomnade honom såsom uttryck af en i Ystad mötande deputations känslor, tolka, tvifvelsutan lika sannt som skönt, den egentliga nationens sinnesstämning. De åtgärder, som nu vidtogos, de ökade bördor, som deraf uppkommo, kändes tun-

ga och svåra. Men de fleste af de bärande uthärdade villigt; lifvade genom nya solstrålar af hopp, och genom den personliga närvaron af konungens föredöme. Dessutom var, numera, ingen hederlig fred åtkomlig på andra vilkor. Man måste — och man ville — med honom dö, eller segra.

Jag har vid ett annat tillfälle sökt skildra, huru, hos våra Forn-Skandinaviska förfäder, det innerst egendomliga af deras hjeltetro, hjeltedikt och hjeltebragd var en heroiskt-ethisk verldsåsigt och en heroiskt-praktisk sträfvan. Det är samma ursprungs-lynnes grundsyftning, som äfven i den svenska vetenskapens och den svenska vitterhetens mest storartade företeelser igenkännes. Det var af denna syftning en väldig instinkt, som ville i Carl XII, under den omedelbara hjelteformen, gifva sig skepnad och verkningsrymd. Också hade han blifvit en Heros i högsta betydelse, för sin tid och alla följande tider, om han hunnit lära sig rigtigt förstå, hvad denna instinkt innebar. Men han missförstod den, under hela den segerkrönta hälften af sin bana; och råkade derigenom, oaktadt sina flerfaldiga snille-anlag, fångas inom trollkretsen af samma hårda krigiskhet, som den, åt hvilken öfverhufvud de fordne Asakämparne hängåfvo sig. Vi lemna derhän, huruvida han mot slutet af sin lefnad sjelf insåg, att i hans stränga begrepp om hämnande rättrådighet hade insmugit sig ett alltför ymnigt mått af ungdomlig äfventyrs-lust. Vi skönja dock, att i allmänhet ljusnade då inom hans själ en ny synvidd; eller att strimmor framstego, flera och flera, som för hans rike och Norden bebådade en skärare morgonrodnad än den blodfärgade, hvaraf hans ynglingsålder var omglänst. Uppenbart är, huru samvetsgrannt han alltmera sökte mellan stridens och fridens värf jemndela sin uppmärksamhet, flit och den tid, om hvilken han såsom sjuårig gosse, på sin lärares fråga: "vet herrn hvad tiden duger till"? svarat: "ja men! tiden duger att göra allahanda vackra saker på" *). Allt, hvad

*) Hans flit i sitt cancelli är märkvärdig. Tilltagande med åren, och redan i Turkiet stor, syntes den i Lund oerhörd. Hvarje morgon upp-

i hans väsende var innerligt, rörde nu mäktigt sina vingar; så att jemväl den kärlek för speculativ philosophi, hvilken redan tidigare hade till och med lockat honom att författa en dithörig (af Lagerbring summariskt angifven) uppsats, växte, och bragte honom att ännu i sina sista dagar fortsätta detta författarskap **). Men just som för alla hans själsgåfvor den fulla utvecklingens stund var kommen, stod han vid sin banas gräns: ett offer för en nödvändighet, som han sjelf frambesvurit. Mot den klokare Carl XII var lyckan lika oblid, som hon varit blid mot den oklokare. Han hade uttröttat henne. Han hade för länge utmanat ödet, eller, christligt att tala, för länge missbrukat försynens gunst. Egentligen dignade han för det Fatum, som han bar inom sig sjelf. Det var detta, det var hans jernviljas öfvermått, som länge hade, i alla rigtningar, underlättat stämplingarna till hans undergång.

---

stigande kl. 1, satt han genast omhvärfd af acter; undertecknade aldrig någon expedition, utan att ha noga genomläst både conceptet och renskriften; och genomgick på detta vis ofta sextio till sjuttio särskilda skrifvelser i rad, utan afbrott.

**) Görtz och han plägade äfven philosophera tillsammans; och det jemväl skriftligen. I ett bref från den förre, dateradt Lofön d. 15 Juli 1718, förekommer derom detta ställe: *Je joins ici mes petites reflexions sur les thèses de philosophie, que j'ai trouvées sur la table du Roi. Je vous envoyerai au premier jour des anti-thèses. Vous voyez, M:r, que les grandes affaires ne nous privent pas du tems de songer aussi aux bagatelles.* (Att Görtz sjelf älskade dylika tank-sysselsättningar röjer sig ock i ett hans bref till en hoffröken, som begärt hans utlåtande öfver några de vigtigaste ämnen för en tänkande själ: han prisar der, såsom det önskvärdaste af allt, en ren, en oegennyttig kärlek, och visar nödvändigheten att fästa den vid Gud, såsom det enda en sådan kärlek uppfyllande föremål.) Om hans enskilda förhållande till Carl XII finnes i ett annat bref, dateradt Stockholm d. 26 Apr. 1718, detta märkliga yttrande: *D'ailleurs je suis si degouté de la Suède, que je ne voudrais y démeurer pour tout au monde, quand je devrais être éloigné du Roi. Il est vrai, qu'il en coûte un peu pour le corps d'être avec S. M. Mais, en échange, l'esprit s'en trouve d'autant mieux.*

Han föll — och efter sig, från höga stranden,
Han hörde Nordens gamla tempel ramla,
Och dånet vandra genom öde landen.

Man har icke orätt, om man säger, att han af alla Sveriges konungar varit den förderfligaste för sitt rike. Han har ruinerat det — troligtvis — för evärdlig tid; åtminstone så långt, som utvärtes politisk litenhet onekligen är ett mäktigt hinder mot uppkomsten af invärtes politisk storhet. Men han har gjort det på ett så lysande sätt, att dermed ingenting i historien kan jemnföras. Derför lefver han hos Svenskarne i oförgänglig tacksamhet; de ursäkta villigt, för hans djupt ur-svenska egenskaper, hans lika djupt ur-svenska hänförelser och förirringar; ja, han är, i sjelfva verket, af alla våra stora konungar den, som för folkminnet blifvit mest kär. Och derför har man ej heller orätt, om man säger, att en evig nationalvinst ligger i den till jordens och tidens gränsor sig spridande ära, som genom honom kringstrålar det fordna Sveriges tragiska slut. Det förringar henne ej, att hon tillika innebär en varning, och en vink om en annan ära.

Slut-orden af Slut-föreläsningen

den 28 Nov. 1845*).

— — Hvad ock mot Carl XII såsom konung må anmärkas: en dråpligare hjelte för ett Epos, och för ett svenskt, kan aldrig någon bildningskraft upptänka. En omätligt herrligare gestalt, än Portugals Sebastian, är han ämnad att för en svensk Camoens blifva sjelf medelpunkten i en folksdikt, som deruti skulle likna den portugisiska, att den blefve, på samma gång, en drapa öfver sin hjelte och öfver sitt fäderneslاland.

Väl har den trogne Hultman deri rätt, att den, som vill förtälja om Carl XII, "är lik det barn, som med en sked vill hafvet utösa." Icke dessmindre afundas vi den skald, som engång erhåller detta drottqväde i uppdrag. Ovilkorligt rinner oss härvid i minnet, huru den persiske hjeltesångarn Firdusi, på ett ställe i sin Schah-Nameh, uppmanande tillropar sig sjelf**):

Früh' am Morgen steh' auf, und dicht';
Horch, wie die Nachtigall alt-persisch spricht!
Dem Tod Isfendiars will sie Klagen schenken;
In Klagen besteht ihr Angedenken.

*) De offentliga föreläsningar öfver Forn-Skandinaviska och Svenska Vitterhetens Historia, hvilka under detta års senare akademiska termin höllos i DD. KK. HH. kronprinsens — nu H. M. konungens — och hertigens af Uplands närvaro afslutades med den bild af Carl XII som nu i tryck framlägges.

**) Enligt v. Hammers öfversättning.

Så ungefär skall ock ofta den kommande Carla-skalden, sorgligt lycksalig af sitt ämne, anmana sig:

Tidigt med lärkan statt upp, och sjung:
Hör! hur hon talar om forn-svensk Kung!
Hon längtar att jubla, hon längtar att klaga;
Hon längtar till Carls evärdliga saga.
Låt honom lefva i bilden än;
Jordens vår känner hans igen!
Herrska engång i Svea bygder
Tomma läror och veka dygder,
Utländsk härmning i prat och kif,
Skrytande flärd i skrift och lif:
Lycklig du, som får sträcka färden
Till den blommande hjelteverlden;
Till det Stora, i lust och nöd;
Till det Sköna, i kamp och död!
Se! i festdrägt, i vapenskrudar
Stiga ur grafven de flydda Gudar —
Ja! med lärkan flyg opp, och sjung
Om Sveriges ära och om Carl Kung!

Men — sin rätt har ej blott det förflutna!
Äfven det nu, som lefver, har sin.
Stunder, som dessa, odödligt njutna,
Rista i evigt minne sig in.
Oscars Söner! min tunga stammar:
Men det ord, som af mig ej blir sagdt, —
Sen er omkring, hur dess eldskrift flammar
I hvart öga med ungdomsmakt!
Allt förgås, blott Kärleken icke;
Och med hvad kärlek till Er vi blicke,
Han det vet, som ej räknar år,
Han, hvars thron ofvan himlarna står!

Minnens, o minnens från dessa salar
Ej blott, hur Sagan om Svithiod talar,
Men ock, hur Svithiods gamla stam
Än skjuter grenar och blommor fram!
Än har Sverige knoppar, som svälla,
Hjertan, som klappa, toner som qvälla;
Ynglinga-trängtan, så glad som djerf,
Syften till guda- och hjeltevärf.
Runan och Harpan på Fyris bräddar
Än inom fostbrödra-ringar bo;
Mana, att ett blott Svithiod räddar:
Enig vilja ur kraftig tro!
Stora tankar och höga minnen,
Det är lifvet af svenska sinnen:
Sjunke till Hel hvad ej lefver så,
Hvad oss vill göra till låga och små!
Allt, som hycklar, och allt, som gycklar,
Allt, som andas blott split och hån,
Må det bak eviga Mörkrets nycklar
Fjettras, och darra vid Ljungarns dån!
Mannavettet och mannamodet
Gånge i samarf med Manhems-blodet;
Ve den, som tubba oss vill derifrån!

Dock, hvad herrligt kan hoppet ana,
Som ej Ditt furstliga hjerta nått,
Du, o Carl! under segrens fana
Buren och fostrad till Manhems Drott?
När jag skildrade fädrens lära,
Stridens lära för Ljus och Väl,
Mannens dyraste rikdom Ära, —
Talte jag blott ur Din egen själ.
Gack med Gud! Ifrån Carla-anor
Styrkans örnar och Sångens svanor
Följe Din stråt i täflings-förbund!

Milda klangen af GUSTAFS lyra
Fläte rosor af diktens yra
Kring hvar broderlig hvilostund! —
O, hvilka syner i fjerran glimma!
O, hvilken glans utur skingrad dimma,
Bredd öfver framtida skalders lund!
Gömd är då jag af grönskande mullen;
Men bland röster, som höjas engång,
Skall, måhända, en sons öfver kullen
Sjunga CARL den Femtondes sång.

Elfva Bref från Swedenborg
till hans Svåger
Erik Benzelius den yngre *).

Innehållande

Upplysningar till Konung Carl den XII:s historia.

I.

Stockholm den 21 *Nov.* 1715.

Högtärade käre Broder!

Efter lofven skickas dessa rader i största hastighet till Posten; tackande först och senast min k. broder för den stora

*) Dåvarande bibliothekarie vid Upsala universitet; sedermera professor, biskop och slutligen ärkebiskop. Var gift med Swedenborgs syster Anna. Dog i Linköping 1743. — Brefven äro mig benäget meddelade från Linköpings bibliothek, ur en handskrift-samling, kallad *"Collectanea Physico-Mathematica* samt åtskilligt rörande Sveriges Natural-Historia." Sign. N:o XL. Utan att tillåta mig någon ändring vid språket, har jag moderniserat blott orthographien och den ofta till svårfattlighet ledande interpunkteringen; på det ingenting måtte föra uppmärksamheten från innehållet, eller ställvis göra detta mindre tydligt. Öfver- och underskrifterna har jag, för besparing af rummet, endast vid första brefvet så bibehållit, som de i originalen äro ställda. Dateringen, som der alltid finnes undertecknad vid brefvens slut, har jag, till lättande af tidsöfversigten, uppflyttat ofvanför deras början. Swedenborg sjelf sätter oftast årets datum framför månadens; någongång ställer han ortsnamnet midt emellan (t. ex. "1715 Stockh. 21 Nov.") Men stundom följer han

mig bevista godhet i Upsala. Vore min största önskan, att finna tillfällen den på något sätt att aftjena. I dag kom jag först hit; kunnat väl i går hinna fram, om icke varit för mörkrets skull och ovissheten att finna qvarter för en blåklädd.

Enke-drottningen lefver än, har bättrat sig i dag [1]. Sänder i morgon genom Mag. Rhyzell ringen att afhämta. Om böckren vill jag underrätta mig i morgon, och med nästa post gifva derom besked.

Nytt är det bästa och värsta vi hafve hört; läggas allenast här och der små klock- eller jut-lögner till. De meste veta om konungens person ingen visshet. Somlige sluta honom in i Stralsund och ge honom ingen utväg att komma undan. Somlige fröjda sig *vainement* af hans hemkomst, och vänta'n sist i afton; vagnar äro väl färdiga på hofvet att rycka emot honom. Det menas dock allmänt, att han är undankommen; att, sedan hästen blifvit honom undanskjuten, han lupit tvåtusen steg till fots, innan han fått sig en annan gångare. Detta kunde ock lända till hans gloria: såsom Holländaren säger, att Svensken vore den bäste soldat i verlden, om han visste att fly.

Bror Gustaf [2]) låter helsa.

Högtärade k. Brors
trognaste broder och vän
EMAN. SWEDBERG [3]).

II.

Carlskrona 1716. [4])

Högtärade k. broder! — Från Lund skref jag sist k. broder till; skulle väl oftare, derest icke blifvit hindrad af mechaniska och andra sysslor, samt haft nog att beställa med att

---

ock det bruk, som nu blifvit det allmänt vanliga; och hvarefter jag således vid denna aftryckning desto hellre rättat mig. — Föröfrigt hänvisas läsaren till de anmärkningar, som efteråt skola bifogas.

poussera *au bout* min *dessein.* Sedan Hans Majestät ansåg min *Daidalum* [5]) och intention dervid nådigt, befordrade han mig till att vara extraordinarie assessor i bergs-collegio; dock så, att jag skulle följa commerce-rådet Polheimer [6]) efter en tid. Det mig allramest fägnar, är, att Hans Majestät fällt sitt milda och nådiga omdöme om mig, och sjelf försvarat mig för dem som tänkt mitt värsta, och sedermera försäkrat mig om vidare nåd och omvårdnad; hvarom jag, så *directe* som *indirecte,* är blefven förvissad. Att berätta allt *specialius:* sedan Hans Majestät noga informerat sig om mitt sinne, studier och mera, då jag haft den lyckan att hafva goda gynnare, tillbjöds mig tre characterer och functioner att välja af, och sedan fullmakt på extraordinarie assessors rang och character. Men som mina ovänner hafva för mycket spelt *intrigue* vid bemälta fullmakt, och satt henne med *ambigue* termer, sände jag henne tillbaka till Hans Majestät tillika med några utlåtelser, väl vetande hvad jag hade att stödja mig vid; då mig strax beviljades en ny, och derjemte ett nådigt bref till bergs-collegium: det contraparten måste vid Hans Majestäts eget bord sitta och skrifva *in duplo* på tu sätt, deraf Konungen det bästa utvalde. Så att de, som sökte mitt värsta, voro glade att de kommo med reputation derifrån; hade så när brännt fingren.

Daidalus har njutit den nåden, att han legat dessa tre veckor på Hans Majestäts bord, och gifvit materia till många discurser och frågor, och visats af Hans Majestät sjelf till många. Innan kort lärer jag öfversända det som näst följer för *V Daidalus* [7]), då Doct. Roberg [8]) och Bromell [9]) intet lära undandraga sig att behedra det med sitt; torde lända dem till nöje.

Hit till Carlskrona kommo vi för några dagar; ämnande oss efter tre veckor till Göteborg, och sedan vägen till Trollhättan, Venern, Hjelmaren, Gullspång, att bese lägenheter för slussar: hvartill Hans Majestät visar sig fullt benägen [10]). — Om Societetens inrättande [11]) är ännu intet angifvet. Skall

dock i sin tid intet förgätas, fastän Upsala-brefvet lärer komma att ligga. Mot Februari månad torde vi komma när Upsala, då allt omständligare kan berättas och rådslås.

Till Syster Anna anmälas tusenfaldt helsningar. Klippingshandskar äro uppköpta. Förblifver H. k. B:rs ödmjukaste tjenare och trognaste broder.

P. S. Eljest har resan afgått med mycket liten *depenser*, än resepenningar. Hvad eljest för fullmakt *ordinarie* plägar erläggas, har mig ingen styfver kostat; det jag vid min själs salighet bekräftar.

Bilagd afskrift af Kongl. Brefvet till Bergs-Collegium.

Carl ... Vår synnerliga ynnest .... Såsom Vi i Nåder hafva godt funnit, att förordna Emanuel Swedberg till att vara Extraordinarie Assessor i Bergs-Collegium; dock att han derjemte bör följa med Commerce-Rådet Polhem och vara honom till hjelp vid Slussbyggningars och inventioners inrättande: alltså hafve Vi härmed velat låta eder sådant veta, med Nådig befallning att J låten honom njuta säte och stämma i Collegio, när som han tillstädes kommer; och i synnerhet när sådana ärender förekomma, som angå Mechaniken. Gudi befallad.

CAROLUS.

CRONHJELM.

III.

Göteborg d. 22 *Jan.* 1717.

H. k. B:r! — Skulle önska, att brefvet först träffade k. Broder qvar i Brunsbo [12]); och att så stor *patience* kunde ges, att jag ock kunde få den lyckan; fast jag intet än på tio dagar kan framkomma, om än önskan och längtan vore dubbelt starkare. Lemna Commerce-rådet Polheimer på en ort der vigtiga desseiner hafvas för handen, är så Hans Majestäts intention och behag emot, som min fördel i längden. Dock

hoppas jag, att bristen af föret betager min Bror bortresan inom den tiden. Om min Bror kunde få vara qvar, torde kanske något kunna handlas om, som vore nyttigt; så för det ena, som det andra.

För min Brors gratulation, som jag undfick i Carlskrona nyss före afresan, tackar jag mycket. Försäkrar på mitt samvete, att den mesta fägnad jag finner deruti, är att det förmodeligen fägnar mina Föräldrar och k. Broder; deras fägnad är min största *avancement* och lycka.

Jag arbetar nu på *V Dædalus:* tänker vid nästa post hafva den färdig, att föra den med mig till Brunsbo i nästa vecka. Skulle jag då icke träffa min Bror qvar, sänder jag den efter till Upsala, och anhåller om den förra min Brors godhet derföre. Och som resan lärer gälla till Konungen igen, sist i April månad, tänker jag få den färdig, tillika med apart tillökt tractat om *Longitudine locorum:* då jag ock hoppas något kunna uträttas om Observator och Societeten, hvartill ingenting än är gjordt; fast ett ord hade varit nog att göra't, om Commerce-Rådet hade funnit, att sådant hade haft gång och bestånd utan att den ärnade hade kommit med i Societeten eller åtminstone varit närvarande vid Upsala. Dock skall säkerligen om *Observatorio* härnäst anhållas. Dock torde vara härom mer att berätta, om munteligen kunde ske. Min Bror helsas af Commerce-Rådet. — Förblifver alltid H. k. B:rs trognaste broder intill min död.

IV.

Stjernsund d. 23 *Febr.* 1717.

H. k. B:r! — Jag sänder innelyckt *V Dædalum*, och anlitar k. Broder nu derom som tillförene, med ödmjuk begäran, det K. Broder vill hafva denna sin förra godhet ospard. Jag skulle längesedan det gjort; men varit på en ostadig resa alltjemnt, att jag knappt för dylikt haft en timmas *respit.* Men som jag nu kommit hit till Stjernsund, har jag fått några da-

gar undanrymma till att sammansätta det, så godt som ske kunnat. Hoppas, att det vinner *Upsaliensium* — och min Broders i synnerhet — approbation.

Jag har bifogat Latin bredevid, och det efter Hans Majestäts egen vilja; som punkterade ut för mig, hvarest Svenskan skulle stå, och hvarest Latinen: thy önskar jag, att det kommer på samma sätt svarande mot hvarandra i sina *paginis*. Med utstickningar af samma topp [x 3]) vet jag intet huru att draga försorg, såsom jag så långt är ifrån och intet har lof att komma öfver sjelf. Kunde Doctor Roberg på något behagligit och *engageant* sätt blifva derom ombuden, torde det bäst låta sig göra; helst som dervid några minutier sig infinna, som . . . Arehn (?) intet så lätt lärer komma ut med. Eljest, om det skulle behöfvas sjelfva toppen till eftersyn, ligger den uti schatullet i kammaren der jag var, i en af lådorna ofvanför, hvilket ock torde lemnas till Doctor Roberg, som åtoge sig den mödan. — Eljest hoppas jag, att bemälte Doctor lemnar härvid sina tankar om Snö och Tillfrysning; som han lofvat.

Hvad hans project till Saltgörande anbelangar, discourerade Hans Majestät derom och tog contrapartiet; bevisande det af Ungerskt vin, som alldeles kan frysa till; refererande, att, när han var i Polen, ett fat Ungerskt vin tillfrusit så, att han delade det med värjan styckevis åt Bussarne, fast det lemnade en kärna inuti af sjelfva essencen så stor som en muskötkula. Och som Hans Majestät synes vara nog hågad för Salts tillverkande i Sverige, hafva vi i Uddevalla informerat oss noga derom, och funnit, att här i Sverige finnes bästa lägenhet i verlden derföre; såsom der är ymnogt skog och ström, som det kan befordra. Och kunde man tro sig till att lofva ut, att skaffa nästan så mycket som behöfdes, för 8 à 10 dal. kopparm. tunnan; hvilket ock lärer på rätt ort blifva remonstreradt. Lärer ock jag conferera med Doctor Roberg om något, som bör öfversändas till Konungen: att få se en ritning på nya saltpannor som besparas ved vid, som ock många re-

sor skyndar tillverkningen; äfvensom en ritning på pump och graderrännor, som ock nya äro; fast också der, som annorstädes, medelst torka och blåst och snarare frysning om vintern, kan raffineras till den grad, att det med mesta (?) möda kan utarbetas och kokas. Vid Strömstad är ett saltsjuderi inrättadt med största oförstånd, utan någon annan gradering, än att det pumpas djupt ifrån, hafvande ock de ovigaste saltpannor, fast de komma tillväga med att verka tre tunnor med en stafrum ved om dygnet. — Komme nu sådant verk i gång, torde det importera landet mer än hela dess jerns tillverkning, hvarpå man ibland måste lida; men här vore för landet en redbar vinst, som ock behåller penningen i landet.

Vi hoppas, att vår resa vi gjort hitåt lärer blifva med tiden af *importance*. Vid Trollhättan, Gullspång, Hjelmaren är ock funnet allt vara possibelt, och af ingen så stor kostnad, som man tänkt. Om jag icke mer till saken gör, är jag en *stimulus* till sådant.

Bror behagar helsa Prof. Elvius [14]), och fresta honom om han vore villig att aflåta sin *Lineam Carolinam*, som han har uti *originali*. Jag består gerna hvad han derför fordrar, om det intet är alltför obilligt. För mitt behof är hon intet; men en stor man eljest skulle önska hafva henne. Jag ber få lof att anlita min Bror derom.

Till lilla Erik [15]) anmäles min helsning. Jag hör, att han continuerar i sin lust till Mechaniken och till Ritning. När som han ungefär slipper sin præceptor, torde jag betinga honom att få följa mig; då jag vill söka på allt sätt hans lycka, information i *Mathesi* och hvad mera, om så behagades. — Syster Anna helsas. Hundradefaldt förblifver H. k. B:rs ödmjukaste tjenare och trognaste broder.

V.

Stockholm d. 24 *Mars* 1717.

H. k. B:r! — I förgår kom jag hit till Stockholm; ärnar till Påsk här att förblifva; hafvande temmelig syssla, in-

nan allt uträttas, som jag ärnar. Min Brors bref fick jag från Stjernsund till Starbo; men kunde intet förr än nu besvara't, såsom jag gjorde en liten resa omkring i Bergslagen. Jag tackar min Bror, som drager så stor försorg för *Dædalus*; skulle önska, att Doctor Roberg täcktes hjelpa det med utstickning. Om min Bror täcktes fullfölja *Dædalum VI* med Stjernhjelms *Linea Carolina*, förbehålles att hans *vita* kommer ock till: det jag af hjertat gerna ser, såsom det meriterar; och jag nu har liten tid att sammanskrifva något, som fordrar speculation och stillsittning.

Med Saltsjuderi och Sjöfarten inomlands är på en god väg; tror, att det vinner Hans Majestäts befordran. Jag sänder nu med till Ombuds-Rådet Tholström projectet till ett Observatorium i Upsala. Förmodar, att Hans Majestät approberar det; som ock remitterar till Upsala, att gifva in förslag om en Societets upprättande. Utgången lärer visa't; kanske mellan Påsk och Pingst. — Prof. Elvius helsas och anlitas om sin *Linea Carolina*. Skadar intet han är litet accurat, kan dock göra mig van dervid; jag ber härom alltför mycket, såsom jag det redan till hälften utlofvat.

Ack! om jag vore så lyckelig, att få *Dædalum V*, ja (om ske kunde) *Dædalum VI* färdig innan Påsk, att få den med mig att offerera Hans Majestät! — Kanske resan gäller till Lund först; om möjeligt vore, torde det ske. Till VI:te kommer ock Latin bredevid. — H. k. B:rs ödmjukaste tjenare och trognaste broder.

VI.

Brunsbo Dec. 1717.

H. k. B:r! — Från Carlskrona sände jag öfver några rader, och är nu sedermera kommen till Brunsbo, der jag ärnar först att förblifva till Jul. Härifrån har jag närmare, att få med k. Broder correspondera. — När jag hitkom, fann jag k. Fader bortrest till Lund på Consistorii vägnar. Jag önskar,

att allt må väl lyckas. Han hade väl ingen permission att resa; dock hoppas jag, att beställningar och goda vänner göra hans undskyllan.

Jag hörer lille Bror Erik har rest till Upsala att få kopporna; beklagar högeligen, om honom något ondt der skulle vederfaras. Jag längtar att få höra om hans restitution. Hans qvickhet ger ett elakt *omen*, att han intet skulle göra långt: dock står hos Gud, att ändra det.

Jag skrifver Mons. Vassenius *) till, som jag förr inte kunnat gjort, emedan han varit på en ort jag intet haft kunskap om. Skulle önska, att kunna göra något till saken om *stipendium duplex* och annat, till hans tjenst; men obstacler äro dessa: ger man an något för Hans Majestät, som intet hörer egenteligen ens ämbete till, vet man väl svaret; sedan, om någon skulle anlitas att framdraga det, vore Secreteraren Cederholm, som ingenting gör; utan H. Commerce-Rådet har väl angifvit **) tjugu ting, men fått allenast utslag på Saltverket. Med Hans Majestät fick jag intet ***) öfver två gånger tala; och det var om allt gäckeri uti *Mathesi*, gåtor i Algebra etc. För Herr Commerce-Rådets skull sökte jag med all flit, att intet oftare få den nåden; kommer jag på annat ställe allena att med Konungen tala, skall jag söka något att uträtta. Till Mons. Vassenii bästa har jag mellertid uträttat hvad jag kunnat, och ställt honom i Commerce-Rådet Polhems och min Faders tycke tills vidare.

Till Prof. Vallerius [16]) anmäles min hörsammaste helsning; så ock till Syster Anna. Förblifver H. k. B:rs trognaste broder och tjenare.

---

*) Jag är oviss, om denne *Monsieur* hette Vassenius eller Vossenius; i den erhållna afskriften, som är utmärkt af den sorgfälligaste och berömvärdaste noggrannhet, förekommer namnet skrifvet på bägge sätten.

**) Enligt den erhållna afskriften, läses i originalet: "Cederholm som ingenting giör utan H. Commercie-Rådet Polhem har vel angifvit" o. s. v. Jag förmodar, att med min interpunktering ha träffat meningen.

***) Nämligen vid senaste sammanvaron.

VII.

Brunsbo d. 7 Jan. 1718.

H. k. B:r! — Jag sänder innelyckt något, som jag haft tid att sammanskrifva här på Brunsbo: är ett nytt Räkningtal, dertill jag har fått anledning när jag var i Lund. Hans Majestät behagade sådan räkning rätt mycket, och gjorde sjelf characterer, vann ock reglor derpå *): men den var till 64 innan någon omvexling skedde [17]). Jag har tvenne ark, som han sjelf har skrifvit derom; hvilket skall vara Bibliothekets. Denna räkningen går till 8 innan hon omvexlar sig; och skulle den hafva ganska stor nytta med sig, om den kunde komma i bruk. Exemplen lära det utvisa. Det lemnas åt Prof. Vallerius att öfverses, och sedan att tryckas uti 8:o.

Jag har ock ett annat i 8:o, som skall fogas med detta tillsammans. Emedan jag nu har tid här på Brunsbo, vill jag något tillsammanskrifva, som öfversändas skall, det jag menar skall vara *publico* behageligt. Till tvenne poster har jag något färdigt. Om Mons. Vassenius påtoge sig omaket att öfverse correcturen, torde jag finna tillfälle att tjena honom igen. Tillfällena kunna ofta ges.

K. Fader är än qvar uti Lund. Han är på vägen att disputera om sitt *Schibboleth* [18]), som redan lärer vara skedt. Sandell får Hemmora pastorat, och en Samuel Hesselius vill resa i hans ställe.

K. Broder täcktes ursäkta hastigheten; är något vid en marknad att beställa. Önskar emellertid k. Broder ett godt välsignadt nyår, och mycken bugnad och glädje. Syster Anna och lille Bror Erik helsas. Förblifver H. k. B:rs trognaste Broder.

P. S. Om något i företalet är till corrigerandes, täcktes min Bror hafva omak derför och hjelpa mig, nu som förr, till heders.

---

*) I afskriften står "characterer vann och reglor derpå"; stället synes varit svårläsligt; meningen är troligtvis den ofvanstående.

Med Saltverket lärer väl blifva något af: om icke egennyttighet regerar för starkt, som begynner temmeligen. Är till beklagandes. Jag efterger så mycket jag kan. Jag tror, att jag alldeles drager handen derifrån, på det skulden intet må ankomma på mig, om det skulle gå lamt och sakta. Emellertid tror jag det intet kommer på någon god fot, der icke Polhem bestås så mycket han tänkt. Saltet kan väl blifva försvarligt godt, sådant som det Lüneburgiska, tjenligt till kokningar; — men mera en annan gång.

VIII.

Starbo, Febr. 1718.

H. k. B:r! — Jag skickar med Bror Rudbeck [19]) något nytt uti *Physicis:* jag vet intet, om det hinner förr fram, än detta. Det handlar om runda och smärsta partiklar, eller om luft och väder: det jag tror blifver angenämt utomlands. Jag har än ett och annat, och deribland en utförligare utläggning om methoden att finna *Longitudinem Locorum;* dervid jag har funnit mer och mer lätthet.

I dag fick jag bref af Herr Commerce-Rådet från Venersborg, som yrkar och skyndar på, att jag skall resa dit. Han har nu fått utslag om, att Slussverk skola byggas, och Seglation göras emellan Öster- och Vesterhafven, igenom Venern och Vettern till Norrköping; på Hans Majestäts egen omkostnad. Hvarmed man lärer få ganska mycket att syssla: men jag har nödigt att vara här än två veckor. Sedan tackar jag och kommer.

Men först, som hastigast, till Upsala med min Brors gunstiga lof: att befordra ifrån trycket, det jag har under händren. Commerce-Rådet skrifver, att Konungen undrar på och har fattat vidriga tankar om, att jag intet fortfar med *Dædalus* nu, som förr. Jag vill gerna hafva med mig nu något sådant, som faller i Konungens tycke. Låt intet hindras mitt

nya Räkningssätt: kan vara så nyttigt för dem som vilja bruka det *); ansvaret tager jag på mig.

Några minnespunkter vill jag framställa, dem jag begär min Brors ord och svar på, när jag kommer till Upsala. 1) Jag tänker att dedicera den tractaten, som Doctor Rudbeck bringar med sig **), till Abbé Bignon utomlands, och den andra om *Longitudine* till Edvard Halley i Oxford, som och har arbetat något i sådant. 2) Och det sker på pur Svenska, och jag sedan öfversätter det ena med det andra, och sänder det så öfver: då jag hoppas det vinner någons behag. 3) Om icke, i stället för Elvii Profession, en annan uti Svenska språket[20]) kunde inrättas? 4) Om icke Mag. Unge[21]) kunde befordras derigenom till något?

Mera sändes en annan gång; jag hindras att skrifva längre. Förblifver H. k. B:rs trognaste broder.

IX.

Venersborg, Junio vergente 1718.

H. k. B:r! — Jag gör något långt emellan, att skrifva K. Broder till; dröjsmålet lämpar sig efter distancen och den påökta postförhöjningen; dock hoppas jag min Brors förtroende förblifver som förr.

Vi hålla nu dageligen på med den första Slussen, att bringa den till fullbordan; som dock intet före Michaeli lärer kunna ske. Omkostnaden stiger utom förmodan till ringa, emedan allt af två ***) arbetas. Dock göres den så, att den kan hafva ett långt bestånd, och återbyggas på hvad ställe som brister, utan att hela verket skall förnyas. Jag uppehål-

---

*) I afskriften står: "kan vara så nyttig för thesse som vil bruka."

**) I afskriften står intet comma mellan sig och till.

***) Så afskriften. Månne trä? Eller menas, att allt kunde, mot förmodan, skötas af endast två högre aflönta personer (Polhem och Swedenborg)?

ler *) Hr Commerce-Rådet att antaga en och annan betjente härvid, som skall hafva uppseende på arbetet: ty, som jag förmenar att Mess. Vassenius och Hasselbom lära hafva lust dertill, har jag dem angifvit; i månaden kan bestås 20 daler S:mt medan arbetet påstår. Det förnämsta, som för dem vore, är att vinna öfning i Mechaniken, samt sedermera vara närmare till befordran deruti. Om k. Broder behagar låta dem det veta, torde de lemna mig sin tanka skrifteligen. Skulle önska, att jag kunde på något sätt eljest se dem till godo; som mitt största nöje vore.

Mig tyckes annars, att det lönar föga mödan att befordra vidare *Mathesin*: så för penningnödens skull, att komma deruti så vida som man bör; som jemväl för den afunden, som regerar så stark emot dem, som ombeflita sig om något mera än en annan. Enär ett land allmänt lutar till barbari, lärer fåfängt vara för en och annan att hålla det upprätt.

Baron Görtz har rest här tvenne gånger igenom; har jemväl besett anläggningen af Slussen, såsom han är hufvudman häröfver. Då han reste tillbaka, mötte honom Franske Ambassadören: de hade tvenne dagars samtal sins emellan. Sedan begaf sig den ene till Åland; den andre till sitt förra hemvist i Lund. Hans *suite* försäkrade en och annan i staden om fred inom kort, och att vi hafve bättre tillgifter och conditioner att vänta, än vi det förmode. *O, utinam ne sub melle lateat . . . !*

Hans Majestät besåg ock Trollhättan: och hade jag den nåden att tala mycket med honom. Min "Segelkonst" och "Försök att finna *Longitudinem* igen" offererade jag honom intet vidare, än att jag lemnade det på bordet, der han en god stund satt och las deruti. — Om oss berättas här omkring i bygden underliga saker; ibland annat är ock det, att vi stämde Trollhättan i det ögnablick Konungen var der. Sådan förtröstan hafva de här på konsten.

---

*) Betyder: söker träget öfvertala.

Huru mår nu Professor Vallerius? Gud låte mig få höra hans helsa och välstånd! — Syster Anna helsas tusenfaldt; jemväl Gref Mörner, äfvensom lille Bror Erik. Förblifver H. k. B:rs trognaste tjenare och broder.

X.

Venersborg d. 14 *Sept.* 1718.

H. B:r! — Till Strömstad fick jag k. Broders kärkomna bref, sedan det hade sökt mig än i Venersborg, än i Strömstad; och kunde jag derföre intet förr svara. Tvenne gånger har jag varit i Strömstad, och tror jag ännu en gång snart komma dit. Har funnit Hans Majestät emot mig så nådig, och mer, än jag förmoda kunde; som är mig ett *bonum omen.* Gref Mörner [22]) har jemväl bevist mig all gunst jag någonsin vänta kunde.

Dageligen hade jag mathematiska saker före hos Hans Majestät, som lät sig allt behaga. När förmörkelse skedde, förde jag jemväl Hans Majestät; som ock raisonnerade derom mycket. — Detta var nu allenast *entrée.* Jag hoppas ock kunna till *Matheseos* fortkomst något med tiden der uträtta; intet viljande orda än om något sådant, som förfalla skulle. På min *Daidalus* criticerade Hans Majestät nog, att jag intet sedan har fullföljt den, men jag föregaf medellöshet; det han intet gerna ville höra af; hoppas ock dertill, med det första, hjelp.

Hvad Bror Esberg [23]) angår, så skall jag laga att han vid Slussverket blifver employerad: men lärer intet ske förrän i vår. Om han emellertid läser *in Mathesi* väl och begynner på göra modeller, lärer det kunna gå igenom. Jag önskar lilla Bror vore vuxen. — Jag tror, att i år, om allt står i skick som är, jag ock påbegynner sjelf ett Slussverk, och har mitt eget Commando: då jag ock lärer kunna tjena en och annan. Vid Slussverket har jag ännu intet mer, än 3 dal. S:mt om dagen; hoppas snart att vinna mer.

Polhems äldsta dotter är förlofvad till en Konungens Hof-Junkare, benämnd Manderström. Jag undrar hvad folket derom talar, såsom det är min beställning [24]. — Den andra hans dotter är, i mitt tycke, mycket vackrare.

Hur mår Prof. Vallerius? Hans helsa och välstånd vore mig så kärt att förnimma. Syster Anna helsas. Förblifver H. k. B:rs trognaste broder och tjenare.

XI.

Brunsbo, Oct. 1718.

H. k. B:r! — Jag står nu på resande fot härifrån Brunsbo till Carls Graf, sedan jag varit här emot tre veckor. Har emellertid lagt upp *VI Dædalum*, hvilken handlar om dessa: 1) ett prof att rigta bombers bågskott, af C. Polhem; 2) om lätt uträkning på kulors sammanläggning i triangel-stapel, af Em. Sw.; 3) ett prof, hvarmed Skeppsbyggnader befordras kunna; 4) bevis, att vårt lefvande väsende består i små contremiscentier; med en hop experimenter; 5) om en *curva*, hvars secant gör med henne lika vinklar; dess nytta. Har det, med ord och tillsatt figur, öfversändt till Hans Majestät. När jag får tillfälle, skall det till k. Broder öfversändas.

Jag sänder det ock med första tillfälle till Vice Presidenten Hjärne, tillika med ett höfligt, men derjemte allvarsamt bref: att han afstår från sina ovettigheter, då kanske en annan torde med lika mått visa hans *puerilia* i *Mathesi*, derutі han har vågat yttra sig [25]. Copia af brefvet vill jag sända en annan gång.

K. Fader har förärat oss sin andel i Bruket. Önskar, att det må komma till rätt slut. Bror Lars [26] är mig något vidrig. Vore väl, han intet ville fortfara deruti: ty att mer se Algren till godo än sin svåger, synes i allt *) syskon anständigt. Ibland alla mina Syskon finner jag ingen, som har

*) Så afskriften: men "i allt" är väl skriffel i st. f. "icke alls."

menat mig väl, än k. Broder [27]; deruti jag besynnerligen blef bekräftad af ett bref min Bror har skrifvit k. Fader till vid min utresa. Om jag i något mål kan visa skyldig tacksamhet, skall intet fattas. Bror Unge håller af ingen; åtminstone har han sträckt *) k. Fars och Morkärs sinnen ifrån mig på fyra år; dock lär det honom sjelf intet båta.

Till Venersborg lärer Hans Majestät komma vid slutet af månaden, der arméen skall öfverses. Få se, om icke jag får lof att följa till Norige med [28]. Kunde jag då uträtta något till mina Syskons bästa, så vore mitt största nöje dervid vunnet. Förblifver

Högtärade K. Broders
trofaste tjenare
EMANUEL SVEDBERG.

---

*) Så afskriften. Månne "skräckt?"

Bilagor.

I.

Bref från Swedenborg till Doktor Nordberg *).

Emedan hos Herr Doctoren nu under arbete är Konung Carl den Tolftes Lefvernes-beskrifning, finner jag mig föranlåten, att något vid handen gifva, som torde vara Herr Doctoren obekant, och förtjena, att hos efterverlden, igenom Herr Doctoren, blifva kunnigt. Jag har eljest, såsom det sig tilldragit, gjort derom berättelse uti mina *Miscellaneis, Parte 4:ta* § 1, hvarest handlas *de Calculo novo sexagenario, qui a beatæ memoriæ Rege Sveciæ Carolo XII adinventus est.* Så hafver ock Herr Hof-Rådet och Professoren Christian Wolf i anledning derutaf, uti sin *Geometrie* det omförmält och åberopat, och gjort det endels redan uti den lärda verlden bekant.

Enär Commerce-Rådet Herr Christopher Polhem, vid slutet af år 1716, uppå konglig befallning begaf sig ned till Lund, och jag af honom var anmodad att göra följe, tilldrog sig vid vår ankomst esomoftast, att uti Konungens närvaro föra discurser, som i synnerhet angingo Mechaniken, och den delen som vidrörer Reglorna och *Potentias*, med deras uträkning; äfvensom ock angående Geometrien och Arithmetiken, med åtskilligt annat uti *Mathesi.* Den store Herren visade sig hafva ett särdeles nöje och behag, att deruti quæstionera oss öfver ett och annat, — likasom Han, så oförmärkt, ville

*) Aftryckt — såsom troligen för våra flesta läsare obekant, eller åtminstone blott till namnet bekant — ur andra delen af Nordbergs "Carl XII:s Historia" (sidd. 599—602).

inhämta någon kunskap; men likväl då och då lät förmärka, att Han intet var så okunnig deruti, som Han förebar; hvilket gjorde oss något uppmärksammare att vara på vår vakt, att icke anbringa något allmänt och af mindre värde, ej heller att anföra något uti ovisshet, hvaruti Han kunde visa annat.

Man kom också att omförmäla *Calculum Analyticum* & *Algebraicum*, såsom ock *Regulam Falsi*, och dylikt mera: hvaraf några exempel till prof blefvo befallda att anföras, och sådana, som på intet annat sätt tycktes stå till sjelfva Reglans erhållande att utredas, än medelst de i bruk bragta noter, bokstäfver och æquationer. Men till hvart och ett, som anfördes, spände Hans Majestät så högt sin eftertanka och speculation, att Han kort derpå, utan tillhjelp och application af en Regelkonst, utforskade sammanhanget, och sade strax, att det anbragta exemplet så eller så kunde och borde resolveras; hvilket ock, med egentliga uträkningen, så instämde, att dervid intet kunde något påminnas. Och kan jag försäkra, att det var för mig obegripeligt, huru, igenom blott eftertänkning, och utan application af det i bruk vedertagna algebraiska räknings-sättet, sådant stod att utgrundas. Men det tycktes likasom ville Hans Majestät skärpa sitt förstånd, och sin af Naturen och igenom hågen acquirerade penetration, efter Han nu hade tillfälle, att i slika mål æmulera med den namnkunnige *Mechanico* och *Mathematico*, Commerce-Rådet Christopher Polhem; hvilken han visste kunna bättre, än andre närvarande, derom dömma.

Till denna *ludum litterarium* gafs ett besynnerligt tillfälle och ämne, hvilket är nu det jag egenteligen vill hafva den äran med Herr Doctoren att communicera, såsom en sak, hvarom ingen annan kan närmare berättelse afgifva. Då, ibland annat uti *Mathesi*, föreföll en discurs angående vår Arithmetik och räkningssätt, samt berättades, att det vanliga och nu öfverallt vedertagna har sin egenteliga period vid hvart tiondetal, så att man med enkel nummer alltid fortfar till 10, sedan betjenar sig af tvenne tilldess 10 omgångar blifva, då tven-

ne numrer komma att brukas: sade vi orsaken dertill vara den, att i begynnelsen, då ännu inga skrifna numrer voro gängse, den gemena och simpla hopen förrättade all räkning på sina fingrar, — hvilket lärer ofelbart varit den första räknings-method, och lika med den ännu hos de gemena och olärda i bruk; men sedan verlden mer och mer af sina erfarenheter inhämtat kunskap, och begynt att deraf formera vetenskaper, har samma allgemena räknings-sätt blifvit fördt uti pennan och på papperet, och siffror blifvit inventerade, som skulle betyda 1, 2, 3, 4, 5 o. s. v.; men behållit den gamla vanan, och lämpat räkningen efter den på fingren först anställda; och således med enkla nummer först gått till 10, och derifrån med tvenne siffror till 100, varandes all omvexling behållen vid hvart multipliceradt tiotal. — I anledning deraf förmente Hans Majestät: om ursprunget till vår räkning intet varit sådan, hade man kunnat inrätta en annan, som på geometrisk grund fast bättre vore byggd och anlagd; och man då snarare utvalt ett annat omvexlings-tal än 10, det ock i allmänt bruk hade tjenligare och lämpligare varit. Orsakerne tillades: att 10-talet med sig den olägenhet förer, att det intet står medelst halfvering att bringas jemnt till sin första nummer, utan strax uti bråk; hvilket finnes, om 10 halfveras till 5, och det återigen blifver halfveradt, utkommer 2 $\frac{1}{2}$, sedan 1 $\frac{1}{4}$; som gifver orsak till, att man nödvändigt måste kännas vid en hop bråk uti räkningen. Dertill med, så är ingen Cub, Quadrat eller Quadricub inbegripen uti 10-talet; som gör, att uti de Cubiska och Quadratiska uträkningar med Numrer möter så stor svårhet. Men hade man i det stället betjent sig utaf 8 eller 16, så hade det en fast större fördel med sig haft, och lätthet medbragt: i det att 8 är en Cub af 2, och 16 en Quadrat af 4; så att strax medföljde en *Radix Cubica* eller *Quadrata*, förutan att de samma talen kunna, medelst halfveringar, reduceras till sitt *Principium* eller sin *Terminum primum*, det är 1, utan att der lopp in uti något bråk, — såsom 16, 8, 4, 2, 1. Skulle ock samma tal

bättre kunna lämpa och foga sig med delningarna uti vår mynt och mått, och dymedelst många mörka och brutna ta undvikas.

Detta, som nu vidlöftigt anfördes, höll konungen för och åstundade, att ett prof med ett annat tal, än med skulle anställas. Och som dervid berättades, att samma pr icke kunde angå, om icke nya Numrer och nya Namn skulle inventeras och brukas, hvilka emot de vanliga helt olika borde vara, i thy, om den minsta likhet vore behållen, skulle de strax förorsaka en irring och oreda: alltså ankom det jemväl uppå prof. Efter befallning anställdes detta med 8, som är en Cub af *2*, och medelst halfvering stannar *just uti* sin första nummer 1; och inventerades till den ändan, så väl nya siffror, som ock på hvar siffra nytt namn, och *sedan* continuerades dermed efter vanliga methoden, och applicerades till mynt och mått, samt till den cubiska räkningen.

Enär profvet blef Hans Majestät i underdånighet tillställdt, tycktes väl allt vara till nöjes. Men *dock* försporde, att Herren hellre önskade en räkning af mera vidlöftighet och svårighet, hvarvid Han kunde hafva tillfälle, att *än* bättre visa sin *vim* och *acumen judicii*, och djupare eftertanka. Han föreställde till den ändan: om icke ett tal gåfves, som uti sig inbegriper så väl en Cub, som en Quadrat, och likaledes med halfvering, utan bråk, kunde bringas till 1. *Föreslogs* så 64, som är en quadrat af 8 och en cub af 4; och jemnt till 1 kunde halfveras. — Vi underläto dock icke att påminna, att ett sådant tal vore för högt, besvärligt och nästan ogörligt, att komma till rätta med. Ty derest omvexlingen vid 64 först skulle anställas, och allt derintill med enkla numrer fortfaras, och derifrån börjas med tvenne, och sedan man haft 64 omgångar eller kommit till 64 gånger 64 (eller 4096), först betjena sig af trenne numrer: så skulle, i all räkning dermed, och i synnerhet uti multiplicationen och divisionen, möta den olägenhet, att man borde hafva i minnet en multiplicationstafla bestående af 4096 tal, i stället att den vanliga nu består

allenast af 80 till 90. — Men ju större difficultet dervid gjordes, ju större lyste hågen att göra försök, och visa görligheten af en sak, som vi höllo före vara af en större eftertanka, än i hast kunna bringas i ordning och till slut. Ty påtog Hans Majestät sig sjelf, att samma räknings-method utarbeta och projectera.

Dagen derefter sände Han till oss sitt project, med nya Nummer och nya Namn, på ett helt ark utarbetadt; deruti Han indelte de första omförmälta 64 siffror uti 8 classer, och hvar class, med vissa märken, ifrån de andra afskild. Vid nogare påseende, funnos dessa skilje-märken alla vara tagna af dess namns initial- och final-bokstäfver och tecken, som Han härvid brukat; men allt på ett så behändigt och compendiöst sätt, att, när man kände de 8 första numrer, man ingen svårighet hade, att känna de öfriga, uti suiten till 64. Sattes jemväl nya namn på hvart och ett, och på de 8 uti första classen sådana, som strax kunde minnas; men de öfriga, med en sådan skillnad, att man utan difficultet och att gravera minnet, alla i ordning lätt kunde utnämna, och efter regeln och inrättningen aftaga. Och sedan man kommit till 64, och med trenne siffror borde continuera till 64 gånger 64, eller 4096: så följde, medelst den gifna skillnaden, nya namn så i ordning på hvart annat, — allt med en naturlig och af sig sjelf fallande variation, — att man hade nya competenta namn till så hög nummer som någonsin åstundas kunde; att ingen så hög nummer kunde gifvas, som icke, efter den princip och den formerade regeln, alltid hade ett ombyte med sig till namnet. — Samma project, som Hans Majestät med egen hand uppsatt och jag ännu *in originali* har i behåll[29], blef mig (som sagdt är) i nåder tillhandasändt, att, i anledning deraf, formera en Tabell, som skulle utvisa skillnaden emellan denna och den vanliga räkningen, så i namn som numrer. På samma project utvisades jemväl, huru som Multiplicationen och Divisionen, hvarvid så stor svårighet tycktes vilja möta, skulle kunna förrättas.

När nu berörda project, uppå så hög befallning, skulle utföras vidare; och mig tillfälle gafs, att närmare eftersinna, om icke samma räkning skulle på än bättre och beqämligare sätt stå att inrättas: så, ehuru jag derpå arbetade, kunde jag ändock intet uppfinna något, som kunde förbättras; ej heller skulle någon annan, efter min oförgripeliga mening, kunna finna't, — fast han sin tid på *Mathesin* endast användt. Hans Majestäts compendiösa sätt, att påfinna numrer och namn, och deras facila ombyten och method, att med vissa skillnader dem ständigt, vid hvart nytt tal, kunna *variera*, såsom ock Hans project till Multiplicationen, och jemväl den korta tid, som derpå var använd, kunde intet annat, än sätta mig i förundran: och att erkänna Honom för en Herre af större djupsinnighet och penetration, än någon sig det kunnat eller kan föreställa, och att Han ville och kunde ock härutinnan ibland sina undersåtare vara och förblifva den förnämste; åtminstone så snart, som någon annan, bekomma den *Laurum*, som de lärde eftersträfva.

Det gaf mig ock tillfälle att tänka och tro, att Han, i allt öfrigt, hvarom Herr Doctoren lemnar verlden en fullkomlig efterrättelse, måst hafva ägt större förstånd, än Han lät utvärtes förspörja; helst som Han, i allt sitt öfriga umgänge, visade, att Han höll för nedrigt att göra sig *air* och visa någon mine af Högt och Lärdt, för dem, som ansågo (och ännu anse) det superficiella och utvärtes för klokt, men det reella och invärtes för oklokt. Jag påminner mig Hans kongliga och förnuftiga utlåtelse, att Han ansåg den allenast för en half menniska, som ingen insigt hade uti Mathematiska Sciencer. Har ock betygat all nåd och ömhet för allom dem, som Han funnit vara ämnen, att bringa sig till någon fullkomlighet i en nyttig *science*. Så att, om den Högste Gudens nådiga försyn varit, att Han i fred och ro fått styra sitt rike, hade Han förmodeligen bragt Studierna och Sciencerna i hö-

gre grad och större flor, än de i Sveriges Rike tillförene varit, eller hädanefter förmodas att komma; då Han, i egen person, tycktes likasom sjelf hafva lust att sätta sig för*) den Lärda Trouppen, och uppmuntra hvar och en med egen insigt, att bringa sig upp så högt deruti, att han af sjelfve Herren kunde erkännas hafva inlagt någon merit och förtjent beröm.

Vid samma tid och tillfällen lades ock planen till åtskilliga Mechaniska inrättningar i Riket; hvarvid mig blef befalldt, att vara Commerce-Rådet Polhem till hjelp: såsom till Dockan vid Carlskrona, hvilken, i anseende till ett ställe, der ingen ebb och flod underhjelper verkställigheten, bör skattas för ett verk, som uti Europa intet har sin like; jemväl ock till Slussars inrättande emellan Venern och Göteborg, uti de stora strömmar och fall vid Trollhättan, — hvilket, om det sin fullbordan ernått, bort räknas ibland de största mechaniska entrepriser, som någonsin i verlden företagna varit; — med åtskilligt annat, som jag nu vill förbigå.

Detta har jag bort Herr Doctoren hörsammast vid handen gifva. Förblifvandes med all respect

EM. SWEDENBORG [30].

II.

Berättelse af Doctor Nordberg sjelf.

I sammanhang härmed förtäljer Nordberg, sedan han meddelat den i Lund af Konungens egen hand uppsatta planen till upprättandet af en Lif-Squadron [31]):

"Eljest, då aldrig någon expedition skedde i Hans Majestäts höga namn, att han icke först läste conceptet dertill, och sedan det, som var renskrifvet, innan han satte CAROLUS under; ja, ofta sedan sextio à sjuttio circulair-bref voro renskrif-

*) D. v. s. sätta sig i spetsen för.

na, läste Hans Majestät hvart och ett särskildt igenom: då är lätt till tänkandes, att han icke hade många lediga stunder: fast han ordinärt var oppe hvar morgon kl. 1. Dock, med allt det: om det bar sig någon gång så till, att Hans Maje-stät kunde vara ledig från andra sysslor, så såg man hon[illegible] åter då, nu en och annan stund uppe i Bibliotheket, nu de-ifrån neder i Auditorio". — Derefter följer åtskilligt om hans besök i Lunds hörsalar, vid Professorernes Orationer, med me-ra; hvarom fullständigare kunskap vinnes hos Lagerbring. Se-dan heter det:

"Uti de *Memoires* och Konung Carls lefvernes beskrif-ningar, som främmande hafva utgifvit, hafver *en och* annan, ibland andra saker till den store Konungens beröm, behagat också nämna: huru Hans Majestät aldrig *kunde* vara fåfäng, och huru han, särdeles i Turkiet, hade hvar och en stund af dagen indelt till något visst: till den offentliga *gudstjensten*; till rådgörande med sina Ministrar; till correspondancen med andra Hof; till underskrift och expedition af *det*, som var re-solveradt; till att gifva främmandom audiens och företräde; till att rida ut, och hålla kroppen uti sin *vanliga* motion; — och skulle der ändteligen vara något oskyldigt tidsfördrif (som dock kom mycket sällan), så var det schack-*spel*. Men, i den-na deras välmenta anmärkning, felas ännu det förnämsta: att, i brist af närmare kunskap och underrättelse, hafver in-gendera nämnt om Hans Majestäts speculationer och för-nufts-öfningar, i Pneumatiken, Physiken, Arithme-tiken och Algebra; deruti han gick så högt, att det skulle vara otroligt, om det icke vore till fullo bevisligt med deras vittnesbörd, som hafva ifrån ungdomen handterat och än dagligen handtera sådana vetenskaper; och som måste, uppå det nådiga tillfälle de haft att höra Hans Majestät discourera om dylika saker, med förundran och vördnad bekänna, att de funnit så rediga grundsatser, skäl och demonstrativa slut, som de aldrig i verlden förmodat; åtminstone af en

Konung, hvilken, under så många års krig och så stora avanturer, skulle tyckas hafva haft annat att åtänka".

Nu anför han, "till ett öfvertygande vedermäle", det redan aftryckta brefvet ifrån "den, både in- och utrikes, för sina lärda arbeten namnkunnige Assessoren i Kongl. Bergs-Collegio, Emanuel Swedenborg"; med tillsats, att det "lärer förmodeligen hos alla opartiska finna så mycket mera tro, som han deruti åberopar sig Hans Majestäts egenhändiga uppsats, den han *in originali* hafver i behåll". — Efter detta bref, fortsätter han:

"Härtill skulle man ännu kunna lägga ett annat prof af Hans Majestäts höga tankar: uti *Anthropologia Physica*, angående menniskans kropp, dess väsendtliga delar och passioner; menniskans själ, och dess passioner; kreaturens *analogia rationis*, och huru vida den sig sträcker; — sedan ock uti Chymien, om fyra elementer eller sjelfständiga kroppar, som ingendera äger gemenskap af den andras väsende. Men som Hans Majestät är blefven hindrad, att fullkomligen fatta hela suiten i pennan: så vill det vara nog, att jag här nämner allenast så mycket, som jag derutaf haft hand emellan, och, till ett öfvertygande vedermäle, flera gånger genomläsit. Hof-Rådet i Hessen-Cassel von Heyn, hvars förstånd och uppförande ägde Hans Majestäts fulla approbation, hade, så ofta han gjorde sin uppvaktning, den nåden, att Hans Majestät förde honom in i ofvannämnda och andra dylika discurser; ända till sista timman, då han nu höstetiden kom att hos Hans Majestät taga afsked, samma dag, som han skulle begifva sig på hemresan från Sverige. Deruppå blefvo de *Fragmenta*, som ännu finnas, af Hans Majestät sjelf, med egen hand, i pennan fattade; man vet icke, af hvad orsak eller i hvad afsigt" *).

---

*) Orsaken tyckes dock vara temligen gifven.

III.

Carl XII såsom Philosoph.

Man jemnföre härmed Lagerbrings "Sammandrag i Svea Rikes Historia", der det säges (4 D. sid. 139): "Så i anledning af Konungens vistande vid Universitetet, som i synnerhet af de samtal Hans Majestät haft med Hof-Rådet ifrån Cassel von Heyn, har ock Hans Majestät med egen hand författat en liten afhandling i Physiologien; hvilken, såsom uppsatt af en Konung *), förtjenar att läsas hel och hållen". — Derefter meddelar han, i en utförlig Not, detta Hjeltens

Utkast till en Physiologi och Psychologi.

1. Alla lefvandes naturliga drift är det, som kallas Passion: eller åstundan till Vällusts åtnjutande.

2. Vällust är af tvennehanda slag: nämligen Själens och Kroppens. Själens vällust kallas den, hvari Kroppen ingen del hafva kan; men Kroppens vällust kallas den, hvilken Kroppen tillika med Själen känner.

3. Derföre varda alla passioner under namn af tvenne hufvud-passioner begrepna: nämligen 1) Själens passioner; 2) Kroppens passioner.

4. Alle lefvande äro någon af bägge dessa hufvud-passioner underkastade: nämligen så, att endera af dem bägge är mest herrskande.

5. Orsaken, hvarför alltid endera mest herrskar, är Naturens ofullkomlighet; hvilken intet tillåter, att den ena slags vällusten kan åtnjutas utan att icke den andra något afgå skall; hvarutaf följer, att den ena hufvud-passionen ofelbart för den andra vika måste.

---

*) Och väl ännu mer "såsom uppsatt af Carl XII." — Kanske ha vi här framför oss några af de *"thèses de philosophie"*, som plägade meddelas åt Görtz.

6. Allt, hvad som lefver, består af tvenne hufvuddelar: nämligen Själ och Kropp. Hvilka åter, hvardera, hafva tre delar: igenom hvilkas namn egenskaperne af hvar och en hufvuddel, och deras egenteliga passioner, kunna nogare kända varda.

7. De tre delarne af den lefvande Anden, eller Själen, äro: 1) Tankarne, som gifva känseln åt hela kroppen; 2) Minnet, som formerar ideen om alla ting; 3) Förståndet, som antager rätta begreppet om alla saker.

8. De tre delarne af Kroppen äro: 1) den materialiska skapnaden, hvarigenom kroppens figur, med sina yttre och inre delar, formeras; 2) den flytande materien, som består af blodet och hvad dertill hörer; 3) den materialiske *Spiritus*, såsom de allrafinaste delar af det materialiska väsendet, är kraften och lefnaden uti sjelfva blodet, och undfår lefnaden och känslan af den lefvande Anden eller Själen, samt verkar densamma uti sjelfva Kroppen. Denne förgås ock af sig sjelf, så snart någon kropp eller lem bortdör.

9. Åtskillnaden på Kreaturens och Menniskans själ består deruti, att Kreaturens själ äger allenast de två förra Själenes delar, men Menniskans själ äger derjemte den tredje delen.

10. Orsaken, hvarföre Själen är delaktig utaf bägge hufvud-vällusterna, och att Kroppen endast och allenast känner de köttsliga vällusterna, är denna: att lefnaden är egenteligen en egenskap utaf Själen; hvilken egenskap Kroppen, som i sig sjelf är ett dödt väsende, endast genom Själens verkan undfår.

11. Fyra slags Elementer, eller Sjelfständiga Kroppar, finnas; såsom: 1) den elementariska Massan, eller Jorden; 2) det elementariska Svaflet; 3) det elementariska Saltet; 4) de elementariska *Spiritus* eller Andar.

12. Hvart och ett Element består af Kropp, som har sitt sjelfständiga väsende, utan att äga någon gemenskap af de andras väsende. Dock likväl består hvar och en del af alla kroppar i verlden (undantagande sjelfva de elementariska

kropparne) utaf alla de fyra elementariska kropparnes sammanblandning: så att ingen elementarisk kropp kan allena funnen varda; om icke densamma först utur de formerade kroppar varder utdragen.

13. Det, som gemenligen under namn af fem Sinnen blifver räknadt, består allenast uti ett, som kallas Känsel och är en verkan utaf Själen, hvilken, efter hvar och en kropps och dess skapnads beskaffenhet, sig på femhanda sätt framter.

14. Den lefvande Anden eller Själen har, igenom de materialiska andarne, treggehanda slags verkan uti Kroppen: såsom 1) Känseln; 2) den sjelfegna Rörelsen; 3) kroppens Underhållning". — — —

Att detta är begynnelsen till en uppsats, som blifvit afbruten, faller genast i ögonen; och tvifvelsutan äga vi här åtminstone ett af de *Fragmenta,* om hvilka vi nyss hörde Nordberg tala. — Huru eller hvar har Lagerbring sett det? hvarifrån erhållit det? Derom yttrar lika litet han, som Nordberg, ett ord. — På dess äkthet kan i alla fall ej tviflas [32]).

Anmärkningar.

1) Enke-Drottningen **Hedvig Eleonora** afled på tredje dagen derefter, eller den 24 November; i sin ålders åttionde år. Hvad sonen hade ärft af **henne**, var icke det bästa; hennes inverkan på hans uppfostran och hans äktenskapliga förhållanden, äfvensom i någon mån på sonsonens första ungdom, har icke oväsendtligen bidragit till Sveriges olycka. Men hågkomsten af allt detta förlorar sig i ett billigt deltagande, när man ser den åldriga Carla-modren upplefva Sveriges brådfall från den höjd, på hvilken hon sjelf thronat, häntyna på en dödsbädd omhvärfd af de dystraste skuggor, och under sina sista ögonblick sväfva i ovisshet, om icke den i Stralsund inspärrade sonsonen redan vore sina öfvermäktiga ovänners fånge. Denne, som på hennes dödsdag befann sig i en het fäktning med den mot "contrecharpen" anstormande fienden, landsteg ej förr, än den 13 December, på Sveriges jord. Den 17 i samma månad ankom general-adjutanten Zander, med budskapet derom, till Stockholm.

2) **Gustaf Benzelius**, en yngre broder till Erik: kort derefter — eller 1719 — adlad till **Benzelstjerna**. Han blef kongl. bibliothekarie, kongl. secreterare och *Censor Librorum*. Dog i Stockholm 1746, och begrofs i Upsala Domkyrka. I den lärda verlden är han bekant genom sin af **Lidén** utgifna — och ganska sakrika — "Brefvexling" med brodern Erik.

3) Såsom jemnförelsen af det första och det sista brefvets underskrifter visar, skref den ännu oadlige författaren sitt namn både **Swedberg** och **Svedberg**; oftast likväl det förra. Sedan han 1719 blifvit adlad till **Swedenborg**, synes han öfverhufvud skrifvit namnet med w; åtminstone torde undantagen ej vara många. — Till de uppgifter om hans lefnad, som förekomma i första delen af "Svenska Siare och Skalder" (2 uppl., sidd. 206, 207), må här bifogas, att hans farfader hette **Daniel Isaksson**, och farmodren **Anna Bullernæsia**. Farfadern var Bergsman, och bodda på en vid Falun belägen gård **Sveden**. Derstädes född, tog sonen **Jesper** — sedermera biskopen **Svedberg** — derifrån sitt tillnamn. Denne högtförtjente biskop afsomnade 1735. Han var gift tre gånger: den första makan var Swedenborgs moder, och hette **Sara Behm**.

4) Detta bref är af Swedenborg sjelf odateradt: men dess innehåll utvisar nogsamt orten och året. Sannolikt är det skrifvet i October eller November: ty den af Swedenborg bilagda fullmakten, i hans afskrift icke heller daterad, utfärdades i Lund d. 18 Oct. 1716.

5) Här menas den i dessa bref skiftvis Daidalus och Dædalus kallade tidskriften *Dædalus Hyperboreus*. Utgifven af Swedenborg under åren 1716, 1717, 1718, och tryckt i Upsala genom svågern Benzelii försorg, utkom den i sex delar; innehållet är physikaliskt, mathematiskt, mechaniskt, krigsvetenskapligt. Afhandlingarna, författade på Svenska, äro dels Swedenborgs egna, dels bidrag af Polhem och åtskilliga lärde, — till det mesta Upsalienser; hvilka då redan enskildt hade stiftat det Sällskap, som 1720 stiftades offentligen såsom en *Regia Societas Scientiarum Upsaliensis*. Ännu kallades det af sina medlemmar, helt blygsamt: *Collegium Curiosorum*. Swedenborgs *Dædalus* kan i sjelfva verket anses för den första Tom-följden af detta Sällskaps Handlingar. Det ser ut, som hade Carl XII:s död vållat upphörandet af en tidskrift, hvars fortsättning — såsom det tyckes af tionde brefvet — påräknade att af honom uppmuntras äfven genom penninge-understöd.

6) Denne Polheimer, af Swedenborg vanligen kallad "Commercie-Rådet", är ingen annan, än den välbekante Polhem. Swedenborg var ej noggrann i skrifvandet af namn; så t. ex. skrifver han i dessa bref Hjerner i stället för Hjärne. Född i Visby 1661, och ursprungligt bärande namnet Polhammar, hade Polhem nu (1716) både blifvit commerce-råd och erhållit det adliga namn, som gjort hans ofrälse bortglömdt. Han upplefde att få 1748 börja ånyo sin vid Carl XII:s död afbrutna "Trollhätte-byggnad"; blef samma år Riddare och Commendör af K. N. O.; afsomnade, beundrad och vördad, i sitt nittionde lefnadsår 1751.

7) Femte delen af tidskriften.

8) Lars Roberg, Med. Doctor, och vid Upsala universitet Professor i Medicina Practica: en man af oförgätliga förtjenster om sin vetenskap och dermed närmast beslägtade grenar af naturvetenskap. Honom har universitetet att tacka för sitt Sjukhus. Förslaget till dess inrättning, väckt redan af Olof Rudbeck den äldre 1701, vann, upplifvadt och utbildadt af Roberg, Carl XII:s bifall 1706; och för dess behof inköptes 1708 det dittills så kallade Oxenstjernska huset. — Till sin personlighet var Roberg ej mindre cynisk och öfverhufvud bisarr (äfven i sin orthographi), än lärd, qvick, ordhittig, munter och satirisk. I bihanget till Acrels "Tal om Läkare-Vetenskapens grundläggning och tillväxt vid Rikets äldsta Lärosäte i Upsala", finnes en mängd komiska anekdoter om denne Svenske Diogenes; bland annat om de processer, i hvilka hans anatomiska och chirurgiska nit invecklade honom under en tid, då mycken brist var

på tillfällen att anställa dylika undersökningar. Så t. ex. fördes engång i Consistorium skarp ransakning angående "*genitalia* afskurna på en död skräddare-gesäll", dem Roberg påstods hafva funnit särdeles märkvärdiga, och derför i löndom bemäktigat sig. Han afled den 21 Maj 1742, på en böndags-förmiddag, sedan han druckit sitt morgon-kaffe hos den af Bellman — i visan "Movitz skulle bli student" — besjungne Källarmästaren Kyronius eller Chironius.

9) Magnus Bromell, dåvarande Medic. Adjunkt i Upsala; men — just vid denna tid — af Carl XII förordnad först till *tertius Medicinæ Professor* derstädes, och strax derefter till Anatomiæ Professor i Stockholm. Blef 1720 (på samma gång) Assessor i Bergs-Collegium och i Collegium Medicum; 1724 Præses i det sistnämnda och Archiater; 1726 adlad till von Bromell. Dog 1731. Beskrifves såsom till växten ej öfver halftredje aln hög, med qvicka ögon, ogement små händer, vig och lätt på foten, gladlynt och uppriktig till sinnes.

10) Erik Benzelius hade upptäckt, i ett bref af Biskop Brask, att en segelled mellan Vesterhafvet och Östersjön varit i fråga redan 1523. Han meddelade det åt Swedenborg; denne underrättade derom både Polhem och Carl XII.

11) Nämligen det offentliga och kongligt sanctionerade inrättandet. Man ser, att svågern och de öfriga Upsala-vännerne lade honom på hjertat att hos Konungen så väl befrämja detta, som tillvägabringa ett ännu i Upsala saknadt Observatorium; jemte andra litterära och akademiska ärenden.

12) Namnet på Biskops-bostället vid Skara. Biskop Svedberg var synnerligen hemsökt af eldsvådor. Han rönte det sällsynta missöde, att genom sådana förhärjades, under hans tid, två gånger (1712 och 1730) det nyssnämnda bostället, och dessemellan (1719) en gång hela Skara stad. Då, vid den första af dessa olyckshändelser, hans i koppar stuckna porträtt igenfanns under askmörjan osmält och oskadadt, prydde Swedenborg det med denna vackra inskrift:

Haec erat in mediis facies illaesa favillis,
Cum deflagravit, nocte fluente, domus:
Sic quoque post ignes, Genitor! tua fama, supremos
Postque rogos, vivet nomen amorque Tui.

13) I afskriften är, på detta och följande ställen, först skrifvet "tapp" och sedan corrigeradt till "topp".

14) Pehr Elvius, Astronomiæ Professor i Upsala; fader till en ryktbarare son af samma namn, som blef Kongl. Vetenskaps-Akademiens Secreterare och dog 1749. Den *Linea Carolina,* hvarom här talas, är Stjernhjelms arbete.

15) Denne "lille Erik", född i Upsala 1705, adlad 1751 till Benzelstjerna, blef Bergmästare, erhöll vid sitt afsked titel af Bergs-Råd, och dog 1767. Han öfverlefde således icke sin Morbroder.

16) Johan Vallerius, Mathemat. Professor i Upsala; son af den 1716 aflidne Prof. Harald Vallerius, och af Carl XII utnämnd till faderns efterträdare fyra år före hans död.

17) Här åsyftas Konungens *Calculus Sexagenarius*, och de dermed sammanhängande öfverläggningar mellan Konungen, honom och Polhem.

18) De resultater af Svedbergs fosterländska språkforskning, som utgöra innehållet af hans bok "Schibboleth eller Svenska Språkets Rykt och Rigtighet", försvarade han i Lund genom en offentlig Disputations-akt d. 4 Jan. 1718, i Hofvets och samtliga Professorernes närvaro. I ett svenskt programm hade han inbjudit alla dem, som ville på hans Schibboleth opponera, att härvid infinna sig: "emedan jag nu är hitkommen, ther Konungen och the kloke män äro församlade." Carl XII jemnförde noga Svedbergs satser med Hjärnes. Svedberg fick låna Konungens eget exemplar af denne sin motståndares "*Orthographia Svecana* i Samtal". Dock bivistade Carl sjelf icke denna disputation: kanske af ett slags artighet mot Hjärne.

19) "Bror Rudbeck" är tvifvelsutan ingen annan, än Olof Rudbeck den yngre: som redan under sin faders lifstid blef hans efterträdare såsom Professor i Anatomi och Botanik, utnämndes 1739 till Archiater, och dog 1740. Af den ansenliga skillnaden i ålder (Rudbeck var född 1660, och Swedenborg 1688) skulle man mindre väntat "Bror", än "Farbror." — Denne Rudbeck, väl ingalunda jemnlik sin fader i den colossala dimensionen af polyhistori och tusenkonstnärskap, var dock äfven en man af mångfaldig lärdom. Han hade i hög grad ärft faderns botaniska och antiqvariska böjelser; men i betydligt ringare måtto hans snille, och i än mindre hans personliga energi. Under det han grubblade på Hebräiska språkets likhet med både Götiskan och Lappskan *), samt arbetade på en *Thesaurus Lingvarum Asiae, Africae et Europae harmonicus*, som skulle (bland annat) från språksidan fulleligen bekräfta hans faders grundpåståenden, sönk, vid universitetet, Anatomiens, Medicinens, *Botanikens* studium i djupaste lägervall. Dock var han Benzelii förnämste med-

*) På den senare vurmen råkade han under sin botaniska resa till Lappland Af hans beskrifning öfver resan utkom blott första qvartbandet. Jag har läst det för längesedan. Om jag minnes rätt, hade Författaren, vid dess slut, ännu ej hunnit längre, än till en grind strax på hinsidan om Elfkarleby färja. Olyckligtvis kom han nämligen under öfverfarten ihåg färjekarlen Charon; detta ledde honom in i grundlärda etymologiska och mythologiska funderingar, som upptaga hela senare hälften af boken.

hjelpare, att (såsom Gezelius uttrycker sig) "sätta Vetenskaps-Societeten i Upsala uti gång". Sedan Benzelius hade bortflyttat såsom Biskop (först i Göteborg, sedan i Linköping), slappades likväl Rudbecks nit; och med Sällskapets *Acta Litteraria* gick nu "ogement långsamt". Så klagar Gustaf Benzelstjerna för sin Bror (i den förutnämnda Brefvexlingen). Han tillägger: "Men hela saken är det: Prof. Rudbeck blir gammal och får ej vara i fred för sin Hustru, som har honom in att spela kort med sig; såsom jag sett, då jag varit der. Det är henne med skäl angelägnare om ett år eller annat mer på hans lifstid, än att några blad skrifvas på hans *Lexicon Harmonicum*, som ändå aldrig blir knappt till hälften renskrifvet, så länge han lefver; och, änskönt det skedde, kommer ändå aldrig ut; utan blir en *charta peritura*". — Än i dag outgifna, förvaras mellertid på Upsala Bibliothek dess 10 voll. i 4:o; på hvilkas renskrifning fyra studenter i många år arbetade. Kanske innehåller denna grufva flera ädla malmer, än man föreställer sig. Der lär t. ex. Finskans slägtskap med Ungerskan vara visad.

20) Märkvärdigt är, att sjelfve Swedenborg, i den tiden ännu på öfvervägande vis Mathematicus och Naturforskare, ville föreslå en Astronomisk Professions förvandling till en Profession i Svenska Språket (hvarvid han förmodligen tänkte sig både det fordna och det nya). Vi se häruti ett från fadern ärft drag, stegradt, dels genom den allmänna inflytelse, som utgick från Atlantikern Rudbeck och hans skola, dels genom den särskilda, som utgick från den af denna skola uppfostrade Carl XII sjelf. För Swedenborgs fader förklarade Konungen sig vara "mycket öm om modersmålet, samt att man borde undfly alla främmande ord, tala och skrifva ren Svenska"; och gillade lifligt hans bemödande, att Sveriges ungdom, "som så många penningar på främmande språk bekostade, skulle ock sitt eget ädla språk utaf grunden lära". Då den yngre Olof Rudbeck uppvaktade Carl XII med tredje tomen af sin faders Atlantica, uppmanade honom Konungen, att "med all flit lägga sig på Svenska Antiqviteterna".

21) Förmodligen är "Mag. Unge" densamme, som den "Bror Unge", om hvilken ett senare bref (och ej förmånligt) talar. Man kunde frestas, af den context hvari han der förekommer, att gissa honom varit en af Swedenborgs yngre bröder; som kanske på skämt — måhända såsom den yngste af syskonen — erhållit denna benämning *).

22) Grefve Carl Gustaf Mörner, Carl XII:s Kongl. Råd och Fältmarskalk; som vid denna tid stod högt i hans ynnest — och slutli-

*) Swedenborgs syster Catharina var gift med en prost Unge, hvilken väl här åsyftas. Utg.

gen var med Hjelten vid Fredrikshall. I hans tjenst befann sig den af Dalin parenterade dvärgen Luxenburg, som plägade roa Konungen med "föresjungande af fransyska och italienska visor". Man finner i Dalins åminnelsetal, att Konungen med honom tillät sig mångfaldiga upptåg.

23) Troligtvis en son af den Theologiæ Professor Esbergius, som höll *Oratio Funebris* öfver den äldre Olof Rudbeck, och sedan blef Superintendent öfver Gottlands stift.

24) Detta uttryck betyder tvifvelsutan: "såsom (emedan) hon var beställd för mig". I önskan att genom ännu innerligare band förena sina bägge lärda och konstförfarna gunstlingar, ville Carl XII göra Swedenborg till Polhems måg. Polhem hade ingenting deremot: men flickan var hindrad af en annan böjelse. — Den äldre dottren tyckes varit den, med hvilken man velat gifta Swedenborg. Kanske var den andra, som hon fann vackrare, ännu för ung.

25) Den vidtberömde Archiatern Urban Hjärne, som nu var Vice President i Bergs-Collegium. Skärpan i yttrandet om honom ägde väl sin förnämsta grund i den polemiska ställning, som Hjärne intagit mot Swedenborgs fader. De "*puerilia* i *Mathesi*", på hvilka här syftas, förekommo, kanske, i t. ex. hans *Prodromus Defensionis Paracelsicæ*, eller i hans *Tentamina Chymica*.

26) Med "Bror Lars" menas Lars Benzelstjerna, en broder till Erik Benzelius den yngre; född i Upsala 1680; vid denna tidpunkt Bergmästare i Östra och Vestra Bergslagen; adlad 1719; Bergs-Råd 1744; Landshöfding 1747; R. N. O. 1748; dog i Stockholm 1755. Var gift med Swedenborgs syster Hedvig, och således lika, som brodern Erik, med honom besvågrad.

27) En för svågern Eriks minne hedrande, men föröfrigt bedröflig, underrättelse! Den mig tillsända afskriften visar, att Swedenborg haft i sinnet ett mildare uttryck. Han har varit på väg att skrifva, först "ingen, som så har velat mig väl, som" — och sedan "ingen, som så vill mig väl, som"; men derpå strukit ut all gradering, och ditsatt den nu qvarstående oinskränkta yttringen. Vi hoppas, att den bör tagas endast för ett ögonblicks-utbrott af någon tillfällig uppvallning.

28) Han fick medfölja till Norige; och bli, så i "andlig" som "naturlig" mening, närvarande vid Carls graf. — Bekant är, hurn han biträdde vid krigs-operationerna, och genom sin konst framskaffade landvägs, från Strömstad till Idefjorden, öfver berg och dalar, en liten flotta; till Danskarnes yttersta förvåning.

29) Om detta vigtiga document förtäljer han på ett ställe (se sjunde brefvet), att det upptog "tvenne ark"; på ett annat (se brefvet till Nordberg), att det upptog blott "ett helt ark". Hufvudsaken är: hvart

har det tagit vägen? Månne det kan finnas någorstädes bland ännu förvarade, men hittills icke tillfyllest genomsökta, Swedenborgska papper? — Man skönjer af hans utlåtelse derom till Benzelius ("hvilket skall vara Bibliothekets"), att han ämnade skänka det till något Bibliothek; och förmodligen till det Upsaliensiska.

30) Tafel, i tredje afdelningen af sin interessanta "*Sammlung von Urkunden betreffend das Leben und den Charakter Emanuel Swedenborgs*", antager, att Swedenborg har skrifvit detta bref 1745 eller 1746, strax efter hemkomsten från den vistelse i London, under hvilken han erhöll den första, af sina uppenbarelser. Men det är tvifvelsutan skrifvet omkring tolf eller (åtminstone) tio år tidigare; under den hemmavaro, som ligger emellan hans resa till Tyskland, Österrike, Ungern 1733, och hans förnyade utomlands-resa 1736—1739. Begynnelseorden: "Emedan hos Herr Doctoren nu under arbete är" . . . tyckas antyda, att icke någon lång tid förflutit, sedan Nordberg hade börjat sitt verk. Uppdraget dertill erhöll Nordberg 1731. På Svenska utgafs verket, i två folioband, 1740; och det senare bandet innehåller Swedenborgs skrifvelse. Tafel har blifvit förvillad af dateringen på de tomer, i hvilka det utkom på Tyska flera år efteråt.

31) Hvad nu kallas "Gardet till häst", äger i denna Lif-squadron sin första upprinnelse. Den var indelad i tvenne divisioner, tillsammans bestående af 360 man; i afseende på hvilka var föreskrifvet: de skulle 1) vara infödde svenske karlar; 2) sjelfve hafva lust vara med; 3) aldrig ha lärt något handtverk; 4) vara af ordentlig längd och storlek; 5) spenslige till växten; 6) friske, utan vank och lyte; 7) omkring 20 till 30 års ålder; 8) ogifte; 9) qvicke och hurtige till sinnes; 10) otörstige; 11) aldrig hafva skämt ut sig i någon högmåls-handel, eller begått någon neslighet; 12) aldrig stått något straff. Gemensam öfverbefälhafvare var General-Löjtnanten C. G. Hård; och den ene af divisions-cheferne — "Öfversten Gref Carl Æmilius Lejonhufvud", Aurora Köningsmarks systerson, nu tjugufem-årig; längre fram allmänneligen känd under det så ömkligt frejdade namnet Charles Emil Lewenhaupt!

32) Hvarthän kom denna uppsats? Skulle den ännu kunna efterspanas, och hvarest? — I Konungens speculation tyckes ingå någonting Paracelsiskt. Anledningen dertill torde kunna sökas i umgänge med Hjärne, eller i läsning af Hjärnes skrifter.

3 2044 020 591 004

